Jeremy BLACK

Çeviren: Ekin Duru

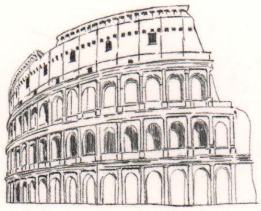

KISA İTALYA TARİHİ

SAY

İtalya tarihine baktığımızda Eski Roma, Hıristiyanlık, Rönesans sanatı, Akdeniz ticareti, dağlar ile vadiler, volkanik felaketler, salgın hastalıklar, savaşlar, Faşizm, Mafya, siyasal istikrarsızlık gibi başlıklarla karşılaşırız. Bütün bu konular arasındaki bağlantıları açıklamak önemlidir. Siyasal birliğin geç sağlanması, kent ilericiliği ile kır bağnazlığı, kentlerin aşırı gelişip salgın hastalıklara davetiye çıkarması gibi tarihsel özellikler İtalya'nın dağlık coğrafyasıyla ilişkilidir... Volkanik felaketler dinsel arayışların güçlenmesinde etkili olmuş, Katolikliğin siyasal bir nitelik kazanmasına zemin hazırlamıştır... *Kısa İtalya Tarihi* bu bağlantıları kurmayı başarıyor, İtalya'yı anlamak ya da görmek isteyenlere mükemmel hareket ve varış noktaları öneriyor.

"Jeremy Black sosyal, kültürel ve siyasal eğilimleri ustaca resmediyor."

– Christina Hardyment, *Times*

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik

Jeremy Black

İngiltere'deki en saygın ve üretken tarihçilerden biridir. Exeter Üniversitesi'nde tarih profesörüdür. Aynı zamanda Dış Politika Araştırma Enstitüsü bünyesinde Templeton Bilim Enstitüsü üyesi ve savaş tarihi konusunda ünlü bir uzmandır. BBC Radyo 4'teki *In Our Time*'ın yanı sıra çeşitli televizyon ve radyo programlarında sürekli olarak yer almaktadır. *Kısa İngiltere Tarihi; A Brief History of Slavery ve A Brief History of France* başlıca eserleri arasında sayılabilir.

Ekin Duru

1937'de Ankara'da doğdu. 1956'da Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden mezun olduktan sonra Ankara ve İstanbul'da çeşitli yabancı firmalarda genel müdür sekreterliği yaptı. 1969'da İsviçre'de Simultane adlı bir kurumda eşzamanlı çevirmenlik eğitimi aldı. İstanbul'da amatör ve profesyonel tiyatrolarda sahneye çıktı. 1972'de Fethiye'ye yerleşti. 1997'den beri çevirmenlik yapmaktadır. Bugüne kadar Türkçeden İngilizceye ve İngilizceden Türkçeye elliyi aşkın kitap çevirmiştir.

Jeremy Black

KISA İTALYA TARİHİ

İngilizceden çeviren:
Ekin Duru

SAY

Say Yayınları
Tarih

Kısa İtalya Tarihi / Jeremy Black
Özgün adı: *A Brief History of Italy*

© Jeremy Black 2018
Bu kitap ilk kez Büyük Britanya'da 2018'de Little, Brown Book Group'un bir alt kuruluşu olan Robinson tarafından yayımlanmıştır.

Türkçe yayın hakları Kesim Ajans aracılığıyla © Say Yayınları
Bu eserin tüm hakları saklıdır.

ISBN 978-605-02-0791-0
Sertifika no: 10962

İngilizceden çeviren: Ekin Duru
Yayın koordinatörü: Levent Çeviker
Editör: Sinan Köseoğlu
Son okuma: Eda Okuyucu
Sayfa düzeni: Mige Günbaş
Kapak tasarımı: Artemis İren

Baskı: Lord Matbaacılık ve Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 674 93 54
Matbaa sertifika no: 45501

1. baskı: Say Yayınları, 2020

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari
www.instagram.com/sayyayincilik

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

İÇİNDEKİLER

Giriş 9

1. Klasik Çağın Görkemi: 476'ya Kadar 11
2. Çok Sayıda Devlet: 476-1402 41
3. Rönesans Dönemi: On Beşinci Yüzyıl 63
4. İtalyan Savaşları: On Altıncı Yüzyıl 79
5. Barok İtalya: On Yedinci Yüzyıl 97
6. Eski Düzen: On Sekizinci Yüzyıl 113
7. Devrim ve Napolyon Dönemi: 1789-1815 139
8. Napolyon'dan Birleşmeye Kadar: 1815-1860 153
9. Gerçekten Birleşmiş Bir Ülke mi? 1861-1918 169
10. Barış ve Savaş Yoluyla Savaştan Barışa: 1918-1945 191
11. Savaştan Sonra: 1945-1990 227
12. Modern İtalya: 1990 sonrası 243
13. Kuzey 267
14. Orta İtalya 281
15. *Mezzogiorno* (Öğle Güneşi Ülkesi ya da Güney) 291
16. Adalar 299

Sonuç 305

Daha Fazla Bilgi İçin... 307

Dizin 309

Ciro Paoletti'ye

Bolzano
TRENTINO-ALTO ADIGE
FRIULI-VENEZIA GIULIA
VALLE D'AOSTA
Aosta
Como
Bergamo
Trento
VENETO
Udine
Brescia
Vicenza
Milano
Venedik
LOMBARDIJA
Verona
Torino
Piacenza
Parma
Rovigo
PIEMONTE
Modena
Cuneo
Genova
Bologna
Savona
LIGURIA
EMILIA-ROMAGNA
Ravenna
Spezia
Rimini
San Remo
Floransa
SAN MARINO
Pisa
Ancona
Livorno
TOSKANA
Arezzo
Siena
Perugia
Piombino
MARCHE
UMBRIA
Grosseto
Terni
Pescara
Viterbo
ITALYA
Roma
ABRUZZO
VATICAN
LAZIO
MOLISE
Frosinone
Campobasso
Foggia
Bari
Olbia
Sassari
CAMPANIA
Napoli
Potenza
PUGLIA
Nuoro
Salerno
BASILICATA
Taranto
SARDUNYA
CALABRIA
Cosenza
Crotone
Cagliari
Catanzaro
Palermo
Messina
Reggio Calabria
Marsala
SICILYA
Catania
Caltanissetta
Agrigento
Sirakuza
Ragusa
Pantelleria
ISOLE PELAGIE
Lampedusa

GİRİŞ

İtalya'ya gitmemiş olan kişi görmesi gerekenleri kaçırmış olmaktan kaynaklanan bir eksiklik duygusuna kapılır. Seyahatin en önemli amacı Akdeniz kıyılarını görmektir.

— Aslında İtalya'ya hiç gitmemiş olan Samuel Johnson, James Boswell'in kaleme aldığı *Johnson'un Yaşamı* adlı eserde, 11 Nisan 1776'da böyle diyor.

Milano'ya giderken Novara isimli oldukça büyük bir kasabada mola verdik ... burada kocaman İtalyan güvercinleri, zeytinyağına batırılmış işkembe, Parmesan peyniri, üzüm, incir ve zeytinyağı ve peynirle karıştırılmış Hint buğday unundan yapılmış harika bir polentadan oluşan bir kahvaltı yaptık.

— Spencer Vikontesi Margaret, 1763

Gezi yer ve zaman içinde gerçekleşir. Bu kısa tarihçe özellikle çoğu gezi rehberindeki tarih özetlerinden daha fazlasını öğrenmek isteyen gezginler için kaleme alındı. Öte yandan, İtalya hakkında böyle bir çalışma yapılırken ciddi bir sorunla karşılaşılıyor, zira bu ülkenin siyasal birliği, Fransa gibi birçok devletin aksine, çok eskiye dayanmıyor. İtalya'da, geçmişte uzun süre özellikle İspanya ile Avusturya gibi daha büyük, çoğunlukla birbirine rakip imparatorlukların egemenliği altında kalmış büyük bölgeler bulunuyor. Dahası, günümüzde turistler tek bir gezi kapsamına sığdırılamayacak kadar çok sayıda tarih ve kültür öğesi

içeren İtalya'nın tamamını nadiren geziyorlar. Bunun yerine belli kent ve bölgelere odaklanıyorlar. Bu şekilde tam olarak bölgesel nitelikte olan ya da en azından bölgesel özellikler taşıyan bir tarih bilgisine sahip oluyorlar.

Dolayısıyla, İtalya tarihi hakkında bilgilenmek isteyen gezginler sorun yaşıyor; temelde kronolojik bir yaklaşım söz konusu olduğunda bölgeler önemini yitiriyor. Öte yandan bölgesel bir yaklaşım tekrarlara yol açıyor. Bu sorunu çözmek için, İtalya'nın tarihi anlatılırken öncelikle önemli olayların kronolojik olarak sıralanması, ikinci olarak da öne çıkan bölgelerle ilgili kısa bilgiler verilmesi gerekiyor. Bu kitapta belli konulara ayrılmış bölümler de yer alıyor.

Yarım yüzyıldan daha uzun süren İtalya gezilerimi kayda geçirmek benim için büyük bir mutluluk. Ebeveynim 1960'ların başlarında beni dört kez bu ülkeye getirdi. 1979'dan sonra Sarah ile çok keyifli bir gezi yaptık ve beraberce Abruzzi, Bologna, Lipari Adaları, Lucca, Modena, Napoli, Parma, Roma, Sardunya, Sicilya, Torino, Toskana, Umbria, Venedik ve Verona'yı ziyaret ettik. Lombardiya, Napoli ve Toskana'da konuşma yapmak olanağı buldum. Bu sayede Adda Vadisi'ndeki lezzetleri tatmak, Prato'daki huzur veren kemerli yollardan geçmek, Napoli'deki restoranlarda İtalya'nın "yeni" mutfağını tanımak ve Floransa, Cenova, Lucca, Modena, Napoli, Parma, Torino ve Venedik'te arşiv çalışmaları yürütmek mutluluğunu yaşadım.

İlk çalışmamın tamamı ya da bazı bölümleri hakkında yorum yapan Paolo Bernardini, Mike Broers, Luigi Loreto, Ciro Paoletti, Gabriella Poma, Luisa Quartermaine, Guglieo Sanna, Peter Wiseman ve Patrik Zutshi'ye çok teşekkür ediyorum. Onlar benim düştüğüm hatalardan sorumlu değiller; aksine çok yardımcı oldular. Duncan Proudfoot olağanüstü bir yayımcı. Bu kitabı on dört yıllık dostluğumuzun ve bilimsel işbirliğimizin bir simgesi olması için yakın dostum ve bana akademik destek veren Ciro Paoletti'ye ithaf ediyorum.

1.

KLASİK ÇAĞIN GÖRKEMİ: 476'YA KADAR

COĞRAFYA

İtalya'nın tarihi ilk kez Roma'nın bir imparatorluk haline gelmesiyle farklılık ve önem kazanıyor. Daha evvel, tarihöncesi dönemde göçebe avcı-toplayıcı halkların yerini giderek farklı farklı kabilelerin sahiplendiği topraklarda yerleşik yaşayan çiftçilere bıraktığı bir ülkeydi. Bu bölünmüşlük, çeşitli kabilelerin varlığından ve fiziksel, ekonomik ve siyasal birliğin yokluğundan ileri geliyordu.

İtalya'da coğrafya birleşme açısından son derece elverişsizdi; bugün de aynı durum söz konusu. Ülke özellikle çok sayıda dağlık araziden ve nispeten daha az sayıda ovalardan ve nehir yataklarından oluşuyor. Bunların en önemlisi Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü, kışların soğuk ve sisli geçtiği Po Vadisi ile nispeten daha düz olan Lombard Ovası. Daha güneyde, özellikle Roma yakınında başka düzlükler de var; bunlardan biri bugün büyük ölçüde kentleşmiş olan Campagna; Napoli Körfezi'nde ve Apulia'da da (İtalyanlar buraya Puglia diyor) düzlükler var ama hiçbiri bu büyüklükte değil.

Var olan düzlükler ve nehir yatakları genellikle aşılması zor olan dağlarla bölünmüş. Senozoik zamanda kıta kayması yüzünden İtalya'nın Avrupa'nın geri kalanıyla çarpışması sonucunda ortaya çıkmış dramatik bir coğrafi oluşum olan Alpler İtalya'yı kıtadan ayırmakta idi. MS 46-47 yıllarında tamamlanan ve Alpleri aşan ilk Roma yolu Via Claudia Augusta, Verona'yı Reschen Geçidi üzerinden günümüz Ausburg yöresine bağladı. MS ikinci yüzyılda Romalılar tarafından inşa edilen bir başka yoldaki Brenner Geçici ile Avusturya'dan İtalya'ya ulaşılıyordu ve 1777'de bu geçide bir araba yolu yapıldı. Batı Alplerde 1780'lerde Nice ile Piyemonte'deki Cuneo bağlantısını sağlayan Col di Tenda'dan önce tekerlekli trafik için hiçbir geçit yoktu ve çoğu daha sonraki tarihlerde açıldı. Napolyon'un emri ile 1801-1805 arasında İsviçre'yi Piyemonte'deki Domodossola'ya bağlayan Simplon Geçidi inşa edildi. Bu geçit bile her kış ekimden nisan başına kadar trafiğe kapanıyordu. 1906'da demiryolu trafiği için Simplon Tüneli yapıldı.

Daha güneyde uzun Apenin Dağları İtalya'yı boydan boya bölüyor. Dahası bu sıradağ karmaşık bir dizi dağlık arazi oluşturuyor. Bu coğrafyadan ötürü İtalyan halkı, İspanya'da da görüldüğü gibi, birbirinden tamamen kopuk topluluklar halindeydi. Bununla beraber bu durum, Kastilya ve Katalonya ile Bask bölgelerindeki gibi, merkezle çevresi arasında bir gerilime yol açmıyordu. Aksine, bu gerilim 1860-70 yıllarında İtalya'nın bütünleşmesinden sonraki dönemde yaşanacaktı.

Coğrafi koşulların yanı sıra toprak kaymaları da önemli bir sorundu. Heyelanlar dağdan gelen toprağın vadilere, düzlüklere ve denize kaymasına yol açıyordu. Bu durum İtalya'da yerleşim bölgelerinin arttığı uzun dönemlerde ağaçların kesilmesiyle daha da fazla yaşanmaktaydı. Bunun sonucunda İtalya'nın yüksek kesimleri uzun süreden beri çorak ve çoğu kez son derece aşınmış durumdadır.

Bunun yanı sıra vadilerin çoğu son derece sarptı ve nehirlerin nispeten kısa olması ve karların erimesi ve/veya yoğun

yağışlar modern köprülerin yapılmasından önce bu vadilerden geçişi zorlaştırıyordu. Nehir yataklarındaki su hacmi mevsimlere göre farklılık gösteriyordu. 1740 ve 1966'da Floransa'ya büyük zarar veren Arno nehri taşkını gibi büyük seller oluşabiliyordu. Roma'da 1870 yılındaki sel ve sıtma salgını yüzünden karısını kaybeden Geuiseppe Garibaldi 1875'te Tiber Nehri'nin yatağını Roma'nın dışına taşıyarak nehri ulaşıma elverişli konuma getirmeyi tasarladıysa da bu plan yürürlüğe konulmadı. Seller aynı zamanda hem kıyılarda hem de nehirlerde ulaşımı etkiliyor, suyla çalışan değirmenler gibi sınai faaliyetleri kesintiye uğratıyor, bereketli toprakların çoğuna zarar veriyor ve sıtmanın artmasına yol açıyordu.

Bu zorlu coğrafya, ilk insanların standartlarına göre zaten aşırı olan mesafenin etkilerini daha da artırmaktaydı. Aslında bugün de durum farklı değil ama ulaşım artık çok daha hızlı. Fakat bu hıza ancak on dokuzuncu yüzyılda ulaşılabildi. Alplerden İtalya'nın güney ucunda bulunan Calabria'ya ulaşmak çok uzun zaman alıyor. Mesafenin yanı sıra aşılması veya çevresinden dolanılması gereken sıradağlar ve üstesinden gelinmesi gereken birçok zorluklar var. Buna bir de Akdeniz'deki en büyük ada olan Sicilya'ya ulaşmak için Messina Boğazı'nı geçerken yaşanan ciddi sorunları ekleyin. Buharın keşfinden önce deniz ulaşımı ters esen ya da hiç esmeyen rüzgârlar yüzünden zordu. İkinci durumda yelkenlerin yanı sıra kürek çekmek de gerekiyordu: Sicilya'nın doğu ucu ile Calabria'nın batısı arasındaki Messina Boğazı mitolojide ilk önce Homeros'un *Odysseia*'sında altı başlı canavar Scylla ve gemileri batıran Charybdis adlı burgaç olarak yer alıyor. Gerçekten de Boğaz'da doğal bir burgaç var. Bu efsane burgaçların yarattığı korkuyu yansıttığı gibi buradaki coğrafi durumu da dile getiriyor. Aynı şekilde, *Isole dei Ciclopi* yani Sicilya'daki Katanya'nın kuzeydoğusuna düşen Kiklop Adalarının da kör kalan Polyphemus adlı devin Odysseus'un kaçmakta olan gemilerine attığı kayalardan oluştuğu söyleniyor.

Mesafe ve arazi iletişimi de aksatıyordu. Romalılar, 1920'lerde yapılmaya başlanan otoyolların habercisi olan yollar inşa ederek bu güçlüğü yenmeye çalıştılar. İlk yapılan otoyol Milano'yu Varese'ye bağlıyordu (bugünkü A8). Arazi düz olsaydı işler çok daha kolay yürüyecekti. Bu yüzden on altıncı yüzyıl başlarında özel ulaklar iletileri Milano'dan Venedik'e 24 saatte, hatta Apeninleri aşarak Roma'dan Venedik'e 50 saatte ulaştırıyorlardı ama bunlar çok istisnai durumlardı. On dokuzuncu yüzyılda demiryolları, buharlı gemiler, telgraflar ve tünel açmakta daha güçlü patlayıcıların kullanılması gibi gelişmelere kadar yolculuk ve iletişim genellikle yavaş ve güvenilmez durumdaydı. Bu özellikle kışın daha belirginleşiyordu. Politik istikrarsızlık dönemlerinde bu durum çok daha endişe verici oluyordu.

Apeninler sadece, kentlerde yaşayanların algıladığı gibi, bir engel değildi. Aynı zamanda bu bölgede birçok insan yaşamaktaydı. Gerçekten de köylüler ve çobanlar dağ yamaçlarının yerleşmişlerdi. İtalyan toplumunda siyasetin yanı sıra din alanındaki uzun süren gerilim, dağlarda yaşayanları marjinal ve sorunlu gören ve onları denetim altına almak isteyen, kentlerdeki yetkililerden kaynaklanıyordu. Buna örnek olarak Batı Alpler'de yaşayan Waldocu dinsel azınlığa yönelik zulüm ve daha genel anlamda on altıncı ve on yedinci yüzyılda Kilise'nin Reform karşıtı tutumu, on sekizinci yüzyıldaki "Aydınlanma" hükümeti, Napolyon rejimi ve 1861'de kurulan yeni İtalya krallığı gösterilebilir. Piyemonte, Napoli, Modena ve İtalya'da yaşayanlar yöneticilere sadık ve güvenilir asker sağlamışsa da Alplerin dağlık kesimleri ve Apeninlerin kuzeyi 1943-1945 yıllarında Almanya ve Mussolini ile mücadele eden direnişçilerle dolup taşmaktaydı. Temelde coğrafyaya bağlı olan bu kültürel gerilim bugün de önemli bir etmendir.

Bunun dışında, İtalya'da, özellikle Apeninler'de, ülkenin görece yeni bir jeolojik oluşum olmasından ötürü, önemli jeolojik istikrarsızlıklardan kaynaklanan sorunlar yaşan-

maktadır: Volkan patlamaları toprağı zenginleştirebilir ama lavlar aynı zamanda büyük yıkımlara yol açabilmektedir. Bu özellikle Etna (Avrupa'daki bu en yüksek yanardağ, mitlere göre, tanrıça Atena'nın Sicilya'yı dev Enkelados'a fırlatması ile oluşmuştur) ve Vezüv yanardağları için söz konusudur. Stromboli gibi volkanik adaların aksine, her ikisi de önemli yerleşim merkezlerinin yakınında bulunmaktadır. Pompeii ve Herculaneum kentleri MS 79'da Vezüv'ün kurbanı olurken 1669'da Etna faaliyete geçerek Katanya kentini yok etmiştir. Daha sonra Barok üslubuyla yeniden inşa edilen kent bugün de dikkate değer bir yerleşimdir.

Yer sarsıntıları da büyük yıkımlara yol açmıştır, 1511 ve 1976'da Friuli'de, 1693 ve 1968'de Sicilya'da, 1979 ve 1997'de Umbria'da, 1980'de Napoli'de, 2012'de Mantua'da ve 2016'da Orta İtalya'da olduğu gibi. Bu listeye daha birçok örnek eklenebilir. Bununla beraber, 1908'de Messina ve Reggio di Calabria bir deprem sonucu yerle bir oldu; 80.000 ila 100.000, en iyimser tahmine göreyse 77.000 kişi hayatını kaybetti. Bu yıkım savaştakinden çok daha büyük çaptaydı ve hükümet çaresizdi. 1915'te İtalya'nın merkezinde Roma'nın doğusunda yaşanan bir başka depremde 30.500 kişi hayatını kaybetti.

Bu yaşananlar ve tehditlerden edinilen kişisel ve toplumsal deneyimler İtalyan kültürünü oluşturdu: Kadercilik ve dine bağlılık güçlendi. 1756'da Sardunya Kralı ve Piyemonte Hükümdarı III. Charles Emmanuel ve ailesi Torino'daki katedralde, kısa süre önce yaşanan depremin fazla can ve mal kaybına yol açmamış olmasını kutlamak için düzenlenen törene katıldı. Napoli'nin 1769'da bir depremle tümüyle yok olacağı hakkındaki bir kehanet bazı insanların kafasını karıştırdı. Kiliseler dolup taşmaya başladı.

İtalya'nın tarihinde hastalık da önemli bir rol oynar. İlk kalıcı veba hastanesi olan *lazzaretto* (şimdi *Lazzaretto Vecchio* diye anılıyor) 1423'te Venedik tarafından Santa Maria di Nazareth adasında Lido'nun karşısında açıldı. Veba salgını-

nın önü alındıktan sonra burası yoksulların barınağı oldu. 1468'de Venedik'te ikinci bir *lazzaretto* açıldı. Bu Venedik yöntemi kısa sürede Cenova ve diğer yörelerde de benimsendi. Salgınlar 1743'e kadar hükmünü sürdürdü ve İtalya'daki son salgın Sicilya ve Calabria'da yaklaşık 47.000 kişinin canını aldı. O yıl Venedik hastalıklı bölgelerden gemilerin gelmesini engellemek için Adriyatik Denizi'ne savaş gemileri yolladı ve o kış İtalya'nın diğer kesimleriyle ticari ilişkileri yasakladı. Öngörülen kurallar asiller için de geçerliydi ve Modena Dükü III. Francesco karantinaya alındı. 1781'de İtalya'da Balkanlarda baş gösteren salgının yayılmaması için önlemler alındı.

İLK İNSANLAR

Orta İtalya'nın batısındaki Circeo ve Saccopastore'de *Homo* soyunun bir kolu olan Neandertallere ait kalıntılara rastlandı. İlk insanların yaşam alanlarına özellikle Calabria'daki Grimaldi ve Apulia'daki Romanelli'de de rastlandı. Sicilya'da ilk yerleşim yerleri MÖ 13.000 yılına tarihleniyor. Son buzul çağında İtalya ana buzul kütlesinin epey güneyinde yer almaktaydı. Yaklaşık MÖ 8300 yılında buzul tabakası kuzeye doğru çekildikçe iyileşen hava koşulları sonucu ormanlar ve hayvanlar ortaya çıktı. Bu, ilk insanlar için elverişli bir çevreydi.

Yaklaşık MÖ 6200 yılında çiftçilik Ortadoğu'dan İtalya'nın güneyine doğru yayıldı. MÖ 5000 yılına gelindiğinde bu yörede, Sicilya'da ve İtalya'nın geri kalan kesiminde çiftçilikle uğraşan ilk köyler kuruldu. Domuzlar, büyükbaş hayvanlar ve diğer hayvanlar ehlileştirildi; arpa dahil temel ürünlerin üretimine başlandı ve çömlekçilik gelişti. Bununla beraber, MÖ üçüncü ve ikinci binyılda İtalya'da yoğun ve sulu tarım yapılmadığı için nüfus artışı nispeten düşük düzeyde kalırken mesafeler ve seyahatte yaşanan zorluklar nedeniyle Mısır, Mezopotamya (Irak) ve Çin'dekinin aksine burada siyasal birlik oluşturulamadı.

Öte yandan İtalya, Bakır Çağı'nda Avrupa ticaret dünyasının bir parçası oldu (yak. MÖ 4500-2500). İtalya'nın merke-

zinde bakır işlenmeye başlandı; burada ayrıca seramik parçalarına rastlandı. Bronz Çağı'nın başlarında Avrupa'da İtalya ile Yunanistan, Alplerin ötesindeki Avrupa ve İspanya arasında ticari ilişkiler mevcuttu. Sardunya'dan Yunanistan'a, özellikle Mikenlere bakır ihraç ediliyor, karşılığında çömlek ithal ediliyordu. Aynı şekilde önemli bir tarım bölgesi olan Sicilya'ya ihracat yapılıyordu. İtalya dahilinde berkitilmiş yerleşimler kuruldu; bunları kentler izledi. Daha sonra geliştirilen demir teknolojisi ile daha etkili silahlar ve aletler üretilmeye başlandı.

İtalya aynı zamanda diğer daha geniş kapsamlı gelişmelerden, özellikle uzun bir zaman diliminde, en azından MÖ 2000 yılından başlayarak Hint-Avrupa gruplarının göçlerinden de etkilendi. Bu gruplar arkeolojide Emilia-Romagna ve Umbria'daki Villanova kültürü olarak tanımlanmaktadır. Bu tür arkeolojik tanımlamaların belli bir etnik ya da dil grubuyla ilişkilendirilmesi çok zordur. Yunanistan'da yayılan Finike alfabesinin farklı biçimleri İtalya topraklarında kullanılmaya başlandı. Yunan yazı stilinin ilk örneği Roma'nın 24 kilometre doğusundaki Osteria dell' Osa'da bulundu ve arkeolojik olarak MÖ 950 ila 770'e tarihlendi. Finikeliler MÖ 900'den 700'e kadar Batı Sicilya'da ticaret merkezleri kurdular. İtalyan sayı sistemlerinde de Yunanistan'ın büyük etkisi oldu.

ETRURYA

Tüm kabileler içinde Etrüskler MÖ 800 yılında önem kazandı. Bir tür kent-devletleri konfederasyonu halinde varlıklarını sürdüren Etrüskler yedinci yüzyılda yarımadaya egemen oldular ve kuzeyde Po Vadisi'ne, güneyde Napoli'nin çevresindeki Campania'ya doğru yayıldılar. MÖ 530 civarı Etrüsklerin en güçlü olduğu dönemdi; MÖ 524'te Yunan kenti Cumae'den kovulmalarıyla büyük bir darbe yediler. Bunu izleyen iki yüzyıl boyunca Etrüskler kuzeyde Galyalıların güneye doğru yayılması, güneyde yerel İtalya halklarının, özel-

likle Romalıların direnişi ve MÖ 350'de Etrurya'nın güneyini denetim altına alması ile zayıf düştüler.

Bu nedenle Etrüsk uygarlığı her zaman Roma'nın gölgesinde kaldı; oysa Romalılar büyük ölçüde Etrüsklerin etkisi altındaydı. Etrüskler demir dökümde, kemer inşaatında ve portre yapımında ustaydılar. Haklarında yazılı kaynağın çok az olması Etrüsklerin anlaşılmasını zorlaştırıyor ve onları daha ilginç kılıyor. Görkemli mezarları Tarquinina ve Cerveteri'de, aynı zamanda Siena yakınında bulunan Poggio Civitate'deki erken Etrüsk yerleşiminde ziyaret edilebilir. Etrüsk kalıntılarının yer aldığı müzeler de görülmeye değer ama ziyaretçiler çok daha yakından tanıdıkları Romalılarla onlar arasındaki bağlantıyı kurmakta zorlanabilirler.

İtalyan kabileleri Yunan göçmenlerin (MÖ 734'ten itibaren) Sicilya kıyılarında ve İtalya'nın güneyinde kurdukları *Magna Graecia* olarak anılan kent-devletlerden etkilenmiş, hatta onlarla baş etmek zorunda kalmıştır. Yeni gelenler muhtemelen Yunanistan'daki nüfus artısından etkilenmiş ve/veya yeni fırsatlar peşinde olabilirler. Birçok kentteki, özellikle Sicilya'daki Agrigento, Segesta ve Sirakuza'daki, Salerno Körfezi'ndeki Paestum'da ve Basilicata'daki Metaponto ve Policoro'daki kalıntılar çok etkileyicidir. Bunların arasından Basilicata çok fazla ziyaret edilmediğinden daha az tanınmaktadır. Pisagor Metaponto'da bir okul açmıştır. Aslında Roma ve Etrurya bu yerleşim yerleri ile kıyaslandığında, Yunanistan'ın kuzeyindeki Makedonya ve Epir gibi, daha ilkel bulunabilinir.

Bölgede genişlemekte olan tek devlet Roma değildi. Alplerin kuzeyinde yaşayan Galyalılar ya da Keltler güneye doğru yöneldiler ve MÖ 390'da Roma'yı yağmaladılar. 390'larda I. Dionysos'un (salt. MÖ 405-367) yönetimindeki Sirakuza kenti Sicilya'nın büyük bir kısmını ele geçirerek 380'lerde İtalya'nın güneyine doğru yayıldı.

ROMA'NIN YÜKSELİŞİ

Etrurya Tiber Vadisi'nin aşağı kesiminde başlangıçta ufak bir yerleşim olan Roma'nın yükselişine boyun eğmek zorunda kaldı. MÖ 753'te Truva'nın yenilgisi ile göçmüş olan kral Aeneas soyundan gelen Romulus ve Remus tarafından kurulduğu iddia edilen Roma MÖ 850'de Palatin Tepesi'nde, daha eski kalıntılar üzerine inşa edilmiş bir kasaba idi. Roma başlangıçta Korint asıllı Tarquin kralları tarafından yönetiliyordu. Latin kökenli asiller son Tarquin'i kovarak bir cumhuriyet kurdular. Kuruluş tarih olarak kabul edilen MÖ 509, geniş kapsamlı ilk Yunan kaynaklarına dayanan tarihçi Polybius'un belirlediği MÖ 507 kadar güvenilir değildir.

Tüm antikçağ kentleri gibi bu cumhuriyet de aslında oligarşik bir yönetime sahipti. Daha sonraları oligarşi ile daha popüler politikalar arasındaki gerilimler oligarşi seçkinleri arasındaki rekabet ile etkileşime girdi; iktidarın amaçları ve araçları hep çekişme konusu oldu.

Aslında Romalılar güçlü savaşçılardı ve İtalya'nın tarihine baktığımızda ülkenin hep savaşlarla şekil aldığına tanık oluyoruz. Romalılar yalnızca askerlerine süratle hareket etmelerini sağlayan bir eğitim ve disiplin vermekte, *testudo* gibi planlı askeri birlik formasyonları oluşturmakta, kuşatmalarda ve cephede karmaşık ve etkili manevralar gerçekleştirmekte değil, aynı zamanda yol ve kaleler inşa etmek suretiyle doğal ve askeri ortamlarda konuşlanmakta ve harekât düzenlemekte de çok başarılıydılar. Almanya ile savaşan ve Ermenistan'ı ele geçiren Gnaeus Domitius Corbulo (d. MS 67) adlı general kazmanın düşmanı alt etmekte önemli bir silah olduğunu fark etti. Roma'daki Trajan Sütunu'nda Romalı askerler toprağı kazarken görülür. Roma orduları her mola yerinde kamp kurmakta ustalaşmışlardı. Molalar bir tümenin bir günde en fazla yürüyeceği mesafe olan 24 kilometrede bir veriliyordu. Kamplar günümüzde standart olarak kabul edilen belirli bir düzende kuruluyor ve yürüyüşe katılan grupların her biri in-

şaat sırasında nasıl bir rol üstleneceğini biliyordu. Kamplar harekât sırasında güvenlik ve sağlam iletişim olanakları sağlıyordu. Kampların çoğu yerleşim üslerine dönüşmekteydi.

MÖ 396'da Romalılar 12 Kentli Etrüsk Birliği'ne bağlı Veii şehrini ele geçirdiler. Egemen olduğu halklarla ittifak kuran Roma kuzeydeki Kelt saldırılarını püskürterek ve MÖ 280'de fillerle desteklenen ordusuyla birlikte Yunan yerleşim bölgeleri adına saldırıya geçen Epir Kralı Pyrrhus'u alt ederek İtalya'da bir birlik oluşturdu. Bu birliği sağlamak yüzlerce yıl aldı ve kolay gibi görünse de aslında zor bir süreçti. Roma hatırı sayılır bir direnişle karşılaştı. Ülke içindeki en önemli düşmanı olan İtalya'nın güneyindeki Samnitler zorlu bir rakipti. MÖ 343-341, 328-304 ve 298-290 yıllarındaki savaşlarda Romalıların 295'te Sentimun'daki zaferi belirleyici oldu. Samnitler ittifaka zorlandılar. Roma Latin yurttaşları önemli makamlara getirerek koloniler (yerleşimler) kurdu ve özellikle MÖ 312'de Apeninleri aşıp Roma'dan Capua'ya ulaşan Via Appia ve MÖ 220'de Roma'dan Adriyatik sahilindeki Rimini'ye ulaşan Via Flaminia'yı inşa ederek konumunu güçlendirdi.

Roma'nın Samnitlere karşı kazandığı zafer, onun İtalya'nın güneyindeki Yunan kentlerine, özellikle Tarentum'a (Taranto) baskı yapmasını sağladı. Heraclea (MÖ 280) ve Ausculum'da (MÖ 279) zafer kazanmasına karşın Pyrrhus MÖ 275'te Maleventum'da yenilgiye uğradı (kentin adı zaferden sonra Beneventum olarak değiştirildi) ve Epir'e geri döndü. Bunun üzerine Romalılar Tarentum'u ele geçirdiler (MÖ 272) ve diğer Yunan kentleri ile anlaşma yaptılar, Latin sömürgelerinin sayısını artırdılar ve Via Appia'yı uzattılar. Böylece MÖ 250'ye gelindiğinde İtalya'nın büyük bir kısmı Roma'nın denetimi altına girmiş oldu. Bu, MS 1859 ve 1870'te Piyemonte'yi ele geçirme ve İtalya'da birlik oluşturma süreci kadar hızlı gerçekleşmedi ama Romalılar on dokuzuncu yüzyılda Piyemonte'ye Fransa ve Prusya tarafından yapılan cinsten bir dış müdahale ve destek görmediler. Öte yandan teknoloji de aynı oranda gelişmiş değildi.

Süregelen savaşlar yüzünden Roma'nın kültürü, kamu belleği, kamu hizmetleri, dinsel kültleri ve politik sistemi militarist idi. Gerçekten de Roma birçok açıdan İtalya'nın Sparta'sı sayılabilir. Askeri değerler önemseniyor, politikacılar bu açıdan değerlendiriliyordu.

Roma'nın Yunanlara karşı kazandığı zaferler onun MÖ üçüncü yüzyılda bugünkü Tunus yakınındaki bir Fenike yerleşimi ve Batı Akdeniz'de yayılmacı bir güç olan Kartaca'ya rakip olmasına yol açtı. Kartacalılar daha MÖ 410-15 yıllarında Sicilya'nın batısını işgal etmiş, Agrigento dahil birçok Yunan kentini ele geçirmiş ve MÖ 409'da Palermo'ya yerleşmişlerdi. Sardunya'nın güneyinde de, özellikle Caralis ve Tharros'ta Fenike yerleşim merkezleri oluşmuştu.

Romalılar zaman içinde Kartacalılarla giriştikleri, üç ayrı zaman aralığında cereyan eden Pön Savaşlarını kazandılar. İtalya'da, Sicilya'da, İspanya'da ve Kuzey Afrika'da geniş çaplı çatışmalar yaşandı. Birinci Pön Savaşı'nda (MÖ 264-241) Roma Sicilya'ya egemen olmak için Kartacalılarla mücadele etti. O dönemde Sicilya'da sürekli uygarlıklar arası çatışmalar yaşanıyordu. Bu mücadelede Romalılar deniz gücünden yoksun olmaları yüzünden büyük zorluklar yaşadıkları için daha sonra Kartaca donanmasını Sicilya açıklarında alt edecek bir deniz gücü oluşturdular. Savaşta düşmanlarını kıstırıyor, sonra *corvus* denilen, ucu kancalı bir iskeleyi rakiplerinin gemisine atarak bir köprü oluşturuyor, böylece süratle karşı tarafın gemisine çıkıyorlardı. Dolayısıyla denizdeki savaş Romalılar lehine yüzer bir kara savaşına dönüşmekteydi. Öte yandan, *corvus*'un yalnızca bir savaşta kullanıldığı görülüyor. Birinci Pön Savaşı'nda başarıyla uygulanmasına karşın, daha sonra kullanılmamıştır. Muhtemelen bunun nedeni Romalıların fırtınalarda çok sayıda savaş gemisi yitirmiş olmasıdır.

Deniz gücü Roma'ya Sicilya'yı fethetmesine, daha önemlisi Kuzey Afrika'ya egemen olmasına yol açan bir üstünlük sağladı ama Afrika'ya gönderilen öncü güç kısmen Kartaca-

lıların savaşta filleri kullanması yüzünden yenilgiye uğradı. Kartaca'nın bu savaşta yenik düşerek Roma'nın ilk eyaleti haline gelen Sicilya'yı boşaltması paralı askerlerin ayaklanmasına yol açtı. Roma İmparatorluğu eline geçirdiği fırsatlardan yararlanmayı iyi biliyordu. Bu ayaklanma Romalılara MÖ 227'de Korsika ve Sardunya'ya egemen olma şansı verdi. Polybius *Tarihler* adlı eserinde şöyle yazıyor: "Romalılar denizle ilgilenmeye başlandıkları andan itibaren Sardunya ile ilgili planlar yapmaya giriştiler." Gerçekten de daha geniş bir ufka ulaşmışlardı.

Daha sonra Kartaca ile Roma İspanya'nın güneyinde ve doğusunda rekabete girişti. İkinci Pön Savaşı'na (MÖ 218-201) yol açan bu rekabet Roma'nın Akdeniz konusunda ne denli hırslı olduğunu ortaya koyuyordu. Aslında bu yayılma Roma için Alplerin kuzeyine doğru genişlemekten çok daha önemliydi. İspanya'da çok başarılı olan ünlü Kartaca generali Hanibal (MÖ 247-183) Roma'nın İtalya'daki merkezine saldırarak Kartaca'yı zafere ulaştırmaya karar verdi. MÖ 128'de bu amaçla Fransa'nın güneyinden ilerleyerek Alpleri aştı ki bu çok zorlu bir girişimdi ve İtalya'da Romalılara saldırdı. Hanibal'in filleriyle Alpleri geçmesi olağanüstü bir mücadele olarak ünlendi ama yalnızca bir fil bunu başarabildi ve o da kısa süre sonra öldü.

Hanibal'ın gelişi Roma'da ciddi bir krize yol açtı. Çok iyi eğitilmiş ordusunu ustaca yönetti ve savaşa ağırlığını koydu. Roma orduları Trebia Nehri (218), Trasimene Gölü (217), Cannae (216) ve Herdonea (210) muharebelerinde yenilgiye uğradı. Cannea yenilgisi o dönemin en büyük hezimetiydi; ordunun kanatları sarıldı ve sonra ayaklar altında ezilerek yavaş yavaş ve sistematik bir biçimde katledildi. Romalılar yaklaşık 50.000 kayıp verdiler. Bu savaş alanları Klasik Döneme ilgi duyan gezginlerin çocuk yaşlardan itibaren büyük bir ilgi ile ziyaret ettikleri yerlerdir. Bu yenilgi Capua kenti dahil Roma'nın bazı müttefiklerinin onu terk etmesine yol

açtı. Sicilya'da Birinci Pön Savaşı'ndan sonra yarı-bağımsız bir konum kazanan Sirakuza Kartacalıları destekledi. Bunun üzerine Romalılar 213'ten 211'e kadar bu kente başarılı bir kuşatma gerçekleştirdiler.

Yenilgi aynı zamanda Roma'da ciddi bir siyasi baskıya yol açtı. Birçok komutan ve stratejist çözüm bulmak için ön plana çıktı. En önemli karar savaşa girip girmemek konusundaydı. İngilizcede savaştan kaçınma, savaşa ihtiyatla yaklaşma eğilimini anlatan "Fabian" sözcüğü bu eğilimi savunan Quintus Fabius Maximus adlı komutanın adından türetilmiştir. Hanibal'in Trasimene Gölü Muharebesi'nde kazandığı zaferden sonra Fabius düz arazide savaşmaktan kaçınmış, Kartaca süvarisinin aksine Roma piyadelerinin çok etkin olduğu dağlık bölgelerde çarpışmayı tercih etmişti. Kamuoyunun sabrının tükenmesi üzerine Fabius bu stratejisinden vazgeçti ama Cannae'deki hezimetten sonra yeniden görevlendirildi.

Aslında Hanibal savaşta İtalya'ya yenildiği için değil, savaş alanındaki başarısını esas amacına tercüme edemediği, yani Roma'nın ve onun bölgesel sisteminin çökmesini sağlayamadığı için başarısız oldu. Hanibal'in ordusu küçüktü ve kuşatma olanaklarından yoksundu. Hasdrubal'ın ordusu İspanya'dan gelirken Metaurus'ta Romalılar tarafından yenilgiye uğratıldı (207) ve Hanibal'e ulaşmayı başaramadı. Romalılar Hanibal'in denizden destek almasını da engellendiler. Dahası, Romalılar derhal çok sayıda köleyi orduya katılmaları için azat etti. Roma kenti bir saldırı karşısında çok güçlüydü ve müttefikleri sonuna kadar Roma'yı desteklediler.

Kartaca sistemi önce Scipio'nun belirleyici nitelikteki Ilipa Muharebesi'ni (206) kazanarak Roma'nın İspanya'da başarılı olmasını sağlaması ve sonra da savaşın 204'te Kuzey Afrika'ya taşınması yüzünden çöktü. Burada 202'de Scipio Zama'da Hanibal'e karşı büyük bir zafer kazandı. Romalılar Kartaca fillerinin üstesinden gelmeyi öğrenmişlerdi. Hanibal Scipio'nun oluşturduğu tehdidi bertaraf etmek için bura-

ya geri gelmek zorunda kaldı. Scipio Birinci Pön Savaşı'nda Kuzey Afrika'ya saldıran Roma ordusundan daha başarılı olmuştu. Scipio bundan böyle Africanus adıyla anılacaktı. Roma'nın İkinci Pön Savaşı'ndaki zaferi onun İspanya'nın doğusu ve güneyi dahil Batı Akdeniz'e egemen olmasını sağladı. Artık çok geniş bir alana yayılmış bir rakiple uğraşmak yerine kendi artan kaynaklarını daha küçük rakipler aleyhine kullanma olanağına sahip olmuştu.

Roma Cumhuriyeti'nin büyük ordusu İtalya'daki çeşitli yurttaşların ve müttefiklerin tek bir örgütte birleşmesinden kaynaklanıyordu. Bunların hepsi Roma ordusunda görev almak zorundaydılar. Çin'deki Han hükümdarları gibi Romalılar da tarımla uğraşan yetişkin erkeklerden oluşan kitlesel bir ordu kavramını benimsemişlerdi; böylece Kartaca'ya karşı kullanılabilecek muazzam bir yedek güce sahip oluyorlardı: MÖ 31'de Roma ordusunda muhtemelen çeyrek milyon İtalyan yer alıyordu; bu da askerlik yaşındaki erkeklerin dörtte birini temsil ediyordu.

Hanibal'i yenilgiye uğratan Roma lejyonerleri, esasen saplamak amacıyla kullandıkları kısa demir kılıçları, ağır ciritleri ve kalkanlarının yardımıyla omuz omuza yeni düşmanları ile çarpışmaya hazırdı. Büyük insan güçleri, geniş kaynakları, kararlılıkları ve örgütlenmeleri sayesinde MS 30 yılında Doğu Akdeniz, Mısır, Galya (Fransa) ve İspanya'ya, MS 100'de ise İngiltere'nin büyük bir kesimi ile Balkanlara egemen oldular. Galya'nın fethinde MÖ 52'de başlıca rakibi Vercingetorix'i alt eden Jül Sezar başroldeydi.

Sezar MÖ 55 ve 54'te İngiltere'ye seferler düzenledi. MÖ 55'te Sezar Kent'teki istikrarsız köprübaşından ayrılmadı. Romalılar savaşta çok başarılıydılar ama gün dönümü fırtınalarında gemileri arızalandı ve karşılaştıkları direniş Sezar'ı yerel kabilelerle anlaşma yapmaya zorladı. MÖ 54'te daha büyük bir ordu ile saldırıya geçti ve düşmanın deniz gücünün Romalıların Manş Denizi'ni aşmalarını engellemekte ye-

tersiz kalmasından yararlandı. Kent'ten hareketle yerel kabile reisini yendi ve burada bir yerleşim oluşturdu. MS 43'te yaklaşık 40.000 kişilik bir ordu karaya çıktı ve Britonlar yenilgiye uğradı. Bu sefere İmparator Claudius da katılmıştı.

Bununla beraber, MS 9'daki Almanya yenilgisi ve MS 110'larda bugünkü Irak'ta bulunan Fırat Nehri'nin doğusunda egemenliğin yitirilmesi bir sınır bütünlüğü ve savunma politikası oluşturulmasına yol açtı. Savunma hatlarında ve üslerde yüksek duvarlar ve kaleler inşa edilmeye başlandı.

Bu arada şimdiki İtalya için *Italia* adı benimsendi. O döneme dek Romalıların Kuzey İtalya'yı, Alpler Ötesi Galya'ya, yani bugünkü Fransa'ya karşılık olarak Alpler Berisi Galya olarak tanımladıkları düşünülecek olursa, bu epey büyük bir değişiklikti. Po ve Sessia nehirlerinin kavuştuğu noktadaki Cimbri'de yapılan Vercellae Muharebesi'nden Romalıların galip çıkması, İtalya'nın kuzeyinin artık Keltlere ait olmadığı anlamına geliyordu.

CUMHURİYETİN SONA ERMESİ

Fetihler devam ederken Roma'daki politik çalkantıları ön plana çıkaran önce Marius ile Sulla ve sonra Pompeius ile Sezar gibi rakip komutanların çatışması sonucu Roma cumhuriyeti çöktü. Daha sonra 1790'larda Fransa ile Napolyon örneğinde görüldüğü gibi, politika ve ordunun birbirine karışması ciddi bir sorun oluşturdu. Hırslı politikacılar sınırlarda askerin başına geçmek istediler ve sonra da kaynakları kendi düzenledikleri seferler için kullanmaya kalkıştılar. Aynı zamanda imparatorluğu da kendi çıkarları için baskı altına almaya çalıştılar. On dokuzuncu yüzyılda, Sir Charles Napier gibi, bu tür davranışlar sergileyen Britanyalı imparatorluk görevlilerinden, doğrudan Romalılara gönderme yapılarak, prokonsül diye söz ediliyordu.

Gaius Marius'un (MÖ 157-86) İspanya, Kuzey Afrika ve Galya'daki zaferleri onun tekrar tekrar Konsül ve başkomu-

tan (MÖ 104-101) seçilmesine yol açtı. Askerliği bir vatandaşlık görevinden öte yarı-profesyonel bir konuma dönüştürmesi insanların daha büyük bir hevesle orduya yazılıp generallerin peşinden gitmesini sağladı. Marius özellikle MÖ 100'den ölümüne kadar siyasette önemli bir rol oynadı. Politikacılığa soyunan bir diğer general de Lucius Cornelius Sulla (MÖ 138-78) oldu. Tarihçi Plutarkos, Sulla'nın Kilikya genel valisi iken komşusu Parthia'ya "kaba ve gereksiz bir saldırganlıkla" davrandığını belirtiyor. Romalı yetkililer ve generaller arasında bu davranış biçimine sıkça rastlanır. Marius'un rakibi olan Sulla MÖ 80'lerde onun başarılı olmasını engelleyerek ve içsavaşlarda rakiplerine üstün gelerek Roma'yı ele geçirdiyse de İspanya Marius'un yandaşlarının denetiminde kalmayı sürdürdü. MÖ 81'den 79'a kadar hayli gaddar bir diktatör olan Sulla Senato'nun gücünden yararlanmaya ve böylece halkın ve tribünlerin yetkisini kısıtlamaya çalıştı.

Roma'nın politik yaşamında oligarşinin içinde ve oligarşi ile halk arasında önemli gerilimler yaşanmaktaydı. Öte yandan bu bölünmeler yüzyıllar öncesindeki sivil çatışmalara benzemiyordu. Aynı zamanda, siyasette sosyal bölünme eğilimlerinin yanı sıra her sosyal grubun içinde politik alanda var olan önemli farkları da göz önünde bulundurmak gerekiyor. Bu durum İtalya tarihinin daha sonraki dönemlerinde de geçerlidir.

Jül Sezar'ın Galya'da kazandığı ve daha sonra İngiltere'de de gerçekleştirmek peşinde olduğu, Gnaeus Pompeius'un İspanya'da ve Akdeniz'deki korsanlara karşı ulaştığı ve M. Licinius Crasus'un Suriye'de gerçekleştirmek istediği başarıya özenen komutanlar Roma'da hırslarını tatmin için şöhretlerinden yararlanmayı tasarlıyorlardı. Bu son derece istikrarsız bir süreçti. Orduda bölünmeler yaşanıyordu ve bu hiziplerdeki insanlar tutkularına ulaşmak için isimlerine gölge düşürebilecek ödünler vermeye hazır değillerdi. Bölünmelerden kaynaklanan düşmanlıklar yıllar boyu tüm hızıyla sürdü.

Pompeius (MÖ 106-48) desteklediği Sulla tarafından Sicilya ve Afrika'daki Marius yandaşlarını alt etmekle görevlendirildi. Pompeius ve M. Lucinius Crassus Birinci Üçler Erki'nde Jül Sezar'ın yanında yer aldı. Bu erk Roma'nın askeri faaliyetleriyle ilgili ve Roma halkını destekleyen, Senato'yu (oligarşi) saf dışı bırakan bir anlaşmaya dayanıyordu.

Öte yandan bu anlaşma uzun ömürlü olmadı. MÖ 53'te Persler tarafından yenilgiye uğratılan Crassus öldürüldü. Kendini Senato'nun savunucusu ilan eden Pompeius ile Sezar MÖ 49'da birbirlerine savaş açtılar. Sezar ordularını Alpler Berisi Galya'daki (Rimini yakınlarındaki) Rubico Nehri'nden geçirip Roma'ya girdi ve Yunanistan'da Pharsalos'ta Pompeius'a karşı kesin bir zafer kazandı (MÖ 48). İçsavaş Pompeius öldürüldükten sonra da devam etti. Oğullarının yandaşları özellikle İspanya ve Kuzey Afrika'da çatışmaları sürdürdüler ama sonunda yenildiler.

Bununla beraber bu gelişme de istikrar sağlamadı ("bununla beraber" tarihçiler için çok uygun bir sözcüktür). *Populari*s olarak öne çıkan Sezar aristokrat olmasına karşın halktan yana tavır alırken *optimate* (muhafazakâr) olan Brutus ve Cassius aristokratlar tarafından yönetilen bir cumhuriyeti savundular. Bu hizipleşme Sezar'ın MÖ 44'te Roma'da 15 Mart'ta öldürülmesine yol açtı. Bunu izleyen içsavaşta Sezar'ı destekleyen üçlü erk Yunanistan'nın Philippi yöresinde suikastçıları kesin bir yenilgiye uğrattı (MÖ 42).

Buna karşın üçlü erk dağıldı. En zayıf üye olan Lepidus bertaraf edilirken Marcus Antonius Mısır kraliçesi Kleopatra ile ittifak yaptı ama MÖ 31'de Yunanistan'ın batı sahilindeki Actium'da gerçekleşen büyük deniz savaşında Sezar'ın varisi ve evlatlığı olan ve Sezar adını alan Gaius Octavius tarafından yenilgiye uğratıldı. Savaşı kazanana Augustus unvanı verildi. Bu terimi tanımlamak kolay değil. Sözcüğün kökeni "uygulamak" ya da "çoğaltmak, yüceltmek" anlamına gelen Latince *augeo* fiili olduğu için en doğru çevirisi "Uygulayıcı" ya da

"Yükseltici" olabilir. "Seçkinlik" ise çevredeki insanlardan ya da nesnelerden çok daha büyük ve önemli bir şeyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Augustus en güçlü generaldi. Marcus Antonius'u Mısır'a kadar takip etti. Burada hem Marcus Antonius hem de Kleopatra intihar ettiler. Mısır Roma için çok önemli bir tahıl ambarıydı. Octavius Büyük Pompeius'un oğlu Sextus Pompeius'u da daha önce, MÖ 36'da Sicilya'da yenilgiye uğratmıştı.

AUGUSTUS VE İMPARATORLUĞUN OLUŞUMU

Mısır ve Balkanların fatihi olan Augustus Roma ve İtalya'ya barış getirdiğini iddia ediyordu. Gerçekten de onun saltanatında yarım yüzyıldan beri ilk kez istikrar sağlandı. Reformlar yaptı ve Roma'yı güzelleştirmeye çalıştı. Yönetim sistemi karmaşıktı. Augustus'un ne sarayı, ne meclisi ne de görkemli giysileri vardı. Cumhuriyet mekanizması faaliyetini sürdürdü ve ordu üzerindeki egemenliği hem zaman hem de zemin açısından sınırlıydı. Benzersiz bir kişiliğe ve üne sahipti ama bu onun imparator olduğu anlamına gelmiyordu. Ardılları-nın sistemi imparatorluğa dönüştürmesi Augustus'un da imparator olduğunun varsayılmasına yol açtı.

Öte yandan sürekli bir istikrar sağlayamadı. Bu kısmen yönetimdekiler arasında oluşan bölünmelerden ve ardılların kifayetsizliğinden kaynaklanıyordu Özellikle Caligula (salt. MS 37-41) ya deliydi ya da davranışları yüzünden deli gözüyle bakılmaktaydı. Caligula döneminde Helenistik saray uygulamaları hayata geçirildi. Çok geçmeden Caligula suikasta uğradı ve öldü. Yönetici seçkinler arasındaki gerginlikler, farklı ideolojik görüşler, akraba rekabeti, hükümdarın ailesiyle olan bağlantılar ve özellikle siyasi meseleler bölünmelere yol açan başlıca etkenlerdi.

Bu gerilimler Augustus'un cumhuriyet geleneklerinin ve kurumlarının sürekliliğini sağlama düşüncesinin gerçekleşmesini engelledi; bunun başarılabilmesi için onu yetenekli

liderlerin takip etmesi gerekiyordu. Varlıklı bir aileden gelen ve Neron'un (salt. MS 54-68) gözdesiyken Gaius Calpurnius Piso'nun İmparator'u hedef alan başarısız suikast girişiminde yer aldığı için intihara zorlanan Lucan (MS 39-65) Sezar ile Pompeius arasındaki savaşı ele alan *Pharsalia* isimli epik eserinde bu savaşın Roma'nın daha büyük bir başarıya ulaşamamasından sorumlu olduğunu ileri sürüyor. Lucan şöyle yazıyor: "Şimdi İtalya kentlerinde evlerin yarısı yerle bir olmuş, duvarlar yıkılmak üzere ve temeller çürümüş ise, bunun sorumlusu ülke içindeki çatışmalardır." MS 68'de Neron'a karşı başarısız bir suikast girişiminde bulunan Lucius Clodius Macer gibi asiler ise Roma anayasasına değil, belli bir hükümdara karşı ayaklandıklarını iddia etmekteydiler.

Öte yandan ordunun denetimi de uzun süredir bir sorun oluşturmaydı. Hükümetin orduyu tek elden yönetmek isteği ve sıkı bir merkezi denetim konusundaki ısrarı sınırdaki bağımsız birliklerin başındaki komutanların iktidarda söz sahibi olma arzusundan kaynaklanıyordu. Bunun çok açık bir örneği MS 68-69'da popülerliğini yitirmiş olan Neron'un ölümü üzerine dört komutanın bu fırsattan yararlanmaya kalkışmasıdır. Başlangıçta Suriye'deki daha sonra da Tuna üzerindeki birlikler tarafından desteklenen Vespasian (salt. MS 69-79) nihai zaferi kazanarak yeni ve yetkin Flavius hanedanını kurdu. Öte yandan ordunun imparator ilan etme ve devirme uygulaması artık geleneksel hale gelmişti.

Geniş bir imparatorluğun başkenti olan Roma, tıpkı ordusu gibi farklı etnik gruplardan oluşmaktaydı. MS birinci yüzyılda İtalya'da silah altına alınanların çoğu İtalya'nın kuzeyinde, özellikle Po Nehri çevresindeki vadilerde yaşamaktaydı. Daha sonra lejyonerlerin (muvazzaf askerlerin) çoğu İtalya dışındaki Roma topraklarından gelmeye başladı.

Romalılar İtalya içinde ve dışında yol, su kemerleri, tiyatrolar, mezarlar, hamamlar ve diğer kamu yapılarından meydana gelen özdeş bir altyapı kurdular. Bunların birçoğu halen

taş yığınları ya da yıkıntılar halinde de olsa turistler tarafından gözlemlenebiliyor ama bu kalıntılar o dönemde bu yapılardaki yaşamı, enerjiyi ve törenleri, yapıldıkları tarihteki görkemi yansıtamıyor. Turistlerin gerek Roma'da gerek başka yerlerde en çok ziyaret ettiği yapılar örneğin Verona'daki, opera için son derece elverişli, görkemli amfiteatr, Caserta'daki amfiteatr, Napoli yakınlarında bulunan Villa Oplontis'teki freskler ve gene Napoli'de yapılan son kapsamlı kazılarda gün ışığına çıkarılan eserler oluyor. Roma'nın uzağında bulunan kalıntılar oradaki kültürü ve gücü simgelemektedir.

KÖLELİK

Roma İmparatorluğu'nun bazı yönlerinden övgüyle söz ederken onun tamamen köleliğe dayalı bir devlet olduğunu da gözden kaçırmamak gerek. Bu diğer imparatorluklar için de söz konusu ama Romalılar hiç değilse kölelikle ilgili azat etme dahil kesin yasalar koymuşlardı. Roma toplumundaki çalışmalar için gerekli olan büyük işgücü hesaba katıldığında yaygın uygulanan kölelik sisteminde köleler en alt basamakta yer alırken köle olmayanlar vatandaşlık hakkının, bir toplumsal statünün ve cumhuriyet kurallarına göre belli oranda demokrasinin tadını çıkarma şansına sahipti. Romalı generaller köle sahibi olmakla övünürlerdi. Jül Sezar Alpler Ötesi Galya'da yaşayan Keltlerin on binlercesini köle olarak sattığından söz ederken MÖ 168'de Makedonya'yı fetheden Lucius Aemilius Paullus MÖ 167'de yağmaladığı Epir'de yaşayanların 150.000'ini esir olarak pazarladığını belirtiyor. Bu satışlar onlara büyük servet kazandırmıştır. Köleler yapılarda, forsa olarak, ev hizmetlerinde, tarımsal faaliyetlerde, örneğin Apula'da çoban, maden ocaklarında (bu çok meşakkatli bir işti), ve zanaatkâr olarak çalıştırılıyordu. Bazıları mevcut esirlerin çocuklarıydı, diğerleri savaşlarda ve fetihlerde ele geçiriliyor, satın alınıyor ya da bir suçtan dolayı cezalandırılıyordu. Özel kölelerin yanı sıra devletin köleleri vardı.

Köleler sık sık ayaklanıyorlardı; bunların en ünlüsü ordudan kaçtığı için köle yapılan ve MÖ 73'teki büyük ayaklanmayı başlatmadan önce bir gladyatör olan Trakya doğumlu Spartaküs'tür. Spartaküs yaklaşık 90.000 kişilik büyük bir ordu toplamış, İtalya Yarımadası'nı boydan boya geçerek birçok büyük malikâneyi yerle bir etmiş, birçok Roma ordusunu yenmiş ve sonunda MÖ 71'de Lucania'daki savaş sırasında General Crassus'a yenilerek öldürülmüştür. Romalılar örnek olması için Spartaküs'ün yandaşlarından birçoğunu çarmıha gerip Appia Yolu üzerinde teşhir ederek cezalandırdı. Bilindiği üzere benzer bir ceza İsa'ya uygulandı. Yenilgiye uğrayan asilere uygulanan bir başka ceza ise onların başarılı generalin onuruna "zafer" ganimeti olarak Roma sokaklarında gezdirilmesiydi. Daha sonra genellikle öldürülüyorlardı. Vercingetorix de boğularak öldürülmüştü. Şiddet, Romalıların en fazla uyguladığı yöntemdi.

Stanley Kubrick'in *Spartaküs* (1960) adlı filminden sonra Spartaküs ayaklanması günümüzde eski Roma'ya bakış açısından büyük önem kazandı ve Roma çok daha fazla ilgi odağı oldu. Bu açıdan bakıldığında kölelik, İsa'yı da çarmıha geren siyasal sistemdeki yanlışlığı sergilemesi açısından yaşamsal önem taşıyor; Hıristiyanlar Hıristiyanlığın kabulünden önceki Roma'dan söz ederken bunu sık sık dile getirirler. Benzer değerlendirmeler *Ben-Hur* (1925 ve 1959), *Demetrius ve Gladyatörler* (1954), *Gladyatör* (2000) adlı filmlerde ve *Spartaküs: Kan ve Kum* (2010) adlı Amerikan televizyon dizisinde de işlenmiştir.

İtalya'da, özellikle MÖ 139-132 ve MÖ 104-100 yıllarında başka köle ayaklanmaları da oldu ama hepsi bastırıldı. Birincisinde Sicilya'dan getirilen tahıl miktarının düşmesi sonucu Roma nüfusu dumura uğradı ve kızgın Romalılar MÖ 132'de teslim olan son 20.000 asi köleyi katlettiler. Sicilya aynı zamanda bölgede önde gelen bir şarap üreticisiydi. Efendilerin köleleri tarafından öldürülmesi kölelerden korkulmasına yol

açtı ve bu da böyle cinayetlerin işlendiği vakalarda evdeki tüm kölelerin öldürülmesini öngören bir yasanın yürürlüğe konmasıyla sonuçlandı. *Lex Petronia* gibi yasalar efendilerin köleleri arenada yabani hayvanlarla boğuşmaları için satmalarını yasaklayan yasalara karşın kölelere hayvan muamelesi yapılan şiddete göz yumulmaktaydı. Gladyatörlerin birbiriyle ölümüne vuruşmalarını izlemek bu şiddet ortamının bir parçasıydı. Aynı zamanda av hayvanlarının eğlence olsun diye öldürülmesi de şiddetin bir örneğini oluşturmaktaydı.

ROMA DÜZENİ

Roma yaşamındaki en büyük adaletsizlik örneği kölelikti. Yaşamın her alanında ve davranışlarda her gün adaletsizlik örneklerine tanık olunuyordu. Vatandaşlık eşitliğin temeli sayılabilir ama on dokuzuncu yüzyılda İngiltere'de görüldüğü gibi, zengin ile fakir, erkek ile kadın, ebeveyn ile çocuk ve kardeşlerin en büyüğü ile diğerleri arasında çok büyük ayrım vardı. Dolayısıyla köle olmalarına karşın bağımsız çiftçilerin ekonomik durumları çok kötüydü; hem kira hem de vergi ödemek zorundaydılar. Serf konumundaydılar. Buna karşın büyük arazi sahipleri ve toprak kiralayanların durumu çok daha iyiydi.

Bu durum Hıristiyanlığın savunduğu eşitlik kavramını daha fazla öne çıkarmaktaydı. Tektanrıcı Hıristiyanlık yıllar boyunca ezildiği ve kamu önünde işkence gördüğü için, imparatorları dinsel güce ulaştıran çoktanrıcılığa, Olympos Dağı'nda yaşayan tanrılara karşı çıkmaktaydı. O dönemdeki Hıristiyan kiliselerinde, örneğin Aquileia'daki dördüncü yüzyıla tarihlenen kilisede İncil'den sahneler içeren mozaikler yer alıyordu. Başka örneklerin üstü daha sonraki yenileme faaliyetleri sırasında örtülmüş olabilir. Kırsal kesimde altıncı yüzyılın sonlarına kadar çoktanrıcı Roma kültleri yer yer varlığını sürdürdüyse de dördüncü yüzyıl sonuna gelindiğinde İtalya'nın çoğunluğu Hıristiyanlığı kabul etmiş durumdaydı.

İmparatorlara tapınma bir imparatorun suikast, komplo ya da ayaklanma ile alaşağı edilmesine engel olamıyordu. Bu, Caligula, Claudius ve Neron gibi daha önceki imparatorlar için de geçerliydi. Vespasian (salt. MS 69-79), Titus (salt. MS 79-81), Trajan (salt. MS 98-117), Hadrianus (salt. MS 117-138) ve Septimius Severus (salt. MS 193-211) gibi çok daha güçlü imparatorlar savaşlardaki zaferleriyle artan ünleri sayesinde halkın bağlılığını kazanmıştı. Sonuç olarak, yenilgi istikrarsızlığa yol açmaktaydı, bunun en canlı kanıtı imparatorların sefer sırasında öldürülmesidir. Örneğin Mürtet Julian (salt. MS 361-363) Sasanilerle savaşırken öldürüldü.

ROMA HARİTACILIĞI

Romalılar dünya hakkındaki bilgileri Yunanlardan devraldılar. Tanıdıkları dünyanın yerkürenin sadece küçük bir bölümünden oluştuğunun bilincinde olan Yunanlar dünyanın araştırılıp haritalanması gerektiği görüşündeydiler. MS 15 civarında Strabon Yunanların coğrafya hakkındaki fikirlerinin Romalılar döneminde geliştiğini yazıyor. MÖ yaklaşık 150 yılında bir Yunan düşünürü olan Mallos'lu Crates'in Roma'da en az üç metre çaplı bir küre yaptığından, kürenin her bir çeyreğine birbirinden denizlerle ayrılan dört eşit kara parçası yerleştirdiğinden söz ediyor. Dünyanın dengede olması gerektiği düşüncesi yıllar boyu büyük bir Güney Kıtasının var olduğu düşüncesinin gelişmesine yol açtı. Roma yönetimindeki İskenderiye'de çalışan Yunan coğrafyacı Ptolemaios (yakl. MS 90-yakl. MS 168) coğrafi koordinatları hesaplayan bir dünya sözlüğü hazırladı. Ptolemaios'un İngiltere tasviri MS 43 yılında burasının Romalılar tarafından fethine dayanıyordu.

Üretken araştırmacılar olan Romalılar ölçekli çizimler yapmakta ustaydılar ve çok amaçlı haritalar hazırladılar.

Roma dünyasında harita çizimi ile imparatorluk fetihleri, dünya haritaları ile varsayılan dünya egemenliği arasında yakın bir bağlantı bulunmaktaydı. Roma kentinin büyük ölçekli bir planı olan *Forma Urbis Romae* halkın görmesi için bir duvarda sergilenmekteydi.

Romalıların bilgi edinme yöntemi onların askeri ve yönetimsel sistemlerini yansıtıyordu. İmparatorluk gerektiği gibi yönetilecekse önce onu anlamak gerekiyordu. MS dördüncü yüzyılda yaşayan Flavius Vegetius *Epitoma Rei Militaris* adlı eserinde generallerin "yalnızca mesafeleri adım sayılarıyla göstermekle kalmayıp aynı zamanda yolların kalitesini, kestirme yolları, yollar üzerindeki konaklama yerlerini ve dağlarla nehirleri gösteren haritalara" sahip olmaları gerektiğini belirtiyordu.

MÖ dördüncü yüzyılda çizilmiş bir Roma yol haritasının on ikinci yüzyıla tarihlenen *Tabula Peutingeriana* adlı kopyası topografik bir harita değil, güzergâh belirlemeye yarayan bir rehberdi ve bu yüzden şerit biçimindeydi. Haritada dağlar ve Taranto gibi yol üzerindeki kentler gösterilmekteydi.

Daha az bilinen bir kaynak olan *Ravennatis Anonymi Cosmographia* (Ravenna Kozmografisi) MS 700 civarında Ravenna'da ismi bilinmeyen bir rahip tarafından hazırlanmış olup imparatorluktaki 5000'den fazla yerin isimlerini vermektedir. Derleyicinin çok sayıda resmi haritadan yararlandığı ileri sürülmüştür.

GERİLEME

Romalılar hiçbir zaman sürekli muzaffer olmadılar. Aslında önemli bir dizi yenilgi de yaşadılar. Örneğin Crassus MÖ 53'te Carrhae'de Persler tarafından yenildi; Varus da MS 9 yılında Tötoburg Ormanı'nda Almanlar tarafından hezimete uğratıldı ve bu savaşta üç lejyonu telef oldu. Bu yenilgiler bir süre için birtakım genişleme girişimlerine set çekti. Bir yandan da

MS ikinci yüzyıl sonlarında imparatorluk sınırları dışındaki "barbarların" saldırıları da şiddetlendi. Marcomanni ve Quadi kabileleri 167-170 yıllarında İtalya'nın kuzeyini istila etti. Roma dünyası çekici bir hedefti. 250'lerde son derece acımasız bir saldırı krizi yaşandı ve yerel düzeyde savunma yöntemleri araştırılırken imparatorlukta bölünmeler meydana geldi.

Bununla beraber, uzun süren bu istilalara karşın Romalılar saldırılardan sonra toparlanmayı başardılar. İmparator Aurelian (salt. 270-5) belli çözümler üretti ve onun sayesinde 270'lerde Roma yeni, çok kuleli bir sur sahibi oldu. Diocletian (salt. 284-305) maiyetindekilerle işbirliği yaparak iki ana ve iki yardımcı imparatordan müteşekkil bir yönetim sistemi oluşturdu. Öte yandan bu sistem zaman içinde imparatorluğun doğusu ile batısının birbirlerinden kalıcı olarak ayrılmasına yol açtı. 330'da merkezi yönetim I. Konstantin tarafından kurulan yeni başkent Byzantium'a taşındı (bu kent daha sonra Konstantinopolis adını aldı): Konstantin'in 312'de Hıristiyanlığı kabul etmesi çoktanrıcılığın gözden düşmesine yol açtı. Bu değişim devamlılık kavramına büyük zarar verdi ve dışarıdan gelen tehditlere odaklanması gereken imparatorluğun zayıflamasına neden oldu. Bizans yeni, Roma ise eski düzenin kenti oldu.

BÜYÜK SORGULAMA

"15 Ekim 1764'te Roma'da Capitol'un kalıntıları üzerinde oturup Jüpiter Tapınağı'ndaki çıplak ayaklı keşişlerin akşam dualarına kulak verirken kentin gerilemesi ve çöküşü hakkında yazmam gerektiği fikrine kapıldım."

Edward Gibbon ilk kez 1776 ve 1788'de basılan ve Klasik Çağ sonrasına dair en önemli eser haline gelen üç ciltlik *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi* isimli eserinde böyle bir açıklama yapıyor. Gibbon'un Roma'ya odaklanması doğal zira onun çöküşü Avrupalı tarihçilerin sorguladığı en önemli konu. Tarihçiler hâlâ

bunun nedenleri konusunda bölünmüş durumdalar; özellikle bu felakete dahildeki etmenlerin ve "barbarların" katkısı ile sürekliliğe karşı değişimin oynadığı rol hususlarında.

Daha az varlığa ve nüfusa sahip Batı Roma İmparatorluğu yaşanılan güvensizlik ortamı Doğu'nun Batı'ya destek vermesini engellediği için, "barbarların" saldırılarına karşı koymakta zorlandı. Ren ve Tuna'daki sınırların korunamaması İtalya'nın baskı altına girmesine yol açtı; ordunun büyük bir kesimi diğer sınırlarda ve bölgelerde bulunduğundan bu baskıya karşı koymak çok zordu. Daha doğudaki Hunların zorlaması sonucu Alaric komutasındaki Vizigotlar 401'de İtalya'ya saldırdılar. 410'da Alaric'e karşı direnen surlara karşın açlık çeken Roma teslim oldu ve yağmalandı. Bu tarihten sonra İtalya'ya çok sayıda saldırı oldu: Gotlar, Hunlar ve bir Cermen kabilesi olan Vandallar 455'te Roma'yı yağmaladılar ve 468'de Sicilya'ya egemen oldular. Attila'nın yönetimindeki Hunlar 455'te önemli bir kent olan Aquileia'yı yerle bir ettiler. Burada yaşayanlar yakınlardaki bataklık arazilere kaçtılar ve çevre kentlerden kaçanların da katılımıyla zaman içinde Venedik'i kurdular.

Öte yandan, Batı'da 384 ile 476 arasında on dokuz imparatorun yönetime geçmesinden kaynaklanan siyasal bir istikrarsızlık da yaşanmaktaydı. İktidar genellikle askeri liderlerin elindeydi ve Odoacer dahil bunların çoğu "barbar" kökenliydi. Dahası, daha önceki eyaletlerle kurulmuş olan askeri, siyasal ve yönetsel bağlantılar kopmuştu. Odoacer 476'da son Roma İmparatoru Romulus Augustulus'u tahttan indirdi. İmparatorlar Roma'ya oranla daha az saldırıya uğrayan Ravenna'ya sığındılar ama burası da elde tutulamadı. "Barbarların" Roma üzerinde oluşturduğu baskı yalnız buraya özgü değildi. Han hanedanı dönemindeki Çin'de de görüldüğü gibi, yerleşik toplumları hedef alan daha genel bir saldırı süreci ce-

reyan ediyordu. Aynı zamanda, Hıristiyanlığın etkisi gibi, önceki sayfalarda ele alınan bazı meseleler Roma'ya özgüydü.

Roma İmparatorluğu'nun sonu gelmişti ama altıncı yüzyıldan itibaren on birinci yüzyılın sonuna kadar Doğu Roma yani Bizans İtalya'nın güneyinin büyük bir kısmını denetim altına almayı başardı. Bu, Roma İmparatorluğu'nun yeniden doğmasına ve Roma'nın kültürel yaşamına katkıda bulunmuş olan Yunanlarla yeniden ilişki kurulmasına yardımcı oldu. Bizans'ın etkileme gücü daha kuzeyde özellikle Ravenna ve Venedik'te izlenebilir. Ravenna'nın Dünya Mirası kapsamına alınmış bölümlerinde bulunan, Gustav Klimt'in eserlerinin antik dünyadaki muadilleri niteliğindeki Bizans mozaikleri, ziyaret edilmeye değer. Bunlardan özellikle beşinci yüzyıla tarihlenenler *Mausopeo di Galla Placida*'da, *Batititstero degli Ariani*'de, *Battisero Neoniano*'da ve *Museo Archivescovile*'de; altıncı yüzyıla ait olanlar ise *Basilica di Sant' Apollinare Nuovo*'da izlenebilir. İtalya'nın birçok yerinde Bizans-Yunan manastırları yer alıyor, örneğin 1004'te Roma'nın güneydoğusundaki Grottaferrata'da inşa edilmiş olan *Monastero Esarchico di Santa Maria* gibi.

ROMA'YI ANIMSAMAK

Ayrıca Roma İmparatorluğu'nun anısı İtalya'nın daha sonraki tanımında önemli bir rol oynar. Örneğin Roma'da 800 yılında Charlemagne tarafından başlatılıp 1806'da sonlandırılan ve Avrupa'da temel bir politik varlık ve sembol oluşturan Kutsal Roma İmparatorluğu gibi. Roma'nın etkisi çok geniş bir alana yayılmıştı. I. Napolyon gibi imparatorlar Roma İmparatorluğu'ndan ya da onun hakkındaki görüşlerden esinlenmiştir. Öte yandan cumhuriyetler ve bir oranda monarşiler Roma Cumhuriyeti'ni örnek aldılar. Bu nedenle yeni Amerika cumhuriyetinde bir senato oluşturuldu. Dahası, Fransız Devrimi sırasında Roma'da eğitim görmüş olan Jacques Louis David (1748-1825) gibi ressamlar Roma Cumhuriyeti'nin ikonların-

dan ve resimlerinden esinlendiler. David'in *Horatilerin Yemini* (1784) ve *Sabin Kadınlarının Araya Girmesi* (1799) isimli tablolarında bu açıkça görülmektedir. David'in saray ressamı olduğu dönemde I. Napolyon Roma yansımalarından zevk almaktaydı.

On dokuzuncu yüzyılda Avrupalılar topraklarını genişletirken Roma İmparatorluğu'nu örnek aldılar. Gerek sömürgelerdeki yöneticiler gerekse diplomatlar kendilerini genel vali ve uygarlığın öncüleri olarak görme eğilimindeydiler. Aynı tutum Amerika'nın genişleme girişimlerinde de görülmektedir. Özellikle İngiltere İmparatorluğu Klasik dönem Roma'sını yansıtmak arzusundaydı.

Risorgimento ("Yeniden Yükseliş") Roma'nın yeniden canlanması temeline dayanmaktaydı ve tüm konuşmalarda, mektuplarda ve eserlerle Roma'nın görkemi ve mirası dile getirilmekteydi. Dolayısıyla, 1922'de iktidara gelen Benito Mussolini (1883-1945) yönetimindeki Faşistlerin, geçmişteki Roma İmparatorluğu'nu örnek alarak, kurban vermek suretiyle yeniden doğma düşüncesine kapılmalarına şaşmamak gerekiyor. İtalyan faşizminin düşüncelerinde ve tablolarında öne çıkan tema buydu. Faşizm sembolü olarak kullanılan *fasces* ya da baltalar eski Roma'dan kaynaklanır. 1930'da Cyrenaica'ya (Doğu Libya) vali yardımcısı olarak atanan Mareşal Rodolfo Graziani (1883-1955) "barbarların" "Romalılara" boyun eğmesi sayesinde bu bölgede gaddarca "barış sağladığını" ileri sürüyor ve 1932'de bu zorunlu barıştan *Pax Romana* şeklinde söz ediyordu.

İlk Roma imparatoru Augustus Caesar'ın (MÖ 63'te doğdu ve MÖ 27-MS 14 yılları arasında iktidarda kaldı) 2000. doğum günü 1937-38'de görkemli bir şekilde kutlandı. Mussolini, kutlamaları, büyük bir arkeoloji sergisinin açılışını yaparak başlattı ve MÖ 13'te Roma barış tanrıçası adına inşa edilmiş *Ara Pacis Augustae* (Augustus Barış Sunağı) isimli yapının restore edilmiş haliyle açılışını yaparak sonlandırdı. Su-

nak Augustus'un Fransa ve İspanya'da kazandığı zaferlerle sağlanan barışın anısına yapılmıştı. Bu arada bilimsel çalışmalar da desteklenmekteydi. 1935'te *Consiglio Nazionale delle Richercha* Roma İmparatorluğu'nun haritasını hazırlatmak için büyük bir proje başlattı. Özellikle Libya'da İtalyanların 1911'de Trablus'u ele geçirmelerinden sonra başlatılmış olan arkeolojik araştırmalar sürdürüldü. Libya'nın bir zamanlar Roma İmparatorluğu'nun bir parçasını oluşturduğuna, dolayısıyla İtalyanların mirası olduğuna inanılıyordu.

1937-38 dönemindeki kutlamalar aynı zamanda 1935-36'da Abyssinia'nın (Etiyopya) acımasızca zapt edilişini de kapsıyordu. Bu zaferi kazanan Mussolini İkinci Roma İmparatorluğu'nun kurulduğunu açıklamıştı. Yönetim birinci (Klasik) imparatorluğu göklere çıkararak kendine övgüler yağdırmaktaydı; bu, Mussolini'nin özellikle benimsediği bir yöntemdi. İmparatorluk onun sahiplendiği ve yeniden tanımladığı bir rejimdi ama daha önceki İtalyan monarşisine ve kendinden evvel başbakan olanların kısıtlı yetkilerine ters düşmekteydi. Mussolini'ye göre onun Roma'sı, "Üçüncü Roma" faşist inancın ve uygulamanın merkezi olacaktı.

1937'de Mussolini tarafından açılan arkeoloji sergisi Halk Kültürü Bakanlığı tarafından düzenmiş ve Mussolini'nin özel fonları ile desteklenmişti. Sergi geniş çapta heykellerden, mimarlık, mühendislik ve askeri teçhizat örneklerinden ve imparatorluğun büyük haritalarından oluşuyor, bunların hepsinde Augustus ve ordu ön plana çıkıyordu. Sergi İtalya'nın yeniden yüceltilmesinde faşist rejimin oynadığı rolü ortaya koymaktaydı ve turistlerin çok beğenisini kazandı. Hitler sergiyi iki kez gezdi. Aynı durum filmler için de söz konusuydu. Birçok birliğin figüran olarak yer aldığı *Scipione l'Africano* (1937) isimli filmde Scipio Africanus'un MÖ 202'de Zama'da Hanibal'i yenmesi Mussolini'nin Abyssinia'daki zaferinin müjdecisi olarak yorumlanıyordu.

"Roma bizim başlangıç noktamız, bizim kişiliğimiz, bizim efsanemizdir," diyen Mussolini, Roma'da daha önce birta-

kım yapıların arasında kalmış olan Marcellus Tiyatrosu gibi eserlerin sergilenmesi amacıyla kent merkezinin temizlenmesinde bizzat rol aldı. Roma'da kazılar 1926-32 yılları arasında gerçekleştirildi. Daha başka bölgelerde de aynı işlem yapıldı. Rimini'de Augustus tarafından inşa edilmiş olan *Arco di Augusto* çevresinde sonradan yapılan binalar 1935'te yerle bir edildi.

Bugün İtalya'nın her tarafında Roma döneminden olağanüstü sayıda kalıntı var. Bunların arasında hemen göze çarpmayan ama arazi kullanım sistemleri, yol güzergâhları, kentler, barajlar ve köprüler gibi son derece dikkate değer yapılanmalar yer alıyor. Aynı zamanda Roma'da imparatorluk döneminde benimsenen ilk Hıristiyanlığın da izleri bulunuyor. Katolik Kilisesi'nin merkezinin Roma'da bulunması bu mirastan kaynaklanıyor. Öte yandan Roma önemli bir hac merkezi. Bir anlamda turistler bu hacıların mirasçıları oluyor.

2.

ÇOK SAYIDA DEVLET: 476-1402

Bizans'ın (Doğu Roma İmparatorluğu) ve "barbarların" ilgisini çeken İtalya'da Roma'nın görkemini sürdürme çabaları devam etmekteydi. İkinci gruptan Ostrogotların Kralı Theodoric bir başka "barbar" olan Odoacer'den 488-92 yılları arasında İtalya anakarasını ve 493'te de Sicilya'yı aldı. Theodoric Roma'nın geçmişine saygılıydı ve Ravenna'dakiler dahil birçok eski yapıyı restore ettirdi. Bununla beraber güçlü olmasına karşın krallığı varlığını sürdüremedi.

İmparator I. Justinianus'un (salt. 527-65) yönetiminde ve onun üstün yetenekli generali Belisarius'un komutası altında Bizanslılar İtalya ana karasının büyük bir kısmını işgal ettiler. 535-55 yılları arasında Sicilya ve Sardunya'da (aynı zamanda İspanya'nın güneydoğusu ve Tunus'ta) gerçekleştirilen çok başarılı seferlerde Vandallar dahil birçok ordu bozguna uğratıldı ve 554'te Frankların İtalya'ya saldırısı engellendi. Bununla beraber Bizanslılar İtalya'nın geri kalan kısmını ele geçiremediler. Böylece herhangi bir gücün İtalya'nın tümünü denetim altına alma çabalarının sonuçsuz kaldığı bir dönem başladı. Bu dönem 1870'te İtalya krallığının Roma'ya egemen olmasıyla sona erdi. 660'larda II. Constans kısa bir süre için Bizans'ın başkentini Sicilya'daki Sirakuza'ya taşıdı ama o öldürüldükten sonra başkent yeniden Bizans'a getirildi.

Bu arada Lombardlar adındaki yeni bir "barbar" halk 568'de Alpleri aşarak saldırıya geçti. 751'e gelindiğinde İtalya'nın büyük bir kısmını ele geçirmiş durumdaydılar ve Bizans iktidarının merkezlerinden biri olan Ravenna'yı işgal ettiler. Bununla beraber, İtalya yarımadasının tamamına sahip olmak son derece güçtü. İtalya'nın kuzeyindeki Pavia'ya üslenmiş olan Lombard kralı yalnızca İtalya'nın merkezinde Spoleto'daki Lombard dukalığı ve güneydeki Benevento üzerinde kısıtlı bir yetkiye sahipti. Öte yandan Lombardların saldırılarına karşın Sicilya ve yarımadanın en güneyi (Calabria ve Güney Apulia) Bizanslıların egemenliği altında kaldı. Lombardlar 654'te Hıristiyanlığı kabul ettiler. Böylece Roma dünyasının etki alanları varlığını ve gücünü sürdürmeye devam etti.

Lombardlar 753-6 yıllarında Pépin'de Franklar tarafından, 773-4'te ise ezici bir biçimde Charlemagne tarafından yenilgiye uğratıldılar. Charlemagne'a bu zaferinin sembolü olarak 800 yılında Papa III. Leo tarafından Roma'da Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giydirildi böylece Charlemagne 476'da kesintiye uğramış bir süreci yeniden başlattı. İtalya'da yeni bir imaj oluşturulmaktaydı ama bu bir dış güç tarafından ve onun koşulları dahilinde gerçekleşmekteydi. Roma ve İtalya'nın olabildiğince büyük bir kesimi Frank İmparatorluğu'na bağlanıyordu. Aslında bu imparatorluğun gerçek merkezi Roma değil, Charlemagne'ın Aix-la-Chapelle'deki (Aachen) başkentiydi.

Bu taç giyme töreni Franklar kadar papalık için de önemliydi. Böylece kilisenin dinsel yetkisi tanınmakta, sergilenmekte ve yüceltilmekteydi. Bu yetki hem Bizans'a hem de Batı'daki diğer dinsel eğilimlere karşı sürekli bir savunma içindeydi. Kilise içinde birliği sağlaması beklenen papalık politikaları uzun vadede İtalya'da siyasal yetki ve gücün bölünmesine yol açtı.

Gelişmeler bir oranda istikrar sağlayabilirdi ama Frank İmparatorluğu 817'de Charlemagne'ın halefleri arasında bö-

lündü. İtalya'nın büyük bir kısmı oğlu Lothar'ın eline geçti ve merkezdeki bu krallık da sonradan bölünüp İtalya'da bir krallığa dönüştü. 951'de Charlemagne'ın mirasının üçte ikisini oluşturan Almanya ve İtalya krallıkları I. Otto tarafından Almanya'da bir araya getirildi. Bununla beraber aslında İtalya artık güneyde Benevento, Capua ve Salerno'daki bağımsız ve Papa'ya bağlı devletlere bölünmüş durumdaydı. Güneyin büyük bir bölümü (Apulis, Calabria ve Napoli) Bizans'ın denetimi altındaydı ve Sicilya 827-965 yılları arasında Mağripliler tarafından fethedilmişti.

ARAPLARIN SİCİLYA'YI FETHİ

826-7 yıllarında Sicilya'daki çatışmalar Arapların müdahalesine yol açtı. Bizans'ta deniz kuvvetleri komutanı Euphemius Konstantinopolis'e baş kaldırdı ve kendini imparator ilan etti. Bazı yerel yöneticilerin direnişi üzerine Araplardan yardım istedi. Böylece Araplar harekete geçti. Bizans başkenti Sirakuza yerine 831'de ele geçirdikleri Palermo'yu başkent ilan ettiler. Sirakuza ancak 878'de işgal edildi. 902'de Taormina ve Messina yakınındaki son Bizans kalesi 965'te ele geçirildi. Araplar Sicilya'ya narenciye, pirinç ve dut getirdiler ve kölelere burada şeker kamışı diktirdiler. Kuzey Afrika ve İspanya'dan gerçekleşen büyük çaptaki Arap göçü burada yeni bir siyasal ve politik seçkinler grubu oluşturdu ama göçmenler kısa sürede kendilerini Sicilyalı olarak tanımladılar ve Kuzey Afrika'dan gelen saldırılara karşı direndiler. Yerli halkın büyük çoğunluğu Müslümanlığı kabul etti ve Bizans kültürü varlığını sürdürmekteyken toplumun Müslüman olan bölümü Arapçayı kullanmaya başladı. Onuncu yüzyıl sonu bir refah ve özerklik dönemi oldu. Bununla beraber özellikle Araplar ile Berberiler ve yeni gelenlerle diğerleri arasındaki etnik çatışmalar ve on birinci yüzyıldaki siyasa bölünmeler Norman müdahalesinin başarısına yol açtı.

Daha fazla birlik olmuş bir İtalya Mağriplilerin önünü kesebilir miydi bilinmez ama böyle bir gücün kullanılabileceğini varsaymak da doğru olmaz. Mağripliler başka yerlerde de, özellikle 841'den 871'e kadar Apulia'daki Bari limanında da toprak kazandılar ve İtalya sahili boyunca saldırılarda bulunarak 846'da Roma'ya saldırıya geçtiler. Öte yandan 849 yılında büyük Müslüman donanması Napoli Salerno, Amalfi, Sorrento ve Gaeta kentlerinin oluşturduğu bir filo tarafından tümüyle yok edildi. Bu zaferden sonra Bizans'ın egemenliği altındaki İtalyan kesiminde hiçbir Müslüman yerleşimi gerçekleşmedi. Bu kesim Kuzey Afrika'daki Mağrip gücüne en yakın bölgeydi ama Bizans imparatorluğun merkezindeki diğer sorunlarla uğraşmak zorundaydı. Bu nedenle İtalya'daki toprakları saldırıya açık kaldı.

Mağrip toplumu için köleler çok önemli olduğundan köle ticareti burada yaşamsal önem taşıyordu. Bu tehdit İtalya'daki yerleşimlerin sahil boyunda değil Sicilya'daki gibi daha kolay savunulabilen ve denize hakim tepelerde oluşmasına yol açtı. Bunun başka bir nedeni de sahil kesiminde sık rastlanan malarya gibi hastalıklardan kaçınmak olabilir. Ayrıca sahildeki su kaynakları tuzlu idi. Mağripliler ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı ama 860'ta Viking akıncıları Pisa'yı talan ettiler.

Beşinci yüzyılda yaşanan istikrarsızlık İtalya'da birçok kent hayatının yok olmasına yol açmıştı. Buna karşın birçok kent, özellikle Roma, Napoli ve Ravenna varlıklarını sürdürmeyi başardılar ve belli bölgelerde, özellikle karadan saldırılara karşı iyi korunan ve Akdeniz'de geniş kapsamlı faaliyette bulunan bir denizcilik cumhuriyeti olan Amalfi'de önemli gelişmeler yaşandı. Bunu Venedik izledi. Tüm bu yerleşim merkezlerinde Kilisenin kuralları çevresel oluşumda etkili oldu.

Daha genel olarak, beşinci yüzyıldaki önemli gerileme ve bunu izleyen sorunlardan sonra gerek kentlerde gerekse kırsalda nüfus artışları yaşandı ve özellikle onuncu yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar önemli oranda iyileşmeler gerçekleşti.

Manastırlar kuruldu. Gene de bazı olumsuzluklar yaşandı. Özellikle tarımın canlanması ormanların yok edilmesine yol açtı ve bu da toprak kaymalarının artmasına neden oldu.

"Karanlık Çağ" (ortaçağın başları) ve onu izleyen dönemlerdeki önemli gelişmeler özetlenecek olursa, büyüklüğe, daha büyük bir bütün içinde birliğe ulaşma yolundaki çabalar ile bölgesel ve yerel birimleri kendi iç işlerinde özgür bırakma eğilimi arasındaki etkileşim öne çıkar. Resmin tümünde papalık ve Hıristiyanlığın oynadığı rol sergileniyor ama siyasi açıdan İtalya'daki sıkıntıların çoğunun birbirine karşıt politik sistemler arasındaki çatışmalardan kaynaklandığı görülüyor. Bu, İtalya coğrafyasının bir sonucu ve bu coğrafya diğer uygarlıklarla iktisadi ve kültürel bağlantılar kurulmasına olanak veriyor. Kuzey İtalya yüzünü çoğunlukla Alplerin ötesine çevirmiş durumda ya da Alplerin ötesindeki gözler buraya dikili durumda. Bu durum özellikle Kutsal Roma imparatorları ile İtalya'nın kuzeyi arasındaki bağlantılar için, bilhassa Verona Sınır Bölgesi için geçerli. Önemli ana yol Via Imperii Brenner Geçidi'nden geçiyor. Buna karşın Sicilya ve Apulia yüzlerini çok farklı yönlere çevirmiş. Sicilya yakınındaki Kuzey Afrika ve doğuda Yunanistan ile ilgileniyor, Apulia ise yakınındaki Yunanistan ile. Venedik gözlerini Adriyatik'ten aşağıya doğru yönelerek Bizans'a, aynı zamanda kuzeye ve batıya dikmiş durumda.

GÜNEY İTALYA

On birinci yüzyılda İtalya'ya Normanlar adında yeni bir unsur geldi. Normanlar bir bakıma "barbar" istilacıların son kuşağıydı zira 911'de Fransa'nın kuzeyindeki Normandiya'da yerleşmiş olan Vikinglerin soyundan geliyorlardı. Önce macera peşindeki küçük gruplar İtalya'da profesyonel asker olarak güney ile sonu gelmez çatışmalarda yer aldılar. Sonra iktidarı ele geçirdiler. Aversa'lı Richard 1058'de Capua Prensi oldu. Aralarındaki en güçlü kişi Robert Guiscard

(yakl. 1015-85) adında, Güney İtalya'da şanslarını denemeye gelen sekiz soylu ama yoksul Norman'dan biri olan Tancred d'Hauteville'in on iki oğlundan altıncısıydı. Normanlar, Piyemonte'nin 1850'lerde yaptığı ve Mussolini'nin deneyip de başaramadığı biçimde, başka güçlerin, özellikle Kutsal Roma İmparatoru, Papa ve Bizans arasındaki rekabetten ve bunların birbirine karşı uyguladıkları manevralardan yararlandılar. 1059'da Papa II. Nicholas papaları denetim altında tutan ve reform eğilimleri ile onları etkisiz hale getirmeye çalışan Romalı asillere karşı Nomanların kendisini desteklemesi karşılığında Guiscard'ı Apulia Dükü olarak tanıdı. 1060'ta Guiscard Bizanslıları Calabria'dan sürdü ve 1071'de Venediklilerin Bizanslılardan yana olmasına karşın Bizans'ın İtalya'daki güç merkezlerinden olan Bari ve Brindisi'yi ele geçirdi. Bunu 1077'de Lombard prensliği Salerno izledi. Guiscard 1081'de Adriyatik denizini geçti ve Konstantinopolis'e saldırmaya hazırlanırken öldü.

Bizanslılar 1038'de Sicilya'yı Mağriplilerden geri almak için giriştikleri başarısız bir saldırıda Normanları paralı asker olarak kullandılar. Müslüman Sicilya daha sonra Robert Guiscard'ın en küçük kardeşi Roger tarafından geri alındı. Palermo 1072'de fethedildi ve Roger 1091'de tüm adaya egemen oldu. Onun oğlu Sicilya kralı II. Roger (salt. 1105-54) kuzeni William'ın 1127'deki ölümü üzerine Apulia Dukalığı'nı ele geçirdi ve tüm Güney İtalya'yı kendi yönetimi altına almaya çalıştı. 1130'da papalıkta iki piskoposun yeni bir krallık kurmak yolunda giriştikleri rekabetten yararlanarak bunlardan biri ile anlaştı. 1130'da Noel günü Sicilya Kralı olarak taç giydi. Bu, çok daha uzun sürede gerçekleşmesine karşın İngiltere'de 1066'da Fatih William'ınki ile kıyaslanabilecek bir Norman zaferi idi.

Bununla beraber, siyasal birlik sağlamakta uzun süre yaşanan sorunlar yüzünden Roger hem kendi krallığı içinde, hem de daha geniş bölgelerde konumunu sağlamlaştırmakta ciddi

muhalefetle karşılaştı. İtalya üzerinde hak iddia eden İmparator (Kutsal Roma İmparatoru) yeni krallığı tanımaya karşı çıktı ve 1137'de işgale kalkıştı. Papalık da bu gelişime karşıydı, çünkü 1130'da Roger'i kral olarak tanıyan II. Anacletus'u daha sonra alt eden rakipleri onun aldığı kararların yasa dışı olduğunu ileri sürmekteydi. Güneyde 1139'a kadar devam eden çatışmalar sırasında Roger Capua (1134), Napoli (1138) ve Bari (1139) kentlerini ele geçirdi.

Sicilya ve Güney İtalya özellikle Mağripler, Bizans ve Kuzey Avrupa için kültürel alışveriş açısından büyük önem taşımaktaydı. Bu bereketli alışverişin örnekleri Palermo mimarisi ile sarayında ve harita çizimi gibi entelektüel faaliyetlerde izlenebiliyordu. Başkent olarak Sirakuza yerine Napoli'ye denizden çok daha kolay ulaşılabilen Palermo'yu seçen Roger aynı zamanda Sicilya'da çok başarılı bir yönetim sergiledi.

ROGER'İN KİTABI

Sicilya'nın kozmopolit yapısı El-İdrisi'nin İslam haritacılığının büyük zaferi niteliğindeki eserinde yer almaktaydı. El-İdrisi'nin 1154'te II. Roger için gümüş bir tablet üzerine gravür şeklinde hazırladığı bu harita 1160'ta yok edilmiştir. El-İdrisi aynı zamanda *Roger'in Kitabı* adıyla da bilinen *Uzak Diyarlara Keyifli Geziler Kitabı* adlı bir coğrafya eseri de hazırlamıştı. Kitap bir dünya haritasının yanı sıra birçok bölgesel harita içeriyordu. Söylediğine göre "Roger ülkesi hakkındaki tüm ayrıntıları öğrenmek ve bu ayrıntılarla ilgili kesin bilgiler edinmek" istiyordu. El-İdrisi bu kitap için Ptolemaios'un verdiği bilgilerden yararlandı.

POLİTİK ÇATIŞMALAR

Daha kuzeyde İtalya merkezi Almanya'da bulunan Kutsal Roma İmparatorluğu ile papalık arasındaki acımasız ve uzun

süreli iktidar savaşının sıkıntılarını yaşadı. Teorik olarak bu ikisi ittifak halindeydiler ve birbirlerine yardımcı olmaktaydılar. Uygulamada ise İtalya'daki iktidar politikalarında ciddi farklar ve üstünlük sağlamayı hedefleyen önemli ideolojik gerilimler söz konusuydu. Papalık kendisini Batı Hıristiyanlığının önderi ve ilerideki lideri olarak görüyor, Bizans Kilisesi'nden daha üstün olduğuna inanıyordu.

Yetki krizi yaşanırken hırslı ve kararlı Papa VII. Gregory (salt. 1073-85) İmparator IV. Henry'nin (salt. 1084-1106) karşıtlarını bir araya getirdi ve imparatorluğun güçsüzleşmesine yol açtı. Henry 1077'de Canossa'daki ünlü toplantıda nedamet getirmek ve af dilemek zorunda kaldı ama bu çatışmaların sadece kısa bir süre durmasını sağladı. Toplulukların (kasabaların) çoğu papalığı desteklerken aristokratlar imparatorların ve papa karşıtlarının yanında yer almaktaydı. Milanolu yazarlar zaman zaman Almanların imparatorluk iddialarına karşı geçmişteki Roma Cumhuriyeti'ni savunuyorlardı.

Buna karşın papaların hem Kilise'de hem de yerel birimlerde rakipleri vardı. Bu çatışmaların yukarıda sözü edilen, İtalya'nın güneyinde yaşananlarla aynı döneme rastlaması İtalya tarihindeki eşzamanlılığın bir örneğidir. Papa Robert Guiscard'dan yardım istedi ama 1084'te imparatorluğun kuşatmasını yarmak için gelen Roger'ın ordusu Roma'yı yağmalamaya başladı. Gregory kentten sürüldü ve 1085 yılında Salerno'da sürgündeyken öldü.

Süregelen çatışmalar kentlerin bölünmesine ve hiziplerin sürmesine yol açtı. Tüm bunların sonucunda kan davaları daha da hararetlendi ve güçlendi. On birinci yüzyılın başından itibaren bu klikler hem o dönemde hem de daha sonra çoğu kez Guelfler (papalık yandaşları) ya da Ghibellinler (imparatorluk yandaşları) olarak anıldılar. Öte yandan imparatorlar ve onların muhalifleri ile kurulan bağlantılar çoğu kez sorunlu ve yerel kliklerin davalarından çok dışarıdan destek almaya yönelik oluyordu.

Birçok kez imparatorlar papanın yetkisine karşı çıkanları destekledi. Öte yandan, evrensel bir papa ve Katolikliğin birliği kavramlarına karşı çıkılmıyordu ve her defasında klikler zaman içinde bir çözüme kavuşturuldu. Buna karşın imparatorlar ile muhalifleri arasındaki mücadele papalığın İtalya'daki topraklarını genişletmesine yaradı ama bir yandan da onu arazilerini savunmak zorunda bıraktı. Kısmen bu çatışmaların sonucu olarak çağdaş İtalya'da ülke içinde ya da sınırların yakınında İngiltere'ye kıyasla çok daha fazla sayıda kale yer almaktadır.

Kuzey İtalya'da imparatorluk gücünü sürdürmek ve genişletmek isteyen Frederick Barbarossa (salt. 1152-90) adında bir başka imparator 1176'da Legnano'da Lombard Kentler Birliği tarafından yenilgiye uğratıldı. Birlik 1167'de Como, Bergamo, Novara, Vercelli, Milano, Bescia, Alessandria, Piacenza, Mantua, Parma, Reggio, Modena, Ferrara, Bologna, Imola ve Rimini kentlerinden oluşmuştu. Barbarossa (bu lakap Kızıl Sakal anlamına geliyor) 1183'te imzalanan Constance Barışı ile bu kentlerin imparatorluk dahilindeki özerkliğini tanımak zorunda kaldı. Bu çatışmada papalığın bölücü faaliyetleri de rol oynamıştı.

Barbarossa'nın oğlu İmparator VI. Henry (salt. 1191-7) 1186'da Güney İtalya ve Sicilya'yı yöneten Sicilya kralının varisi ile evlendi ve bu bölgeye egemen oldu ama genç yaşta öldü. Bu ölüm, İtalya tarihi anlatılırken "Eğer öyle olmasaydı ... olurdu" cümleleriyle aktarılan olaylardan biridir.

VI. Henry ile Sicilya Kraliçesi Constance'ın oğlu, çağdaşları tarafından *Stupor Mundi* (Dünyayı Şaşırtan) olarak tanınan, gösteriş meraklısı ve hırslı II. Frederick çok yetenekliydi. Güney İtalya'da yetişmiş ve 1198'de Sicilya Kralı olmuştu. 1220'de İmparator unvanını alan Frederick İtalya'da imparatorluğu güçlendirmeye çalıştı ama Lombard kentlerinin direnişiyle karşılaştı ve 1245'te Papa IV. Innocentius tarafından aforoz edilip tahttan indirildi. Zamanının çoğunu Sicil-

ya'da geçiren Frederick Müslümanların 1189'da başlattığı ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastırdı. Bu ayaklanma dağlık alanlarda, Hıristiyanlığa karşı direnen ve başka yerlerdeki Müslüman güçlerden destek arayan bağımsız bir devlet kurulmasına yol açtı. Frederick 1220-4 ve 1244-6'da bir dizi sefer düzenleyerek Sicilya'daki Müslüman toplumu ortadan kaldırdı. İtalya'nın diğer kesimlerindeki rakipleri ve 1226'da yeniden canlanan Lombard Birliği daha başarılı oldular ama onları da Cortenuova'da (1237) yenilgiye uğrattı. Dante'ye göre 1250'ye kadar iktidarda kalan Frederick son gerçek imparatordu çünkü onun haleflerinin hiçbiri Roma'da taç giymek için İtalya'ya gelmedi. Frederick Altıncı Haçlı Seferi'nde Kudüs'ü ele geçirdi ve 1229'da kendisini Kudüs kralı ilan etti.

Sanat ve bilimle çok ilgilenen Frederick 1224'te hâlâ onun adıyla anılan Napoli Üniversitesi'nin temelini attı. Birçok öğretmenin yanı sıra bir imam tarafından eğitildi ve Arapça dahil altı dil biliyordu. Sarayında Arap, Yunan ve Musevi bilginler görevliydi. Frederick aynı zamanda mimarlık alanında da önemli bir rol oynadı. İtalya ve daha genel olarak Avrupa'da Arap ve Yunan biliminin tanınmasına yardımcı oldu ve İtalyan yerli dil ve edebiyatının gelişmesine hizmet etti.

Frederick'in en büyük oğlu Conrad (salt. 1250-4) papalığa karşı mücadeleyi sürdürdü ama oğlu Conradin'in Sicilya Kralı pozisyonu (salt. 1254-8) Frederick'in gayrimeşru ikinci oğlu Manfred (salt. 1258-66) tarafından elinden alındı. Bundan yararlanan Papa IV. Alexander (salt. 1254-61) papalığın imparatorluğa karşı muhalefetini daha da ileriye taşıdı ve III. Innocentius (salt. 1198-1216) döneminde krallık yasa dışı ilan edildi. Kraliyet tacı Fransız asıllı IV. Urban (salt. 1261-4) tarafından Fransa Kralı IX. Louis'e verildi. O da bunu kardeşi Anjou'lu Charles'a devretti. Fransız asıllı Papa IV. Clement 1266'da Charles'ı Sicilya Kralı ilan etti. Haçlı seferlerinin birinde Charles 1266'da Benevento'da Manfred'i yenilgiye uğrattı (Manfred burada öldürüldü) ve Tagliacozzo'da Con-

radin'i alt ederek daha sonra Napoli'de onun infazını gerçekleştirdi. *Piazza Mercato*'da başı uçurulan Conradin Napoli'de *Santa Maria del Carmine*'de gömüldü. Bu infaz Güney İtalya'da Hohenstaufen devletinin sonu oldu ve Sicilya Krallığı Fransız hanedanının küçük bir dalına mensup olan Anjou hükümdarları Angevinlere geçti.

Roma'nın düşmesinden sonraki dönemde İtalya tarihinde yaşanan ve siyasal bütünlüğün sağlanmasını bir hayli zorlaştıran çok hızlı değişimlere bir örnek olarak bu devir yalnızca 1282 yılına kadar varlığını sürdürebildi. Bu tarihte bir grup insan günbatımında dua ettikleri için Akşam Duacıları eylemi olarak anılan bir olaydan sonra Anjou'lu Charles tarafından ağır biçimde vergilendirilen Sicilya isyan etti ve İspanya'nın doğusunda iktidarda olan Aragon Hanedanlığına sığındı. Aragon'lu III. Pedro Sicilya'da I. Peter adıyla kral oldu. Sicilya ve Napoli Napoli'deki son Angevin hükümdarı II. Joanna'nın 1435'teki ölümüne kadar varlıklarını ayrı ayrı sürdürdüler. Bu tarihle Sicilya ile Napoli Aragon iktidarı altında birleşti. On dördüncü yüzyılda, özellikle Napoli'de Kral Robert'ın 1343'teki ölümünden sonra siyasal bölünmeler ve adalet mekanizması ile asayişteki aksamalar güneydeki ekonomiye ciddi oranda zarar verdi. Bu arada, on dördüncü yüzyılda ciddi bir çatışma sonucunda Sardunya'yı egemenliği altına alan Aragonlar Hıristiyan olmalarına karşı çok sayıda Sardunyalıyı köle olarak kullandı.

Angevinlerin iktidarında Napoliten kilise mimarisi kendine özgü bir biçimde gelişti. Geniş bedenli kiliselerin birçok örneği, özellikle Kral Robert tarafından temeli atılan *Santa Chiara* adındaki Fransisken manastırı eski kentte yer almaktadır. Bu kiliseler İtalya'daki kültür alışverişinin örnekleridir ve çok değişkendir. Güneyde özellikle giderek yaygınlaşan İspanya ve Güney Fransa dahil diğer Akdeniz toplumları ile mevcut kültür alışverişinin yanı sıra Yunanistan'la kurulan daha geleneksel bağlantılara tanık olunabilir.

Sekizinci yüzyılda Franklar Orta İtalya'nın büyük bir kısmını papalığa tahsis ettiler ama bu toprakları savunacak askeri güçten yoksun olmaları papaların Roma yakınındaki bölgeler dışında kalan yörelerde etkin bir denetim sağlamasını engelledi. Apeninler'in doğusundaki topraklar bağımsızlığını sürdürdü. Aynı sorun 1115'te ölen Toskanalı sofu Kontes Mathilda tarafından papalığa bağışlanan topraklar için de söz konusuydu. Üstelik imparatorlar bu bağışı geçerli saymadılar. 1140'larda ve 1150'lerin başlarında papalığın servetine ve gücüne karşı çıkan Brescia'lı rahip Arnold yeni bir Roma cumhuriyeti kurmak için başarısız bir girişimde bulundu ve 1155'te papa ile imparatorun kısa süreli bir yakınlaşması sırasında İmparator Frederick Barbarossa'nın emriyle idam edildi.

Papalığa bağlı devletler ortaçağın başlarında çok çalkantılı koşullar içinde varlıklarını sürdürdüler. Dinamik ve hırslı III. Innocentius (salt. 1198-1216) döneminde sadece iktidarı geliştirmekle kalmayıp papalığın toprak üzerindeki haklarına (ve ideolojik taleplerine) anlam kazandırmak amacıyla ciddi bir girişimde bulunuldu ve onun halefleri tarafından da sürdürülen bu girişim İtalya'daki siyasal çatışmaları daha da alevlendirdi. İmparatorluğun bazı yöreleri terk etmesi ve papalığa tahsiste bulunması sayesinde papalık Adriyatik'e ve kuzeyde Po Nehri'ne kadar genişleme fırsatını yakaladı. Bu bölgenin büyük kısmı vasalların elinde kalmayı sürdürdü ama papalar kendi arazilerini daha yetkin bir biçimde yönetmeye başlayarak rahiplerin yönettiği bölgeler oluşturdular. Papalık yönetimi çoğu yerel prenslerinkinden çok daha yetkindi ama ciddi sorunlarla karşılaşmaktaydı. Örneğin, 756'da Frank yöneticisi Bodur Pépin tarafından Papa II. Stephen'e bağışlanan Spoleto Dukalığı aslında özerk kentler arasında bölüşülmüştü. Papalık halkın ve bizzat Roma'nın direnişiyle karşılaşıyordu. 1347'de Cola di Rienzi Romalı vatandaşların aristokrasiye karşı ayaklanmasını sağladı. Kentten kovulmasına karşın 1354'te yeni bir denemeye girişti ama karşıtlarının ayaklanması sırasında öldürüldü.

VIII. Boniface (salt. 1294-1303) hakkındaki söylentilere karşın ortaçağda VII. Gregory'den (salt. 1073-85) sonra gelen papalar kişisel olarak özellikle seks konusunda oldukça namusluydular; Borgia sülalesinden gelen ikinci papa VI. Alexander (salt. 1492-1503) gibi, kuzenlerini, gayrimeşru çocuklarını ve diğer aile fertlerini kayırmak, onlara Kilise'de görev vermek, arazi tahsis etmek ve İtalya'da siyasal güce kavuşmalarını sağlamak türünden ahlaksızlıklara kalkışmıyorlardı. Kilise kurallarıyla ilgili yazılar kaleme alan ve 1244'te Yedinci Haçlı Seferi'ni düzenleyen IV. Innocentius (salt. 1243-54) gibi papaların bir kısmı saray entrikalarında da rol aldılar.

VIII. Boniface'ın Kilise dışındaki güçlere egemen olmaya kalkışmasına kızan Fransa kralı IV. Philip 1303'te onu kaçırmaya kalkıştı. Aynı yöntemi Napolyon da uyguladı. Boniface'ın Fransız asıllı ardılı V. Clement (salt. 1305-14) IV. Philip'in baskısı yüzünden 1309'da papalığı Avignon'a taşıdı. Papalık ancak 1377'de Roma'ya geri geldi ve birkaç ay sonra yeni bir piskopos seçimi sırasında çıkan yeni ve ciddi bir çatışma 1415'e kadar süren bir hizipleşme yarattı. Yaklaşık 1307'de yazmaya başladığı *İlahi Komedya* isimli yapıtında Dante Fransız hükümdarları yozlaşmış papalığı temsil eden Orospu'nun yanında yer alan Dev olarak betimliyordu. Büyük Hizipleşme Anjou'lu Charles'ın Güney İtalya'yı ve Sicilya'yı fethinden sonra gelişen Fransız karşıtlığından kaynaklanıyordu. Bu, on yedinci yüzyılda İspanya'ya duyulan nefretle eşdeğerdi.

Bir başka açıdan, Kilise'nin yeni oluşan keşiş düzeninin, özellikle Assisi'li Francis'in kurduğu ve 1210'da papalık tarafından tanınan Fransisken tarikatının dinamizminden yararlanma yeteneği onun gücünü ortaya koymaktaydı. Fransiskenler keşişler gibi dünyadan el etek çekmek yerine faal bir tutum sergilediler. Bu, İtalya'da eskiden çok büyük önem taşıyan Hıristiyanlıkla ilgili faaliyetlerin can damarı oldu. Bunun örnekleri Aziz Benedict'in 529'da Montecassino'da te-

melini attığı Benedictine ve Milano'daki dokuzuncu yüzyıla tarihlenen *Monastero Maggiore*'de görülebilir. Montecassino 1058'de başrahip ve 1086-7'de III. Victor adıyla papa olan Benevento'lu Desiderius'un yönetiminde "altın çağını" yaşadı. İtalya'da manastırlar, katedraller ve diğer kiliseler Romanesk mimarinin etkileyici örnekleridir. Brescia ve Vecelli'deki on birinci yüzyıldan kalma *Duomo Vecchii* (eski katedraller) gibi.

Keşişlerin etkisiyle kentlerde 1227-1367 yılları arasında Assisi'de inşa edilen ve Aziz Francis'e adanan *Basilica di San Francesco* ve Vicenza'da yapımı 1261'de tamamlanan, İsa'nın dikenli tacının bulunduğu *Santa Corona* kilisesi gibi başka dinsel yapılar boy göstermeye başladı. Bu tür yapılar sanatsal faaliyetlerin, özellikle renkli fresklerin ve sunakların gelişmesine ve artmasına yol açtı. O dönemde önde gelen ressamlardan Cimabue (yakl. 1240-1302) ve öğrencisi Giotto (yakl. 1266-1337), Padua'daki Scrovegni şapelinin 1303-5 sayılı fresklerinde görüldüğü üzere, insan figürlerinde kişiliği ve bireyselliği öne çıkardılar. Giotto Assisi'deki kilisede yer alan fresklere büyük katkıda bulundu. Aynı zamanda İtalya'da çok sayıda üniversite kuruldu, örneğin Bologna (1088), Vicenza (1204), Arezzo (1214), Padua (1222), Napoli (1224), Siena (1240), Piacenza (1248) ve Perugia (1308) gibi. Bunların bazıları uzun ömürlü olmadı; Vicenza 1209'da kapandı, Piacenza'nın da ömrü kısa oldu.

Keşişlerin yanı sıra kilise dışındaki din inancı ve on altıncı yüzyılda Reform karşıtı gelişmenin de üzerinde durmak gerekir. Ruhban sınıfına mensup olmayan dindarların örgütlenmesi sosyal yaşamda önemli bir rol oynadı. Öte yandan bu alaylı din adamlarının faaliyetleri misyonerler aracılığı ile Fransa'dan İtalya'nın kuzeyine yayılan Katarizm (Albigens sapkınlığı) gibi aşırılığa kaçan sonuçlar doğurabiliyordu. Katarizm kiliseleri ve okulları kuruldu.

Kuzey İtalya imparatorlukla düşük düzeydeki ittifakını sürdürdü. Bununla beraber, bölgedeki kentler, özellikle Mi-

lano uzun süreden beri özyönetim haklarına sahipti ve bazılarında bu durum cumhuriyetçi toplulukların oluşmasına yol açtı. Bunlar kendilerini meşru kılmak için eski dönemlerdeki bağımsızlık iddialarından yararlanarak amaçlarına uygun bir geçmiş yarattılar.

MANTUA'NIN KÖKENİ

Dante Alighieri (1265-1321) 1307 yılında yazmaya başladığı *İlahi Komedya* isimli eserinde Vergilius'un doğum yerinin kökeni ile bilgiler veriyor. Anlatısında, köken (ya da ortaya çıkış) mitlerinin yaşamsal gücü ve büyünün bu kökende oynadığı rolün önemi üzerinde duruyor. Büyücü kadın Manto gezerken Mincio Vadisi'nin bataklık bir bölümünde boş bir arazi bulup yerleşiyor: "Zamanla etrafta dolanan insanlar da bu yöreye geldiler. Dört bir tarafı bataklıklarla sarılı bu arazide kendilerini güvende hissederek buradaki kemik kalıntılarının üzerine bir kent kurdular." Aslında bu kente MÖ onuncu yüzyılda yerleşenler Etrüsklerdi.

Yerel kent politikalarının uluslararası iktidar güçleriyle olan bağlantılarının en iyi örneği, Ghibelline hanedanı mensuplarının 1257'de sürgün edilip 1289'da geri gelmeye çalışırken yenilgiye uğradıkları Floransa kentidir. Dante Campaldino Muharebesi'ne katıldı. Guelf'teki başarının ardından 1284 yılında hazırlanan demokratik anayasa ile Floransalılar soyluluk iddialarını ortadan kaldırdı ama onlar 1296'dan itibaren bir loncaya katılarak bu hakkı yeniden kazandılar. Dante de 1300 yılında bu yolla devlet memuru oldu. O yıl Floransalı Guelfler ikiye bölündü (Siyahlar ve Beyazlar); bunlardan biri Fransa kralı IV. Philip'in kardeşi Valois'lı Charles'ın başa geçmesini isteyen VIII. Boniface'ı destekliyordu. 1301'de hizipllerden birinin müdahalesi üzerine Dante 1302'de kenti terk

etmek zorunda kaldı. Zaman içinde Dante İtalya'ya müdahale eden ve Roma'da iki papa elçisinin taç giydirmesi ile İmparator VII. Henry (salt. 1308-13) unvanını alan Lüksemburg Kontu Henry'ye umut bağladı. İmparator Floransa'yı kuşattı ama Pisa'da hastalanıp öldüğü için kenti ele geçiremedi.

Dante *De Monarchia* isimli eserinde hem imparatorun hem de papanın doğrudan Tanrı'ya bağlı olduklarını ve ayrı görevleri olduğunu, bu nedenle papanın süreli bir yetkiye sahip olmaması gerektiğini ileri sürdü. Nicolo Machiavelli (1469-1527) tarafından daha da geliştirilen bu görüş papalığı eleştirenler üzerinde çok etkili oldu. Özellikle Machiavelli'nin dostu Francesco Guicciardini (1483-1540) *Ricordi* isimli eserinde devletle kilisenin birbirinden tamamen ayrılması gerektiğini savunuyordu. Bununla beraber, bu görüş politik çekişmelerde ancak on sekizinci yüzyılın sonlarında ağırlık kazandı ve bu ağırlık on dokuzuncu yüzyılda daha da arttı.

Dante, *İlahi Komedya*'nın altıncı kantosunda İtalya'nın durumu hakkında şöyle hayıflanıyor:

Ah, köleleşen İtalya, yaslı evim
Fırtınaya tutulan kaptansız bir gemi,
Eyaletlerin kraliçesi değil; bir kerhane!
... Halkın artık savaştan başını kaldıramıyor,
Ve insanlar birbirini kemiriyor, oysa onlar
Tek bir duvar içine hapsolmuş durumdalar...
Ah ruhban sınıfı, sizler inanmak
Ve dizginleri İmparatora bırakmak zorundasınız,
Eğer Tanrı'nın emirlerine uyacaksanız!
Bakın bu hayvan nasıl bir canavara dönüştü,
Çünkü dizginlenemiyor,
Sizler dizginleri elinize aldığınızdan beri.

Floransa bir cumhuriyet olarak varlığını sürdürdü ama on üçüncü yüzyıl sonlarında birçok kent derebeylerin dene-

timi altına girdi. Bunun en önemli nedeni yerel hizipleşmeler yüzünden güçlü bir yönetime gereksinim duyulması sonucu başı çeken bir kişiye olağanüstü yetkiler verilmesi ya da bir kişinin bu yetkileri ele geçirerek bunları kendi soyuna aktarmaya çalışmasıydı. Örneğin, Verona kentini 1263'ten beri yönetmekte olan della Scala ailesi on dördüncü yüzyılın ortalarında gücünün zirvesine ulaşmıştı. I. Cangrande della Scala (salt. 1308-29) sınırlarını genişletti ve Visconti ailesi ile birlikte Lombardiya'ya egemen oldu. O Dante'nin, Giotto'nun ve Petrarca'nın patronuydu. II. Mastino della Scala (salt. 1329-51) önce Lucca'yı, daha sonra Parma'yı denetim altına aldı ama kaynaklarını gelişigüzel harcaması 1387'de ailesinin yok olmasına yol açtı.

Visconti'lere gelince; Milano Başpiskoposu Ottone Visconti (ö. 1295) ailesini güçlü temeller üzerine yerleştirdi ve 1395'ten sonra Visconti'ler Milano dükü oldular. Azzo d'Este (1205-64) Ferrara'da Este egemenliğini oluşturdu ve Ferrara Derebeyliği kuşaktan kuşağa aktarıldı. 1406'da Modena ve Reggio, Este topraklarına katıldı. Gonzaga ailesi 1328'de Mantua'da iktidarı ele geçirdi. *Palazzo Ducale* ve 1472'de II. Ludovico Gonzaga tarafından Leon Batista Alberti'ye sipariş edilen *Basicila di Sant' Andrea* o dönemin servetini ve gücünü temsil etmekteydi; bazilikada, İsa'nın dökülen kanını emmiş olan toprakları içeren altın kaplar sergileniyordu.

Diğer kentlerin prenslerin egemenliğine paralel bir güç sahibi olması sorun teşkil ediyordu. Bunun sonucu olarak Toskana'nın güneyinde bir madencilik merkezi olan Massa Marittima on dördüncü yüzyıl başında Siena tarafından ele geçirildi. Venedik henüz İtalyan anakarasında ya da *terraferma*'da yayılmaya başlamamıştı. Bunun yerine, bugünkü Hırvatistan'ın Dalmaçya sahillerine ve Ege kıyılarına odaklanmıştı; kentin buradaki varlığının izleri bugün hâlâ görülebilir. Bu yayılmada Venedik, 1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi'nde Konstantinopolis'e saldırarak önemli bir rol oynadığı, Bi-

zans'ta baş gösteren krizden büyük çapta yararlandı. 1203'te Haçlıların kendilerini Kutsal Topraklara götürmesi için Venedik'e ödeyecek yeterli parası olmadığından, Venedikliler onların önce Dalmaçya sahilindeki Zara limanını ele geçirmelerini, sonra da Konstantinopolis'e saldırmalarını sağladı. Venedikliler 1212'de Girit'i işgal ederek Bizans İmparatorluğu içinde önemli noktalara sahip oldular. Bu seferler Venedik'in karmaşık girişimlerde bulunma yeteneğini ortaya koymaktaydı.

1339'da Venedik politikasını değiştirerek *terraferma*'daki Treviso kentini topraklarına kattı. Öte yandan Cenevizlilerle Venediklilerin denizde üstünlük sağlamak amacıyla 1253'te başlattığı mücadele 1378'den 1381'e kadar süren Chioggia Savaşı'na yol açtı. On üçüncü yüzyıl başında İtalyan donanmasında üçgen yelkenli teknelerin yerini tatar yaylı okçular taşıyan kadırgalar aldı. Limanlara ve adalara yapılan saldırılarda uzak mesafelerden etkili olan kadırgalar bu savaşlarda çeşitli taktiklerin uygulanmasına yol açtı. Venedik'in denizle bağlantısını kesip aç bırakarak teslim olmasını isteyen Cenevizliler büyük bir atılımla Venedik'in merkezinde (*isole realtine*) bulunan Chioggia Adası'nı ele geçirdiler. Böylece korunaklı lagüne giren kadırgalarına destek sağladılar. Aynı zamanda Venedik'e batıdan saldıran Padua'daki kara ordularıyla da işbirliği içinde hareket ettiler.

Venedikliler buna son derece başarılı planlanmış bir uygulama ile karşılık verdiler. Chioggia'yı Adriyatik'e bağlayan üç kanal gecenin karanlığından yararlanılarak taşlarla doldurulmuş çarklarla kapatıldı. Bu arada Venedik kadırgaları ve kara ordusu da Chioggia'nın güneyindeki Brendola'ya bir karşı saldırı düzenledi. Buradaki garnizon savunmasız kalarak teslim olmaya zorlandı. Böylece Venedikliler Cenovalıları Kuzey Adriyatik'in dışına püskürttüler ve anakarada yayılmaya başladılar. Bu çatışma lojistik hesapların önemini ortaya koydu; Cenevizliler Venedik'in Sicilya'dan sağladığı tahıl ve

paranın önünü kesmeye çalışırken bir yandan da yeni kadırgalar yaptırmaya ve gereği kadar paralı asker temin etmeye yetecek mali güce sahipti.

Kuzey İtalya'daki parçalanmış iktidar yapısı (teorik olarak) güneydeki daha bütünsel görünümden farklıydı. Kuzeyde "devlet", çevresindeki *contado*'yu genellikle yerel önderlerin işbirliği ile denetim altında tutan bir kent ya da kentler grubundan oluşuyordu. Buna karşın, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda güneyde Sicilya ve Napoli'yi yöneten krallık Avrupa'daki, örneğin Fransa ve İngiltere'deki gelişmiş devletlerin gücüne ve yapısına sahipti. Bununla beraber, on dördüncü yüzyılda İngiltere hükümdarları tüm İngiltere'ye egemen olmakla kalmayıp Fransa tahtı üzerinde bile hak iddia ediyor, hatta bu konuda Burgonya dükleriyle rekabete girişiyorlardı. Aynı şekilde, Sicilya Krallığı'nın 1282'de bölünmesinden sonra anakaradaki Napoli krallığı giderek artan sorunlar yaşadı.

Avignon'da papanın "Babil Esareti" sürecinde Papalık Devletleri sahip oldukları yetki ve iktidardan önemli oranda ödün vermek zorunda kaldı. Buna karşın VI. Innocentius (salt. 1352-62) çok enerjik bir adam olan Toledo Başpiskoposu Gil Alvarez Carillo de Albornoz'u kardinal ve İtalya'da papanın genel temsilcisi olarak atadı. Albornoz 1350 ve 1360'lı yıllarda Viterbo Lordu Giovanni de Vico'nun, Rimini hükümdarı Galeotto Malatesta'nın, Ravenna'lı da Polenta'nın, Faenza'lı Giovanna Manfredi'nin ve 1354-7 yıllarında Ancona kentinin teslim olmasını sağlayarak papalık yetkesinin yeniden güçlenmesini sağladı ve Papalık Devletlerinin yönetimini düzene soktu. Albornoz Bologna'yı da denetim altına almayı başardı ama paralı askerlerin ayaklanmalarını bastırmakta zorlandı ve 1366-7 yıllarında Campagna'da bir genel isyan sorunu yaşandı.

Papalık Devletlerinde papalık yetkisi ancak Colonna ailesinin bir üyesi olan Papa V. Martin'in (salt. 1417-31) seçimi kazanmasıyla Büyük Hizip'in sona ermesi sayesinde yeniden

güçlendi. Martin seçildiğinde papalık yetkisi daha çok Roma ve çevresiyle sınırlıydı ve Papalık Devletlerinin çoğu kalıtım yoluyla lort olan "vekiller" tarafından denetleniyordu. Martin 1424'de Napoli'nin desteğini alarak Umbria'yı yöneten *condottiere* (paralı askerlerin lideri) Braccio de Montone'yi yenilgiye uğrattı. Aynı yıl Bologna'yı da denetimi altına aldı.

Kuzey İtalya'da en güçlü devlet, Visconti'ler tarafından yönetilen Milano ve bu ailenin en dinamik ferdi Gian Galeazzo Visconti (1351-1402) idi. 1378'de amcası Barnabo ile birlikte babası II. Galeazzo'nun ardılı oldu ama 1385'te Bernabo'yu tutuklatıp tek başına yönetimi ele aldı. Barnabo ertesi yıl öldürüldü. Böyle olaylar uygulanan politikanın İtalya'nın içinde ve dışında kuşku ile karşılanmasına yol açtı.

Azimli ve kan dökücü Gian Galeazzo özellikle Verona ve Padua'yı ele geçirerek topraklarını hızla genişletti ve Kuzeybatı İtalya'daki en güçlü hükümdar oldu. Siena'nın ele geçirilmesi ile Visconti'nin gücü Toskana'ya kadar ulaştı. Papalığın Apeninlerin doğusunda güçlü olmamasından yararlanılarak Bologna geçici olarak işgal edildi. 1387'de Gian Galeazzo büyük kısmı mermerden, Gotik üslupta yapılacak büyük Milano katedralinin inşaatını başlattı. Yapı 1892'de bitirildi ve 1960 ile 1980 yılları arasında onarılıp güçlendirildi. 1396'da Gian Galeazzo bir anıt mezar ve özel şapel olan *Certosa di Pavia*'nın inşaatına girişti ama yapı ancak on altıncı yüzyılda tamamlandı; bu yüzden Rönesans tarzını da yansıtmaktadır. Gian Galeazzo devlet tarafından da desteklenen bir sistem olan ve zamanla dışişleri bakanlığına dönüşen kalıcı diplomatların oluşturulmasında da çok etkim bir rol oynadı. İmparatordan 1395'te satın alınan Milano Dükü unvanı Visconti'lerin gücünü pekiştirdi ama güçlerinin asıl kaynağı oluşturdukları büyük ordu idi. Gian Galeazzo kendini Jül Sezar ile kıyaslıyordu ama karşıtları onun Neron gibi bir despot olduğu görüşündeydiler. Önünde sonunda Roma dünyası en doğru tanımlamayı yapacaktı.

SÜREKLİLİK

Devamlı teknolojik zorluklarla başa çıkılmaya çalışılan bir dünyada hükümdarlar ve kentler parlayıp sönerken toplum bir şekilde sürekliliğini sağlıyordu. Bu bölümde söz edilen yüzyıllar boyunca çok sayıdaki ekonomik gelişmeler çok yavaş gerçekleşmekteydi. Sürekli eski yapılardan yararlanılıyordu. On yedinci yüzyılda Sirakuza'da yapılan katedral MÖ beşinci yüzyılda tarihlenen Atina Tapınağı'nın üstüne inşa edildi. Orvieto'da papanın 1281'de IV. Martin'e taç giydirdiği Sant' Andrea kilisesi, MÖ yedinci yüzyılda Etrüsklerden kalma duvarlar üzerine inşa edilen bir Roma tapınağının kalıntıları üzerine yapılmıştı. On ikinci yüzyılda yeniden onarılan kiliseye on beşinci yüzyılda ve 1920'lerde eklemeler yapıldı.

Bunun yanı sıra, baskın ideolojinin gücü ve sürekliliği sanatçıların aynı konuları işlemesine yol açıyordu. Pisa'daki *Camposanto* mezarlığında yer alan, 1336-41 yıllarına tarihlenen, Buonamico Buffalmacco tarafından yapıldığı sanılan *Ölümün Zaferi* ve *Kıyamet Günü ve Cehennem* adlı freskler başka yerlerde de dile getirilen öykülerdi.

Sürekliliğin yanı sıra değişimler de olmaktaydı. Akdeniz'e ve ötesine doğru gelişen özellikle dokuma ve metalürji alanındaki ticaret ortaçağın son dönemlerinde Kuzey İtalya'nın Avrupa'daki en gelişmiş ekonomik bölge olmasına yol açtı. Öte yandan, ilerleme kaydetmeyen güney giderek başta Cenova ve Venedik olmak üzere kuzeydeki diğer kentlerin besin ve hammadde kaynakları haline dönüştü. Dahası, belli kentlerin konumlarında ve ekonomik yapılarında birtakım değişimler oluştu.

Jeopolitik, çevre, çatışma ve kişilik unsurlarının etkileşiminden yararlanılmak isteniyordu. Örneğin, on ikinci yüzyılda çok ön planda olmayan Floransa on üçüncü yüzyılda önemli avantajlara sahip oldu: Ticaret, üretim ve bankacılığın gelişmesiyle nüfus artışı yaşandı. 1300 yılına gelindiğinde 120.000'e ulaşan nüfusuyla Floransa İtalya'da Cenova, Mila-

no ve Venedik ile birlikte İtalya'nın en kalabalık kentlerinden biriydi. Bununla beraber, 1347-8'de baş gösteren ve dönem dönem tekrar görülen Kara Ölüm (hıyarcıklı veba) İtalya'yı perişan etti. 1348'de Floransa'da yaşayanların neredeyse yüzde 60'ı vebaya yakalandı. Buna karşın veba yakınlardaki San Gimignano'nun nüfusuna ve ekonomisine büyük zarar verdi ve bu kentin 1353'te Floransa'nın yönetimi altına girmesine yol açtı.

3.

RÖNESANS DÖNEMİ: ON BEŞİNCİ YÜZYIL

1445'te Floransa'da terk edilmiş çocuklar için kurulan *Ospedale degli Innocenti* adındaki hastanenin ana konusu sanatı manevi dünyanın hizmetine sunmaktı. Zengin bir tüccar olan Francesco di Marco Datini tarafından temeli atılan ve Floransa İpek Derneği tarafından desteklenen hastanenin inşaatı kent katedralinin görkemli kubbesini tasarlayan mimar Filipo Brunelleschi tarafından 1419'da tamamlandı. Binanın revaklı girişi yeni bir yaşamı ve kentin başlangıcını temsil ediyordu. Bu giriş ve binadaki diğer sanat çalışmaları umudun habercisiydi. Öte yandan, orada bakıma alınan her çocuk aynı zamanda bir başarısızlığı, yoksulluğu, kişilerin, ailelerin ve toplumun ayıbını ortaya koymaktaydı.

RAKİP DEVLETLER

Birbiriyle komşu olan kent-devletleri, özellikle Floransa ile Venedik, Viscontilerin yayılmasından endişe duymaktaydılar ve Gian Galeazzo'nun 1402'deki ani ölümü üzerine bu fırsattan yararlanarak Milano'nun topraklarından bir kısmını ele geçirdiler. Öte yandan, on dördüncü yüzyılda bağımsız cum-

huriyetler olarak varlıklarını sürdüren Pisa ve Siena gibi daha küçük kent-devletleri güçlü hamileri olmadan konumlarını korumakta giderek daha fazla zorlanmaya başladılar.

Viscontilerin gücünü yitirmesinden en çok yararlanan Venedik oldu. Anakarada giderek yayıldı ve Padua'daki Carrara hanedanını alt ederek Belluno (1404), Vicenza (1404), Padua (1405) ve Verona (1405) kentlerine egemen oldu. Bunu 1420'de Friuli ve Udin kentleri izledi. Venedik daha da ileri giderek Brescia'yı, 1426'da Garda Gölü üzerine bulunan *Magnifica Patria*'daki otuz dört komünü ve 1428'de de Bergamo'yu ele geçirdi. Venedik'te yönetimde bulunan seçkinlerin bir kısmı bu amaçla savaşmaya karşı çıktılar ama sonunda genişlemeden yana olanlar ağır bastı. Başlangıçta bu yayılma Milano'nun gücünü zayıflattığı için Floransa ve Roma'da hoş karşılandı. 1441'de Venedik Ravenna'yı da topraklarına kattı ama yönetimde yaşanan büyük sorunlar yüzünden bu kenti 1509'da yitirdi. Bu kazanımlar Venedik'e demir ve kereste üretimi dahil ekonomik ayrıcalıklar ve zenginlik sağlarken bir yandan da yeni yönetimsel sorumluluklar yükledi. Venedik'in elindeki bölgeler kendi soyluları tarafından yönetilmekteydi.

Gian Galeazzo'nun oğlu Filippo Maria Visconti (salt. 1412-47) ile onun paralı askerlerinin komutanı olan ve askeri gücünden yararlanarak Lombardiya'ya yerleşip Sforza hanedanını kuran damadı Francesco Sforza (salt. 1450-66) döneminde Milano'daki iktidar yeniden canlandı. Venedik'le güç birliği yapan Sforza kısa ömürlü Ambrosia Cumhuriyetini destekledi. Milano'da başarılı bir yönetim sergileyen Sforza aynı zamanda Cenova'ya egemen oldu ama bu uzun sürmedi.

Daha güneyde Floransa Toskana'da gücünü artırarak Arezzo'yu (1384) ve Gian Galeazzo'nun ölümünden sonra daha önce bağımsız bir cumhuriyet olan Pisa'yı (1406) ele geçirdi. Bu tarihte, Arno Irmağı'nın dolması yüzünden Pisa artık deniz ticaretinde Cenova'ya rakip olacak bir güce sahip değildi Öte yandan Lucca 1429'da Floransa'nın saldırısına di-

rendi ve Paolo Guinigi'nin kısa süren prensliğinin ardından ortaçağda bir kent-devleti olarak varlığını sürdürdü.

Kentler arasında bölünmeler ve siyasi çıkarlardan kaynaklanan çok sayıda çatışma yaşandı. Aynı zamanda her kent siyasal konumuna bağlı olarak farklı özelliklere sahipti. Verona'da Venedik yönetimi şiddetli çatışmaları engelledi ama Bologna'da durum farklıydı; Floransa ise aracı olmayı seçti.

RÖNESANS

Bu arada Avrupa, hatta dünya açısından büyük önem taşıyan Rönesans dönemi yaşanmaktaydı. Rönesans'ta Hıristiyanlık öncesi Klasik Çağ düşünür, sanatçı ve yazarlarının başarıları konusunda bilgi edinme arzusu güçlendi. Yüzyıllardır Batı Hıristiyanlığında eğitim manastırlarda sürdürülüyor ve çoğunlukla dinsel sorunlar ele alınıyordu. Aydınlar dinsel ilkelere odaklanırken resim, mimari ve müzik genellikle kiliseye hizmet ediyordu. Bu durum Rönesans'ta da devam etti ama din alanı dışındaki konulara olan ilgi de yoğunlaştı.

Orta sınıfların mali durumu iyileştikçe on üçüncü yüzyıldan itibaren özellikle kentlerde varsıl vatandaşlar çocuklarının daha iyi eğitim almasını istediler. Eğitim son derece önemliydi. Bu konuda en iyi örnek Vittorino da Feltre'dir (1378-1446). Belluno'da doğan Vittorino yoksul bir aileden geliyordu ve Rönesans'ta en ünlü hümanistlerden ve en başarılı öğretmenlerden biri oldu. Padua'da eğitim aldı ve orada öğretmenlik yaptı. Daha sonra Mantua'ya taşındı ve burada sağladığı mutlu ortamdan dolayı *La Case Gioisa* (Keyifli Ev) diye anılan bir okul açtı. Bu okulda sadece Gonzaga'nın ve diğer varsıl ailelerin çocuklarını okutmakla kalmayıp birçok fakir çocuğu da para almadan eğitti ve hepsine aynı özeni gösterdi. Okulda Yunanca, Latince, matematik, müzik, sanat, din, şiir ve felsefe öğretiliyordu. Fiziksel ceza uygulanmadığı gibi beden eğitimi büyük önem taşıyordu. Bu okul Avrupa'nın birçok yerine örnek oluşturdu.

Eğitim ve para yeni gelişmekte olan orta sınıf mensuplarının, evlerini dekore ettirmek için sanatçıları görevlendirmesine zemin hazırladı. Bu arada birçok kişi kültürel konuları okumaya ve bunlar hakkında konuşmaya zaman ayırmaya başladı. Matematik muhasebe kayıtlarını tutmayı kolaylaştırdığı için önem kazandı. Çift girişli defter tutma İtalya'da yaygınlaştı.

Edebiyat ve felsefe Rönesans'ta "zaman değerlendirme" açısından ön plandaydı. Bu tip faaliyet ve eğitimde Latince göz ardı edilmemekle birlikte çoğunlukla eski İtalyan dili üzerinde duruluyordu. Öte yandan sanatçılara sağlanan destek bilimadamlarının manastırların kütüphanelerinde daha geniş araştırma yapmasına ve o güne kadar gölgede kalan Latince ve Yunanca metinlere eğilmelerine yol açtı.

On dördüncü yüzyıldan itibaren şair Petrarca'dan esinlenen İtalyan bilimadamları klasik edebiyata dayanan, *studia humanitatis* adını verdikleri yeni bir eğitim metodu önerdiler. Bu metot beş ana konudan oluşuyordu: hitabet, şiir, dilbilgisi, tarih ve ahlak felsefesi. Din bilgisi müfredatta yer almıyordu ama hümanistler (on dokuzuncu yüzyılda iddia edildiği gibi) Hıristiyanlık doktrinini yadsıyacak kadar ileri gitmiyorlardı. Fakat kişinin Tanrı'ya nasıl hizmet edeceğini tartışmak yerine iyi ahlaklı birinin nasıl davranması gerektiği üzerinde duruyorlardı. Hümanizm giderek kültür ve sorumluluğun daha geniş çapta ağırlık kazandığı bir öğretiye dönüştü.

Rönesans'ta sanatsal faaliyetlerin çok daha öne çıktığı görülüyor. Bu alanda Rafael, Mikelanj ve Leonardo da Vinci başı çekmekteydi ve ünleri günümüze kadar ulaştı. Daha geniş kapsamlı ve çok yetenekli bir grubun başarılarına katkıda bulundular. Örneğin perspektif kavramı ve kullanımı özellikle Floransa'daki *S. Maria del Carmine*'deki (yakl. 1425-8) Masaccio'nun fresklerinde ve Donatello'nun Floransa'daki Bargello müzesinde yer alan *Aziz George* (yakl. 1416-17) ve *Davut* (yakl. 1440-50) adlı yapıtlarındaki insan bedeni betimlemelerinde

izlenmektedir. Mimarlıkta da eskiçağın etkisi Floransa'daki katedralin dünyadaki en büyük olarak kabul edilen, 1420-36 yılları arasında yapılan ve kentte belirgin bir siluet oluşturan kubbesinde mevcuttur.

Kültürdeki yaratıcılık özellikle Venedik, Roma ve Floransa'da farklı bağlamlarda öne çıkmaktaydı. Floransa, on beşinci yüzyılda (*Quattrocento*) Lorenzo Ghiberti'nin kilise vaftizhanesi için yaptığı tunç kapılar ile başı çekmekteydi. Roma ve Venedik ise on altıncı yüzyılda (*Cinquecento*) özellikle Rafael ve Mikelanj'ın Roma'daki, Giorgiona, Tiziano ve Tintoretto'nun Venedik'teki yapıtlarıyla ön plana çıktı. Bunlar birçok ressam arasında en önemli olanlardır.

Belli kavramların ağırlık kazanması Rönesans'a çeşitlilik ve canlılık açısından katkıda bulundu. Floransalı tarihçi Francesco Guicciardini (1483-1540) İtalya'daki bölgesel bölünmelerden kaynaklanan değişim ve rekabetin güzel sanatlarda ustalığın gelişmesine yol açtığını ileri sürüyordu. En azından bazı kentlerde bağımsızlık talebiyle gerçekleşen bölünmeler İtalya'da bir kent kültürünün gelişmesine olanak verdi. Aynı zamanda kentteki yoğun politik ve çevresel rekabet sanatsal başarı ve entelektüel faaliyetler için uygun bir zemin sağlıyordu. Özellikle seçkin tabakanın kendisini soylu olarak tanıtma çabaları birçok kent için önem taşıyordu.

İster cumhuriyet, isterse krallık taraftarı olsun, sanatsal faaliyetlerin görüldüğü tek yer kentler değildi. İtalya'nın güneyinde Napoli'deki gibi monarşilerde, kırsal yönetimlerde ve derebeyliklerde de sanata destek veriliyordu. Bu konulara daha fazla eğilmek gerekiyor. Bu dönemden kalan çok farklı bir sanatsal miras Paola'lı Aziz Francis Kilisesi'dir. On beşinci yüzyılda yaşamış olan Aziz Francis, pek çekici olmayan bu Calabria kasabasındaki kilisenin duvarlarına kendi gerçekleştirdiği "mucizelerin" resimlerini yapmıştır.

Rönesans düşüncesi yeni (ve yeniden canlandırılmış) bilgileri kavramaya ve bunları bir düzene sokarak edinilen bilgi-

leri anlayıp değerlendirmeye yardımcı olacak doğal bir felsefe oluşturmaya çalıştı. Rönesans yönetim için ideal bir sistem geliştirdi. Öte yandan bu, Floransalı Niccolo Machiavelli'nin, yer yer acı, alaycı bir dille kaleme aldığı *Prens* (1532) isimli, iktidara ulaşma rehberi niteliğindeki yapıtında görüldüğü gibi, daha acımasız bir yönetime dönüşebiliyordu. Bilim ve astrolojide, özellikle üzerinde en fazla durulan, gökcisimlerinin devinimlerinin insan yaşamına etkileri gibi konularda eski ve yeni fikirler bir arada yer alıyor ve ilişkilendiriliyordu.

Barışı tesis etmeyi ve kutsal amaçlara ulaşmayı sağlayacak bir uyum oluşturmak için doğal dünyayı anlama çabası ile Hıristiyanlık inancının bağdaştırılmasını mümkün kılmak yolunda çaba harcanmaktaydı. Bu amaç entelektüel spekülasyonlar ile din, simya ve büyü arasında bir bağlantı kurmaktaydı. Düzen ile oluşan uyumun iyiliğe ve iyi davranışlara yol açacağına inanılıyordu. Floransalı hümanist Francesco Berlinghiero *Septe Giornate della Geografia* (Coğrafyanın Yedi Günü, 1482) isminde dünyayı tanımlayan bir şiir yazdı ve bunu yirmi altı harita gravürü ile resimledi. Bu yapıtında Ptolemaios'un ikinci yüzyılda kaleme aldığı *Geographia* isimli eserinden yararlanırken aynı zamanda Dante'nin *İlahi Komedya*'sını çağrıştıran Hıristiyanlığın ahlaki görüşlerine de yer verdi.

Sanat bu sürecin ayrılmaz bir bölümüydü. Perspektifin gelişmesi sırasında uzayla ilgili bağlantıları belirlemek içlin matematikten yararlanıldı. Tanrı'nın yaratıcılığını ve insanlık âlemini sergilerken çok daha titiz davranıldı. Sanatçılar, Leon Battista Alberti (1404-72) gibi, aynı zamanda matematikçi olabilirlerdi. Brunelleschi Floransa'daki yapıların perspektif görünümlerini çizdi. Kent manzaraları, insanlığın edindiği bilgileri, kentin yeni bir kültürün habercisi olduğunu ve Venedik'in yeni görünümü gibi, eski kent cumhuriyetlerinin yeniden canlanmasını yansıtmaktaydı. Rönesans hükümdarları, mimarları ve sanatçılarının en büyük sorunu, bir bütün

olarak ele alınan kentin yeni mimari projelerle uyumunu sağlamaktı. Perspektif bilgisi manzara ve buna bağlı armonilere yeniden ilgi duyulmasına yol açtı.

Rönesans'ta ressamlığın önemli bir merkezi olan Urbino'da mükemmel, orantılı bir bütünlük yaratmak arzusu ile kent kavramı idealize edildi. Hayali bir kentin panoramik görünümünün belki de en iyi örneği genellikle Piero della Francesca'ya (yakl. 1400-92) atfedilen tablodur.

Bir yandan da böyle kentler oluşturulmaya çalışıyordu. On beşinci yüzyılın sonunda Ferrara'da Biagio Rosetti tarafından tasarlanan *Addiziona Erculea* perspektife dayalı ilk kent planlarından biridir. Rosetti, biçim ve hacimle ilgili hümanist ilkeler ile mimaride açık alan, yerel gelenekler ve düzenli bir kent kavramı arasında bir denge kurmaya çalıştı. 1459-62 yılları arasında (daha sonra Papa II. Pius olan) Enea Piccolomini'nin emriyle Prensa'daki Tuscan kasabası Alberti'nin fikirlerini uygulayan Bernardo Rosselino'nun tasarımı ile yeniden yapılandırıldı. Gonzaga ile çok yakın ilişkisi olan Sabbioneta hümanist ilkelerden kaynaklanan ideal bir kentin on altıncı yüzyıldaki modeliydi. Bu kent sanat ve kültür alanında yeni bir klasik kent yaratmak arzusunda olan Vespasiano Gonzaga tarafından yoktan var edildi.

Doğal olarak bu dönemde İtalya'ya duyduğumuz ilginin odağını Rönesans oluşturuyor. Gerçekten de bu dönem insanlığın hayalinde yeni bir dünya oluşturma ve bu hayali gerçekleştirme yeteneğinin etkileyici ve güçlü bir kanıtıdır. İnsanlığın gelişeceği, hatta kimileri açısından mükemmelliğe ulaşılacağı umut edilmektedir.

Öte yandan, on yedinci yüzyılda "Altın Çağındaki Hollanda" örneğinde görüldüğü gibi, bu, toplumun yalnıza bir kesiminin kültürünü oluşturmaktaydı. Sanatçılar genel olarak sağlam bir ekonomiye sahip görkemli saraylar, kilise ve kent seçkinleri tarafından destekleniyordu. Kültürü teşhir etmek politik ve sosyal konumun bir göstergesiydi ve on beşinci

yüzyıldan sonra kentsel ve kamusal sanat inişe geçerken, teşhire yönelik sanat daha da önem kazandı. Bu süreç özellikle Floransa'da Medici'lerde görülüyor; kentsel ve kamusal sanat Venedik'te önemini sürdürürken Kilise tarafından kamusal sanatın bir başka şekli geliştirildi.

Burada birçok başka kentten de söz etmek gerekiyor. Bunlar arasında Gonzaga'nın özellikle Francesco Gongaza'nın eşi Isabella d'Este'nin yönetimindeki Mantua yer alıyor. Este ailesi Rönesans'ta önde gelen kültürel ve politik kişi ve sanatçıların en büyük destekçisiydi. Estelerin iktidarı boyunca Ferrara İtalyan Rönesans'ının önemli bir merkezi haline geldi. Aynı şey Montefeltro tarafından yönetilen Urbino için söz konusuydu. Buradaki en önemli eser *Palazzo Ducale* idi. Federico da Montefeltro Mantua'da Vittorino da Feltre tarafından eğitilmişti ve özellikle matematik ve mimariye ilgi duymaktaydı.

İtalya'da ilk matbaa 1464-5'te iki Alman göçmeni tarafından kuruldu. Papa II. Paul (salt. 1464-71) bu işe büyük destek verdi. Matbaacılar önce el yazmasını andıran bir Roma yazı karakteri kullandılar. İlk başlarda önemli bir basım merkezi olan Venedik'te kitaplar aynı zamanda el yazmalarını da okuyan belli bir kesime satılıyor ve ancak 300 adet kadar basılıyordu. Öte yandan 1470'lerin ortalarına gelindiğinde Venedik'te pazarlama, görünüm, baskı adedi ve fiyatlandırma konusunda bir değişim yaşandı ve bu değişim 1480'lerde tam olarak yerine oturdu. Din ve hukuk konulu kitaplar Gotik yazı karakteri ile basılıyor ve daha geniş bir ortama sunuluyordu.

İKTİDAR POLİTİKASI

Ressam Andrea Mantegna'nın (1431-1506) Gonzaga için yaptığı çalışmalarda görüldüğü üzere, sanat savaşa karşı değildi. Gerçekten de, Fransa kralı I. Francis ve Cesare Borgia gibi savaşçı hükümdarlar Leonardo da Vinci'ye destek oldular. Borgia Leonardo'yu istihkâm subayı olarak görevlendirdi. İtalya'da rakip devletlerin hırsları birçok savaşa yol açtı; bu

yüzden o dönemden kalma, Sigismondo Malatesta tarafından tasarlanan *Castel Sismondo* ve Ferrara'daki *Castello Estense* gibi muhkem kaleler bulunuyor.

1453'te Konstantinopolis'in düşmesinden sonra Türklerin İtalya'ya saldırısı sonucu başlayan savaşların maliyeti barış görüşmelerini zorunlu kıldı. Bu saldırı Papa V. Nicholas'ın (salt. 1447-55) İtalya'da barış sağlamaya çalışmasına ve bu amaçla Türklere karşı bir birlik oluşturmasına yol açtı. Lodi Barışı (1454) ile İtalya'da öne çıkan güçler –Milano, Venedik, Floransa, Napoli ve Papalık– birbirlerinin sınırlarını tanıdılar ve yirmi yıldan uzun bir süre barış içinde yaşadılar, Milano'da İktidar Savaşı'na son verildi; Floransa ve Venedik'in son dönemdeki yayılma politikası sona erdi ve Anjou'lu René'nin Fransa ve Francesco Sforza tarafından desteklenen Angevin'in Napoli üzerindeki hak iddiası geri püskürtüldü.

İtalya, Venedik'in Ferrara Dükü I. Ercole'yle 1480'deki savaşına kadar çeyrek yüzyıl barış içinde yaşadı. Neredeyse tüm diğer İtalyan devletlerinin yer aldığı bu savaşı sonlandıran 1484'teki uzlaşma ile Venedik ufak birtakım kazanımlar elde etti. İşin kötüsü, Venedikliler Napoli'nin fethine yardımcı olacaklarını vaat ederek Fransa Kralı VIII. Charles'ı İtalya'ya saldırtmaya çalışmışlardı.

Bu girişim 1494'te Fransızların İtalyan Savaşları olarak anılan İtalya'yı istilasının başlangıcı oldu. Bu savaşlar yalnızca İtalya'nın bölünmesine yol açmakla kalmayıp dış ülkelerdeki yöneticilerin müdahale arzusunun yeniden alevlenmesine neden oldu. Bu hükümdarların önde geleni, Fransa'nın 1449-53 yılları arasında İngiltere'ye karşı kazandığı zaferden ve Burgonya kralı Cesur Charles'ın tahttan indirilmesinden yararlanan VIII. Charles idi. İtalya tarihi, genellikle, ülkenin içinde ve dışında yer alan birbirine rakip büyük güçlerin çizdiği kaderin bir ürünü olmuştur. Bu durum, İtalya'nın tarihinin daha geniş bir açıdan değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyuyor.

İtalya içindeki güç dengesi bozulmuştu ve Aragon'lu Ferdinand'ın kardeşi Napoli Kralı II. Alfonso'nun (salt. 1494-5) İtalya'da kendine karşı bir ittifak oluşturmasından endişe duyan Milano Dükü Ludovico Sforza VIII. Charles'tan yardım isteyince Charles derhal harekete geçerek 1494 Eylül ayının başında 150 topla desteklenen 30.000 kişilik bir ordu ile İtalya'ya geldi. Charles, Medici'lerden II. Piero'nun 1494'te Floransa'dan sürülmesine yol açan bir sefer sonunda 1495'te Napoli'yi ele geçirdi. Charles Angevin'lerin Napoli üzerindeki hak iddiasını kabul etti ve aynı zamanda Kutsal Topraklara düzenlenecek bir haçlı seferi için burada bir üs oluşturacağını duyurdu. Fransa ve Guelf yandaşı olan bazı İtalyanlar onun gelişini sevinçle karşıladılar.

Bununla beraber, onun bu başarısına tüm yarımadayı işgal etme niyetinde olduğunu düşünen İtalya'daki muhalefetin yanı sıra ülke dışında kendi çıkarlarının peşinde olan iki güçlü hükümdar da karşı çıktı: Avusturya ve diğer Habsburg topraklarını yöneten Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian ve Aragon, Sicilya ve Sardunya'nın hükümdarı, Napolili Ferrante'nin (salt. 1458-94; I. Ferdinand diye de anılır) üvey kardeşi ve Kastilyalı Isabella'nın eşi Aragonlu II. Ferdinand. İtalya'nın çıkarlarını İspanya'daki kaynaklarla bağdaştıran Ferdinand Aziz Mark Birliği çatısı altında Venedik'i, 1494'ten beri Milano Dükü olan Ludovico Sforza'yı ve Papa V. Alexander'i (salt. 1492-1503) bir araya getirdi. İspanyol orduları 1495'te Sicilya'dan İtalya'nın güneyine ilerlediler ve 1495-6 yıllarında Fransızlar İtalya'dan çıkarıldılar. Bu başarı Ferdinand'ın Güney İtalya'ya olan ilgisini daha da artırdı.

ALLA MODERNA (MODERN) İSTİHKÂMLAR

Topların yüksek taş duvarlara karşı artan etkisi daha alçak, daha kalın ve daha güçlü kalelerin tasarlanmasına yol açtı. Bu istihkâmların bazıları bugün bile ayakta. Tüm surların üzerine genellikle dörtgen ya da beşgen şeklinde belli açı ve aralık-

larla yerleştirilen burçlar kuşatmacıların duvarları aşmasını engellemeyi ve saldırganlara ateş açılmasına olanak veren platformlar oluşturmayı amaçlıyordu. Top ateşinin etkisini en aza indirmek için toprakla güçlendirilen istihkâmlar top mermilerinin yolunu değiştirecek biçimde eğimli hale getirildi. Bir oranda Rönesans sanatındaki ideal radyal kent planlarından ve ütopik politik çizgilerden esinlenerek Civitavecchia (1515), Floransa (1534), Ancona (1536), Cenova (1536-8) ve Torino (1564'ten sonra) gibi birçok yeni model kale inşa edildi.

HAYATIN GERÇEKLERİ

Hayat çoğu kez acımasız ve ortaçağ şövalyelik duygularından ne kadar yoksunsa Rönesans değerlerine de o kadar uzaktı. Nüfusun çoğunluğu sağlık ve beslenme konularında önemli sorunlar yaşıyordu. Ev hayatı koşulları, özellikte aynı yatakta yatma alışkanlığı solunum yollarıyla geçen hastalıkları artırıyordu. Konut sayısının kısıtlı oluşu özel yaşam bölgelerinin oluşturulmasına olanak vermiyordu.

Rönesans döneminde İtalya'da nüfus yoğunluğu, yetersiz yıkanma olanağı ve sürekli aynı giysilerin kullanımı sonucunda bitlenme olayları artmıştı. Yıkanmak yerine temiz gömlek ve iç çamaşırı giymek yeterli sayılıyordu ama her iki imkâna sahip olanlar azınlıktaydı. Ne denli zengin olurlarsa olsunlar insanlar bit, tahtakurusu, pire ve bağırsak kurtları gibi doğal unsurlara karşı savunmasızdılar.

Temiz su ile yıkanma alışkanlığı zorunlu olarak kısıtlıydı; buna karşın hayvanların ve dışkı yığınlarının yakınında yaşamak da hayatı zorlaştırıyordu. Avrupa'nın diğer kesimlerindeki gibi İtalya'da da toplum atıklarını yok etmek yerine biriktirmekteydi. İnsan ve hayvan dışkıları toprağı daha verimli kılmak için gübre olarak kullanılıyordu ama bu dışkılar su kaynaklarını kirleterek sağlığı tehdit etmekteydi. Gideri bulunmayan tuvaletlerden ve hayvan ahırlarından taşan su-

lar sokaklarda, yerin altında ve üstünde akıyor, geçirgen duvarlardan evlerin içine sızıyordu. Tifüs bu durumun sonuçlarından biriydi.

Roma döneminde kentlerde kamu kullanımı için çeşmeler ve musluklar mevcuttu ama İtalya'nın büyük bir kesiminde, özellikle sahil bölgelerinde ve derin kuyuları bulunmayan kısal kesimlerde temiz içme suyu bulmak çok zordu. Nehir suları çoğu kez çamurluydu ve kuyulardan çekilen sulara lağım karışmış olabiliyordu. Avrupa'nın birçok yerinde görüldüğü üzere bu durum fermente içkilerin ne kadar önemli olduğunu açıklıyordu.

İtalya'nın geçmişinin Avrupa tarihinin bir parçası olduğunu anımsarsak, burada da yetersiz beslenme bağışıklığı zayıflatarak salgın hastalıklara neden oluyordu. Dahası, kötü beslenme cinsel dürtüyü ve faaliyeti kısıtlıyor, hamileliğin başarılı olmasını engelliyor ve kronikleştiği takdirde kadınlarda cinsel gelişime set çekerek kısırlığa yol açıyordu. Gıda maddelerinin kısıtlı ve yüksek maliyetli olması sonucu nüfusun büyük bir kısmı, yeterli yiyecekleri olsa dahi, dengeli beslenemiyordu. Özellikle kentte yaşayan yoksullar et ve balık bir yana meyve ve sebze fiyatlarının pahalılığı yüzünden beslenmekte zorlanıyorlardı ve çoğunlukla giysileri de yetersiz kalıyordu. Köylüler çok az et ve balık tüketiyorlardı.

Hastalıklara yol açan sadece beslenmedeki sorunlar değildi. Sert kışın yanı sıra olumsuz hava koşulları bağışıklığı zayıflatabiliyordu Yakacak azlığı, rutubet, soğuk ve kalabalık, sağlıksız ev yaşamı koşulları havanın etkisini daha da olumsuzlaştırıyordu.

Sürekli ortaya çıkan hastalıklar toplumun savunmasız kesimini daha da kırılgan hale getiriyordu. Bebek ölümlerinin en başta gelen nedeni on dokuzuncu yüzyıla kadar ne olduğu anlaşılamayan albastı idi. Öte yandan, politik-sosyal unsurlar da açlık ve hastalıkta önemli rol oynamaktaydı. Varoluş savaşında yaşanan krizler sadece yetersiz beslenmeye değil,

aynı zamanda kaynakların eşitsiz dağıtımına ve hükümetin öngördüğü kısıtlamalara dayanmaktaydı. Dahası, hayvanların sağlığı da ciddi bir sorun oluşturuyordu. Veterinerlik biliminin ilkelliği yüzünden bir sorun yaşandığında hayvanlar öldürülüyor ya da hareketten men ediliyorlardı.

Bireysel açıdan bakıldığında kişiler kendilerine düşman ve güvenilmez bir ortamda, kaçınılmaz ya da önlenemez koşullarda yaşamaktaydı ve yıllar süren çabalar bir anda yok olabiliyordu. Bağımsızlık ve felaket, fakirlik ve yoksulluk arasındaki çizgi sık sık, hızla ve kolaylıkla aşılabilmekteydi. İnsanların çoğu çok az şeye sahipti.

Rönesans sanatı o dönemdeki çalışma koşullarının acımasızlığını yansıtmaz. Örneğin balıkçılık çok tehlikeli bir uğraştı ve el sanatlarında ya da sanayide çalışanların yanı sıra sanatçılar, zanaatkârlar ve mimarlar rutubetli, havalandırması olmayan, yeterli aydınlatılmayan ya da tehlikeli yerlerle faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Kurşun ve cıva gibi tehlikeli maddelere maruz kalmak ciddi bir sorun oluştururken inşaat işleri de büyük tehlikeler içeriyordu. Değirmenciler tozlu ve gürültülü ortamlarda çalışmaktaydılar; sık sık bitlenmekte, astım, fıtık ya da kronik sırt sorunları gibi rahatsızlıklar yaşamaktaydılar. Sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı kavramı hemen hiç oluşmamıştı ve karşılaşılan sorunların ayırtına genellikle varılamıyordu.

Tarım büyük oranda hava koşullarından ve hastalıklardan etkileniyordu. Aşılanmış ürün sayısı çok azdı ve kışın yağışlı olması ürünün hastalanmasına ya da çürümesine yol açarken beklenmedik don olayları tahılı ve diğer ürünleri etkiliyordu. Böcek ilaçlarının yokluğu ve diğer sorunlar ürünün ve depolanmış gıda maddelerinin korunmasını zorlaştırıyordu. Fareler ve tarla sıçanları önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Yaşamın gerçekleri çoğu kez ölümcüldü.

Öte yandan koşulları düzeltmek, hatta geliştirmek için girişimlerde bulunuluyordu. Bu girişimler yalnızca dinsel ve

sosyal gelenekler gereği değil, aynı zamanda Rönesans'tan kaynaklanan eldeki bilgilerin uygulanmasına duyulan istekten kaynaklanıyordu. Bu bağlamda Venedik'te hastaları iyileştirmek, kenti ve Adriyatik sahilindeki limanların tümünü hastalıklardan korumak amacıyla büyük paralar harcandı. Yalnızca mikropların deniz yoluyla ulaşmasını engellemek için değil aynı zamanda genel sağlık alanında da önlemler alındı.

Salgın hastalıklar yüzünden Venedik korunmayla ilgili sistematik projeler geliştirmekte öncülük etti. Daha on üçüncü yüzyılda Venedik'te *Capitolari* sağlık çalışanları ve onların hastalara bakımı hakkında genel kurallar oluşturdu. On dördüncü yüzyılda faaliyetlerini genişleterek tedavi usulleri ve giysilerin yıkanma şekli hakkında önerilerde bulundu; bir yandan da kentte çok sayıdaki şarlatan ve sahte doktorları denetim altına aldı. Aynı zamanda Venedik'te açılan *Scula di Rialto* adındaki doğa felsefesi hazırlık okulunda tıp eğitimi verilmekteydi ve 1485'te *provisores super salute* (doktorlar, eczacılar ve berberler) genel sağlık alanında köklü bir merkeze dönüştü. Bunu birçok hastane izledi: *Ospedale dei derelitti* (yoksullar için), *incurabili* (ölümcül hastalar için), *della Pieta* (çocuklar için) ve *San Giovanni e Paolo* gibi.

Hastaneler uzun süreden beri mevcuttu. Örneğin halen faaliyette bulunan *Ospedale di Santo Spirito* 1198'de Roma'da eskiden İngiliz hacıların barınağı olan binada faaliyete başlamıştı. Öte yandan Rönesans döneminde Bergamo (1449), Verona (1515) ve Brescia (1521) dahil birçok kentte daha fazla hastane faaliyete geçti ve Francesco Sforza 1456'da Milano'da *Ospedale Maggiore*'nin temelini attı.

Daha fazla bilgi ediniliyor, bunlar değerlendiriliyor ve uygulanıyordu. On beşinci yüzyıl başlarında kısmen çok sayıdaki salgın hastalıkla savaşmak adına Padua Üniversitesi tıp ve anatomi eğitimine destek verdi ve bu alanda öncülük yapan bir merkez oldu. 1545'te şifalı bitkiler için bir botanik bahçe-

si oluşturuldu. Matbaacılığın yaygınlaşması ile bilgi iletimi kolaylaştı. Özellikle Venedik'te tıp alanında 1492'de *Fasciculo de Medicina*'da yer alan Pietro da Tossignano'nun hazırladığı *Consiglio per la peste* ve Pietro Tommasi'nin koruyucu tıp konusundaki çalışmaları gibi birçok metin basıldı.

Öte yandan geleneksel tedaviler, özellikle halk tababeti ve kocakarı ilaçları da uygulanmaktaydı. San Gimignano'daki *Chiesa di Sant' Agostino*'da (Aziz Augustine Kilisesi) Benozzo Gozzoli'nin yaptığı bir freskte Aziz Sebastian'ın kenti 1464'teki salgından korumaya yönelikleri çalışmaları yer alıyordu. Bu tür inançlar birtakım toplumların törelerinin ve kimliklerinin bir parçası olarak varlıklarını sürdürmekteydi.

4.

İTALYAN SAVAŞLARI: ON ALTINCI YÜZYIL

SAVAŞLAR ÖN PLANDA

Fransızlar 1495-6 yıllarındaki yenilgilerini hazmedemiyorlardı. Bunu kabullenmek krallığın şanını lekelemek ve kraliyeti küçük düşürmek anlamına gelecekti. Charles'ın ardılı XII. Louis (salt. 1498-1515) 1499'da Milano dukalığına saldırdı ve büyükannesinin bir Visconti olduğunu ileri sürerek dukalık üzerinde hak iddia etti. Venedikliler de dukalığa saldırdılar. Ağustos-Eylül aylarında önemli mevkiler Fransızların eline geçti ve Cenova bir Fransız'ın vali olmasını kabullendi. Aynı zamanda Fransız orduları papalık makamını ele geçirme ve kendine yeni bir krallık kurma girişiminde bulunan VI. Alexander'in yasa dışı oğlu Cesare Borgia'ya (yakl. 1476-1507) destek olmak için Romagna'ya sevk edildi.

Öte yandan Fransız yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluk 1500'de Milano'ya yeniden egemen olan Ludovico Sforza'yı destekleyen bir ayaklanmaya yol açtı. Buna karşın Fransızların güçlü direnişi ve İsviçre'nin desteğini çekmesi sonucu Sforza'nın ordusu dağıldı. O dönemdeki en etkin

kara kuvveti olan İsviçre'deki paralı askerler eğitimli ve yetenekli mızrakçılardan oluşuyordu ama onlara ödeme yapmak gerekiyordu. Ludovico Fransa'ya gönderilerek hapsedildi ve 1508'de orada öldü. Louis Milano'da yeniden iktidarı ele aldı. Louis ve Aragon kralı II. Ferdinand Granada Antlaşması (1500) ile Napoli'yi aralarında bölüştüler ve Fransızlar 1501'de Napoli'yi ele geçirdi.

Öte yandan kazanılan bu topraklar uzun ömürlü olmadı. 1502'de Ferdinand'la baş gösteren anlaşmazlıklar sonucu Fransızlar tüm krallığa egemen olmak istediler ama 1503'te İspanyollar tarafından büyük bir yenilgiye uğratıldılar. Böylece 1504'te Napoli Ferdinand yönetimindeki Aragon krallığı ile birlik kurdu. Bu arada Louis 1505'te imzalanan İkinci Blois Antlaşması ile Napoli üzerindeki haklarından vazgeçti.

Avrupa'daki savaş alanında İtalya giderek daha fazla Fransız ve/veya İspanyol egemenliği altına girdi. Sadece bu iki ülke büyük bir askeri harekâta girişecek ve sürdürecek kaynaklara sahipti. Sürekli olarak entrikalara (*perpetuum mobile*) girişen Papa II. Julius 1508'de Venedik'e saldırmak ve yağmalamak amacıyla Milano, Avusturya, Mantua, Savoy-Piyemonte, İsviçre ve Fransa ile Cambrai Birliği'ni oluşturdu. Agnadello'da (1509) çok daha küçük Venedik ordusunun yenilgisinde Fransa baş roldeydi. Savaştaki bu hezimetin sonucunda Venedik *terraferma*'sının çoğu direnişe geçti. Yaşanan bu krizde yalnızca Venedik sağduyulu davranarak kontrolü ele geçirdi.

İtalyan hükümdarlar mümkün olduğu kadar yabancı saldırganlarla uyum sağlamaya ve kendi çıkarları için onlardan yararlanmaya çalıştılar. Örneğin, Ferrara'da Este soyundan gelen hükümdar papalığın yayılmacı politikasına karşı Fransızlarla işbirliği yaptı. Dolayısıyla bu yöneticilerle dış güçler arasında ciddi bir çatışma yaşanmadı. Dış güçler kendilerine yerel müttefikler edindiler; bu Fransa ile İspanya arasındaki ilişkileri etkiledi. Sonuç olarak 1511'de İtalya'da o dönemde

geçerli olan düzende İtalyan hükümdarların neden olduğu ama bu durumdan en fazla kendilerinin zarar gördüğü baş döndürücü değişimler yaşandı: II. Julius Fransızları Venedik'ten uzaklaştırmak için İspanya, Venedik ve İngiltere kralı VIII. Henry ile Kutsal Birliği oluşturdu. Fransızlar Ravenna'da İspanyolları yendiler (1512) ama İsviçre'nin Fransa'ya müdahalesi ve Cenova ve Milano'da Fransızlara karşı oluşan muhalefet sonucu İspanyollar yeniden üstünlük kazandılar. Fransızlar Alplere doğru geri çekilirken İspanyollar Toskana'yı işgal ettiler ve Massimiliano Sforza Milano'da yeniden iktidara getirildi. Yerel politikalar büyük güçlerin çatışmaları ile belirlenmekteydi.

1513'te Fransızlar Milano'nun yayılmasından endişe duyan Venediklilerin desteği ile bir kez daha Alpleri aşarak saldırıya geçtiler. İsviçreliler Fransızlara karşı Sforza'ya yardımcı olmaya geldiler ama Novara'da yenilgiye uğradılar ve *terraferma* Venedik lagünü sahillerine kadar Fransızlar tarafından yağmalandı. Bu olaylar savaşın nelere mal olduğunun anlaşılmasına yol açtı.

Dinamik I. Francis (salt. 1515-47) Fransa'da tahta geçtikten az sonra yeniden Milano'ya saldırdı ve Marignano'da İsviçrelileri yendi (1515). Bunun üzerine Fransızlar 1521'e kadar Milano'da egemen oldular. Öte yandan Ferdinand ve Isabella ile Maximilian'ın varisi, Aragon, Kastilya, Habsburg ve Burgonya hanedanlıklarının soyundan gelen İspanya kralı I. Charles'ın 1519'da Kutsal Roma İmparatoru V. Charles olarak seçilmesi Fransızların Habsburg egemenliği konusundaki endişelerinin ne kadar haklı olduğunu ortaya koydu. Artık İspanya, Napoli, Sicilya, Sardunya, Benelüks ve Avusturya tek bir krallıkla yönetilmekteydi. Francis 1521'de Charles'a savaş ilan etti ama sonunda Milano'yu kaybetti (1521) ve Bicocca'da yenilgiye uğradı (1522). Bunun üzerine Venedik Charles'ın safında yer aldı ve 1524 başlarında Milano'ya yeniden saldıran Fransızların püskürtülmesinde ona yardımcı oldu.

Aynı yıl daha sonra Fransızlar yeni bir saldırı ile Milano'yu ele geçirdiler ve Venedik ve Papa VII. Clement (salt. 1523-34) ile ittifak yaptılar. Öte yandan İspanyollar Fransızları Pavia'da hezimete uğrattılar; esir düşen Francis Charles'ın koşullarını içeren bir barış antlaşması imzaladı. Bu antlaşmaya göre Charles yandaşı Francesco Sforza'yı Milano dükü olarak atayabilecekti. Francis serbest bırakılınca bu koşullara karşı çıktı ve anlaşmanın kendisine zorla kabul ettirildiğini ileri sürerek VII. Clement, Francesco Sforza, Venedik ve Floransa ile Cognac Birliği'nin kurulmasına rıza gösterdi (1526). Bu, savaşın yeniden başlamasına neden oldu. Bir kez daha kurulu düzende hızlı değişimler yaşanacaktı.

1527'de Papa Clement ile imzaladığı bir barış antlaşması Charles'ın ordusunu işlevsiz kıldı. Charles'ın maaşları ödeyecek parası kalmaması üzerine ordular Roma'ya yürüdüler ve "Roma Talanı"nı gerçekleştirerek büyük yıkım yaptılar. Dönemin yazarları bu durumu Roma'nın 410'da Gotlar tarafından yağmalanmasıyla kıyaslıyorlardı. Fransızlar yeniden İtalya'ya saldırdılar ama Napoli kuşatması dahil birçok yerde yenilgiye uğramaları Francis'i Cambrai Antlaşması'nı onaylamak zorunda bıraktı. Savoy-Piyemonte'li Luisa ve Habsburg hanedanına mensup Margaret antlaşmanın hazırlanmasına katkı bulundukları için bu antlaşma İki Hanımefendinin Barışı olarak da anılır. Francis İtalya üzerindeki haklarından vazgeçti ve Francesco Sforza Milano'da yeniden hükümdar olurken kentin savunması Charles'ın uhdesinde kaldı. 1495-1509 ve 1528-9 yıllarında Apulia'daki birçok limanın denetimini ele geçiren Venedik sonunda bunları Napoli'ye devretti. Bu arada Ravenna ve Rimini de VII. Clement'e verildi.

V. Charles'ın Pavia'da muzaffer olması ve Cambria Antlaşması'nı imzalaması İtalya'da onunla ilgili görüşte büyük bir değişime yol açtı. Diğer güçlü yöneticilerle birlikte İtalya'da güçlü bir lider ve Fransa kralına karşı alternatif bir önder olarak kabul edilen Charles'ın artık uluslararası güçlerden

ve yerel destekten yararlanan baskın bir yönetici olduğuna inanılıyordu. Charles'ın kişiliğinde İspanya'nın Napoli'deki egemenliğine kesin gözüyle bakılmaktaydı.

Charles'ın 1529-30 yıllarında Floransa'daki başarılı kuşatması sonunda Alessandro de'Medici'yi iktidara getirerek Mecidi hanedanını yeniden canlandırması onun gücünü ortaya koymaktaydı. Buna karşın Mediciler Floransa'yı güçlü bir cumhuriyet kurumundan bir dukalığa ve daha sonra büyük dukalığa dönüştürerek kenti bir bölgesel devlet merkezi konumuna getirdiler. Bu değişimde aynı sülalenin etkinliğini sürdürüyor olması belli oranda bir bütünlük oluşturuyordu. Bunun yanı sıra yeni yapılan kaleler mutlakıyetin değişmez sembolü iken ortak görüşe de yer verilmekteydi. Dinin onayladığı yetki kavramının desteklediği bu ortak görüş, yönetimi sırasında I. Cosimo (1537-74) tarafından da benimsendi. 1537'de cumhuriyeti yeniden oluşturmak için yapılan girişim Dük Alessandro de'Medici'nin öldürülmesiyle başarısız oldu. Buna karşın, bu cinayeti tasarlayan yeğeni Lorenzino de'Medici 1548'de V. Charles'ın emriyle öldürüldü. Cumhuriyetçi sürgünlerin Fransa ve Türkiye ile bağlantılı olduğu ileri sürüldü. Çoğu kez görüldüğü üzere, yerel politikalar uluslararası güçlerle bağlantılıydı ve kurulu düzenin yıkılması bu düzenin işlemesinden fayda sağlayan dış gücün düşmanının çıkarınaydı.

Francesco Sforza'nın 1535'te ölümünden sonra yeniden başlayan savaş Milano'da iktidar kavgalarına yol açtı. Francis 1536'da İtalya'ya saldırdı ama iki taraftan hiçbirinin başarılı olamaması sonucu bir barış antlaşması imzalandı. 1540'ta Charles oğlu Philip'i (daha sonra İspanya Kralı II. Philip diye anılacaktır) Milano dükü olarak atadı. Bu atama İtalya'daki (o dönemde Avusturya) imparatorluk mirasının bir bölümünün İspanya'ya devredilmesi anlamına geliyordu. 1544'te Fransızlar yeniden Kuzey İtalya'ya saldırdılar ama o dönemde asıl savaş Alplerin kuzeyinde sürdürüldü. Aynı durum 1550'lerde de yaşandı.

Savaşlar sadece büyük güçler arasındaki çatışmalar olmayıp başka aktörlerin karıştığı mücadeleleri de içeriyordu. Nitekim 1550'lerle İspanya Papa IV. Paul (salt. 1555-9) ile savaşırken bir yandan da Siena'ya saldıran ve o kente egemen olan Floransa'yı destekliyordu. Bu büyük güçler arasındaki çatışmalarda İtalya'daki bölünmelerin ne oranda etkin olduğunun bir örneğidir. 1552'de Siena İspanya'nın egemenliğine karşı isyan etmiş ve Fransa ile işbirliği yaparak başkenti İspanyolların elinden almıştı. Mediciler tarafından yönetilen Floransa 1520'lerin sonundan beri Habsburgların müttefikiydi. Buna karşın Türk donanması ile işbirliği yapan Fransa 1553-4'te Korsika'yı işgal etti: Korsika'yı yöneten Cenova İspanya'nın müttefikiydi.

V. Charles imparatorluğu yeni Kutsal Roma İmparatoru olan kardeşi I. Ferdinand ile oğlu Philip arasında paylaştırdı. Ferdinand Avusturya'nın sahibi olurken Philip'in payına İspanya, Milano dahil İtalya ve Benelüks ile Yeni Dünya'daki İspanyol toprakları düştü. Böylece Milano artık Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan kesinlikle ayrılmış oluyordu. Buna karşın, 1559'da Cateau-Cambrésis Barış Antlaşması ile Fransa kralı II. Henry (I. Francis'in oğlu) Milano'nun, Napoli'nin, Sicilya ve Sardunya'nın denetimini Philip'e verdi. 1536'da Fransızların eline geçen Savoy ve Piyemonte V. Charles'ın yeğeni ve onun sadık ve başarılı generali olan Savoy Dükü Emmanual Philibert'e (salt. 1553-80) iade edildi. Böylece Charles'ın bir akrabasına hakları geri veriliyor, sadık bir general ödüllendiriliyor ve bağımlı bir devlet kurulmuş oluyordu. Siena Floransa'nın egemenliğini kabul etmek zorunda kaldı. I. Cosimo 1569'da V. Pius'tan Toskana Grand Dükü unvanını aldı, bu unvan daha sonra İmparator tarafından da onaylandı. Habsburg hanedanı daha önceki çatışmalara rağmen 1610, 1620 ve 1630'lardaki İtalyan Savaşlarını kazandı ve bu zafer 1640'lara kadar ciddi bir tehditle karşılaşmadı.

On altıncı yüzyıl sonlarında İtalya'da uluslararası rekabet önemli bir rol oynamayı sürdürdü ama en büyük rakip İs-

panya idi. Fransızlar ve Türkler 1564'te Korsika'da Cenova yönetimine karşı başlatılan ayaklanmaya destek olurlarken İspanyol ordusu Cenovalıların yanında yer aldı. Sempiero Corso'nun komutasındaki asiler engebeli arazide gerilla taktikleri uyguladılar ama İspanyol ordularının profesyonelliğinin yanı sıra Korsikalılar uzun yıllardan beri süregelen hizipler yüzünden bölünmüş durumdaydılar ve 1569'da Cenovalılar bir kez daha denetimi ele geçirdiler. Bu kavgalar başka yörelerde, özellikle Sardunya'da da devam etti. 1560'larda Liguria sahilindeki Finale'de gerçekleşen ayaklanma gaddar yönetici Alfonso Del Carretto'yu kent dışına sürdü ama 1571'de II. Philip müdahalede ederek yönetime bizzat el koydu. Casale Monferrato'da İspanyol ordusu vergi ve adalet sistemlerinde yapmak istediği kısıntılara karşı gerçekleşen isyanı bastırması için Mantua Dükü Guglielmo'ya (salt. 1560-87) yardımcı oldu. İspanya için Korsika, Finale ve Casale büyük önem taşıyordu. Cenova İspanyol imparatorluğunun bankası durumundaydı; Korsika'nın Fransızların elinde olması İspanyol ordularının İtalya'daki harekâtı için bir tehdit oluşturabilirdi. Finale onların çıkarma yaptığı limandı ve Casale de kuzeye doğru ilerlemelerini kolaylaştıran bir kale idi.

Tüm ayaklamalar İspanyollara gövde gösterisi yapma fırsatı vermedi. 1573'te Urbino dükü II. Guidobaldo yeni vergilere karşı başlayan isyanı İspanyolların yardımı olmadan bastırdı. Ferrara dükü II. Alfonso'nun (1559-97) yerine kimin geçeceği konusundaki çatışmalar Cesare d'Este ve papanın asker sevk etmesine yol açtı ama Cesare d'Este Fransızlardan destek alamayınca geri çekildi. Papa VIII. Clement Ferrara'yı işgal etti ve Esteler ailedeki son erkeğin 1803 yılındaki ölümüne kadar Modena dükü olmayı sürdürdüler. Bu arada örneğin Mediciler tarafından yaptırılan kalelerle yeni bir siyasi düzen sağlandı. Venedik, Cenova ve Lucca'da kentsel cumhuriyetçi rejim devam etti ama bu gerek Kuzey İtalya'da gerekse diğer yörelerde önde gelen bir rejim olmadı.

KARŞI REFORM HAREKETİ

Bu arada İspanya'nın yanı sıra İtalya Karşı Reform hareketinin merkezi oldu. Katolikler hem Protestanları hedef alan hem de Katolikliğin yeniden canlandırılmasını amaçlayan bir reform hareketi başlattı. Katolik inanç İtalya'da Kilise yetkililerinin uyguladığı –aralarında Engizisyon'u da sayabileceğimiz– yöntemler sayesinde son derece iyi muhafaza edildiği için Protestanlık zaten çok fazla destek görmüyordu. Bu nedenle, Friuli'deki Montereal'de Hıristiyanlığın yaradılış söylencesine karşı çıkan ve çoktanrıcı inançları savunan okuryazar değirmenci Domenico Scandalla ya da Menochhio (1532-99) Papa VIII. Clement'in emriyle direğe bağlanıp yakıldı. Papalığın gücünü pekiştiren yeni bir oluşum olan Engizisyon Venedik gibi bazı yörelerde muhalefetle karşılaşırken Napoli gibi birtakım yerlerde onaylandı.

Bir prenslik ve piskoposluk merkezi olan Trent'te 1545'te bir kilisede başlayıp 1563'e kadar süren, kilise yapımı ve dekorasyonu ile ilgili aktif bir programa sahip olan Karşı Reform hareketi kendine özgü bir enerjiye sahipti. İtalyan Savaşlarından sonra Papalık Devletlerinin yeniden yapılanması ve güçlenmesine yönelik bu girişimin sembolü Roma'nın Barok stilinde yenilenmesiydi. Bu özellikle V. Sixtus (salt. 1585-90) döneminde göze çarpmakla beraber sadece ona özgü değildi. İbadet usullerinde değişiklikler yapılırken özellikle aşai rabbani ayini üzerinde duruldu. Dolayısıyla kiliselerin içinde farklı görüntüler oluştu. Örneğin Roma'daki, kısa adıyla Vaftizci Yahya Lateran Kilisesi'nde (*Arcibasilica Papale Romana Maggiore di San Giovanni in Laterano*) 1599'dan itibaren yeni yapılan Kutsanmış Ayin sunağı ön plana çıktı. Daha genel bir bağlamda mimari farklı işlevlerin ve bunlara verilen karşılıkların ürünü idi. Aynı durum top mermilerinin etkisini azaltmaya yönelik üçgen çıkıntılar ve diğer geometrik unsurlarla *alla moderna* yani modern tarzda inşa edilen istihkâmlarda da yer alıyordu. Bunlara daha sonra *trace italienne* adı verildi.

Sanatsal motiflerin politik niteliği tüm İtalya'da, özellikle papalığın öngördüğü kilise mimarisini reddeden Venedik'te çok belirgindi. Burada vurgulanan dinsel ve kültürel reform Roma'daki Aziz Peter Kilisesi'nden çok daha sade olan San Salvador kilisesinin yenilenmesinde göze çarpıyordu. Aynı şey Brescia'daki *Duomo Nuovo* (1604) örneğindeki gibi *terraferma*'daki diğer katedraller için de söz konusudur. Bu katedralin komşuda, ortaçağ başında yapılmış olan *Palazzo Broletto* ve *Torre del Pegol*'den (halk kulesi) daha yüksek olması gerekiyordu.

Ortaçağdaki yapıların içinde freskler bulunuyordu ve Karşı Reform hareketi sırasında, Verona'daki katedralde görüldüğü gibi yeni sunaklar ve tablolar yer alıyordu. Daha genel bağlamda Karşı Reform hareketinde sanat yenilikleri temsil ederken reform dürtüsü, beşeri bilgelik ve duygusal gelişim gibi gelenekleri de içeriyordu. Michelangelo Merisi da Caravaggio'nun (1573-1610) açıklı koyulu, hem natüralist hem de dramatik tabloları bu eğilimleri yansıtmaktaydı. Bu durum özellikle her ikisi de Roma'daki *Chiesa di Santa Maria del Popolo*'da bulunan *Vaftizci Yahya'nın Din Değiştirişi* ve *Aziz Pavlos'un Çarmıha Gerilişi* ile Napoli'de 1601'de yoksullara borç vermek amacıyla açılmış bir hayır kurumu olan *Pio Monte della Misericordia*'da bulunan *Merhametin Yedi Eylemi* (*Le sette opera di Misericordia*) isimli tablolarında çok belirgindir.

Dini ibadet yalnızca dinsel kurumlarla sınırlı değildi. Borromeo ailesinden gelen yetenekli başpiskoposlar tarafından yönetilen Karşı Reform hareketinin merkezi olan Milano'da çocukların eğitimi önemseniyordu. Amcası IV. Pius tarafından yirmi iki yaşındayken Milano'ya atanan Charles Borromeo (1538-84) 1570'deki kıtlıkta ve 1576'daki salgında yoksullara büyük destek verdi. 1610'da aziz ilan edildi ve birçok portresi yapıldı.

Daha genel anlamda, hayır işleri en az dine bağlılık kadar önemsenirken vaazlar yaşamda maneviyatın ve ruhsal yeni-

lenmenin önemi üzerinde durmaktaydı. Karşı Devrim hareketi mevcut kurumlar aracılığı ile Kilise'de reform başlatması açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Kilise sosyal hizmette ve halkın maneviyatı ile dinsel bürokrasi arasında bir bağlantı oluşturmakta çok önemli bir rol üstlenmişti.

Öte yandan, çok daha olumsuz bir gelişme olarak, Kilise reformunda Protestanlık doktrinine de yer vererek kilisede birlik sağlamak çabaları mevcut Katolik öğretinin yeğlenmesiyle bir yana bırakıldı. Bu katı ve hoşgörüsüz yaklaşım on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde papalığın tutumunun öncüsü oldu. IV. Pius (salt. 1559-65) 1564'de Trent [Konseyi] Amentüsü'nü yayınladı ve Yasak Kitaplar Listesi'ni oluşturdu. Borromeo da *Catechismus Romanus* (1566) isimli yapıtı kaleme aldı. 1570'te V. Pius İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'i aforoz ederek yeni bir dinsel savaş başlattı. Pius aynı zamanda Trent Konseyi yasalarını yürürlüğe koydu. 1712'de aziz ilan edildi.

Öte yandan Kilise hiçbir zaman bütünlük içinde olmadı; bu da Karşı Reform hareketinin özellikle yerel girişimlerdeki esnekliğine katkıda bulundu. Floransa'da görüldüğü üzere, yerelde kutsal gelenekler büyük destek aldı. Karşı Reform hareketi bazı alanlarda İtalya'nın ataerkil yapısını güçlendirirken aynı zamanda kadın maneviyatına ve kadınlarla ilgili dinsel projelere daha fazla yer verdi. Kadınlar Kilise tarafından yok sayılmıyordu. Rahibe olmak istemeyen bekâr kadınlar için kurulan dinsel vakıflar ailelerinden gerekli desteği bulamayan kadınların faziletini koruma altına almayı amaçlıyordu.

Hükümdarlar Karşı Reform hareketinin yeni ilkelerine katkıda bulundular. 1560'larda başkentini Chambéry'den Torino'ya taşıyan Emmanuel Philibert, hanedana ayrıcalık tanıyan, İsa'nın ölümünün bir andacı olan Kutsal Kefen'i de buraya taşıdı. Bu kefen şimdi de Torino katedralinde sergileniyor. Dahası, Savoy-Piyemonte dükleri devletin bir bölümünün değil tümünün hizmetinde olan azizlere adanan tapınakları sahiplendiler.

GERİLEME Mİ?

İtalyan Savaşları İtalya tarihinin önemli bir bölümünü oluşturur. Bu savaşlar dış güçlerin egemenliğinin ve göreli bir gerilemenin yaşandığı "kayıp yüzyılları" temsil eder. Bu dönem on dokuzuncu yüzyılda *Risorgimento* (ulusal bağımsızlık ve birlik) ile sona erdi. Bu yüzyıllarda bir dizi savaş yaşandı ve İtalya özellikle 1494-1559, 1611-59, 1673-8, 1689-97, 1701-13, 1717-20, 1733-5, 1741-8, ve 1792-1815 yıllarındaki savaşlardan etkilenirken Venedik de 1645-69, 1684-99 ve 1715-18 yıllarında Türklerle savaştı. İtalya devletleri dış ülkelerdeki topraklarını kaybettiler. Türkler 1537'de Naxos'u, 1570-1'de Kıbrıs'ı ve 1645-69'da Girit'i Venedik'in elinden aldı. Cenova 1566'da Kos'u Türklere kaptırdı ve 1768'de Korsika'yı Fransa'ya sattı. Öte yandan, 1798'den itibaren daha evvel Aziz John Şövalyeleri tarafından yönetilen ve Sicilya'ya bağlı olan Malta'yı önce Fransa sonra İngiltere ele geçirdi. İyon Adaları 1797'de Venedik'in elinden çıktı ve Viyana Kongresi'nde (1814-15) İngiltere'nin egemenliği altına girdi. İngiltere bu adaları 1863'te Yunanistan'a devretti.

Buna bağlı olarak Rönesans'tan sonra ortaya çıkan kültürel çöküş ve sosyal yaşamdaki durgunluğun yanı sıra, ticaret yollarının kapanması ve kültür alışverişinin ortadan kalkması ile Akdeniz'de de belli oranda bir gerileme yaşandı. En fazla kabul edilen tarihsel yorumlarda olduğu gibi burada da belli oranda bir gerçeklik bulunuyor. Akdeniz toplumlarının geçmişteki gibi Atlantik'teki gelişmelerde önemli bir rol oynadığını ileri sürmek saçma olur. Öte yandan, aslında İtalya Avrupa toplumunda geçerli olan, özellikle on altıncı yüzyılda nüfusun artması, on yedinci yüzyılda yaşanan durgunluk ve on sekizinci yüzyılda yeniden güç kazanma şeklindeki evrelerden geçti.

EKONOMİ VE TOPLUM

Diğer taraftan bu evreler her devletin konumu ve ekonomisine bağlık olarak farklı şekilde gelişti. Napoli krallığı özellikle ipek, madeni eşya, gemi, ayakkabı, şarap ve zeytinyağı ihracatındaki başarısı sayesinde on altıncı yüzyılda büyük kazançlar sağladı ama on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda İspanya'nın süregelen savaşlarının giderlerini karşılamak zorunda kaldığından vergiler, borçlar, vergi uygulamaları yüzünden büyük nakit sıkıntısına düştü. İspanya verdiği güvenceye karşılık bir "armağan" almak istiyordu. Krallık İspanya tarafından durmadan ve acımasızca para, malzeme ve insan gücü sağlaması için sıkıştırılmaktaydı. Bu *donativo* ya da "armağan" 1504'te 311.000 duka altını ile başladı ve sonra daha normal bir düzeye ulaştı. 1532 ile 1553 yıllarında Napoli İspanya'ya toplam olarak 6,5 milyon duka altını gönderdi ve daha sonra vergiler artarak 1560'larda iki yılda bir 1,2 milyon oldu. 1607 yılına geldiğinde borç 8 milyon dukaya ulaşmıştı. Bir yandan da Napoli'deki nüfus artışı yüzünden, ihraç malı olan şarap için üzüm ya da –ipek için– dut üretimi yapılan topraklar tahıl ürünleri için kullanılmaya başlandı.

İtalya'nın genelinde tarım istihdamın ve kazancın önde gelen kaynağını, ekonominin en önemli bölümünü ve birçok faaliyetin sermayesi olan vergilendirmenin temelini oluşturmaktaydı; hükümet, kilise (aşar), senyörler ve mülk sahiplerinin gelirleri (kiralar) hep bu kaynaktan besleniyordu. Arazi ve ondan elde edilen ürünler hem sosyal sistemin yapısını hem de onun devamı için gerekli olan kazancı sağlıyordu. Tarımın etkisi kasabalarda da kendini gösteriyordu. Akdeniz kıyısındaki Avrupa'da, özellikle Sicilya'da tarım işçileri dağınık bölgeler yerine kasabalarda yaşıyorlardı. Bunun bir nedeni köylülerin çoğunlukla gece saldıran eşkıyalara karşı duyduğu korkuydu.

Dahası, tarım ile sanayi ve ticaret arasındaki bağlantılar çok güçlüydü Teknolojide ve bilimsel alandaki bilgilerin kısıt-

lı olması yüzünden üretim genellikle doğal ürünlerle gerçekleşiyordu. Özellikle dokumada sentetik ürünler henüz yoktu. Temel sanayi faaliyetleri tüketim malları –gıda, içecek, giysi, ayakkabı, mobilya vs.– imal etmeye ve kırsal kesimde üretilen yün, hayvan derisi ve kereste gibi hammaddeleri işlemeye yönelikti.

Nüfusun büyük bölümü kırsal kesimde yaşayıp tarımla uğraştığı için bu uğraşların sağladığı gelirin Avrupa'daki toplumların alım gücünü belirlemekte önemli bir rol oynamasına şaşmamak gerekiyor. Kırsal zenginlik sanayi malları ve et gibi pahalı tarımsal ürünler için bir pazar oluşturmaktaydı. Öte yandan, kırsal (ve kentsel) nüfusun büyük bir kesiminin yoksul oluşu da mallar, ürünler ve hizmetlerle ilgili piyasaların kısıtlı olmasına yol açıyordu. Tarımsal ürünlerde, özellikle tahılda, maliyetin yükselmesi kent nüfusunu etkiliyor, kasabalarda ve kırsal kesimin büyük bir kesiminde alım gücünü düşürüyor, üretilen mallarla ilgili piyasanın daralmasına neden oluyordu. Tarımsal ürünlerin fiyatları, özelliklere mevsimlere bağlı olarak değişiyor, bir önceki yılın ürünlerinin tümünün satılması sonucu yaz başında yiyecek fiyatları tavan yapıyordu. Ürün toplama dönemlerinde yaşayan değişimler fiyat artışlarını daha da ciddi boyutlara ulaştırıyordu. Tüm bunlar bir belirsizlik yaşanmasına neden oluyordu. Mevcut toprak işleme yöntemleri hasat zamanında yaşanacak bir zorluğu karşılamaya yetecek bir üretime olanak tanımıyordu ve İtalya'da tahıl üretiminin başarısız olduğu yörelere yardımcı olmak için yeterince yedek ürün bulundurabilecek oranda üretim yapan çok az bölge vardı. Bunlar ise yavaş ve pahalı nakliyat koşullarından etkilenmekteydiler.

Ağaç kesimi, tarladaki taşların temizlenmesi ya da sulama için kuyuların açılması ile tarım arazisi oluşturma yöntemi yoğun insan gücü gerektiriyordu. Öte yandan, ormanların yok oluşu mevsimlerin daha kurak geçmesine yol açıyor, bu da toprağı etkiliyordu. Sıtma çok büyük bir sorundu. Toska-

na'dan Sicilya'ya kadar tüm sahilin yanı sıra kırsal alanlar, örneğin Roma çevresindeki düzlükler de etkilenmekteydi. Bundan kaynaklanan yüksel ölüm oranı kırsal ekonomiye zarar vermekteydi; bu da dağlık yörelerin dışında kalan kırsal kesimdeki nüfusun neden az olduğunu ortaya koymaktaydı.

İKTİDAR VE OTORİTE

Devletlerin yanı sıra arazi sahipleri ve kentsel oligarşi İtalya'daki yerleşimlerin iktidar şeklini ve gücünü belirleyen stratejilere sahiptiler. Örneğin, 1526'da soylu Colonna ailesi Roma'yı işgal etmeden önce Papa VII. Clement'e (salt. 1523-34) gözdağı verdi. Venedik'in yönetimindeki *terraferma*'da bulunan Brescia kentinde, çoğu kez görüldüğü üzere, kentteki önde gelen yönetim sorumluluklarını üstlenmiş ve birbirine kenetlenmiş olan aileler politik üstünlüklerini, aile geçmişlerine, meclislerde yer alan üyelerinin sayısına, sosyal statülerine, servetlerine, profesyonel konumlarına ve yararlandıkları evlilik ilişkilerine borçluydular. Tüm bu nitelikler aile üyelerinin davranışlarından ve soyağaçlarından kaynaklanmaktaydı. Bu ailelerin istikrarlı olması siyasal düzenin sürdürülmesi için çok önemliydi. Brescia'lı seçkinler arasındaki ittifak ve uyuşmazlıklarda aile bağları yaşamsal önem taşımaktaydı. Aynı zamanda bu bağlar yürürlükteki yönetimce uygulanan adalet sisteminde, dolayısıyla Venediklilerin denetiminde büyük rol oynamaktaydı. Kent yönetiminde öne çıkan güçlü aileler adalet mekanizmasında ve tahıl tahsislerinde kendi çıkarları doğrultusunda kararlar alıyorlardı. Tahıl tahsisi iktidarın ve gücün temelini oluştururken eski Roma'yı çağrıştırmaktaydı.

Hükümdar ailelerin güçlü görünümünün gerisinde sosyal ve siyasal gerilimler yaşanıyordu. Sanatın himaye edilmesine zemin hazırlayan güç gösterileriyle desteklenen bu görünüm, her şeyin hükümdar ailesinin kontrolünde olduğu söylencesini oluşturmaya yetiyordu, ama aslında, Venedik *terraferma*'sındaki gibi, bu ailenin otoritesi gevşek ve esnek bir güce

sahip yerel iktidar gruplarından daha fazla değildi. Örneğin, 1640-5 Venedik devletinin Brescia oligarşisine yönelik mali talepleri bu iki kurum arasında bir anlaşmazlığa yol açtı ve Brescia'daki varlıklı ama oy hakkı olmayan grupların seçkinlere karşı ayaklanmasına ve daha geniş kapsamlı bir devlet oluşturulması talebinde bulunmasına neden oldu. Venedik devleti bir süre sonra yerel oligarşi ile uzlaşmayı yeğledi ve aslında özgüvenden, birlikten ve halkın desteğinden yoksun olan Brescia'lı protestocular bu tutum karşısında boyun eğmek zorunda kaldılar. Brescia yakınındaki Garda Gölü kıyısında yaşayan *Magnifica Patria* komünleri önemli oranda bağımsız durumdaydılar. Bunun sonucu olarak İtalya'nın büyük bir kesiminde *terraferma* politik sistemi –yerel topluluklar ve özellikle kentsoylu aristokrasi– duruma egemen olmayı sürdürdü. Geleneksel soylular sistemi gerek kentlerde gerekse kırsalda İtalyan toplumunun önde gelen özelliklerinden birini oluşturmaktaydı. Öte yandan bu sınıfın girişimciliği söz konusu bölgenin kültürüne bağlıydı. Napoli'de, Sicilya'da, Papalık devletlerinde, Parma'da, Modena'da ve Savoy-Piyemonte'de toprak sahibi olmak soyluluğun göstergesiydi ama Lombardiya'da, Liguria'da, Venedik'te ve Toskana'da soylular geleneksel olarak ticaret ve sanayi alanlarında faaliyet göstermekteydi. Eski soyluluk sistemi on dokuzuncu yüzyıla, hatta kısmen günümüze kadar geçerliliğini korudu. Monarşinin sonlanmasına ve laikliğin belli ölçüde tesis edilmesine karşın Guiseppe di Lampedusa'nın *Leopar* (1962) adlı ünlü tarihi romanında sözünü ettiği eski sistem ve onun etkilerinin kısmen sürmekte olması bugün hâlâ birçok İtalyan'ın tedirginlik duymasına yok açmaktadır.

Yerel yönetimlerle merkezi hükümet arasındaki ilişkiler belirli bir niteliğe bürünmüş olmadığından siyaseti çok etkilemekteydi. Hükümdarlar atadıkları görevlilerin kendileri ile yerli halk arasında aracılık etmesini arzulamaktaydılar ama bu görevliler güçlü kalmak için yörede söz sahibi olanlarla iyi geçinmek zorundaydılar.

Floransa Sağlık Kurulu 1527'de oluşturuldu. Başlangıçta veba ile savaşmak için oluşturulan bu kurul hükümete büyük ölçüde katkıda bulundu. On yedinci yüzyıl başında halk sağlığının korunmasıyla uğraşan geniş kapsamlı bir teşkilata dönüştü. Kurul, doktorları belli salgınları incelemeye yönlendirdi, aynı zamanda sistemli bir şekilde derlenen bilgiden yararlanmayı arzuladığından 1622'de yerel yetkililerden genel sağlık durumunu bildirmelerini istedi. Salgınların nedeni anlaşılamadığından, açık tuvaletlerin, kirlenen suların ve insan ve hayvan pisliklerinin ortadan kaldırılmamasının havanın "zehirlenmesine" yol açtığına ve bu "zehrin" salgınlara neden olduğuna inanılıyordu. Öte yandan gerek yerel yetkililer gerekse halk meclisin önerilerini uygulamaya hazır değildi. Aslında on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Toskana'da halk sağlığı ile ilgili politikalar pek fazla gelişmemişti. Aynı şekilde 1575 ve 1630'da İtalya'yı perişan eden salgınlarla ilgili yapılabilecek fazla bir şey yoktu. 1630 salgının temel nedeni Almanya'dan gelen askeri birliklerin hareketleriydi.

Toskana oldukça küçük bir devletti; on sekizinci yüzyılda Parma'da görüldüğü üzere, burada yönetimin etkinlik şansı büyük devletlerden daha fazlaydı ama en önemli husus seçkinlerle kurulan bağlantı idi. Bunun en açık örneği, 1537'den 1609'a kadar yönetimde bulunan ilk üç Medici grandükünün ceza hukukunu uygulama biçimidir. Öngörülen katı kuralların yüksek maliyetini ödemek istemeyen ve yoksulları denetim altına almakta zorlanan grandükler işbirliğinin yasaları uygulama gücünün garantisi olduğunun farkına vardı. Yerel yetkililer kaçakları yakalamakta ve suç bildiriminde önemli bir rol oynadılar ama yerel polis sayısı yetersizdi; ayrıca çok az maaş alıyorlardı ve genellikle yerel aile bağlantıları faaliyetlerine engel oluyordu. Mediciler yerel seçkinlerin çıkarlarını onların rakiplerine karşı koruyarak kendilerine sadık kalmalarını sağlamaya çalıştılar. Şiddetin varlığından ziyade dozu ve uygulanması Floransa'nın içinden çok dışında yaşa-

nıyordu. Yetkililer kent içinde çok daha etkiliydiler ve burada şiddet genellikle bireyler ya da yakın akraba grupları arasında baş gösteriyor, hizipler çoğunlukla daha küçük kentlerde ve kırsalda çatışıyorlardı. Ulaşılan sistem çağdaş ya da "kusursuz" değildi. "Kusursuz" sözcüğü genellikle çağdaş bir devletin kuruluşunu ve bürokratik örgütlenmenin gerçekleşmesini tanımlamak için kullanılır. Bu dönem için her iki kavram da yanıltıcı olabilir.

Kurumsal gelişimin yanı sıra tüm İtalya'da yüksek dozda şiddet yaşanmaktaydı. Sık sık seçkinlerle bağlantılı olduğu düşünülen eşkıyalık Sicilya toplumunun belirgin bir özelliği idi. Veneto ve Lombardiya'da on altıncı yüzyıl sonlarında şiddetin dozunda bir artış ve çatışmalarda yeni bir alevlenme yaşandı. Kan davaları ve eşkıyalık kırsal alandaki meskenlerde standart bir tarz uygulanmasına yardımcı oldu. Hiçbir penceresi bulunmayan giriş katı ambar olarak kullanılıyordu ve kapısı kalın ağaçlardan ve demir şeritlerden oluşuyordu. Giriş katından ailenin yaşadığı üst kata çıkan merdiven çok dik, dar ve olağanüstü korunaklıydı. Kuzeydeki *cascina* ya da güneydeki *masseria* küçük, muhkem bir köy görünümündeydi. Bu tür evlerin çevresinde koruyucu duvarlar yer alıyordu ve yalnızca bir girişi bulunuyordu.

Çiftçileri etkileyen ekonomik değişimler bir başka karamsar tablonun oluşmasına yol açtı. Araziler toprak sahiplerinin ve kentlilerin elinde bulunduğundan birçok çiftçi gündelikçi işçiye dönüştü. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra baş gösteren arazi sahiplenme hareketine kadar İtalyan toplumunu tanımlayan bir süreç oldu.

Yetki ve güç aynı zamanda daha özel konumlarda da kendini göstermekteydi. Aile reisleri bakmakla yükümlü olduğu kişilere karşı manevi ve toplumsal alanlarda da sorumluluk üstlendiler. *Capofamiglia* unvanına sahip olan aile reisi tüm bireylere yönelik kuralları belirliyordu. Bu aile reislerinin çoğunun yaşı otuz sekizin üstündeydi ve aile reisi olmayanların

yasal hakları yoktu. *Figlio di famiglia* (ailenin çocukları) olarak tanımlananlar arazi kiralayamıyor ya da herhangi bir anlaşma imzalayamıyordu. Bu tanım farklı ortam ve dönemlerde birden fazla anlama sahipti. Ortaçağda *figli di famiglia* adı verilenler *non liberi* idiler, yani özgür değildiler, kendilerine ait olmayan topraklarda yaşıyorlardı ve ortak bir patrona itaat etmek zorundaydılar. Dolayısıyla günümüzde önde gelen ailelerin çocukları için kullanılan bu tanım o dönemde bir ailenin ya da kişinin yanında çalışan tüm hizmetçileri içeriyordu.

Esnaf ve tüccar olanların koşulları toprağa bağlı olanlardan farklıydı. Toplumun belli düzeyinde yer alanların evleri de farklılık gösteriyordu. Kırsal kesimde sıradan bir aile tek odalı bir evde yaşarken, tüccarlar ve gezgin satıcılar giriş katını aletleri, işlikleri ve malları için kullandıkları ve üst katını da yaşama bölümleri olarak değerlendirdikleri evlerde oturuyorlardı. Coğrafi farklılıklar da her zaman önemli bir rol oynamaktaydı.

Çekirdek aile düzeni revaçta olmakla beraber kısıtlı arazi, ölümler ve ekonomik düzen ailelerin bir arada yaşamalarını gerektiriyordu. Tarım ve sanayideki birçok faaliyet çocuklar tarafından yerine getirilebiliyordu. Toskana'daki Altopascio'da dört-beş yaşlarındaki çocuklarlar hayvanların bakımını üstlenmekteydi. Gelecekleri hiç parlak değildi ve kesinlikle ebeveynlerinin geleceğinden daha parlak olmayacaktı.

5.

BAROK İTALYA: ON YEDİNCİ YÜZYIL

BÜYÜK GÜÇLERİN OYUNCAĞI OLMAK

İtalya sonu gelmez çatışmalarının etkisi altında kalmaya devam etti. 1610'da Savoy kralı I. Charles Emmanuel Fransızların İtalya'da İspanya ile ilgili planlarına yardımcı olmak için bir ordu topladı ama o yıl Fransa Kralı IV. Henry'nin savaşa hazırlanırken Paris'te bir suikast sonucu öldürülmesi yaşanan krizin etkisini hafifletti. Bununla beraber, Venedik Lombardiya'daki İspanyol ordusunun cumhuriyete saldırmasını engellemek için Charles Emmanuel'e maddi destek verdi: Venedik hükümeti İspanya'nın cumhuriyeti devirmek peşinde olduğuna inanmakta haklıydı.

1613'te Venedik ile Avusturya arasında savaş çıktı. Venedik Dalmaçya'da Avusturyalı Habsburg'ların koruması altındaki Senj'li Uskoklar olarak anılan korsanlar tarafından tehdit ediliyordu. Bir Venedik donanması korsanların limanlarına saldırdı. Venedik ordusu Friuli'ye komşu olan Gradisca kentinde Avusturya birliklerine saldırınca denizdeki savaş İtalya topraklarına yayıldı. İspanya Avusturya'ya yardımcı

olmak için Milano'da bir ordu kurarken I. Charles Emmanuel Monferrato markiliği üzerinde hak iddia etti. İspanya'nın buna karşı çıkması sonucu 1613'te savaş başladı. Daha güçlü olmasına karşın Milano'dan gelen İspanyol ordusu yenilgiye uğradı. Hayatta kalmayı başaran Charles Emmanuel Venedik ile anlaşmaya çalıştı. Venedik'teki senato Venedik'le İspanya arasında fiili bir savaş yerine bu Savoy girişiminin daha doğru olacağına karar verdi. İspanya'ya savaş ilan etmek yerine Venedik üstü kapalı olarak Savoy ordusunu destekledi ve Charles Emmanuel'in sürdürdüğü savaş İspanyolların İtalya'daki birliklerini oyaladı.

İspanyol (başka bir deyişle Napoli) donanması Adriyatik'in güneyine geldi ama Venedik donanması onları durduracak güçteydi. Savaşta hiçbir taraf üstünlük sağlayamadı ama Fransızların müdahalesinden endişeye kapılan İspanya Kralı III. Philip (salt. 1598-1621) İtalya'daki toprakları Fransa, Savoy-Piyemonte ve Venedik ittifakı tarafından tehdit edilmeden çatışmayı durdurmaya karar verdi. 1617'de taraflar anlaşmaya vardılar. 1613, 1615 ve 1617'de Monferrato'yu istila eden Charles Emmanuel burayı barış yoluyla elde edemedi.

Fransa ve Charles Emmanuel 1625'te İspanya'nın müttefiki Cenova'yı ele geçirmeye çalıştılar ama bu kenti stratejik bağlantıları açısından önemseyen İspanyollar tarafından geri püskürtüldüler. 1627'de Gonzaga ailesinin son erkek kuşağı Mantua ve Monferrato dukalığı üzerinde hak iddia etti. Bir kez daha İtalya'nın belli yörelerinin daha geniş bir strateji için gerekli olduğuna inanan İspanya 1628'de Mantua Taht Savaşı adı verilen çatışmaya tüm gücüyle müdahalede bulundu ve Fransa da buraya bir ordu gönderdi. 1629'da Avusturya'nın İspanya'yı desteklemek için gönderdiği ordu veba salgınının baş göstermesine yol açtı.

Bu müdahaleleri, Fransa'nın Huguenot'lara, Avusturya'nın Danimarkalılara karşı kazandığı zaferler gibi başka olaylar belirliyordu ve bu da bize İtalya'da güdülen politika-

ların daha geniş kapsamlı stratejilerin bir bölümünü oluşturduğu gerçeğini hatırlatıyordu. İsveç'in 1630'da Almanya'nın kuzeyine saldırısı 1631'de Kuzey İtalya'daki barış görüşmelerine yol açtı ama savaş 1635'te Fransa ile İspanya arasındaki büyük çaplı çatışma sonucu yeniden alevlendi. Fransa'nın 1630'ların sonunda Lombardiya'ya saldırısı başarısız oldu.

Almanya'daki Otuz Yıl Savaşlarında (1618-48) Hambsburg'lar İtalyan kaynaklarıyla fiilen desteklendi. Papa V. Paul (salt. 1605-21) çatışma boyunca her ay 20.000 florin gönderdi; Toskana savaş boyunca Almanya'da bir süvari birliği bulundurdu ve binlerce İtalyan Almanya'daki Habsburg ordularında savaştı. Habsburg'un ihtiyacı olan askeri ve mali kaynakların büyük bir bölümü İtalya'dan sağlandı.

Kardinal Richelieu'nun koruması altında ve ardılı olan İtalyan asıllı Kardinal Mazarin'in (asıl adı Giulio Raimondo Mazzarino) Fransa'da 1642'den 1661'e kadar devam eden başbakanlığı sürecinde İtalya'daki askeri harekât Fransa'da önemli bir rol oynadı. Karada ve denizde düzenlenen seferler Alpleri aşmakta zorlanan Fransa'ya daha geniş kapsamlı hareket ve esneklik sağladı. 1646'da Fransızlar deniz harekâtının kontrol edildiği önemli üsler olan Piombino ve Elba adasındaki Porto Longone'yi ele geçirdi ama İspanya ile İtalya arasındaki bağlantıları kesmek amacıyla Cenova, Finale ve Ortobello'yu sahiplenme girişimleri sonuçsuz kaldı. Aynı şekilde Napoli ve Sicilya'da 1647-8'de İspanya'ya karşı ayaklanmalardan yararlanma çabaları da başarısız oldu.

İtalya daha geniş kapsamlı stratejik hesaplarda önemli bir rol oynadı. İspanya ordularının Akdeniz'den hareketle Lombardiya üzerinden Alpleri aşarak kuzeye, Benelüks ülkelerine doğru ilerlemesini öngören ve "İspanya Yolu" adı verilen sistemin Finale'den Liguria'ya kadar izleyebileceği iki deniz rotası vardı. Daha uzun ve daha az güvenli olan Barselona'dan, güvenli olan ise İspanya krallığının önde gelen kalesi Napoli'den başlıyordu. Birlikler Napoli'de gemilere bindiler

(bu, Napoli'deki Angevin egemenliğini yeniden canlandırma hülyasından çok Fransızların buradaki ayaklanmaya verdiği desteğin göstergesidir) ve kuzeye doğru yelken açtılar ya da kürek çektiler. Gaeta, Orbetello, Elba ya da Piombino ve son olarak da Finale'de mola verdiler. Deniz ulaşımını engellemek stratejik açıdan son derece önemliydi.

1647'de Napoli'deki Tommaso Aniello ya da Masaniello'nun önderliğinde baş gösteren ayaklanmanın en büyük nedeni savaş için gerekli parayı bulmakta çok sıkıntı çeken İspanyol hükümetinin maddi talepleri, özellikle taze meyveden alınan vergilerdi. Masaniello'nun öldürülmesine yol açan Napoli'deki hizipleşmeler İspanyolların 1648'de kenti yeniden ele geçirmesine olanak verdi. Bu olay Daniel Auber'in Vezüv'deki bir patlamayı da sergileyen *La Muette de Portici* (1828) isimli dramatik operasına konu oldu.

1650'lerde İspanya yeniden Porto Longone'ye ve Piombino'ya egemen oldu; 1655'te Pavia'da Fransızları yenilgiye uğrattı ve hükümdarı İspanya'ya kaçan Fransa yanlısı Modena dukalığını istila etti. 1659'da imzalanan Pirene Antlaşması'yla barış sağlandı. Öte yandan İspanya hâlâ İtalya'ya hâkimdi. Bu gerçeği unutmak, aynı zamanda 1810-1840 yılları arasında Avusturya'nın başarısını ve İtalya'daki konumunu göz ardı etmek son derece kolaydır. On altıncı, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda İspanya'nın sergilediği esneklik İtalya tarihinin önemli bir bölümünü oluşturur. Din önemli bir unsurdu. İspanya'nın Protestanlığın neredeyse var olmadığı İtalya'da güç ve yetki kazanması, ama Protestanlığın çok daha güçlü olduğu Benelüks ülkelerinde hemen hiç başarılı olamaması bir rastlantı değildir.

İtalya'da küçük çaplı çatışmalar devam etti. 1642-4 yıllarında Toskana, Modena, Venedik ve Parma Papa VIII. Urban'a (salt. 1623-44) karşı birleşerek İtalya'daki tımar arazilerinin geleceği ve papalığın yayılma politikası yüzünden çıkan Castro Savaşı'nda yer aldılar. Savaş konusu olan Castro du-

kalığı bir Farnese arazisiydi ama ödenmeyen borçlar yüzünden Barberini dukalığı tarafından sahiplenilmek üzereydi. Amaç burayı Barberini dukalığına dönüştürerek Farnese'nin 1540'larda Parma-Piacenza'yı elde etmesi sonucu ulaştığına benzer bir statüye kavuşmaktı. VIII. Urban da ailesinin çıkarını korumak adına benzer bir uygulamayla papalık makamını elde etmişti. Bu savaşta papanın birlikleri büyük bir yenilgi yaşadı. Bu tür bölünmeler İtalyan politikasında bütünlük oluşturmanın zorluklarını ortaya koymaktaydı. Daha önce, 1608'de Toskana, Orsini ailesine ait olan Pitigliano kale-kasabasını ele geçirmişti.

1673'te İtalya Fransa'nın İspanya'ya karşı açtığı büyük savaşın içine çekildi, oysa uzlaşmazlığın ana konusu Benelüks ülkeleriydi. 1675'te Messina kentinde Sicilya'daki İspanyol egemenliğine karşı başlatılan ayaklanmaya destek olmak üzere bir donanma ve ordu sevk edildi. 1675'te Fransızlar kuşatmayı kaldırdı. Öte yandan özellikle Hollanda donanmasının İspanya'ya destek olması sayesinde ayaklanma bastırıldı.

Fransa kralı XIV. Louis (salt. 1643-1715) para bulma konusunda çok daha başarılı oldu ve 1681'de güçlü Casale kalesini Mantua dukalığından satın aldı. Louis bu sayede o zamana kadarki egemenliğinin doğal sınırını Alplerden öteye taşıdı ve Milano'daki İspanyollara karşı bir üs oluşturdu. 1689'da İspanya ile yeniden savaşa girişildi ve 1690'da Fransızların himayesinden bıkıp usanan ve onları Pinerolo ve Vasale'den sürmek isteyen Savoy-Piyemonte kralı II. Victor Amadeus Louis'e karşı oluşturulan ittifaka katıldı. 1693'te Fransızlar Victor Amadeus'u Marsaglia'da yenilgiye uğrattılar ama o gene de uzun bir kuşatma sonucu Pinerolo'yu ele geçirmeye ve Fransa'nın Dauphiné bölgesini istila etmeye muvaffak oldu. Kendi çıkarlarını her zaman ön planda tutan ve bazı müttefiklerinin (Avusturya, İspanya, İngiltere ve Hollanda) Fransızlarla gizlice barış görüşmeleri yaptığı dedikodusunu duyan Victor Amadeus böyle bir anlaşmanın kurbanı olmak

niyetinde değildi. 1695'te Louis ile gizli bir anlaşmaya varan Victor Amadeus kendi müttefiklerini bertaraf ederek abluka altındaki Casale'yi ele geçirmeyi başardı ve 1696'da Torino Antlaşması ile müttefiklerinden ayrılarak Louis'nin ordularını başka cephelere göndermesini sağladı. Casale ve Pinerolo'yu kaybeden Fransız ordularının kışı İtalya'da geçirme olanağı yoktu ve bu Savoy-Piyemonte için önemli bir stratejik kazanımdı.

Çocuğu olmayan İspanya kralı II. Charles'ın ölmek üzere oluşu 1698'de uluslararası görüşmelerin hızlanmasına yol açtı. İtalyan topraklarının pazarlık konusu yapıldığı bu görüşmelerde İtalyan yöneticiler hiçbir rol almadı. 1698'deki paylaşım konusunda imzalanan Hague Antlaşması ile İspanya, Sardunya, Amerika'daki ve Hollanda'daki İspanyol toprakları Habsburg soyundan gelen Bavyeralı Joseph Ferdinand'a; Napoli, Sicilya ve *presidios* (Toskana'daki muhkem kasabalar) Louis'nin ardılı Dauphin Louis'ye ve Milano da İmparator I. Leopold'un ikinci oğlu, Avusturya kralı Arşidük Charles'a verildi. Öte yandan, 1699'da Joseph Ferdinand hastalanıp kısa süre içinde ölünce Avusturya'da zehirlendiği dedikoduları başladı. Bu ölüm 1700'de yeni bir paylaşım için Londra Antlaşması'nın başlamasına yol açtı. Bu antlaşmaya göre Dauphin ilk antlaşmadaki topraklarının yanı sıra, düklük makamı Milanolulara tahsis edilmiş ve o zamanlar bağımsız bir devlet olan Lorraine'e sahip oluyor, kalan topraklar Arşidük Charles'a veriliyordu. Ne İmparator ne de İspanyollar bu antlaşmayı onaylamadı ve II. Charles tüm topraklarını Louis'nin ikinci torunu Anjou Dükü Philip'e bıraktı. Aynı yıl II. Charles öldükten sonra Philip, V. Philip unvanıyla İspanya kralı oldu.

Bu arada Venedik Türklerle mücadelede ön saflarda yer almaya devam ediyordu. 1645'te Türkler Venedik'in yönetimindeki Girit'e saldırınca büyük bir çatışma yaşandı. Bu çatışma sırasında Venedik'in kalesi Kandiye uzun ve bitip tükenmez görünen bir kuşatma altında kaldı. Kuşatma sürecinde Vene-

dik ve papalık, Malta ve Toskana'dan oluşan müttefikleri ile Türklerin Ege denizindeki malzeme tedarik yollarına saldırdılar. Bu arada Dalmaçya'da Venedik ile Türkler sürekli savaşıyordu. Sonunda Kandiye 1669'da teslim oldu. Bunu izleyen Kutsal Birlik Savaşı (1684-99) sırasında Venedikliler Ege ve Dalmaçya'da yeniden Türklerle savaştılar. Savaşın sonunda Venedik 1699'da imzalan barış antlaşmasıyla Mora'nın tamamına sahip olduysa da 1715'teki yeni bir çatışmada burayı Türklere kaptırdı.

İtalya'nın geri kalanından farklı olduğunu ileri süren Venedik bağımsızlığı ve cumhuriyetçi anayasası ile övünmekteydi. Mora'ya müdahalesi ve Ege'de düzenlediği seferler Venedik'in Yunan dünyasına duyduğu ilgiyi ortaya koymaktaydı. Bu, Savoy-Piyemonte ve Milano'nun benimsediği jeopolitikten çok farklıydı.

ENTELEKTÜEL KRİZ

Karşı Reform Hareketi entelektüel konularda gelişigüzel yorum yapmaya karşı sergilenen kesin bir tepkiydi. Birçok açıdan bu Rönesans karşıtı bir hareket idi ama böyle bir tanımlama Rönesans'ı çok basite indirger. Ünlü İtalyanlar bundan zarar görebilirdi.

Astronomi alanındaki araştırmalar evren ve onun işleyişi konusuna ilgi duyulmasına yol açmıştı. Bu özellikle Shakespeare'in çağdaşı, Padua'da matematik profesörü ve daha sonra Toskana Grandükü Cosimo'nun matematikçisi olan Galileo Galilei'nin (1564-1642) çalışmalarında görülüyordu. İlk yayınladığı *Le operazioni del compasso geometrico e militare* (1606) isimli eserinde denizcilikten ziyade askeri mühendisliği ele alıyordu ama bir araç (pusula) kullanmanın ve matematik kurallarını uygulamanın önemi üzerinde durmaktaydı. Galileo daha sonra imparator adına yaptığı araştırmalarda yeni

bir icat olan teleskoba odaklandı. İlk kez 1608'de Hague'de sergilenen bu aygıt Galileo tarafından büyük çapta geliştirilmişti. Onun araştırmaları Kopernik'in Güneş sistemi hakkındaki görüşlerinin daha ilginç ve inandırıcı olmasına yol açtı. Dahası, 1609'da görüntüleri yirmi kat büyüten bu teleskopla ulaştığı ve *Sidereus Nuncius* (Yıldız Habercisi, 1610) isimli eserinde yer alan bulgular ayın yüzeyinin dünya gibi engebeli olduğunu, burada da dağlar ve vadiler bulunduğunu ortaya koydu.

Böyle bir benzerlik Aristoteles'in yeryüzü ile gökyüzü arasında karakter ve yapı açısından belirgin bir fark bulunduğu görüşüne tamamen ters düşüyordu. Ortaçağ Hıristiyanlığı düşünürleri Aristoteles'in izinden giderek ayın diğer gezegenler gibi mükemmel, değişmez bir biçime ve yörüngeye sahip olduğunu, yeryüzünün ise değişebileceğini ve bozulabileceğini ileri sürüyorlardı. Dolayısıyla, yeryüzü tövbekâr olmak ve Hıristiyanlığı kabul etmek için en uygun yerdi. Galileo aynı zamanda Jüpiter'in dört uydusu bulunduğunu açıklayarak dünyanın uydusu olan ayın benzersiz olmadığını ortaya koydu.

1613'te Galileo'nun astronomi konusundaki görüşleri Kutsal Kitaba aykırı bulundu. Rasyonalist ve ampirist olan Galileo İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog (1625-9) isimli yapıtında Kopernik ile Ptolemaios sistemlerini karşılaştırdığı ve birincisinden yana tavır aldığı için Kilise'ye ters düştü. 1542'de kurulmuş olan Engizisyon 1633'te Galileo'yu dünyanın hareket halinde olduğuna inandığı ve bu konuda İncil'i bilimsel bulmadığı için yargıladı. Aynı zamanda onun atomculuk hakkındaki görüşleri Katolikliğin dönüşüm ilkesine ve dolayısıyla da Aşai Rabbani ayinine ters düşüyordu; maddenin doğası her ikisi için de önemliydi. Galileo'ya ev hapsi cezası verildi. Kilise ve daha da önemlisi Papalık

kuralları hakkında yetkili olduğunu iddia eden ve bu yetkisini kuzeye doğru yaygınlaştırmak isteyen Cosimo Toskana dükü seçildiğinde burada Engizisyonu da oluşturmuştu. Bir papalık kurumu olan Engizisyonun aldığı karar Galileo'nun Toskana hükümeti tarafından dini konularda yargılanıp idama mahkûm edilmesini engelledi. Başka bir deyişle, yargı hakkı konusundaki rekabet Galileo'nun yaşamındaki krizde önemli bir rol oynadı.

Galileo'nun örneğin Alfonso Borelli ve Evangelista Torricelli gibi yetenekli öğrencileri oldu ama bunlar Kopernik konusuna hiç değinmemeyi seçtiler. Dahası 1657'de Floransa'da kurulan *Academia del Cimento* Kilise'nin teşvik ettiği "tehlikesiz" konulara odaklanmayı yeğledi. Bu eğilim yüzyılın sonlarına doğru daha da belirgin hale geldi.

Doğa ve doğa güçleriyle ilgili görüşlerin büyüye olan inançla bir arada var olduğu ortamda Katoliklikte Karşı Reform hareketi çeşitli biçimlerde gerçeklerin üstünü örtmekteydi. 1700 yılında Roma'daki Tolentino Kilisesi'ni ziyaret eden Richard Creed şu gözlemlerde bulunuyordu:

> Pederler (rahipler) çeyrek peni büyüklüğünde küçük kekler yapıyor ve bunların yedi adedini birbirine yapıştırarak buna yedi somun adını veriyorlar; unu kutsuyor ve bunu kutsal su ile yoğurduktan sonra yemeleri için hastalara veriyorlar: Eğer iyileşirlerse bu keklerin onları tedavi ettiğini söylüyorlar; ölürlerse keklerin onların ruhunu arındırdığını söylüyorlar.

Bu gözlemler komik bulunabilir ama asıl amaç İtalya'da özgür araştırmaları kısıtlamaktı. Dahası, bu tutum özellikle İngiltere ve Hollanda'daki uygulamaların tam tersiydi. En önemli sorun kâfir olarak suçlanma ihtimaliydi.

Bu yüzden hem ruhban sınıfı hem de dinsel yetkililer sapkınlık gibi görünecek davranışlardan kaçınmaktaydılar. Aynı nedenle hem papalığın iddialarına hem de Habsburg'un görüşlerine uzun zamandan beri karşı olan Venedik saygınlığını yitirmek istemiyordu.

DEVLET

Savaşlar ve İtalya'nın büyük bir bölümünün dış güçlerin egemenliği altında olması İtalyan soyluların yabancı hükümdarların hizmetine girmesine giderek daha fazla olanak sağladı. Bunun tek istisnası Savoy-Piyemonte idi. Burada devlet için uluslararası rekabet ön plandaydı ve askeri güç mevcut siyasal yapıya odaklanmıştı. Savoy-Piyemonte'de asiller orduda İtalya'nın diğer bölgelerine oranla daha fazla görev almaktaydılar ve devletle daha fazla bütünleşmekteydiler. 1740'ta İtalya'yı ziyaret eden İngiliz vatandaşı Joseph Spence'e göre burada devletin amacı "her zaman savaş için hazırlıklı olmak; daha büyük güçlerin ayrışmasından yararlanmak, İtalya'da daha fazla yer edinmek için kimlerle işbirliği yapılabileceğini ve giderek artan bu güçlerin hangilerinin kendisine en az zarar verebileceğini saptamak" idi.

On altıncı yüzyıldan Toskana'da Medici yönetiminin sona erdiği 1737 yılına kadarki süreçte İtalya'da bağımsız bölgelerin sayısında azalma oldu. 1540'ta Perugia papalık yönetiminin altına girerken 1624'te Della Rovere ailesi Urbino dukalığını papanın emrine verdi. Soylular gelişmekte olan yeni devlet biçimlerini ve yönetimlerini giderek daha fazla benimsemeye başladılar.

TOPLUM

Padua'da tıp profesörü olan Bernardino Ramazzini çalışanların sağlık sorunları ve toplumsal tedavi konusundaki ilk araş-

tırma olan *Die Morbis Artificum Diatriba* (İşçilerin Hastalıkları, Modena, 1700) isimli eserinde iş hayatının sağlık alanında yol açtığı ciddi sorunlar üzerinde durdu. Terzilik ve dokumacılık gibi iş ortamlarında söz konusu olan zor bedensel hareket ve duruş biçimlerinin rahatsızlıklara yol açabileceğine işaret etti. Taş ustalarında ve madencilerinde baş gösteren verem olayları, tezhipçi ve matbaacılarda oluşan göz bozuklukları, terzilerde görülen bel ağrıları, çömlekçilerde izlenen yorgunluk ve hamam görevlilerine, kimyagerlere, balıkçılara, tütün ve şarap üreticilerine ve çamaşırcı kadınlara özgü rahatsızlıklar üzerinde durdu. Bu, Barok yaklaşımından çok farklı bir bakış açısıydı.

Daha genel bağlamda, sıradan sorunların yanı sıra, on yedinci yüzyıl Avrupa'nın tümü için çok zorlu bir dönemdi. Bunun bir nedeni muhtemelen güneşteki lekelerden kaynaklanan, ürün yetiştirme mevsimlerini kısaltan ve tarımsal üretimde bir krize yol açan "Küçük Buz Çağı" ve tüm yeryüzünün soğumasıydı. Öte yandan yaşam standardını nicel olarak değerlendirmek pek kolay değildir.

İtalya hastalıklardan, örneğin 1656'da Napoli'de baş gösteren salgından ve savaştan özellikle etkilendi. Bu nedenle sık sık nedamet törenleri düzenlenerek Tanrı'dan şefaat dilendi. Richard Creed 1699'da Milano'da vebayı önlemek adına uygulanan daha gerçekçi bir yöntemden söz ediyor: "Hastalığı önlemek için o kadar çok sarımsak yiyorlar ki zehirlenebilirler."

Bu arada Museviler de bir sorun olarak görülmekteydi. Bu nedenle en azından 1025'ten beri Modena'da yaşayan Museviler 1638'de burada bir gecekondu mahallesine hapsedildiler. Büyük Perhiz törenlerinde İsa'nın ölümünden sorumlu tutuldular. Aynı zamanda Protestanlara kötü muamelede bulunuldu. Toskana'nın ticari politikaları Protestanların ve Musevilerin Livorno'da yaşamalarına izin veriyordu ama pek popüler değillerdi ve 1747'de Cenova'nın dışına sürüldüler.

Savaşlar ve salgınlar o dönemdeki ekonomiyi etkiledi; paranın değerinin düşmesine, enflasyonun yükselmesine ve

borçların artmasına sebep oldu. Bu borçlar birçok ciddi krize yol açtı; soylu aileler arazilerini satmak zorunda kaldılar.

KÜLTÜR

Öte yandan İtalya Roma'da başlayan büyük bir kültür oluşumunun, Barok hareketinin merkezi durumundaydı. Bu hareketin öncüleri Roma'da yaşayan Gianlorenzo Bernini (1598-1680) ve Francesco Borromini (1599-1667) idi. Mimaride akıcı, hem dramatik hem de çekici bir üslup geliştirirken iç mekânlarda son derece süslü Barok figürleri, özellikle mermer, altın ve değerli taşlardan yapılmış sunaklar ve göz alıcı tavan süslemeleri yarattılar. Daha az bilinen yerler ve eserlerde Barok üslubu uygulandı. Perugia'da on dördüncü yüzyıldan kalma *San Domenico* kilisesi ve on ikinci yüzyıla tarihlenen Spoleto katedrali Barok stilinde yeniden inşa edildi.

OPERANIN DOĞUŞU

Cremona'da doğan Claudio Monteverdi (1567-1643) 1602 ve 1612 yılları arasında Mantua dükünün emrinde çalıştı ve bu süreçte *Orfeo* (1607) ve *Arianna* (1608) isimli yapıtlarıyla opera adı verilen yeni bir eğlence türü geliştirdi. *Orfeo*'da Orpheus şarkılarıyla Pluton'u duygulandırıyordu. İtalya'da on beşinci yüzyıldan itibaren sahneye konan oyunların perde aralarında müzik eşliğinde şiirler okunmaktaydı. Mantua, Ferrara, Floransa ve Venedik müzikle ilgili gelişmelerin önde gelen merkezleriydi. Monteverdi notalarını daha geniş çapta kullanarak müzikte bir bütünlük oluşturdu. 1613'ten itibaren Venedik'te yaşadı ve halka açık tiyatrolar için eserler hazırladı. *Poppea'nın Taç Giymesi* (1642) çoğunlukla onun başyapıtı kabul edilir. 1637'den itibaren Venedik'te birçok opera binası inşa edildi. Gerçekten de 1700 yılına kadar en az on altı bina yapıldı.

Dolayısıyla talebi karşılamak için çok sayıda opera bestelendi. Monteverdi'nin öğrencisi olan ve *Calisto* dahil yaklaşık kırk opera yazan Pier Francesco Cavalli (1651) ve Mark Antonio Cesti yüzyıl ortalarında önde gelen bestecilerdi. Aynı zamanda Parma (1618) dahil birçok sarayda opera sahneleri inşa edildi. O dönemdeki operalar çoğunlukla çok görkemliydi ve yangın ve sel gibi olayların canlandırılmasında kullanılan "mimari" dekorlar içeriyorlardı.

Kilisenin kültür alanındaki rolü tartışmaya açıktır. Handel'in *La Resurreziona* (Diriliş) isimli oratoryosunun 1708'deki ilk gösteriminde Magdalalı Meryem rolünü soprano Margherita Durastanti oynadı. Papa XI. Clement'in (1700-21) kutsal bir eserde bir kadın şarkıcının yer almasına izin verilmesine karşı çıkması sonucu ikinci temsilde bu rolü bir hadım erkek şarkıcı üstlendi.

Hükümdarlar kendilerinin Kilise ile birlikte anılmasını istiyorlardı. Toskana kralı III. Cosimo (1670-1723) sanatçıları eğitim için Roma'ya gönderirken Aziz Cresci'nin başı için bir kutsal muhafaza kutusu ısmarladı. II. Victor Amadeus 1717'de, Torino yakınında 1706'da kazandığı zaferin anısına Superga'da muazzam bir kilise inşaatına girişti. Surların dışında bulunan bu bölgeyi Fransızların en zayıf noktasını buradan belirlediği için seçmişti. Kilisenin arkasında, halen Torino silueti üzerinde yükselen, 1727'de kutsanmış olan manastır hanedanlığın anıt mezarıydı ve burada keşişler ölen ruhların huzura kavuşması için sürekli dua etmekteydiler. Aynı durum İspanya'daki Escorial'de, Portekiz'deki Mafra'da ve Avusturya'daki Klosterneuburg'da da görülmektedir.

Düğün gibi önemli kraliyet törenlerinin yer aldığı büyük kiliselerin yapımı kraliyetin dinsel sanattaki öndeliğinin belirgin örnekleriydi. Birçok kral aynı zamanda mevcut vakıfların da büyük destekçileriydiler ve örneğin çoğu kilise müziğini

onlar sipariş etmekteydiler. On yedinci yüzyıldaki duyarlılık coşkulu ve gösterişli bir dindarlığa yol açtı. Buna paralel olarak İtalyan besteciler ve şarkıcılar ağır başlı müzik parçaları ile Klasik Çağ mitoloji dünyasını ele alan, kahramanlıkları dile getiren *opera seria* (ciddi opera) eserleri yarattılar.

İtalya'daki eski ya da çağdaş, laik ya da dinsel kültürün yabancılar üzerinde derin bir etkisi oldu. Giles-Marie Oppenordt (1672-1742) Fransız Akademisinin desteği ile 1692-9 yılları arasında üslubunu Roma'da geliştirdi. Paris'teki ilk dekoratif eserleri olan *Notre Dame* ve *Saint-Germain des Prés'*deki sunak tasarımları Roma'daki modellerin yansımalarını taşırken *Palais Royal*'deki çalışmalarında Borromini ve Kuzey İtalya mimarisinin derin etkileri gözlemlenmekteydi. İtalya'daki yapıtlar başka yörelerdeki sanatçı ve koleksiyonculara örnek oluşturdu. 1701'de Avusturya Prensi Johann von Liechtenstein Floransalı bronz dökümcü Massimiliano Soldani'ye grandük koleksiyonundaki heykellerin küçük modellerini sipariş etti.

DİN

1714'te Fransa'nın Roma'daki temsilcisi ileri görüşlü La Trémoille Kardinali XIV. Louis'ye XI. Papa Clement ile 1713'te Utrecht'teki barış antlaşması ile Sicilya'ya sahip olan Savoy-Piyemonte kralı II. Victor Amadeus arasındaki çatışmanın adadaki Katolikleri olumsuz etkilemekte olduğunu bildirdi. La Trémoille papalığın Sicilya piskoposluğuna uyguladığı yasakların "dinsel ilkeleri yeterince bilmeyen" halkın bunları tümüyle unutmasına yol açacağını ileri sürüyor ve aynı durumu Napoli'nin güneyindeki Sorrento piskoposluğunda da gözlemlediğini söylüyordu: İnsanlar artık aldırmıyor, ayinlere katılmıyor, vaftizlerde yer almıyordu. Bu açıdan Kilise dine üstünkörü bir bağlılık duyan halkın tümüyle inancını yitirmesine engel olmalıydı.

Öte yandan, aslında İtalya'da Katolikliğe derin bir inanç vardı ve insanlar bir Barok sofuluğu sergilemekteydiler. Özel-

likle güneyde yerel azizlere ve onların tapınaklarına büyük saygı duyuluyordu. 1743'te Dominiken vaiz ve din adamı Daniello Concina (1687-1756) Venedik toplumunun Hıristiyanlıktan uzaklaştığını ileri sürdü. Aslında İtalyanlar kitleler halinde ayinlere ve vaftizlere katılmakta, törenlere, azizlerin kültlerine, Meryem Ana'ya, hayır derneklerine, hac seferlerine ve kutsal emanetlere büyük destek vermekteydiler.

İTALYAN KİMLİĞİNDE İSPANYA ALEYHTARLIĞI

On yedinci yüzyıl İtalya tarihinde *antispagnolismo* oluşumuna büyük katkıda bulundu. İspanya aleyhtarlığı tarihsel, tematik ve yerel birçok temele dayanıyordu ama ortak görüş İspanyol yönetiminin işgalci olduğu, bu işgalciliğin çok zarar verdiği ve bunun özellikle çağdaşlaşmaya engel olduğu idi. Daha on yedinci yüzyılda özellikle Napoli'deki İspanyol yönetimi karşıtları arasında etkin olan bu görüş, on sekizinci yüzyılda Karşı Reform muhalifi Aydınlanma düşünürleri, aynı zamanda on dokuzuncu yüzyılda İspanya yandaşlarının, özellikle papalıktaki görevlilerin ve güneydeki soyluların kınandığı *Risorgimento* ve Özgür İtalya hareketlerinde önemli bir rol oynadı. Dahası, yirminci yüzyılda faşizmin sözcüleri İspanya'ya bağlılığı İtalya'nın zayıf düşmesinden yararlanma ve ülkeyi zaafa uğratma olarak yorumladılar.

Tüm bu gelişmeler İtalyan milleti hakkındaki görüşlere yardımcı olmakla beraber İspanya ile İtalya arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını ve yerel düzeyde İtalyan-İspanyol dünyasına katılımın oranını ve kapsamını ortaya koymamaktadır. Dahası, bu gelişmeler, İtalya'nın, o dönemde söz konusu edilmeyen bir seçeneğe sahip olduğunu varsaymaktadır. Aksine, on yedinci yüzyılda İtalya'nın İspanya'ya bir alternatif olarak Fransa ile bağlantı kurabileceğine inanılıyordu. Buna örnek olacak ya da bunu başarmış bir İtalyan devleti yoktu. Öte yandan, ülke dışında İtalya'nın da Almanya gibi birçok eyalete bölünmüş olduğu görüşü egemendi: 1700'lerde İngi-

liz askerleri Savoy Prensi Eugene'den "yaşlı İtalyan prensi" diye söz ediyorlardı. İtalya'da, en azından biraz okur-yazar olanlarca benimsenmiş olan ortak bir kimlik vardı. Bununla beraber burada Alman anayasasının öngördüğü federal uygulamalara benzer, imparatorluğa bağlı mahkemelerden ve imparatorluk ordusu için asker toplayan bölgesel makamlardan oluşan bir sistem mevcut değildi.

6.

ESKİ DÜZEN: ON SEKİZİNCİ YÜZYIL

Halka, tahammül edemeyeceği kadar büyük bir baskı uygulayan ve eski efendisinden (İspanyollardan) çok daha fazla eziyet çektiren Milano'daki Avusturyalılar kadar nefret edilen ve korkulan bir hükümet olamaz. Halk kendisine destek olacak birilerini bulabilse bu hükümeti seve seve devirecek ama imparatorun (VI. Charles) 30.000 askeri onları panikletiyor.

— John Mills, İngiliz gezgin, 1726,
İtalya yönetimi hakkında

GÜÇ POLİTİKALARI

Yüzyılın ilk yarısı İtalya'da bir savaş dönemiydi. Savaşlar İtalyan topraklarının denetiminde ve İtalya'nın tamamına egemen olan güçlerde büyük değişimlere neden oldu. Son derece yıkıcı olan bu savaşlar büyük kargaşaya, aynı zamanda Sardunya (Savoy-Piyemonte) gibi bağımsız devletlerde ve dış güçlerin İtalya'daki sömürgelerinde, örneğin Milano'da (Lombardiya) iktidarın gücünü ve yetkinliğini artırma çabalarına yol açtı.

Aşağıda yer alan bölümdeki ayrıntılar birlik sağlanmadan önceki İtalyan siyasetinin yapısına ve o dönemdeki jeopolitik duruma ışık tutuyor. On sekizinci yüzyılda İtalya'da savaş, 1702'de Fransızların Avusturyalıların Milano'ya saldırısını engelleme çabasıyla başladı. İspanya'daki Habsburg yönetiminin parçalanmasından yana olan İmparator I. Leopold'un indinde İspanyolların yönetimindeki İtalya, özellikle Milano, Habsburglar açısından büyük önem taşıyordu. 1701'de Avusturya, Fransa, İngiltere ve Hollanda tarafından imzalanan Büyük İttifak'ın öngördüğü bölünme ile İspanyol İtalya'sı Leopold'e bırakıldı. Buna karşın, tüm İspanyol monarşisinin ikinci torunu Anjou Dükü Philip'e (İspanya kralı V. Philip) verilmesini isteyen XIV. Louis, batısında Fransa, doğusunda İspanya egemenliğindeki Lombardiya ve güneyinde İspanya yandaşı Genova bulunan Savoy-Piyemonte kralı II. Victor Amadeus ile ittifak kurdu. Victor Amadeus 1703 yılının bitiminde sona erecek olan bir antlaşma imzaladı ve I. Leopold'e işgali önlemek için başka çaresi olmadığını söyledi. Victor Amadeus antlaşma süresi biter bitmez saf değiştirmeye kararlıydı. Nitekim İngiliz-Hollanda sömürgeleri ve Milano'nun bir bölümü karşılığında öyle de yaptı.

İtalya toprakları kapanın elinde kalıyordu. Bavyera Kralı Max Emmanuel'i saflarına çekmek için Avusturyalılar 1702'de Napoli ve Sicilya'yı Bavyera'ya vermeyi önerdiler ama Max ısrarla Milano'yu istedi ve aynı zamanda 1704'te Louis'den Tirol üzerinden Milano'ya açılan geniş bir koridor talebinde bulundu.

Savaş sorunu çözümledi. Torino'yu kuşatan Fransız ordusu Prens Eugene ve Victor Amadeus'un komutasındaki Avusturya-Piyemonte birlikleri tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu Piyemonte Meclisi tarafından tekrar tekrar dile getirilen, hükümdar ile savaş arasındaki ilişkinin öne çıktığı bir zaferdi. Bu yenilgiden sonra Fransızlar İtalya'dan çekildiler. Buna karşın Avusturyalılar 1707'de Napoli'yi ve İngiliz donanmasının desteği ile 1708'de Sardunya'yı ele geçirdiler.

Savaş sırasında yapılan gizli görüşmelerde en önemli husus Milano'nun geleceği olurken diplomaside İtalya'nın tümü bereketli bir alan oluşturdu. 1711'de Fransızlar Milano'nun Victor Amadeus'a verilmesini önerdiler ve onu saflarına çekmek için Lombardiya kralı ilan ettiler; 1712'de de müttefikleri Max Emmanuel'in, elde ettiklerine ek olarak Sicilya'yı, o olmazsa Sardunya'yı almasını önerdiler. Victor Amadeus'un Alplerde daha geniş bir bariyer oluşturulması talebi bu durumun Dauphine eyaletini savunmasız kılacağı gerekçesiyle Fransızlar tarafından geri çevrildi.

1713'te Avusturya kralı İmparator VI. Charles (salt. 1711-40) Sicilya dışındaki İspanyol İtalya'sına egemen oldu. Victor Amadeus Sicilya'ya sahip olacak ve Savoy Hanedanı'na krallık unvanı verilecekti; bu İtalya'nın birleştirilmesi yönünde atılan önemli bir adımdı. Victor Amadeus Kraliçe Anne'in (salt. 1707-14) "kuzeni" sayılıyordu çünkü eşi Orleans'lı Anne-Marie kraliçenin teyzesi Henrietta'nın kızı idi. Kraliçe onun kral olmasını memnuniyetle karşıladı çünkü İngiliz hükümeti Sicilya'nın zayıf bir müttefikin elinde olmasını istiyordu. Bu antlaşma aynı zamanda Victor Amadeus'a Alplerde beklentisinden daha kısıtlı ama coğrafi açıdan daha tutarlı bir sınır sağlıyordu. Habsburgların Mantua dukalığını sahiplenmesi onaylandı: Dük Burbonlarla ittifak kurmuş, ihanetle suçlanarak yargılanmış, toprakları ve unvanı elinden alınmıştı. Sığınmak zorunda kaldığı Venedik'te öldü.

VI. Charles Sicilya'yı elden çıkarmak istemiyordu ama 1714'te antlaşma koşullarını kabul etti. İspanya kralı V. Philip (salt. 1700-24) ise Charles ile hiçbir antlaşma imzalamadı ve 1714'te ikinci evliliğini imparatorluk tarafından düklük unvanı verilmiş, çocuğu olmayan Parma dükünün yeğeni Elizabeth Farnese ile yapması onun hâlâ İtalya ile ilgili olduğunu gösteriyordu.

1717'de Utrecht Barış Antlaşması'ndan sadece dört yıl sonra İspanyolların Sardunya'ya gerçekleştirdiği başarı-

lı saldırı ve 1718'de Sicilya'yı işgal etmesi üzerine İtalya'da yeniden çatışmalar baş gösterdi. İtalya'da 1717-20, 1733-5 ve 1741-8 yılları arasında savaş ve 1748'in geri kalan bölümünde gerginlikler yaşandı. Bunun temel nedeni, Avusturya ve İspanya'nın İtalya ile ilgili hoşnutsuzlukları ve Venedik gibi halinden memnun küçük İtalyan devletlerinin zayıf olması, değişimden çıkarı bulunmayışı idi. Parma'daki Farnese dukalığı ve Toskana'daki Medici grandukalığı gibi yerel hanedanların 1731 ve 1737'de son erkek üyelerinin ölümü sonucu ortadan kalkmasıyla ilgili beklenti büyük güçler arasındaki çatışmaları körükledi. V. Philip, Elizabeth Farnese ile evliliğinden 1716'da doğan en büyük oğlu Don Carlos'un hak iddialarına destek verirken VI. Charles bu toprakları imparatorluğun yönetimi altına almak istiyordu.

ÇİÇEK HASTALIĞI İLE SAVAŞ

İnsanlardan çok daha ölümcül düşmanlar vardı. Özellikle çocuklar için büyük tehdit oluşturan çiçek hastalığı 1701 ve 1719'da Milano'da ve 1726'da Verona'da çok sayıda can kaybına yol açtı. Bu hastalık 1750'lerde İtalya'da ve 1760'ların başarında Venedik'te hükmünü sürdürdü. Üstelik çiçek hastalığı rütbeye saygı da göstermiyordu. 1777'de Napoli Kralı I. Ferdinand'ın kardeşine bulaşmış, kralın çocuklarını aşılatmasına yol açmıştı.

Hastalıkla başa çıkmak çok zordu. Tanrı'nın emrine karşı çıkmamak için çiçek aşısı (inokülasyon) olmayı reddedenler yalnızca cahiller değildi. İngiltere'yi ziyaret eden Rahip Norton Nicholls, 1772'de Roma'dan şöyle yazıyordu: "Çiçek burada salgın halinde ve büyük zarar veriyor. Aşıya karşı büyük bir direnç var; bunun yeniden düzensizliğe yol açacağına, bu yüzden hastalığı kabullenmek gerektiğine inanılıyor." Aslında aşının 1714'te yaygınlaşmasının çiçek hastalığının daha fazla

yayılmasına sebep olmuş olabilir, zira vücuduna ölü mikrop zerk edilen kişiler toplumdan ayrı tutulmadığı takdirde hastalığı bulaştırabiliyorlardı. Daha ileri bir aşı yöntemi (vassinasyon) çiçek hastalığının önlenmesinde önemli bir rol oynadı ama bu uygulama ancak on dokuzuncu yüzyılda gerçekleştirilebildi.

O dönemdeki çatışmalar ve diplomasi sonucu İtalya'nın yarısından fazlasında çoğunlukla yerel yöneticilerin ya da vatandaşların istekleri önemsenmeden denetim el değiştirdi. İtalyan yöneticiler kendi çıkarlarını gözetmek ve savunmak adına diplomasiden yararlanmak istediler ama genellikle başarısız oldular. Toskana kralı III. Cosimo 1710'da cumhuriyetçi bir hükümeti yeniden oluşturmak için destek aradı ama sonra çocuğu olmayan oğullarının ardından kızının tahta çıkmasını onaylamaya karar verdi. 1713'te bu karar Floransa Senatosu ve İki Yüzler Meclisi tarafından da onaylandı ama Cosimo kızı için uluslararası düzeyde destek sağlayamadı. VI. Charles 1714'te Cosimo'nun talebini geri çevirdi. Cosimo kızının ardılı olarak Modena'daki Este hanedanını belirlemek suretiyle ülkede birlik oluşturmak istedi. Aslında bu sayede Savoy-Piyemonte'ye alternatif olacak istikrarlı bir İtalyan devleti oluşturulabilirdi. VI. Charles bunu da kabul etmedi.

Diğer İtalyan yöneticilerin istekleri de göz ardı edildi. VI. Charles II. Victor Amadeus'u Sicilya kralı olarak tanımayı ve onun malvarlığını güvence altına almayı reddetti ve 1716'da bir sınır anlaşmazlığı yüzünden Cenova Cumhuriyeti'ndeki Novi'ye asker gönderdi. Charles bu harekât için Milano, Mantua ve Napoli'yi üs olarak kullandı.

İtalyan yöneticilerin manevra alanının kısıtlı olduğunun bir kanıtı, Victor Amadeus'un İspanya'nın Sardunya'yı işgali üzerine 1717-20 yılları arasında sürdürdüğü savaşı sonlandıran antlaşma gereği Sicilya yerine daha yoksul olan Sardunya'yı kabul etmek zorunda kalkmasıdır. Bu takas uzun vade-

de İtalya'nın geleceği açısından büyük önem taşıyordu zira antlaşma gereği Savoy-Piyemonte üzerinde çok az hakkı bulunan bir bölgeyle bağlantı kuruyordu. Öte yandan on ikinci yüzyıl sonlarında ve on üçüncü yüzyılda Hohenstaufenlerin yönetimindeki Sicilya çok daha varlıklı, kalabalık ve tarihsel açıdan çok daha zengin olduğunu ortaya koymuştu. Varılan anlaşma Savoy-Piyemonte devleti, dolayısıyla *Risorgimento* ve daha sonraki İtalya tarihinde önemli bir rol oynayabilir, en azından *Risorgimento* ile güneyin önemli bir bolümü arasında daha güçlü bir bağ oluşturabilirdi. Aksine güney *Risorgimento*'ya istilacı gözüyle baktı.

Sicilya'nın Sardunya ile takası VI. Charles'ın Sicilya'yı yeniden Napoli krallığı ile birleştirme isteğine uygundu. Buna en büyük muhalefet Victor Amadeus'tan değil, Charles'ı Sicilya'dan uzak tutmak isteyen daha güçlü yöneticilerden geldi. Victor Amadeus adayı Fransa'nın ve İngiltere'nin desteği sayesinde sahiplendi. 1713'te bir İngiliz filosu onu adaya getirdi. Bununla beraber I. George (salt. 1714-27) Kraliçe Anne'in Tory bakanlarının Avusturya karşıtı politikalarını sürdürmedi ve XIV. Louis'nin 1715'teki ölümünden sonra Victor Amadeus Fransızların Avusturya'nın İtalya'daki harekâtını engellemekteki başarısızlığından yakındı.

Victor Amadeus'un diplomasisi İspanyolların 1718'de Sicilya'ya saldırısı, Sicilyalıların çoğunun kralı desteklemesi ve İspanya'nın adanın çoğunu hızla ele geçirmesi ile sonuçsuz kaldı. İspanyollar Palermo'ya 20.000 asker çıkardılar, oysa Victor Amadeus'un elinde adanın her yanına dağılmış 10.000 asker vardı ve bunlardan yalnızca 1400'ü Palermo'da bulunuyordu. İspanyolların saldırısı Victor Amadeus tarafından değil Utrecht Antlaşması'ndaki değişikliklerin yalnızca kendilerinin onayı ile gerçekleşebileceğine inanan diğer güçler tarafından engellendi. Hazırlıklarını vaktinde tamamlayamadığı için İspanyolların adaya asker çıkarmasını engelleyemeyen İngiliz donanması aynı sene İspanyol gemilerinin çoğunu Sicilya'da-

ki Capo Passero açıklarında batırdı. Bu arada VI. Charles İngiltere ve Fransa ile Sicilya ve Sardunya'nın takasını ve Parma ve Toskana'daki yerel hanedanlıklar sona erdiğinde Don Carlos'un yeniden yönetime gelmesini öngören bir anlaşma imzaladı.

Yerel nüfusun bir kısmı arada bir sahneye çıkmaktaydı. Napoli'de kamuoyu kral II. Charles'ın 1700'deki ölümüne kadar İspanya'dan ve V. Philip'in tahta geçmesinden yanaydı ama 1701'de Avusturya lehine başarısız bir darbe girişimi de gerçekleşti. Öte yandan Avusturya'nın 1707'deki zaferine karşı koyan olmadı. Çıkarcılığın yanı sıra kim tahta çıkarsa çıksın Napoli Krallığının ve soylularının olabildiğince özerk olmasına duyulan istek ağır basmaktaydı. Tam bağımsızlık beklentisi yoktu ve bunun 1734'te gerçekleşmesi hiç beklenmiyordu; esas olan baskıcı bir krala tümüyle ve doğrudan doğruya boyun eğmekten kaçınmaktı.

VI. Charles aslında Don Carlos'un İtalya'da egemen olmasından yana değildi. Avusturya'nın İspanyol baskısına direnmesi İspanya'nın Parma ve Toskana'daki İspanyol garnizonları desteklemeleri koşuluyla İngiltere ve Fransa ile Seville Antlaşması'nı imzalamasına yol açtı. Bu denli önemsiz bir sorunun bu dönemde İtalya ve Avrupa diplomasisinde bu kadar önemsenmesi şaşırtıcı olabilir ama bu formül uluslararası garantilere hemen hiç güvenmeyen İspanya için Carlos'un tahta çıkması açısından tek güvenceyi oluştururken Avrupa'nın kalan kısmında V. Philip'in kısa süre önce taç giydiği İspanya'nın İtalya'daki mevcut sistemi yok etme ve İtalya'nın tümüne el koyma girişimi olarak algılanıyordu. İngiliz-Avusturya barış anlaşması çerçevesinde Avusturya 1831 Mart'ında İspanyol garnizonlarının varlığını kabul etti. Bir İngiliz-İspanyol donanması İspanyol askerlerini Livorno'ya (Leghorn) taşıdı ve ardından Carlos benzer bir konvoyla buraya geldi. Parma Dükü Antonio Ocak ayında öldü ve Avrupalı diplomatlarca ilgiyle izlenen dul karısının aslında hamile olmadığı anlaşılınca Carlos yeni dük unvanını aldı.

Fransa Avusturya'nın Avrupa'da oluşan egemenliğine karşıydı ve 1773'te İspanyolların Avusturya saldırısına katıldı. Bu Burbon girişimi babası metresi Anna ile evlenip tahttan feragat edince taç giyen Victor Amedeus'un varisi III. Charles Emmanuel tarafından desteklenecekti. 1731'de Anna'nın etkisiyle Victor Amadeus yeniden tahta geçmek istedi ama tutuklanıp hapse atıldı. Anna da önce tövbe etmiş hayat kadınlarının evine, sonra da bir manastıra gönderildi. Avusturya ile yaşanan sıkıntılar, İngiliz diplomasisinin Charles Emmanuel'in Langhes sınırındaki derebeylik konusunda Avusturya ile arasındaki anlaşmazlığı ve İspanya ile Carlos'un vasallığı ve İspanyolların İtalya'daki askerlerinin sayısı hakkındaki uzlaşmazlığı çözümlemeyi başaramamasından kaynaklanıyordu. Bu sorunlar rütbe ve onayın statü ve güç açısından büyük önem taşıdığı bir toplumda ciddi konulardı. Öte yandan Philip ve karısının İtalya'yı İspanya'nın etki alanına sokmak için bir fırsat kolladığı da ortadaydı.

Charles Emmanuel ile 1733'te imzalanan Torino Barış Antlaşması gereğince Napoli ve Sicilya Carlos'a, Milano da Charles Emmanuel'e verildi. Fransa ve Sardunya orduları o kış Milano'yu kolayca ele geçirdi. Ertesi yaz Carlos Napoli'yi fethetti ve Güney İtalya'daki Avusturya orduları Bitonto'da yenilgiye uğratıldı. Bu, o yüzyıldaki en belirleyici seferlerden biri oldu ve Savoy-Piyemonte'nin araya girmesiyle İtalya'nın kısa süreli de olsa Burbon egemenliği altında birleşmesini sağladı. V. Philip Napoli ve Sicilya üzerindeki haklarını Carlos'a devretti; o da kendini Napoli kralı ilan etti. Torino Barış Antlaşması'na göre Charles Emmanuel Milano'yu yönetmekteydi ve VI. Charles'ın elinde bulunan Mantua'yı fethetmek istiyordu ama Philip her iki kenti de sahiplenmek arzusundaydı ve karısı da Parma, Toskana, Napoli ve Sicilya'nın oğullarına bırakılması gerektiğine inanıyordu. Bu talepler pazarlık konusuydu ama aynı zamanda İtalya tarihinde arazi paylaşımı konusunda yüzyıllardır süregelen diplomasinin özelliklerini de yansıtıyordu.

Avusturya'nın Kuzey İtalya'yı yeniden fethetme girişimi 1734'te Parma ve Guastalla'da yenilgiye uğradı ve 1735'te Sardunya ve İspanya arasındaki uzlaşmazlıktan yararlanan Avusturya sularla çevrili Mantua kalesinde (kent üç gölün kıyısında yer almaktadır) savunmaya çekildi. Avusturya denizden destek için İngiltere'ye baskı yaptıysa da sonuç alamadı. Öte yandan Fransızlar müttefiklerinden önce Avusturya ile ayrı bir barış imzalama arzusundaydılar ve İtalya'da birtakım ödünler vermeye hazırdılar. O dönemdeki barış antlaşmalarında ödünler ön plandaydı ama 1738'de imzalanan antlaşmada Sardunya'nın güçsüz oluşu ve İspanyolların kendi başlarına savaşı sürdürememesi de önemli rol oynadı. İmzalanan barış ile artık Napoli kralı VII. Charles olan Carlos'a Napoli, Sicilya ve garnizonları veriliyor, buna karşılık Parma VI. Charles'ın oluyordu. Toskana ise, Lorraine'in Fransa kralı XV. Louis'nin kayınpederi olan ve burasını 1766'da Fransızlara kazandıran Stanislaus'a verilmesi karşılığında Lorraine dükü Francis'e bırakılıyordu. 1698-1700 yıllarındaki Bölünme Antlaşmalarında görüldüğü üzere, büyük güçler İtalya'yı başka yerlerdeki kazanımlarını karşılayacak ve eşitleyecek ödünler vermeye zorlamaktaydı. Gian Gastone'nin 1737'de ölümü üzerine VI. Charles'ın varisi olan Maria Theresa ile 1736'da evlenen Francis Toskana'da onun ardılı oldu. Charles Emmanuel Milano'yu Avusturya'ya iade etmek zorunda kalmıştı ama en azından Novara çevresindeki bölgeyi sahiplenmiş, VI. Charles'tan geriye kalanları daha savunmasız duruma düşürmüştü.

VI. Charles'ın 1740'ta ölmesi üzerine Avusturya'daki iktidar kavgaları savaşa yol açtı. Oğlu olmayan Charles topraklarını en büyük kızı Maria Theresa'ya bırakmak istedi ama diğer yöneticiler bunu kendileri için bir fırsat olarak gördüler. Bununla beraber İtalya'daki Burbon direnişi İngiliz donanması tarafından bastırıldı. Napoli'nin bombalanma tehlikesi kral VII. Charles'ı 1742'de asrın en büyük deniz harekâtı sırasında tarafsızlığını ilan etmeye zorladı. Aslında Charles

Emmanuel tarafsızdı, ama İspanyol ordusu 1742'de Po Vadisi'ne doğru ilerlemeye başlayınca İspanya'ya karşı cephe aldı. İngilizler Maria Theresa üzerinde kurdukları baskı sayesinde 1743'te imzalanan Worms Barış Antlaşması ile Piacenza ve Milano'nun bir kısmını ele geçirirken hem müttefiklerine önemli oranda maddi destek sağladılar hem de Charles Emmanuel'e denizden destek oldular. Charles Emmanuel Milano'da imtiyaz kazanmak amacıyla Avusturya ve İngiltere'ye karşı çıkmak yerine onlarla ittifak kurmaya karar verdi. Bir ay sonra İkinci Aile Sözleşmesi çerçevesinde Fransa V. Philip'in Elizabeth Farnese'den olan ikinci oğlu Don Philip'in Milano, Parma ve Piacenza'yı ele geçirmesine yardımcı oldu. İspanyol orduları 1743'te Charles Emmanuel'in Savoy dukalığını işgal ettiler ve savaş sonuna kadar ellerinde tuttular ama Burbonların onun Alplerdeki savunma hatlarına saldırısı başarısızlıkla sonuçlandı. İtalya savaşında denge bir türlü kurulamadı. 1745'te Cenova ile ittifak sağlayan Burbon'lar Charles Emmanuel'i Bassignana'da yenilgiye uğrattılar, yıl sonundan önce Asti, Casale ve Milano'yu ele geçirdiler ve sonra Noel'den önce onunla bir ateşkes imzaladılar.

Avusturyalıları İtalya'dan kovmak isteyen Fransız dışişleri bakanı ve d'Argenson Markisi René Louis, Charles Emmanuel'in Lombardiya kralı ve İtalyan federasyonunun başkanı olmasını önerdi. D'Argenson İtalyan yöneticilerin Avusturya'nın aşırı ve despot yönetiminden kurtulmak istedikleri ve Burbonların bundan yararlanmaları gerektiği görüşündeydi. Buna karşılık V. Phillip federasyon oluşumunun çok zor olduğunu ve yıllar alacağını, bunun için Burbonların silahlı desteğine ihtiyaç bulunduğunu; Sardunya'nın (Savoy-Piyemonte) böyle bir federasyon için gerekli güç dengesine engel teşkil ettiğini, Charles Emmanuel'in öngörülen "Egemenler Cumhuriyeti"ni sürdürmek yerine onu ve Don Philip'i yok etmeye çalışacağını ileri sürdü. Fransa ve Savoy-Piyemonte'nin daha ileride İtalya'da birlik sağlamak yolundaki rolleri ve di-

ğer İtalyan hanedanlarının, özellikle Napoli'deki Burbonların gerçekten yok olduğu düşünülürse bu iddialar ilgi çekicidir. Emmanuel Philbert başkenti Chambéry'den Torino'ya taşıdı, çünkü Fransa'daki güçlü krallık Burgonya dukalığını yeniden canlandırmak isteyen Savoy Sarayı'nın çabalarını engellemekteydi. İtalya'daki genişleme politikası ancak Victor Amadeus döneminde başarılı oldu. Amadeus oğlu ve varisi III. Charles Emmanuel'e, "İtalya bir enginardır, yaprak yaprak ayrılarak yenir," demişti. İlk karısı Victor Amadeus'un kızlarından biri olan ve Savoy Sarayı'nın İngiltere ile yakın ilişkisini kuşkuyla karşılayan V. Philip bu yaklaşımı benimsedi.

D'Argenson'un görüşü Charles Emmanuel'in Fransa seçeneğinden yararlanmama kararı ile doğrulandı. Bu karar 1746'da Avusturya'nın Asti, Casale ve Milano'yu yeniden ele geçirmesine ve yüzyılın unutulmaz savaşlarından birinin yaşandığı Piacenza'da Avusturya-Sardunya'nın muzaffer olmasına yol açtı. Öte yandan Avusturyalılar çok istemelerine rağmen VII. Charles'ı Napoli'den süremediler. Dahası, 1766 Aralık ayında Cenova'daki halk ayaklanması ile buradan püskürtüldüler ve kenti tekrar ele geçiremediler. Bu ayaklanmada yerel köylüler ve işçiler partizanca savaştılar. Rahiplere savaş eğitimi verildi ve kadınlar mevzilerde faaliyet gösterdiler. Bu ayaklanmanın coşkusu kısmen daha sonraki ulusal *Risorgimento*'ya odaklanıldığı için İtalya tarihinde hak ettiği yeri almıyor. Daha genel bağlamda Cenova'nın tarihi Liguria ve İtalya dışında büyük çapta göz ardı ediliyor.

İngiltere, donanması sayesinde savaş boyunca İtalya'da varlık gösterdi. İngilizler o dönemde V. Chales Emmanuel'in sömürgelerinden biri olan Nice'i korumayı 1742'de başardılar ama 1743'te başarısız oldular. 1744'te Roma'nın güneyinde çarpışan Avusturya ordusuna malzeme sağladılar, aynı zamanda Fransa ve İspanya'nın deniz yoluyla İtalya'ya asker göndermesini engellediler ve 1746'da Avusturya ve Sardunya'nın Cenova'yı fethetmesine ve Nice'i geri almasına

yardımcı oldular. Korsikalılar Cenova yönetimine karşı ayaklandığında İngiliz savaş gemileri Sardunya ordularını buraya taşıdı ve Cenova direnişe geçtiğinde buradaki kuşatmayı destekledi. Avusturya'nın karşı çıkmasına rağmen Charles Emmanuel Aix-la-Chapelle Barış Antlaşması ile Piacenza dışında Worms'ta kaybettiği toprakları geri alırken Don Philip Parma, Piacenza ve Guastalla'yı sahiplenerek Napoli ve Sicilya'dakinin çapında olmasa da İtalya'da yeni bir Burbon hanedanlığı oluşturdu.

Cenova'da 1746-8 yıllarında görüldüğü gibi, İtalya iktidar mücadelelerinden ve bunların yol açtığı sorunlardan etkilendi. Buna tepkisi yerel düzeyde oldu. Sicilya ve Napoli'de Avusturya ve Savoy-Piyemonte iktidarı hemen hiç destek görmüyordu. Bunun yerine İspanya'ya ve özellikle onun kültürüne oldukça büyük bir yakınlık duyuluyordu. Dolayısıyla önde gelen azizler ve dindarlar yüzlerini İspanya ve Güney İtalya'ya çevirmişlerdi ve bu durum bir sonraki yüzyılda da devam edecekti.

EKONOMİ VE TOPLUM

İngiliz ziyaretçiler yönetim yapısını ve yöneticileri fazla önemsememekteydiler. Richard Creed 1694'ten 1727'ye kadar Parma Dükü olan Francesco'nun sert bir yönetici olduğunu yazıyor: "Dük büyük arazi sahibi; tüm tebaası onun kölesi durumunda ve ne isterse onu ödemek zorundalar." Creed, Mantua Dükü hakkında da şöyle diyor:

> İkinci Ferdinando Carlo Gonzaga (1665-1707) gösterişsiz bir adam; bir İngiliz çiftçiyi andırıyor ve her gün küçük bir kaleska ve tek bir uşak ile tüm kenti geziyor; yanında dört tabanca taşıyor; yaklaşık 50 yaşlarında ama eğlenceye çok düşkün. En az seksen metresi var ve onlara çok iyi bakıyor. Kadınlar onun operalarını sahneliyorlar, zira hepsi çok çekici ve şarkı söyleyip dans etmeyi biliyor. Yaklaşık

70 çocuğu var ama hiçbiri Düşes'ten değil; son derece kuralcı, istediğini hapse attırıyor, dilediğini astırıyor, dilediğinden haraç alıyor; tüm parasını harcıyor çünkü hiçbir varisi yok.

William Mildway Toskana'da son Medici grandükü olan Giovanni Gastone'nin (salt. 1723-37) içkiciliği yüzünden cinsel ilişkiye giremediğini, özellikle ters ilişkileri izlemekten zevk aldığını anlatıyor.

Ekonomi halk yaşamında çok önemli sonuçlara yol açıyor ama genel bir değerlendirme yapmak pek kolay değil. Aslında nüfus on yedinci yüzyıla kıyasla önemli oranda artmış ama bu alanda ekonominin sağladığı fırsatlar ve neden olduğu sorunlar var. Yüzyıl boyunca Venedik'te nüfus yaklaşık 137.000'de sabit kalırken Torino'da 44.00'den 92.000'e, Sicilya'da 1 milyondan 1,5 milyona ulaşmış; Napoli krallığında nüfus katlanarak 5 milyonun üstüne çıkmış ve tüm İtalya'da nüfus 13 milyon iken 17 milyon olmuş.

İngiliz ve Hollandalı tüccarların Toskana'daki Livorno'nun açık liman ilan edilmesinden yararlanması ve Akdeniz'de yabancı malların ve tacirlerinin egemenliği sonucu ekonomide belli bir gerileme yaşanıyordu. Uzun süreden beri Venedik'te komisyonculuk yapan İngilizler Türk İmparatorluğu ile antrepo ticaretini geliştiriyordu.

Aynı süreçte on yedinci yüzyılda Lombardiya ve Veneto gibi bölgelerde ya da Venedik'teki ticari, Veneto'daki sınai faaliyetler hakkında yapılan araştırmalar önemli ölçüde ekonomik esnekliğin, uyumun ve gelişmenin varlığına işaret ediyordu. Çoğu kez İtalya'da mevcut koşulların çeşitliliği öne çıkıyordu. Doğası gereği verimli bir tarım arazisi olan Lombardiya'da kısmen toprağı kiralayan çiftçilerin çabaları, kısmen de yerel sermayenin yeterli sulama olanaklarını sağlaması sonucu pirinç ekimi 1730'larda arttı. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Lombardiya'nın tarımında gelişme, özellikle pirinç, ipek, peynir ve tereyağı ihracatında artış göz-

lemleniyordu. Öte yandan, pirinç ekimi için gerekli su ihtiyacı su kaynaklarını zorluyordu. Veneto'da mısır ekimi yaygınlaştıkça önemli gelişmeler yaşanıyordu. Apulia ve Calabria'da üretilen zeytinyağı büyük ticari değer taşımakta ve ihraç edilmekteydi. Bağcılık da önde gelen bir gelir kaynağıydı ve on sekizinci yüzyılda Friuli'de yaygınlaşıyordu.

Öte yandan, İtalya'da durum çok parlak değildi, bunun nedeni tarımda yaşanan değişimler ve uygulamalardaki yoğunluktan ziyade mevcut ticari yöntemler ve toprağın işlenmesinde aşırılığa kaçılmasıydı. Lombard ovasında gübrenin hayvanlardan elde edilmesi (dolayısıyla toprağın verimliliğinin artırılması) ve süt ürünleri çiftçiliği başka yörelerde pek benimsenmedi ve patates ekiminin teşvik edilmesi de fazla etkili olmadı. Arazinin engebeli oluşu, toprağın aşınması, su kaynaklarının azlığı, yetersiz iletişim ve yatırım yapılmaması gibi öncelikli sorunlar yarımadada etkin olmayı sürdürdü. Bu, İngiltere ve Hollanda'daki koşullarla taban tabana zıttı. Toskana'da pulluk ile yalnızca toprağın yüzeyi sürülüyor, toprağı gerçekten işlemek için kürekler kullanılıyordu. Toskana'daki Altopascio da 1700'den önce 21,5 olan evlenme yaşı 1700 ile 1749 arasında 24,17'ye yükseldi ve çift başına düşen çocuk sayısı da azaldı. Bu yükseliş muhtemelen yüzyıl başında buğday fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak gelirdeki azalmadan kaynaklanıyordu.

Kıtlık da büyük çapta ölümlere yol açabiliyordu, örneğin 1709'da Bari, Floransa ve Palermo'da ve 1764'te Napoli krallığında ölüm oranı çok yüksekti. Bu, Ferdinando Galiani'yi (1728-87) kentlerin kırsal alanları sömürerek gelişmesini gerekçe göstererek tahıldaki serbest ticareti şiddetle kınamaya yönlendirdi. Kıtlık kamu desteği ve yiyecek sağlama sistemlerindeki yetersizliği de ortaya koymaktaydı. 1764-8 yıllarındaki kıtlık 1767'de İtalya'nın merkezini etkileyen ateşli salgına da yol açmış olabilir. Kıtlık ayrıca 1773'te Palermo'da, 1790'da Floransa'da ayaklanmalara neden oldu. Buna ilaveten, ürü-

nün yetersiz kalması ekonomileri sarstı ve gelirin azalmasına yol açtı. Yüzyılın ikinci yarısındaki nüfus artışı buğday stoklarında büyük sorun yaşanmasına neden oldu.

Yaşanan felaketler toplumların ve bireylerin Kiliseden medet ummasına yol açtı. Papa XIII. Clement'in (salt. 1758-69) 1760'lardaki kıtlığa tepkisi dua etmek ve ayinler düzenlemek oldu. 1765'te Floransa'da tüm kamusal faaliyetler askıya alındı ve hava koşullarının düzelmesi için topluca dualar edildi. Aynı şey 1765 ve 1766'da Milano'da yaşandı. 1769 Nisan'ında Terracino'da büyük bir kalabalığın katıldığı, havaların düzelmesi için düzenlenen bir ayinde Kutsal Bakire'nin resmi taşındı. 1755'te içme suyu sıkıntısı çeken Venedikli yetkililer de Kutsal Bakire'nin heykelinden medet umdular.

Üretimdeki artışın başlıca nedeni, üretkenliğin artması değil, özellikle on sekizinci yüzyıl ortalarından itibaren işlenen arazilerin çoğalmasıydı. Yüzyılın ikinci yarısında İtalya'nın çoğu bölgesinde ticari çiftçilik yaygınlaştı ise de, İngiltere'deki gibi, ortak alanların etrafı çevrildi ve tüketime yönelik tarım uygulaması sürdürüldü. Özellikle Güney İtalya'da tahıl üretimi geleneksel olarak tüketimin bir parçası olmaya devam etti. Aynı şey başka bölgeler için de söz konusuydu. Napoli kenti dışında genellikle yerel pazarlar kuruluyordu. Tahıl fiyatlarındaki artıştan yararlanan soylular aslında asalak bir yaşam sürüyorlar, kırsaldan aldıkları kiraları kentlerde harcıyorlardı. 1781-6 yılları arasında Sicilya valisi olan Marki Domenico Caracciolo yerel tarımın kötü durumu için soyluları suçluyordu. İtalya'nın bütününde ve özellikle güneyinde yeni tarım yöntemleri İngiltere'ye oranla çok daha az ilgi görmekteydi.

Öte yandan, daha verimli bir tarımsal ekonomi geliştirmek alanında İngiltere, Katalonya ve Benelüks ülkeleri ile boy ölçüşülememesi bu yolda çaba gösterilmediği için değildi. 1760'larda Parma dukalığında başrahiplik görevini sürdüren yetenekli, Fransız asıllı Guillaume du Tillot kenevir, keten,

korunga, patates, dut ve bağ ekimini, hayvancılığın geliştirilmesini önerdi ve arıcılıkla ilgili bir araştırmanın basılmasını destekledi. 1780'lerde Calabria soylularından Domenico Grimaldi zeytinyağı endüstrisinde kullanılan yeni sıkma makineleri almak için devletten borç talep etti ve kralın kırsal kesime bunların kullanımını gösterecek eğitmenler göndermesini istedi. Öte yandan, çok sayıdaki tarımsal akademi ya da 1760'larda Parma'da geliştirilen yapay kuluçka makinesi gibi yeni fikirlerin uygulamaya konması bir hayli zordu. Bunlar küçük üreticilerin ilgisini çekmiyordu, çünkü onlar Katalonya'da ve Benelüks ülkelerinin bazılarındaki gibi ailelerinden kalan arazilerde çalışanlar ya da İngiltere'de sürekli kira kontratlarını yenileyenler kadar çoğunlukta değillerdi. Bu durum soyluların tutumunu daha da belirginleştirmekteydi. Hükümetler kırsal kesimlere vergi uygulayarak gelir elde ediyor ama bu geliri artırmak için bir çaba göstermiyorlardı. Daha genel bağlamda, değişim isteyen sosyal gruplar yoktu ya da çok güçsüzdü.

Bu arada kırsal üretimde ufak bir gelişim yaşanırken ülkenin büyük bir kesiminde ipek ve yün temel sanayi ürünleri olarak kaldı. Daha genel bağlamda kent çevresindeki köylerde kadife üretimi Cenevizli tüccarlar tarafından örgütleniyor, yerel işçiler uzun saatler boyu çalışıyor ve tezgâhlarının tamirinden sorumlu tutuluyorlardı. Bu durum kadınlara birçok iş olanağı sağladı.

Bunun yanı sıra ilkel fabrikalar da çalışmaya başlamıştı. Lombardiya'daki Como kentinde 1769'da 25 tesiste toplam 180 işçi yünlü mallar üretirken, 155 tesiste yaklaşık 2000 işçi diğer kumaşları üretiyor, 78 işçi 4 boya fabrikasında, 80 işçi 3 deri fabrikasında, 23 işçi 4 sabun fabrikasında, 12 işçi 2 şapka imalathanesinde, 20 işçi 11 keten dokuma tezgâhında ve 120 işçi 2 çorap örme tezgâhında çalışıyordu. 1774'te Locco yakınında 500 kadın ipek üretirken aynı yıl Como Gölü kıyısındaki Bellagio'da 6 sabun fabrikası ve 7 kumaş dokuma tez-

gâhı vardı. Yukarı Veneto'da yerel tekstil üretimindeki bazı sektörler "dışarıya iş vermek" yerine makinelerin kullanıldığı fabrikalarda üretime geçtiler.

Bu arada İtalyan endüstrisi yerel piyasanın zayıflığı, sermayenin yetersizliği, iletişim zorluğu, etkin dış rekabet ve geri kalmış teknikler yüzünden gelişemiyordu. 1767'de Lombardiya'da nüfusun sadece yüzde 1,5'i sanayi işçisiydi ve bu oran İngiltere'dekinin çok altındaydı. Öte yandan bu dönemle ilgili nicel verilere ulaşmak hayli zor. Bazı bölgelerdeki sınai gelişimin yanı sıra örneğin Bologna'da sanayisizleşme yaşanıyordu.

TURİZMİN ŞİİRİ

1729'da Stephen Fox adındaki genç bir dostu ile İtalya'da tura çıkan Lord John Hervey şöyle yazıyor:

İtalya'nın tümünde
Yoksulluk ve Gurur dışında ne var?
Boş inançlardan kaynaklanan Saçmalıklar,
Köhneme, Keder ve Melankoli;
Despotların yarattığı Karmaşa,
Zengin bir ülkenin yoksul sahipleri,
Kimsesiz kentler, sürülmemiş topraklar,
Çıplak bedenler, doymamış ağızlar.
Soylular ünlü ama canlarından bezmiş,
Süslü kubbeler ve içi boş bir devlet,
Çalışmayacak kadar gururlu, doyamayacak kadar fakir,
Zalimler ellerindeki sanatları
Ne geliştiriyor, ne de keyfine varıyorlar
Her sefil bir azize dönüşüyor
Tembelce dua ediyor, yokluktan oruç tutuyor.

İLETİŞİM

1780'lere gelindiğinde İtalya'da başka değişimler de gözlenmekteydi. İletişim koşulları genellikle yetersiz kalmakla beraber iyileşmişti. 1748'de beş yüzden fazla işçi Bologna ile Floransa arasında açılan yeni bir yolun inşaatında çalışıyor, bu yolun Lombardiya ile Toskana arasındaki ticareti artırması bekleniyordu. 1770'de Napoli hükümeti eyaletler arasında yeni yollar yapmaya çalıştı. Daha kuzeyde, Alplerin güney eteklerindeki Col di Tenda 1780'lerde Alplerde tekerlekli taşıtların kullanımına açılan, Piyemonte ile Nice arasında daha iyi ulaşımı sağlayan ilk geçit oldu. Yapımı on yedi yılda tamamlanabildi.

Buna karşın İtalya'nın büyük bir kesimindeki arazi karayolu ve nehir bağlantıları için son derece elverişsizdi. Bu durum karayolları inşaatında daha gelişmiş mühendislik yöntemlerinin uygulandığı 1960'lara kadar devam etti. Dağlık araziler yük hayvanlarına olan ihtiyacı artırıyor ve ulaşımın hızını düşürüyordu. Yollar elverişsiz olunca yolculuklar çok zaman alıyor ve güvenli olmuyordu. 1772'de bir İngiliz şöyle bir yorumda bulunuyordu:

> Napoli ile Barletta arasındaki yol çok iyi durumda. Halk bunu Kral Hazretlerinin evlenmesi onuruna Napoli'den Roma'ya kadar inşa edilen yola borçlu; buralarda Krallar Halkın Kralı değil, Halk Kralların Halkı.

Gerçekten de Güney İtalya'da yollar o kadar kötü durumdaydı ki zeytinyağını gemilerle sevk etmek daha kolaydı. 1766'da Toskana hükümeti malları Pescia'dan Altopascio'ya karayolu ile göndermenin maliyetinin Altopascio'dan altı kat daha uzakta olan Livorno'ya deniz yoluyla yapılan sevkiyatın maliyetine eşit olduğunu fark etti. Bununla beraber, 1777'de açılan Martesana kanalı Milano'yu Adda nehrine, daha sonra Lecco'ya bağladıysa da Kuzey İtalya'da on beşinci yüzyıldan 1709'larda Avusturya'nın egemenliğine kadar nehirde ulaşı-

mı kanallarla sağlayan Venedik *terraferma*'sı dışında önemli bir gelişme yaşanmadı. İtalya'nın büyük bir kesimi kanallar için elverişsizdi ama özellikle Kuzey İtalya'daki tek sorun bu değildi.

ENTELEKTÜEL YAŞAM

Entelektüel açıdan bir gelişim gözlenmesine karşın belli gelenekler ve politik ve kültürel koşullar ağırlığını korumaktaydı. *Illuminismo*'nun (İtalyan Aydınlanma Çağı) merkezi Napoli, Milano, on sekizinci yüzyıl sonlarında Toskana, Modena ve Parma idi. Buna karşın yeni entelektüel fikirler Papalık Devletleri olan Cenova, son Medici tarafından yönetilen Toskana ve Savoy-Piyemonte'de rağbet görmedi. 1737'de Papa XII. Clement (salt. 1730-40) Floransa'daki St. Croce kilisesinde Galileo için bir anıt mezar yapılmasını engellemeye çalıştı. 1759'da XIII. Clement (salt. 1758-69) ilerici Fransızların görüşlerini içeren *Encyclopédie*'yi kınadı. Buna karşın, Napoli'de hitabet profesörü olan Giambattista Vico (1668-1744) *Scienza Nuova* (*Yeni Bilim*, 1725) isimli eserinde toplumların tarihsel evrimi üzerinde durdu; bugün de tarih biliminin kurucusu olarak nitelendirilir.

Bilim akıl dışı ve akla yakın tüm alanları kapsamaktaydı. Bologna'da tıp profesörü olan ve mikroskobik anatominin temelini atan Marcello Malpighi (1628-94) tüm insanların başlangıçta beyaz tenli olduklarına ve günahkârların derilerinin sonradan karardığına inanıyordu. Bernard Albinus (1697-1770) 1737'de zencilerin safrasının siyah olduğunu iddia etti. Bu saçmalıklara karşın 1760'ta akademisyen olan Emilialı rahip Lazzaro Spallanzani (1729-99) spontane üreme teorisinin kanıtı olarak ileri sürülen cansız nesnelerin canlanacağı görüşünün yanlış olduğunu ileri sürdü. Bunun için etin çürümesi ve sineklerin kökeni konusunu ele alarak bu görüşü geçersiz kılan Kont Francesco Redi'nin araştırmasını kaynak olarak kullandı. Spallanzani bakterinin kendiliğinden çoğal-

madığını, dolayısıyla spontane doğumun kesinlikle mümkün olmadığını ileri sürmekteydi. Aynı zamanda kan dolaşımını, kalbin bu dolaşımındaki rolünü ve sindirim sistemini de incelemişti. Napoli'de Sansevero Prensi Raimondo di Sangro insan bedenlerinin mumyalanması ve incelenmesi üzerinde deneyler yaptı. Bu deneylerin sonucu *Cappela Sansevero*'da inanılmaz oranda canlı gibi görünen heykellerde izlenebilir. 1736'da Torino'da doğan Guiseppe Luigi Lagrange matematik tarihinde önemli bir kişidir.

Başka varsayımlar daha değerli olmakla birlikte uygulanmaları her zaman kolay olmuyordu. 1776'da bir yıl önce Lombardiya'da ödyometri (hava kalitesinin incelenmesi) alanında uygulama yapılmasını öneren yetkili Marsilio Landriani (1751-1815) Milano'da bir fizik bölümüne atandı ve buradaki çalışmaları kamu sağlığının incelenmesinde çok yardımcı oldu. Aslında bu dönemde havanın ne kadar sağlıklı olduğunu ölçümlemek olanaksızdı. Havadan alınan örneklerdeki oksijen miktarını ölçerek havanın sağlıklı ve solunabilir olup olmadığını belirleme yöntemi henüz bilinmiyordu. Bu yüzden ödyometri çalışmaları bir yana bırakıldı.

Buna karşın, Venedikli Kont Francesco Algarotti'nin (1712-64) yayınları sayesinde Sir Isaac Newton'un görüşleri İtalya'da yaygınlaştı ve İtalyanlar daha sonra elektrik konusunu tartışmaya başladılar. 1791'de Luigi Galvani (1737-98) 1780'de elektriğin bir kurbağanın bacak kasları üzerindeki etkisiyle ilgili deneylerinden edindiği gözlemleri yayınladı. Galvanizm olarak bilinen, hayvan dokularında elektriğin varlığını ileri süren "hayvansal elektrik" teorisini geliştirdi. Bu teori 1779'dan beri Pavia Üniversitesi'nde fizik profesörü olan ve 1800'de pil bataryasını ve kuru pili icat eden Alessandro Volta (1745-1827) tarafından geçersiz kılındı.

Öte yandan reform politikalarını benimseme alanında devletler arasında da çelişkiler vardı. Özellikle Papalık Devletleri bu konuda hiç ödün vermiyordu. Buralarda halk son

derece cahil ve yoksuldu. Bu durum on dokuzuncu yüzyıla kadar devam etti. Bununla beraber, başka bölgelerde, özellikle Lombardiya, Parma ve Habsburgların yönetimindeki Toskana'da önemli gelişimler yaşandı. Aynı zamanda 1771'de Tillot'un iktidardan düşmesi de kısmen reform karşıtlığından kaynaklanıyordu.

1771'de İkinci Shelburne Kontu William, "bugün bir kasabadan ötekine bir literati grubundan öbürüne önerilebiliyorsunuz, eskiden bu bir manastırdan ötekine yapılmaktaydı" görüşünü dile getiriyordu. "Literati" ya da *letterati* birçok konuyu tartışmak üzere *Academie*'de bir araya gelen kültürel kulüplerdi. Bu dönemde arkeoloji ön plana çıktı. Bu konuda özellikle Toskana'da başı çeken Giovanni Lami oldu. Siyaset alanındaki önemli isimler Milano'da yayınlanan *Il Caffe* isimli gazetenin çevresinde toplandı. Bunlar arasında Kont Pietro Verri, kardeşi Alessandro ve işkenceye ve ölüm cezasına karşı çıkan bir broşür yayınlayan ve Toscana Grandükü Leopold'un bunları yürürlükten kaldırmasına vesile olan, aynı zamanda ABD'nin kurucularını etkileyen Marki Cesare Beccaria yer alıyordu. Edebiyat alanında Lorenzo Da Ponte (1749-1838) ve opera librettoları yazan Pietro Metastasio (1698-1782) öne çıkarken Venedikli avukat Carlo Goldoni, başarılı komediler kaleme alıyor ve Piyemonte Kontu Vittoria Alfiero klasik trajedilerin yeniden sahnelenmesini sağlıyordu.

İtalya tarihini konu eden birçok yapıtta reform laiklik açısından ele alınır, dinsel sorunların ve eylemlerin önemi üzerinde durulmaz. Bu karmaşık durum devletten devlete farklı olmakla beraber temel sorun hükümetin kendi eylemlerine Kilise'nin müdahalesini engellemek ve Kilise'nin etkisini zayıflatmak arzusundan kaynaklanıyor. Hükümetler Kilise'nin vicdanları yönetmesini beklerken Katoliklerden oluşan devlet kontrolü kendi elinde bulundurmak istiyordu. Bu durum 1611'de Venedik ile Roma arasında bir çatışmaya yol açtı. On sekizinci yüzyılda ilk çatışma Torino ile Roma arasında Sicil-

ya konusunda baş gösterdi. O dönemde buna dar bölgecilik (hem kilisenin hem de devletin yetkilerinin tanımlanması) deniyordu ve bunu ilk savunan 1727'de Napoli'deki medeni kanunun gelişimi konusunda yazdığı kitabın dizininde Kilise mahkemelerinin yasalarda öngörülmeyen olağanüstü güce sahip olduğunu ileri süren avukat Pietro Giannone oldu. Bu yaklaşım resmen benimsenmese bile hemen tüm İtalyan yöneticiler tarafından hoş karşılandı.

Ludovico Antonio Muratori (1672-1750) ve öğrencileri de bu dönemde öne çıktılar. Muratori *Della Regolata Divozione dei Cristiani* (1747) isimli yapıtında Barok sofuluğuna karşın ibadetin sadeleştirilmesini ve kamuya açık eğitimi savundu ve papalık ile manastır rejimini eleştirdi. Akıllı, genç bir çoban olan Muratori okula yazıldı, rahip ve Modena Dükü'nün kütüphanecisi oldu ve Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından 1749'a dek İtalya tarihini kaleme aldı. Moratti'nin ileri sürdüğü tezler 1727'den beri daha ciddi ve gerçek Hıristiyan bir Kilise isteyen bir grup kardinalden oluşan *Zelanti*'lerin görüşlerini yansıtıyordu.

Papalığın tutumuna karşı olan yönetici ve rahiplerin desteğiyle 1760'larda reformist fikirler Napoli ve Parma'da yaygınlaştı. Dahası, reformcu piskopos ve rahipler 1770 ve 80'lerde Lombardiya'da çok etkin oldular. Hükümet papaların ve manastırların haklarında kısıtlamaya gitti, hoşgörüyü destekledi, hayır derneklerini ve dinsel mahkemeleri yasakladı ve tüm kasabalardaki papazların reformcu din adamları tarafından yeniden düzenlenen Pavia'daki seminere katılmalarını zorunlu kıldı. Milano kralı İmparator II. Joseph (salt. 1765-90) 1784'te reformcuları altın madalya ile ödüllendirdi. Toskana'da 1765'ten 1790'a kadar yönetimde olan Joseph'in kardeşi Grandük Leopold Pistoia ve Prato Piskoposu Scipione de'Ricci'nin reformlarını destekledi, çünkü bunun devletin Kilise üzerindeki gücünü pekiştireceğine inanıyordu. Bununla beraber, ayinleri sadeleştirme, Kilise'de kasaba rahiplerinin

gücünü artırmaya yönelik yeni düzenlemeler yapma ve manastır rejimine karşı çıkma girişimleri 1787'de Toskana'daki piskoposların muhalefetine ve Prato'da ayaklanmalara yol açtı ve Leopold desteğini geri çekti.

Papanın ajanları gözüyle bakılan Cizvitleri sindirme politikası Cizvitlerin Kilise'deki aleyhtarlarından, özellikle Fransisken ve Dominiklerden büyük destek gördü. Cizvit tarikatı 1764'te Fransa'da, 1767'de İspanya ve Napoli'de ve 1768'de Parma'da yasaklandı. XIII. Clement (salt. 1758-69) Cizvitleri himayesi altına almak istedi ama ardılı XIV. Clement Fransa'da Avignon'da ve Napoli Krallığı'nda Benevento'daki papalık topraklarını işgal eden Burbon kralları tarafından 1773'te bu tarikatı lağvetmek zorunda bırakıldı. Bu fesih kararı 1742'de Savoy-Piyemonte ile dar bölgecilik sorunlarındaki uzlaşmazlıkta ödün veren papalığın prestijini yitirdiğinin bir başka kanıtıydı. Buna ilaveten, laik yetkililer 1743'te Toskana'da ve 1768'de Lombardiya'da sansür işlemlerini denetimleri altına aldılar.

GÜZEL SANATLAR

Kültürel açıdan İtalya on altıncı yüzyıldaki kadar öne çıkmasa da özellikle sanat ve müzik alanlarında ön planda olmayı sürdürdü. Hükümdarlar sanatsal faaliyetleri desteklemeye devam ettiler. 1714 yılında II. Victor Amadeus tarafından Torino'ya getirtilen Sicilyalı mimar Philippo Juvarra (1678-1736) Piyemonte'deki Venaria ve Rivoli saraylarını inşa etti, Torino'daki kral sarayına eklemeler yaptı ve 1729-33 yılları arasında başkentin dışındaki Stupinigi'de Victor Amadeus için yazlık saray ve av köşkü inşa etti. Bir zamanlar kraliyet meclisinin yer aldığı Napoli'de mimar Luigi Vanvitelli 1752'de Caserta'da son derece görkemli bir yazlık saray inşa etti.

Krallar yeni saraylar yaptırmanın yanı sıra eskilerini farklı stillerde yenilediler. Juvarra Victor Amadeus'un annesi için Torino'daki *Palazzo Madama*'nın önüne muhteşem bir tören

merdiveni tasarladı (1718). Casetta örneğindeki gibi, hükümdarlar, peyzaj düzenlemesi, tablolar ve müstesna eşyalarla saraylarını güzelleştirmek istediler.

1737'de Napoli'de ilk kraliyet opera binası olan *San Carlo* açıldı. Bu yapı en az 1300 kişilikti. 1742'de *Teatro Regio* adındaki ikinci opera binası Torino'da III. Charles Emmanuel tarafından faaliyete geçirildi. Bu bina saray erkânına ve ayrıcalıklı kişilere hizmet veriyordu. Buna karşın, 1778'de Milano'da yapımı tamamlanan *La Scala* opera binası 3600 kişilik kapasiteye sahipti.

Varlıklı soylular da özellikle mimarlık, resim ve müzik alanlarına destek oldular. Destekçiler genellikle sanat eserinin konusunu belirliyor ve çoğu kez bunun hayata geçirilmesinde söz sahibi oluyorlardı. Vicenza yakınındaki villasının dekorasyonu için Giambattista Tiepolo'yu (1696-1770) görevlendiren Kont Nicolo Loschi bir dizi etik, alegorik tablolar yapılmasını istedi. Venedik'te *vedutisti Veneti* (Venedik izlemcileri) diye anılan Giovanni Canaletto, Bernardo Belotti, Francesco Guardi ve Giovanni Pannini karanlık oda ve soğuk renkler kullanarak harika tablolar yarattılar. Bunları İtalya'nın eski görüntüsünü yeniden oluşturmak isteyenlere sattılar.

Güzel sanatlar, büyük ölçüde Kilise tarafından desteklendikleri için, dinsel konuları işlediler. Örneğin, 1728'den itibaren İtalya'da, özellikle Roma'da yaşayan Fransız ressam Pierre Subleyras (1699-1749) papalar, kardinaller ve dinsel kurumlar tarafından desteklenmekteydi. En önemli yapıtı olan *Aziz Basil Ayini* papa tarafından Aziz Petrus Bazilikası (ya da San Pietro Bazilikası) için ısmarlanmıştı. Turistlerin, özellikle Roma'ya gelen İngiliz turistlerin portreleri ile ün kazanan Pompeo Batoni (1708-87) aralarında Aziz Petrus Bazilikası için tasarladığı *Simon Magus'un Düşüşü*'nün de yer aldığı birçok sunak panosu yaptı. Papa XII. Clement (salt. 1730-40) ve Floransa Başpiskoposu Guiseppe Martelli gibi birçok din adamı güzel sanatlara büyük destek verdi.

Din müziğe de destek oldu ve kiliseler birçok müzisyen eğitip onlara iş sahası açtı. Napoli opera okulunun kurucularından biri olan Alessandro Scarlatti (1660-1725) 1703'te Roma'daki *Santa Maria di Monte Santo* kilisesinde her yıl düzenlenen Karmel Dağlı Hanımefendimiz Festivali'nin müziğini besteledi ve 1707'de *Santa Maria Maggiore*'de koro şefi oldu. Son derece yetenekli ve ünlü bir besteci olan oğlu Domenico, Luigi Boccherini gibi İtalya ve İspanya'da çalıştı.

Bu arada üslup ve teknikte önemli atılımlar geçekleşti; örneğin, Arcangelo Corelli, Antonio Vivaldi ve Guiseppe Tartini yaylı sazları geliştirdi ve 1709 civarında Bartolomeo Christofori piyanoyu icat etti. İtalya çağdaş Avrupa müziğine muazzam bir hayranlık duyuyor ve onun gelişmesinde çok etkili oluyordu. Handel gençliğinde İtalya'ya geldi, Corelli'yle tanıştı, Roma'da Alessandro Scarlatti ile rekabete girdi, Kilise ve soylular için birçok opera ve kantat besteledi. Sonra birçok İtalyan operasını ve operacılarını İngiltere'ye gönderdi. Johann Sebastian Bach Vivaldi'nin birçok bestesini inceledi ve bazılarına kendi konçertolarında yer verdi.

İTALYA VE KOZMOPOLİT SANAT

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda İtalya kozmopolit sanatın merkeziydi. Avrupa'da seçkinler arasında konu, üslup ve sanatçılar ile müzisyenler açısından kozmopolit bir kültür egemendi. Geziler, hamilik, kültürel etkinlikler ve rekabet ortamı kozmopolitliğe katkıda bulunuyordu. Önde gelen Fransız sanatçıların çoğu belli bir süre Roma'daki Fransız Akademisi'nde eğitim aldılar; üstelik bunu yapan sadece onlar değildi. Nüremberg'li ressam Carl Tuscher (1705-51) Londra'ya gitmeden ve Kopenhag sarayında görev almadan önce 1728-41 yılları arasında İtalya'da çalıştı. Dresden, Madrid ve Münih dahil birçok sarayda İtalyan sanatçılar vardı. Giambattista

Madrid ve Würzburg'da tablolar yaptı. İtalya en fazla güzel sanatlar, mimari ve müzik alanında etkiliydi ama edebiyat dalında pek fazla etkisi yoktu. İtalya hem kendi bünyesinden birçok sanatçı çıkarıyor hem de başka ülkelerden gelen yetenekli kişilere eğitim verip esin kaynağı oluyordu. Üstelik İtalya zengin bir toplum olduğu için bu sanatçılar kendilerine hami bulabiliyordu.

İSTİKRAR

Değişimden kaynaklanan gerilim çatışmalara yol açmadı ve İtalya 1748'de Aix-la-Chapelle Barış Antlaşması ile, 1454'teki Lodi Barış Antlaşması'ndan sonraki gibi ama daha uzun bir süre yurt içinde ve uluslararası alanda bir barış ve istikrar dönemi yaşadı. Bu istikrar Avusturya ve İspanya ile gerçekleşen bir ittifakla daha da güçlendi. Böylece Piyemonte'nin yayılma politikalarına gem vurulmuş oldu: Hiçbir ülke Savoy-Piyemonte'nin Ligurya sahillerini Cenova'nın elinden alma girişimlerini desteklemedi. 1768'de Fransa Korsika'yı Cenova'dan satın aldı. Savoy-Piyemonte bu alışverişten hiç hoşnut olmadı ama Britanya'dan destek alamadığı için bu konuda hiçbir şey yapamadı. 1769'da Cenova'da baş gösteren büyük çaplı bir ayaklanmayı bastıran Fransa, İtalya'daki varlığını sürdürmeyi başardı. Bu alışveriş sayesinde Napolyon 1769'da Cenova vatandaşı olarak değil bir Fransız vatandaşı olarak dünyaya geldi. Genel durumda bir değişiklik olacağına dair hiçbir belirti yoktu. İtalya aynı dini, dili ve kültürü paylaşmasına karşın ortak bir siyaseti bulunmayan farklı devletlerden oluşan bir sistem içinde istikrarlı olmayı sürdürecek gibi görünüyordu.

7.

DEVRİM VE NAPOLYON DÖNEMİ: 1789-1815

1789 özellikle Torino halkı için iyi bir yıl olmadı. Ertesi yıl Ocak ayında yayınlanan istatistiklere göre o yıl ölüm oranları, kısmen bir kızamık salgını sonucu, doğumlardan yüzde 55 fazlaydı Kırsal kesimlerden göçlere karşın kentin nüfusu azalmıştı. Sokak çocukları hastanesine (yetimhane) ebeveynleri ölmüş ya da onlara bakamayacak duruma gelmiş 500'den fazla çocuk kabul edildi. Aynı zamanda hükümet geleneksel sorunlarla baş etmek zorundaydı. 1755'te kabul edilen yasalara rağmen kamu mallarının yönetimindeki yolsuzlukların artması, bu sorunu çözmek için bir konsey kurulmasına neden oldu.

1789'dan 1792'ye kadar özellikle Savoy'da Fransız yayılmacılığından endişe eden III. Victor Amadeus (salt. 1773-96) öncelikle askeri sorunlarla ilgilendi. Bu da 1790 başlarında Cenovalıların bir saldırıdan korkmalarına yol açtı ama böyle bir saldırı gerçekleşmedi.

Süregelen düzenin kısa süre sonra sarsılacağına dair çok az belirti vardı. Öte yandan 1790 yazında Prens Carignan'ın Torino yakınındaki arazisinde yaşayan köylüler vergideki artışlara karşı ayaklanmış, ama hükümet tutuklama, siyasetin meydanlarda tartışılmasını ve gazetelerde yer almasını

yasaklama gibi yöntemlerle bunun önünü almıştı. Bununla beraber bu yasaklar ilk kez uygulanmıyordu: Torino uzun süreden beri düşünce özgürlüğü söz konusu olduğunda sıkıyönetim altındaydı. Bunların hiçbiri kenti ya da devleti Fransız Devrimi'nin etkilerine hazırlıklı kılmadı.

BİR İTALYA İZLENİMİ

İtalya hakkındaki en etkin izlenimlerden biri İtalya'ya hiç gitmemiş olan ünlü İngiliz romancısı Ann Radcliffe'in yazdıklarında yer alıyor. Onun *Mysteries of Udolpho* (1794) (Udolfo'nun Gizemleri) adlı eserinde, romanın kahramanı İtalya'ya gider. Bu romanın devamı olan *The Italian or the Confessional of the Black Penitents* (1797) (İtalyan ya da Kara Tövbekârların İtirafı) İngiltere'de büyük beğeni topladı ve derhal Fransızcaya çevrildi. Bu romanda esir düşen Ellena karamsar, etkileyici ve şaşırtıcı bir İtalya manzarasını dile getirir.

> Hava soğumak ve kararmak üzere iken araba dar bir boğaza girdi. Burada ters çevrili bir teleskoptan bakar gibi, uzaklarda, batmakta olan güneşin görkemli kızıllığına bürünmüş düzlükler ve dağlar seçilebiliyordu. Bu derin ve etkileyici manzarada bir dağın tepesinden dökülen nehir büyük bir coşkuyla uğuldayıp köpürerek kayaları aşıyor, önüne çıkan yamaçların kenarında bir an duruluyor sonra tekrar eski gücüne ulaşarak havada köpüklerden oluşan bir sis bulutu bırakıyor ve sanki bu yabansı görüntünün mutlak hâkimi olduğunu ilan ediyordu. Yeryüzünün güçlü sarsıntısı ile oluşmuşa benzeyen nehir yatağı tüm düzlüğü kaplıyor, hiçbir geçit vermiyordu. Bu nedenle yol nehrin üstündeki yamaçtan geçiyor, havada asılı kalmış gibi görünüyordu; bu arada üstte

ve altta kalan uçurumlar akan suların şaşırtıcı gücü ve uğultusu ile birleşerek bu boğazı dille ve kalemle anlatılamayacak kadar görkemli kılmaktaydı. Ellena kayıtsız değil sakin bir tavırla arabadan indi; bu karşı konulmaz akışa yukardan bakarken korkunç bir keyif almaktaydı ve yolun çok yükseklerde asılı gibi duran ve nehrin aralarından coşku ile akıp gittiği iki yamacı birbirine bağlayan dar bir köprüye doğru ilerlediğini görünce içini bir huşu kapladı. Sadece incecik bir parmaklığı bulunan köprü bulutların arasında asılı kalmış gibiydi. Ellena köprüden geçerken neredeyse karşılaştığı tüm terslikler aklından silindi.

1793'te başlayan Fransız Devrim Savaşı genellikle barış ve istikrar içinde yaşanan bir dönemle sonuçlandı; Fransız orduları o yılın sonunda Kuzey İtalya'yı istila etti. Fransız devriminden önce İtalya'da politik ve sosyal gerilim yaşanıyordu ama bu Fransa'daki kadar geniş kapsamlı değildi. Hoşnutsuzluğun çoğu geleneklerden kaynaklanıyordu. Örneğin, papalığa bağlı Bologna kentinde 1780'lerde vali olan Kardinal Boncompagni papa birliklerini kente getirip hükümette değişiklikler yaptığı için buradaki soylular tarafından sevilmiyordu. Venedik'e bağlı Istria'da bulunan Capodistria adlı kasabada "halkın" küçük bir oligarşik gruptan oluşan mecliste temsil edilmek isteği ile başlattığı girişim direnişle karşılandı ve Venedik hükümetinin sert tutumu karşısında başarısızlığa uğradı. Piyemonte'de de sağlam temellere dayanan oligarşi aynı şekilde varlığını sürdürdü.

Buralarda ve başka yörelerde güç kazanma peşinde olanlar 1790'larda Fransızlardan destek almak istiyorlardı ama bu grupların çok sayıda olduğu ya da muhalefetlerinin ciddi sosyal gerilime yol açtığına dair fazla ipucu yok. 1723'te II. Victor

Amadeus derebeylik topraklarını bunlar üzerinde hak sahibi olduklarını ispatlayamayan sahiplerinden geri alarak bu arazileri ve asalet unvanlarını orta sınıfın üst kesimlerine satmış ve böylece eskiye oranla daha fazla ticarete yatkın yeni bir aristokrasinin oluşmasına yol açmıştı. Öte yandan, Savoy-Piyemonte'de İngiliz sefiri olan John Trevor, 1791'de Torino'da şu yorumda bulunuyordu:

> Ne yazık ki bu ülkede tüm toplum iki sınıfa bölünmüş durumda, *Saray ve Soylular* ile *Burjuvazi* ve bu iki sınıf arasında öylesine keskin bir hudut var ki iki taraf da uzun süredir birbirini kıskanıyor ve düşman belliyor; bizim mutlu ülkemizdeki gibi kitlelerin uyum içinde bir arada yaşamalarını sağlayan uzlaşmadan eser yok.

Bu gerilimlerin yanı sıra radikallere ve Fransızlara karşı başlatılan kralcı hareketlerin 1790'larda İtalya'da, özellikle 1794 ve 1799 yıllarında önemli ölçüde desteklendiğini de unutmamak gerekiyor.

Eylül 1792'de Fransızlar Savoy ve Nice'i fethetti. Hazırlıklı olmayan, sayıları az ve dağınık olan savunma güçleri düzensiz bir şekilde Alpleri geçerek Piyemonte'ye sığındılar. Bunun üzerine III. Victor Amadeus Avusturya birliklerini ücret karşılığı kiraladı ama o yıl Kasım ayında Fransa Savoy'u kendine bağladı. Fransızlar Piyemonte ve Milano'ya saldırmaya kalkıştılar.

Cenova gibi tarafsız güçler gelişen olaylar karşısında duydukları korku ve savaşanların sürekli talepleri yüzünden büyük gerilim yaşadı. İtalyan hükümdarlar dış güçlerden yardım arayışına girdi. 1792'de Papa VI. Pius (salt. 1775-99) Fransızların tehdidini önlemek için İngiltere'den yardım istedi: Papalık devletlerinin İngiltere'nin himayesinde olduğunun açıklanmasının yanı sıra bu beyanı desteklemek üzere bir İngiliz filosunun Akdeniz'de konuşlandırılması isteniyordu. Toskana savunmasızdı ve İngiliz himayesine karşı tepkiliy-

di; III. Ferdinand (salt. 1790-1801) bir İngiliz filosunun Livorno'ya demirlemesini istiyordu. Napoli Fransa'ya karşıydı ama 1792 Aralık ayında çok büyük bir Fransız filosu Napoli açıklarına geldi. Saldırı tehdidi hükümeti hem Fransa Cumhuriyeti'ni tanımaya hem de tarafsız kalmaya zorladı. Buna karşın Fransa 1792-5 yıllarında Renanya ve Benelüks ülkelerindeki seferlere odaklandı.

1790'ların ortalarından itibaren Napolyon İtalya'nın politikalarını yeniden oluşturdu. Fransa'nın İtalya'daki ordularının komutanı olarak 1796'da general olmasını sağlayan özelliklerini geliştirdi: özgüven, çabuk karar verme, hızlı hareket etme, gücünü pekiştirme ve iç hatlardan yararlanma. Mondovi'de kazanılan zafer (1796) Savoy-Piyemonte'nin savaş dışı kalmasına yol açtı ve Lodi (1796), Bassano (1796), Arcole (1796) ve Rivoli'deki (1797) büyük zaferlerde Avusturyalılar hezimete uğratıldı. İtalyan hükümdarlar bu duruma beklenen yanıtı verdiler. Toskana'da III. Ferdinand 1796'da Fransa Cumhuriyeti'ni tanıdı.

Öte yandan Fransa'nın başarısını sürdürmesi çok zordu. 1796'da Fransa'nın Lombardiya'yı acımasızca sömürmesi şiddet kullanılarak bastırılan bir ayaklanmaya yol açtı. Napolyon'un ayaklanma ile ilgili sözleri halkın ne denli öfkeli olduğunu gösteriyordu: "Milano'da isyancılar üç renkli bayrağı yırtıp ayakları altına aldılar. ... Pavia'daki ayaklanmaya beş ila altı bin köylü katıldı." Buna karşılık olarak kitlesel katliam yapıldı ve çok sayıda esir alındı.

Napolyon Viyana'nın 35 kilometre yakınına kadar ilerleyerek Avusturya'yı Leoben Barış Antlaşması'nı imzalamaya zorladı (1797). Avusturya Milano'yu Cispadane adı altında yeni oluşturulan Fransız uydu cumhuriyetine bırakmayı, buna karşılık Veneto'yu almayı kabul etti. Bu arada Venedik'e, bunun karşılığında Fransızların o yıl içinde Papa'dan almayı başardıkları Bologna, Ferrara ve Romagna verilecekti. Napolyon Kuzey İtalya'nın büyük bir bölümünü Cispadane

ve –Cenova'da oluşturulan– Liguria Cumhuriyetlerine göre yeniden şekillendirdi. İlk cumhuriyet Reggio'da ilan edilmişti ve bayrağı yeşil, beyaz ve kırmızı renklerden oluşuyordu. Bu renkler daha sonra İtalya bayrağında yer aldı. Lombardiya'nın eklenmesiyle Cispadane Cisalpine Cumhuriyeti'ne dönüştü: Bu, ileride kurulacak komünist devletler gibi, sözde demokratik bir cumhuriyetti. 1797'de yürürlüğe giren anayasada egemenlik yetişkin erkek nüfusunun elindeydi ama oy hakkı sınırlı olup her iki meclisin üyeleri ve cumhuriyetin yöneticileri Napolyon tarafından belirlenmekteydi.

Daha sonra 1797'de Avusturya Campo Formio Barış Antlaşması ile İyon Adaları'nın ve Kuzey İtalya'daki en önemli askeri üs olan Mantua'nın Fransa'ya verilmesini kabul etti; buna karşılık Avusturya kendisiyle işbirliği yapmayı reddeden Venedik'in yanı sıra Veneto, Dalmaçya ve Istria'ya sahip oldu. Fransa ve özellikle İtalya'daki Jakobenler yıllar boyu bağımsızlığını sürdüren Venedik Cumhuriyeti'nin Avusturya'ya verilmesinin devrimcilik kavramına ters düştüğünü ileri sürerek kınadılar, ama zaten Devrim adına yapılanların büyük kısmı bu kavrama aykırı düşmüştü. Stratejik üstünlük sağlama, yağmalama hırsı ve sömürü olanakları, Fransa'nın İtalya'da 1798 yılı Şubat ayında Papalık Devletlerini ele geçirmek gibi saldırgan davranışlarına yol açmaktaydı. Bir yıl önce Roma'daki bir ayaklanma sırasında isyancıların sığındığı Fransız elçiliği papanın emrindeki polisler tarafından işgal edildi. Bu çatışmada sefaretteki askeri ataşe General Léonard Duphot öldürüldü. Öte yandan, Fransızlar hiç de hoş olmayan biçimde ayaklanmayı körüklemişlerdi. Napolyon duruma hâkim olur olmaz Roma'da cumhuriyet ilan etti ve Papa VI. Pius sürgüne gönderildi.

1798 yılında Fransa kraliçesinin kız kardeşi ile evli olan Napoli kralı IV. Ferdinand (salt. 1759-1825) Fransızlara karşı harekete geçti. Orduları kısa bir süre için Fransızları Roma'nın dışına sürdü ama Aralık ayında geri çekilmek zorunda kal-

dı ve Ferdinand Horatio Nelson'un amiral gemisiyle Palermo'ya kaçtı. Napoli'de dört kuvvet, yani kraliyet taraftarları, ilerlemekte olan Fransızlar, *giacobini* (İtalyan Jakobenler) ve *lazzaroni* (devrimden yana ama Fransız birliklerine karşı olan yoksullar) birbiriyle savaşa tutuştu. *Giacobini* ile *lazzaroni* arasında Ocak'ta cereyan eden sokak çatışmaları 4000'den fazla can kaybına yol açtı. Sonunda Fransızlar ile *giacombi* duruma hâkim oldu.

Fransızlar Napoli'de bir başka uydu rejim olan Parthenopen Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Bununla beraber, gerek Napoli'de gerekse başka yörelerde çok pahalıya mal olan ve her işe burnunu sokan Fransız işgalcileri ile işbirliği içinde bulunan bu yeni hükümetler halk tarafından tutulmuyordu. Napoli'de yeni hükümet cumhuriyetçi ve ateist kutlamalar düzenledi, dinsel özgürlüğü destekledi ve kralın hizmetinde bulunmuş kişilere görev vermedi ama ekmek ve yakacak sıkıntısıyla da başa çıkamadı. Cumhuriyet aynı zamanda Fransız birliklerinin çoğunun kuzeye doğru ilerlemesi ile de zayıf düştü.

Bunun sonucu olarak, Ocak 1799'da Sicilya'da *Santa Fede* (Kutsal İnanç) ordusunu kuran Kardinal Fabriozo Dionigi Ruffo'nun önderliğinde baş gösteren kralcı ayaklanmaya çok az direniş yaşandı. Ruffo'nun ordusu 8 Şubat'ta Calabria'ya ulaştı ve Napoli kentine doğru ilerledi. Öte yandan kırk büyük savaş gemisi ve 32.000 askerden oluşan bir Rus-Türk ordusu Korfu'yu ele geçirdi ve İtalya'nın Adriyatik kıyılarına kadar ilerledi. Aşağı Apulia'ya ulaşıp kuzeye yönelerek Taranto ve Foggia kentlerini ele geçirdi ve sonra yönünü batıya çevirip Ariano, Avellino ve Nola kentlerini işgal etti. Aynı dönemde bir İngiliz-Sicilya ordusu Napoli'yi tehdit etmekteydi. 15 Nisan 1799'da 500 (Sicilyalı) Napolili muvazzaf kralcı İngiliz orduları ile birlikte İngiliz gemileriyle çıkartma yaparak Castellammare di Stabia'yı ve orada bulunan deniz kuvvetlerine ait cephaneliği ele geçirdi. İkinci bir İngiliz-Sicilya ordusu Napoli'nin güneyindeki Salerno'da karaya çıktı (Müttefik-

ler de 1943'te buraya çıkartma yaptılar) ve Napoli'ye doğru ilerlerken Vietri, Cava, Citara, Pagani ve Nocera kentlerini işgal etti. Fransız birlikleri saldırganlara başarılı bir şekilde karşı koydular ama İngiliz-Sicilya ordusunun Mayıs başında Ischia ve Procida adalarını ele geçirmesiyle kuşatma tamamlanmış oldu ve Napoli 13 Haziran'da ele geçirildi. Dış güçlerin özgürlük adına gerçekleştirdiği bu müdahalenin 1943'teki İngiliz-Amerikan ordularınınki ile benzerliği İtalya'da pek önemsenmez.

Napoli'de bir *lazzaroni* ayaklanması sırasında birçok *giacobini* öldürüldü. Haziran ayında binden fazla kişinin idam edilmesinden sonra Napoli'de yeni bir düzen kuruldu. Bu idamlar Burbonları kınama olanağı sunduğu için değil asılanlar reformcu olduğu için İtalyan yorumcularının çok ilgisini çekmektedir. Daha uzun bir sürede sayıları on binleri bulan İtalyanların öldürülmesine daha az ilgi gösteriliyor.

Geçmişe partizanca yaklaşmak ilginçtir. Sol kanatta 1943'teki dış güçlerin müdahalesi hoş karşılanır çünkü bunlar İngiliz-Amerikan kökenli ve kapitalist olmakla beraber "olumlu" güçleri, yani solu desteklemektedir. Buna karşın, İngiliz ve Rusların (Fransızların değil) 1799'daki müdahaleleri "olumlu" güçlere karşıdır zira Fransız destekçilerinden *Risorgimento*'ya ve oradan da 1943-6 yıllarındaki Aksiyon Partisi gibi sol kanat gruplarına bir hat çizilmektedir. Bu son oluşum *giacobini*'nin manevi mirasçısı olduğunu ileri sürerken manevi "güçleri" de 1860'ta Garibaldi'nin yaptığı gibi Napolili Burbonlara muhalif olmalarından kaynaklanmaktaydı.

1799'da Napoli'de yeniden monarşi kuruldu. Piyemonte ve Toskana gibi diğer bölgelerde de Fransa karşıtı ayaklanmalar yaşandı. Daha sonra müttefik güçler, İngilizlerin Cenova'yı denizden kuşatmasının da yardımıyla, 1799'da Fransızları İtalya'dan çıkardılar.

Öte yandan 1800'de Napolyon geri geldi ve Marengo'da Avusturyalıları yendi. 1801'de Fransa ve Avusturya Lunéville

Barış Antlaşması'nı imzaladı. Piyemonte ve Lombardiya Fransızların, Venedik ve Veneto da Avusturya'nın denetimine bırakıldı. Toskana İspanyolların Louisiana'yı Fransızlara bırakması karşılığında Parma düküne verildi. Napolyon 1801'de Elba'yı, 1802'de Piyemonte'yi kendi topraklarına kattı.

1805'te Üçüncü Koalisyon Savaşı yaygınlaşınca Güney İtalya'da çatışmalar yaşandı. Fransız birlikleri Napoli krallığının bir kısmını işgal etti ama 1805 Kasım ayında bir İngiliz-Rus ordusu buraya gelince geri çekilmek zorunda kaldı. Krallığı savunmak için planlar yapıldı ama kısmen Rus birliklerinin talepleri yüzünden halktan destek sağlanamadı. Dahası, 1805'te uzaklarda olup bitenler de çok etkili oldu. Trafalgar Napoli açıklarında müdahalede bulunan bir Fransız-İspanyol donanmasının yenilgisi anlamına geliyordu ama Napolyon'un bugünkü Çek Cumhuriyeti'nde yer alan Austerlitz'de Avusturya-Rus birliklerini bozguna uğratması Güney İtalya'daki yeni düzenin yıkılmasına yol açtı. Önce Rusya, sonra İngiltere ordularını geri çekti; bu arada Kral Ferdinand tüm uğraşlarına rağmen Napolyon'u yatıştıramadı. İtalya her alanda dış güçlere boyun eğmek zorunda kaldı.

Buna karşın Calabria 1806'da büyük bir ayaklanmanın merkezi oldu. Orada ve başka yerlerde yaşayan köylüler tüm ordulara ve çoğu hükümete karşıydılar. Öte yandan İtalyan muhafazakârlığı sonunda Calabria'da yenilgiye uğratıldı. Bu sonuca, Fransızların bölgeye 48.000 kişilik bir ordu konuşlandırmak ve seyyar ceza bölükleri görevlendirmek suretiyle acımasız bir düzen kurarak ayaklanmayı bastırmasıyla ulaşıldı. İngiliz gözlemciler "silah ve cephane sıkıntısı çeken eli silahlı halka" karşı Fransızların sergilediği "aşırı şiddetten" söz ediyorlardı.

İngilizlerin 1806'da Calabria'ya askeri müdahalesi bu süreci etkileyecek kadar uzun süreli olmadı. Bununla beraber, Kral Ferdinand sığındığı Sicilya'da İngiliz donanması ve garnizonu tarafından korunmaktaydı. İngiliz komutan Lord

William Bentinck Sicilya'da İngiliz anayasasını uygulamaya koydu. Piyemonte kralı I. Victor Emmanuel de Sardunya'ya sığındı.

Fransa artık cumhuriyet getirmiyordu. 1806'da Napoli Napolyon'un erkek kardeşi Joseph'in, 1808'de Joseph İspanya kralı olunca da Napolyon'un küçük kız kardeşi Caroline'in ve onun eşi, süvari birliklerinin ünlü komutanı mareşal Joachim Murat'ın emrine verildi. Büyük kız kardeş Elisa 1805'te Lucca düşesi ve 1809'da Toskana Grandüşesi oldu. Diğer kardeş Pauline Guastalla düşesi oldu. Onun eşi Prens Camillo Borghese Kuzey İtalya'daki Fransız eyaletlerine genel vali tayin edildi.

Napolyon'un egemenlik tutkusu İtalya'da bariz bir biçimde sergilenmekteydi. 1802'de kendisini İtalyan Cumhuriyeti'nin (Cisalpine Cumhuriyeti'nin yeni adı) başkanı, 1805'te İtalya Kralı ilan etti ve üvey oğlu Eugene'i de genel vali olarak atadı. Napolyon o yıl Milano katedralinde Lombardiya'nın Demir Tacı'nı giydi. Avusturya'ya karşı kazanılan zafer ile 1806'da Venedik ve Veneto krallığın emrine girdi. Bunu 1808'de Papalık toprakları ve 1810'da da Trentino izledi. Napolyon İtalya krallığında ulusal bir İtalya ruhundan söz ediyordu ama 1801'de *presidios*, 1802'de Piyemonte ve 1805'te Cenova ve Parma dahil İtalya'nın büyük bir kısmını Fransa'ya bağımlı kıldı. Liguria Cumhuriyeti koyu bir monarşi ve Fransız İtalya'sı konumundaydı. Etrurya (Toskana) 1809'da ilhak edildi. Istria, Dalmaçya, Trieste ve Fiume 1806'da İtalya krallığına devredildi ve daha sonra İllirya Eyaletleri olarak 1809'da Fransa'nın bir bölümünü oluşturdular.

Fransa 1810'da Papalık devletlerini ilhak etti. Napolyon'un 1811'de dünyaya gelen oğlu Roma Kralı ve imparatorluk tahtının varisi ilan edildi. Papa VII. Pius (salt. 1800-23) tutuklanıp Fransa'ya gönderildi ve krallığa sadakat yemini etmeyi reddeden birçok din adamı da tutuklandı. Katoliklik geleneğine yapılan saldırı sonucu manastırlar kapatılıp yıkıldı ve birçok kutlama ayinleri ve merasimleri fiili laisizm adına yasaklandı.

Bu yeni düzen polis gücü tarafından korunmaktaydı ama bu uygulamalar sayesinde işbirliği sağlandı ve kitleler sindirildi.

İtalya'yı son olarak 1807'de ziyaret eden Napolyon aynı zamanda Fransız Devrimi ile başlayan İtalya'daki kültür sömürüsünü de devam ettirdi. Özellikle Venedik dahil Kuzey İtalya'da ve Roma'da birçok tablo ve heykele Fransa adına el konuldu. Bunların bir kısmı hâlâ Fransız müzelerinde yer almaktadır. Dahası, İtalya Fransız ordusuna çok sayıda asker sağlamak zorundaydı ve bunların birçoğu 1812'deki Rusya işgali sırasında hayatını kaybetti.

Savaşta bozguna uğramasına karşın Napolyon 1813-14'te Avusturya ile müzakere masasına oturmayı, Fransa'da egemen olma karşılığında İtalya Krallığı'ndan vazgeçmesini öngören barış antlaşmasını imzalamayı reddetti. 1814'te yenilince yönetimi altındaki Elba'ya sürgüne yollandı. 1815'te yeniden iktidarı ele geçirmek amacıyla Fransa'ya döndüğünde Murat ona destek olmak istedi. Her ikisi de büyük hezimete uğradılar.

İTALYA'NIN KURTARICISININ BAŞARISIZLIĞI

Napoli'yi karısı Caroline ile birlikte yöneten Joachim Murat bir İtalyan milliyetçiliği oluşturmak istiyordu ve bu amaçla 15 Mart 1815'te kendisini İtalya'nın Kurtarıcısı ilan ederek Napolyon'un Elba'dan Fransa'ya dönmesinden yararlanıp ona yardımcı olmak için Avusturya'ya savaş açtı. Murat 1814'de Napolyon'u terk ederek Napoli krallığının devamını sağlamıştı ama simdi Avusturyalıların onu tahttan indirmek istediğinin farkındaydı ve Napolyon'un harekete geçmeden önce beklemesi yolundaki önerisini dinlemedi. Papalık Devletlerinin üzerine yürüyerek 19 Mart'ta İtalya'nın merkezini ele geçirip Avusturya ile daha kuzeyde savaşmak üzere kuzeye yöneldi. Bu arada Roma ve Floransa'yı işgal etti ve

Bologna'da önünü kesmek isteyen Avusturyalıları 30 Mart'ta Cesena'da yenilgiye uğrattı. Murat Avusturya birliklerinin çoğunun Alplerin kuzeyinde bulunmasından yararlanarak 31 Mart'ta Rimini'de tüm İtalyanları yeni bir düzen kurmaya ve İtalya için "bağımsızlık savaşı" vermeye çağıran bir bildiri yayınladı.

Öte yandan, Murat Napolyon yönetimine duyulan hoşnutsuzluk ve Avusturya ordusunun birleşip güçlenerek 16 Nisan'da Bologna'yı, 21 Nisan'da Cesena'yı ele geçirmesi sonucu 2-3 Mayıs'ta Tolentino'da yenilgiye uğradı. Bu yenilgi Murat'ın ordusunun bozguna uğrayıp dağılmasına yol açtı.

Bu savaşta Ancona ve Gaeta açıklarında bulunan ve Sicilya'yı koruyan İngiliz donanması önemli bir rol oynadı. Küçük bir İngiliz filosu Napoli'ye geldi ve Napoli deniz gücünü teslim olmaya zorladı. 20 Mayıs'ta gerçekleştirilen bir anlaşma sonucu Murat'ın gücü tümüyle sarsıldı ve tahtı terk etmek zorunda kaldı. Onun yerine Sicilya kralı IV. Ferdinand geçerken İngiliz denizcileri ve Avusturya birlikleri 23 Mayıs'ta kenti işgal ettiler.

Daha önceki ihanetleri yüzünden Napolyon Murat'a kucak açmadı. Bunun üzerine Murat önce Toulon'a, sonra Fransa'da yeniden krallık egemen olunca Korsika'ya kaçtı. Burada birkaç yandaş kazandı ve adanın içinde ulaşılması zor bir araziye sığındı. Eşkıyalığa soyunmuş liderlik rolünden hoşnut kalmayan Murat eski krallığına geri dönmek istedi. Bu amaçla 8 Ekim'de Calabria'ya saldırdı ama kısa sürede yenildi, esir alındı ve askeri mahkemede yargılanarak Ferdinand'ın askerleri tarafından 15 Ekim'de kurşuna dizildi. Hapsedildiği hücre ve mezarı Pizzo'dadır ve hücresinde bulunan balmumu heykeller buradaki hüznü daha da artırmaktadır.

EPOCA FRANCESCA (FRANSIZ DÖNEMİ)

Napolyon dönemi İtalya'nın gelişmesinde oldukça büyük bir sorumluluk üstlenir. Özellikle milliyetçiliğin güçlenmesinde ve burjuvazinin oluşmasında büyük katkısı vardır. Napolyon'un yeni yollar yaptırması, dinsel özgürlük atmosferi oluşturması, boşanmayı yasallaştırması ve başka birçok yönetimsel reformları takdire değer. Toskana dili 1809'da İtalya krallığının resmi dili olarak kabul edildi. Gerçekten de, Habsburglar 1814'te yeniden denetimi ele aldıklarında Napolyon'un gerçekleştirdiği kurumsallığa çok şey borçlu olduklarını gördüler. Aynı zamanda Papalık devletlerindeki yerel kurumların gücünü ortadan kaldıran Fransız merkeziyetçiliğine de. Bu yerel kurumlar sık sık papanın siyasi otoritesine karşı çıkmaktaydı, çünkü papalar hükümdar olarak kabul gördükleri yerlerde yapmış oldukları anlaşmalarda eski ayrıcalıklara saygı göstermişlerdi.

Napolyon'un yeğeni, sonradan III. Napolyon olan Louis Napolyon *Des İdées Napoléoniennes* (Napolyoncuların Görüşleri) (1839) isimli eserinde şöyle yazıyor: "[Napolyon] İtalya'da ayrı bir yönetim ve İtalyan ordusu ile büyük bir krallık kurdu. ... Yüzyıllardır geçersiz kalmış olan bu son derece güzel İtalya ismi, bu zamana dek kendisinden koparılmış olan eyaletleri kapsamına aldı. Bu isim onun gelecekteki bağımsızlığının göstergesidir."

Öte yandan, mali yükümlülükler ve Napolyon için savaşan 70.000 kişinin yaşamını yitirmesinden ötürü Napolyon rejimine duyulan hoşnutsuzluk devlet ile toplumun arasının iyice açılmasına sebep oluyordu. Ne gariptir ki, İtalya, siyasal açıdan, özellikle politik kültür açısından, Roma İmparatorluğu'ndan bu yana hiç bu dönemdeki kadar birlik olmamıştı. Öte yandan Fransa'nın öngördüğü bu durum, zorunlu askerlik, yüksek vergiler ve bir jandarma ya da askeri polis gücü oluşturma örneklerinde görüldüğü gibi, bir Fransız modeli üzerine ve Fransa'nın yararına oluşturulmaktaydı.

Fransızlar denetimi elden kaçırdıklarında çok başarısız oluyorlar ama aynı zamanda Lombardiya ve Emilia'daki ve kısmen de İtalya'nın merkezindeki kırsal kesimlerde yaşayan seçkinlerin işbirliğinden medet umuyorlardı. Liguria'da Napolyon Fransız yöneticilere güveniyor, yerel gelenek ve görüşleri hemen hiç dikkate almıyor, ama Piyemonte'de (başka yerlerde yaptığı gibi) Piyemonte'li yöneticileri önemli makamlara tayin ediyordu. Eskiden Cispadane, daha sonra Cisalpine Cumhuriyeti olan Lombardiya ve Emilia'ya Napolyon yönetimdeki sorumluluklarının çoğunu İtalyanlara devrediyor ve büyük çapta yerel yöneticilere güveniyordu. Böylece bu bölgelerde, özellikle Parma dukalığında gerçekleşmiş bulunan gelişim ve aydınlanmadan yararlanmış oluyordu. Burjuvaziyi desteklemek şöyle dursun, Napolyon 1808'den itibaren asalet unvanları belirledi ve 1811'de *eski rejim* soylularının yeni Napolyonik unvanlarını kullanmalarına izin verdi. Öte yandan yeni unvanlar eskileri kadar popüler olmadı.

Napolyon'a özgü sisteme uyma zorunluluğundan kaynaklanan ağır yükümlülük, 1943-5 yıllarında Mussolini'nin Salo Cumhuriyeti'nde Almanlara uyguladığının habercisi gibi görülebilir. Bunları kıyaslamaya kalkmak doğru olmayabilir ama bir taraftan da her iki durumda geçmiş yeniden yazılmaktaydı ve bu son derece acımasız bir denetim gerektiriyordu.

8.

NAPOLYON'DAN BİRLEŞMEYE KADAR: 1815-1860

GERİCİLİK HORTLUYOR

Viyana Kongresi ile İtalya'nın sınırları tamamen yeniden belirlendi. Piyemonte Cenova ve Liguria'nın tamamına sahip olarak güçlendi ve Fransız yayılmacılığının önünde bir bariyer oluşturdu. Bu hem Avusturya hem de İngiltere'nin arzuladığı bir bariyerdi. Fransa'nın İtalya'da yayılması ve etkisi Lombardiya-Venedik'in Avusturya'ya verilmesi ve Toskana'da Habsburg soyundan gelenlerin egemen olması ile daha da engellendi. Venedik ve Cenova bağımsızlığını kazanamadı ve İtalyan cumhuriyetçiliği önemli ölçüde ortadan kalktı. Parma ancak Napolyon'un ikinci karısı ve Avusturya kralı İmparator I. Ferdinand'ın kızı olan Marie Louise'in ölümünden sonra Burbon-Parma hanedanlığına verildi. Bu dönemde Burbon-Parma hanedanlığı bir dukalık olan Lucca'da varlığını sürdürmekteydi. Marie Louise 1847'de ölünce dukalık Parma'ya geri döndü ve Lucca Toskana'ya geçti. Modena dükleri artık Habsburg-Este sarayından çıkıyordu.

Bu arada önemli kültürel gelişmeler yaşandı. 1814-15'te Fransa el koyduğu tablo ve heykellerin birçoğunu iade etmek zorunda kaldı. Papa neo-klasik dönemin ünlü heykeltıraşı Antonio Canova'yı papalık temsilcisi olarak gönderdi ve birçok eserin geri verilmesini istedi. Avusturya Lombardiya ve Venedik'ten çalınanları istedi. Fransa 1817'ye kadar Müttefiklerin işgali altında olduğundan bu talepler yerine getirildi.

Tüm bu değişiklikler sonucunda İtalya'da 1792'ye kıyasla daha az sayıda bağımsız devlet göze çarpıyordu. Papalık Devletlerinde ve Napoli'de eski rejim ve hükümdarlar yeniden faaliyete geçti ama her ikisi de zayıflamış olduğundan eski hükümet sisteminin işleyişi ve yasallığı zorluklarla yüzleşiyordu. Napoli Kralı IV. Ferdinand (aynı zamanda Sicilya kralı III. Ferdinand) Palermo'dan Napoli'ye geri geldi ve 1812'de Sicilya'da uygulamaya konulan liberal parlamenter anayasayı yürürlükten kaldırdı. İki krallık birleştirildi ve İki Sicilya'nın kralı I. Ferdinand oldu. İngiltere şimdi Malta ve İyon Adaları'na egemen ve Akdeniz'de en büyük güç olduğundan İtalya'daki politik durum Avusturya ordusuna ve İngiliz deniz kuvvetlerine bağlıydı. Fransa bu denklemin dışında yer almaktaydı.

Bu durumda (hâlâ teknik açıdan Sardunya Krallığı olan) Piyemonte değişime ve özellikle güvenlik ve yönetim açısından modern bir devlet oluşumuna en yatkın bölge gibi görünüyordu. Gerçekten de, 1762'de İngiliz turist John Hinchliffe, Grafton 3. Dükü Augustus'a şöyle yazmaktaydı: "Sardunya kralı dağdan aşağı yuvarlanan ve yuvarlandıkça büyüyen bir kartopunu andırıyor. ... Gelişme yolundaki bir devlette var olan tek güç o." 1831'de tüm İtalya'daki yeniden canlanma döneminde Guiseppe Mazzini (1805-72) Kral'dan Avusturya'ya direnmesini ve tüm İtalya'yı birleştirmesini istedi.

Napolyon yönetimi özellikle olağanüstü boyutlara ulaşan zorunlu askerlik uygulaması yüzünden İtalya'da hiç sevilmiyordu. 1805'te 23.000 kişiden oluşan İtalya krallığının ordusu

1813'te 90.000 kişiye ulaştı. Bu ordunun Napolyon'un emrine verdiği askerlerin büyük bir bölümü İspanya, Rusya ve Almanya'da yaşamını yitirdi. Bir yandan da tutuculuk halk arasında geniş çapta yayılmakta, liberalizmin popülerliği azalmaktaydı. İtalyan ve yabancı yorumcular bu gerçeği göz ardı etmekteydiler. İspanya'daki gibi Napolyon'un İtalya'daki dini yaşama ve kurumlara yönelik suçlamaları son derece olumsuz karşılanıyordu. Fransız işgali sırasında din adamları çok daha büyük nam saldılar. Napolyon yönetiminden sonraki dönemde ve 1818'de Aziz Francis'in kemiklerinin bulunmasıyla dine beslenen ilgi daha da arttı.

Bonaparte ailesinin bireylerini ve 1823'ten itibaren III. Napolyon'u kanatları altına alan papalık çok tutucu bir politika izledi. 1823'te seçilen XII. Leo ciddi bir sansür uyguladı ve 1824'te yayınlanan *Ubi Primum* genelgesinde toplumun Hıristiyanlıktan uzaklaşması olarak nitelendirdiği liberalizmi kınadı. 1829'da onun ardılı VIII. Pius *Traditi Humiliati* genelgesinde Kilise görevlilerini Kilise'nin itibarını sarsıcı sahte öğretilere ve laiklik girişimlerine karşı uyanık olmaya çağırdı. 1831'de XVI. Gregory liberallere muhalif *zelanti* adayı olarak seçildi. Yeni siyasal fikirlere karşı olan Gregory Avusturya'nın baskısına boyun eğmekten yana idi.

Avusturya'da 1815'ten sonra Rusların desteklediği devrim karşıtı Kutsal Birlik sayesinde yaygınlaşan tutuculuk 1821'den itibaren İtalya'daki liberal ayaklanmaları bastırmakta pek zorlanmadı, oysa Fransızlar İspanya'da 1808-13 yılları arasında ve Calabria'da 1806'da baş gösteren direnişleri bastırmakta epey zorlanmışlardı. Papalığın onayladığı ve 1831'de Modena Dükü IV. Francis ile Parma'lı Marie Louise'in desteklediği Avusturya, bazı İtalyan eyaletlerindeki radikalizmin kendi yönetimi altındaki Lombardiya ve Venedik'i etkilemesinden endişe ederek İtalya'yı kesinlikle kontrol altında tutmakta kararlıydı. Bu endişeler diplomatik ve askeri müdahalelere yol açtı. 1821'de Alessandria ve Torino'da-

ki garnizonların özgürlük için ayaklanmaları Avusturya ve krala sadık Piyemonte birlikleri tarafından bastırıldı. Aynı yıl Avusturyalılar Napoli'deki bir *Carbonari* (kral karşıtı) isyanını bastırdılar ve eski tutucu kraliyet rejimini yeniden kurdular. Bir yıl önce Palermo'da bir ihtilal olmuştu. Tüm zorluklara karşın, Fransa ve Belçika'da başarılı devrimlerin gerçekleştiği 1831 yılında İtalya sakin bir dönem yaşadı. Avusturya Başbakanı Prens Metternich'in İtalya'nın yalnızca coğrafi bir terim olduğu konusundaki görüşü haklı çıkmış görünüyordu.

1831'de İtalya'da bu kez Elçiliklere odaklanan yeni bir ihtilal gerçekleşti (aynı şey Modena ve Parma'da da yaşandı). Kuzeyde yer alan Bologna merkezli bu Papalık devletleri son derece ihmal ediliyor, bunlar uzaktaki Roma'nın parasal kaynağı olarak görülüyordu. Aslında 1831'deki ayaklanmalar liberal milliyetçiliğin fazla destek görmediğini ve yönetimdeki aksaklıklar yüzünden hoşnutsuz kesimlerin başka alternatiflere yönelebileceğini gösteriyordu. Avusturya ayaklanmaları 1831'de bastırdı ve 1832'de papalığın kontrolünü sağlamak için yeni bir müdahalede bulunarak elçiliklerdeki gücünü 1838'e kadar sürdürdü. Napolyon'un yeğeni, daha sonra Fransa kralı III. Napolyon olan (I. Napolyon'un oğlu "Roma Kralı", bazılarına göre II. Napolyon'dur) Louis Napolyon 1831'de İtalya'daki devrimci harekete katıldı ve bu sayede nüfuzunu artırdı.

Ayaklanmalar devam etmekteydi. 1843'te Nicola Fabrizi huzursuzluğun en fazla hüküm sürdüğü Elçiliklerde ve Napoli'de başlayan, sonra tüm İtalya'ya yayılan bir ayaklanma planladı. Lombardiya-Venedik'teki durumdan emin olan Metternich planları Napoli ve Roma'ya da aktardı ama buralardaki hükümetlerin pek aktif olmadıklarını gördü. Öte yandan alınan önlemler de isyancıların harekete geçmesini engelledi ve sadece küçük çapta ayaklanmalar yaşandı. Bu arada gerilim artarak devam etti ve 1844'te Napoli Krallığı'ndaki Cosenza'da bir ayaklanma oldu. İsyan bastırıldı. Bunun-

la beraber ittifak halindeki bu hükümetlerin büyük çapta bir isyanı bastıracak güçte olmadığı ortadaydı.

Bu arada radikallerin başarısızlığı İtalyan milliyetçilerin Piyemonte'nin liderliğine daha fazla güvenmelerine yol açtı. Milliyetçi hareket Piyemonte'ye yönelince destekçilerin çoğu daha da tutucu hale geldiler. Bu değişimde 1852'den itibaren Piyemonte'ye başbakan olan Kont Camilllo di Cavour (1810-61) çok etkin oldu.

"Devrimler yılı" olarak tanınan 1848'de bazıları milliyetçi olan devletlerdeki gerilim Avrupa'da yaygınlaşan bir yönetim krizine yol açtı. İtalya'da Avusturya hükümetine karşı artan husumet önemli bir unsur olurken *Risorgimento*, ittifak tezi, Avusturya, rakibi Piyemonte ve onun destekçileri arasındaki rekabetle bütünleşti. İtalya'da Ocak'ta Parma'da ayaklanma oldu; Bolonya, Floransa, Livorno, Modena, Napoli, Parma ve Venedik'te de isyanlar yaşandı. Sicilya'da 1812 anayasası yeniden hayata geçirildi ve kurulan meclis adanın büyük bir kesimine egemen oldu. Napoli'deki ayaklanmalar kralın bir anayasaya izin vermesini sağladı. Öte yandan Piyemonte'de milliyetçi bir değişim yaşamak yönünde bir istek yoktu.

En ünlü Avusturyalı komutan olan ve Napolyon savaşlarında ünü daha da artan Feld Mareşal Joseph Radetzky (1766-1858) Avusturya'nın durumunu güçlendirdi. Milano'dan doğuya, çok güçlü Legnano, Mantua, Peschiera ve Verona kalelerine çekildi. Birleşik İtalyan yurtsever ordusunun komutanı Piyemonte kralı Charles Albert (salt. 1831-49) harekete geçti ama iç ulaşım hatlarını kullanarak dağınık Piyemonte birliklerine karşı daha yoğun bir cephe oluşturan Radetzky İtalyanlara üstünlük sağladı ve daha iyi dövüştü. Radetzky'nin ordusunun üçte biri İtalyanlardan oluşuyordu ve bunların çoğu İtalya'daki Avusturya ordusunun emrinde bulunmuştu. Radetzky'nin 1848'de Verona yakınındaki Custoza'da kazandığı zafer Milano'yu yeniden ele geçirmesini ve Lombardiya'nın büyük bir kısmına sahip olmasını sağladı.

1849'da Charles Albert Novara'da büyük bir yenilgiye uğrayıp tahttan çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Radetzky Venedik'i kuşattı; kıtlık ve kolera salgını kentin teslim olmasına yol açtı. Radetzky'nin 1850-7 yılları arasında Lombardiya ve Venedik Valisi olması Avusturya'nın denetimini güvence altına almakta gücün oynadığı rolü açıkça ortaya koymaktaydı.

Bu arada, 1848 Mayıs ayında Burbon ordusu Napoli'deki isyanları kanlı bir şekilde bastırdı, 1848 sonunda ve 1849 başında Sicilya'ya yeniden egemen oldu. Roma'da, bir reformcu olan IX. Pius (salt. 1846-78) papa seçildi. Pius derhal değişimler başlattı, sansürü büyük çapta kaldırdı, Roma'da seçimle yerel bir hükümet kurdu ve 1848'de Papalık Devletleri için bir anayasa hazırlattı. Bununla beraber, Pius Piyemonte ile birlikle Katolik Habsburglarla savaşmaktan yana değildi. Dolayısıyla 1849'da alaşağı edildi ve cumhuriyetin ilanı gerçekleştirildi. Bu, papaya destek olan tüm Katolik Avrupa için büyük önem taşıyan eski düzenin tamamen reddedilmesi anlamını taşıyordu. Son hızla Tulon'dan Civitavecchia'ya buharlı gemilerle gelen Fransız birlikleri Roma'da başarılı bir kuşatma gerçekleştirdiler ve 1849'da kenti işgal ettiler. İspanya ve Napoli orduları onları destekledi ve Pius o yıl Eylül ayında Napoli'deki Kraliyet Sarayı önünde toplanan Napoli birliklerini kutsadı. Bu arada Avusturya orduları papanın Apeninlerin doğusuna yeniden egemen olmasını sağladılar ve Toskana'da eski düzeni tekrar oluşturdular. Napoli'deki *Museo Nazionale di San Martino*'daki Achille Vespa'nın papanın muzaffer Napoli birliklerini kutsama törenini konu alan tablosu güçlü bir eski düzeni yansıtmaktaydı.

IX. Pius 1850'de Roma'ya geri döndü. Artık bir liberal değildi. 1854'te bir inanç akidesi olarak Günahsız Doğum doktrinini tanımlamak suretiyle Bakire Meryem kültüne katkıda bulundu. 1864'te *Quanta Cura* genelgesine ek olarak *Syllabus Errorum* (Yanlışlar Listesi) adlı belgeyi yayınladı; vicdan öz-

gürlüğü ile parlamenter sistemi bu listeye eklemişti. Pius'un toplantıya çağırdığı Birinci Vatikan Meclisi (1869-70) 1870'te Papalığın Yanılmazlığı konusunda bir bildiri yayınladı. Burada direnişçilerin kamu önünde asıldığı teokratik bir devlet söz konusuydu. 1950 ve 1860'larda Papalık Devletlerinde reform alanında daha olumlu adımlar atıldı ama gerekli yönetimsel yapı ve kaynaklar mevcut değildi. Rossini'nin *Petite Messe Solennelle* (Küçük Ciddi Ayin, 1863) isimli eserini dinleyenler o dönemde dine karşı duyulan coşkunun gücünü hissedebilirler.

Roma Cumhuriyeti Guiseppe Mazzini'yi üçlü yönetimin başı olarak öne çıkardı. *Risorgimento*'nun ana kuramcısı olan Mazzini'nin İtalyan milliyetçiliği fikri yarı dinsel bir niteliğe sahipti; onun gözünde bu milliyetçilik bir ahlaki yenilenme olmalıydı. Savunduğu davanın uluslararası saygınlığa kavuşmasına gayret etti. Esin kaynağı ve fikir adamı olan Mazzini özgürlüğün insan yeteneklerini geliştireceğine ve İtalyanları güçlendireceğine inanıyordu. Özgürlük anlayışı, yaratmak istediği bir ülkenin koşullarını içeriyordu. Özellikle 1789 Fransız Devrimi'ni örnek alıyor, herkesin eşit olmasını değilse bile, sosyal adaletin sağlanabilmesi için herkesin yasalar önünde eşit olması gerektiğini savunuyordu. Mazzini aynı amacı güttüğüne inandığı emekçi kooperatiflerini destekliyordu. Pek hoş bir benzetme olmasa da, Mazzini Mussolini gibi bir hitabet ustasıydı ve dinsel ve laik kavram ve fikirlerin bir araya getirilebildiği etkin bir çağrıda bulunmak için basından yararlanmayı çok iyi biliyordu. Onun demokratik milliyetçiliği Tanrı ile insanlar arasında ruhsal bir birlik sağlamayı hedefliyordu. Mazzini'nin dindarlığı dogmatik değildi ama düşüncelerinin çoğu ve *Risorgimento*'da kullandığı dil Katolikliğin etkisi altında olduğuna işaret ediyordu.

İTALYA'YA BAKINCA

Risorgimento İngiliz ve diğer yabancı politikacılar ve aydınların İtalya ile "gerçek" bir ülke olarak ilgilenmelerine yol açtı. Ortada bağımsızlık özlemi çeken *ve* belli bir oranda geçmişle bağlarını koparan bir millet vardı. Örneğin şair William Wordsworth (1770-1850) Klasik Çağ uygarlığı ve manzarasını çağdaşlaşma isteğiyle bütünleştiren bir İtalya "kavramından" çok etkilendi ve bir sonesinde eski Venedik Cumhuriyeti'nden sitayişle söz ederken İtalyan ozanlarla, din adamlarıyla ve tarihçilerle bağlantılar oluşturdu. Lord George Byron (1788-1824) İtalya'da yaşamaktan büyük zevk almasının yanı sıra *Carbonari* ile ilişkileri yüzünden İtalyanların siyasal özgürlük taleplerini gönülden destekliyordu ve Yunanistan'ın bağımsızlığı için girdiği mücadele olmasaydı rahatlıkla İtalya'da canını bu uğurda verebilirdi. Bununla beraber on dokuzuncu yüzyılda Byron gibi karanlık bir yaşamı olan tehlikeli radikallerin ve 1818'den 1822'de denizde boğulup ölünceye kadar burada yaşayan zevk düşkünü ozan Percy Bysshe Shelley gibi kişilerin sığınağı olduğu için İtalya'nın İngiltere'deki ünü gölgelenmiş olabilir.

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında İtalya'ya olan ilgi daha da arttı. Bunda devrimin İngiltere'de artık ciddi bir tehdit oluşturmaması da rol oynamış olabilir. 1846'da ülkeden gizlice kaçıp Floransa'ya yerleşen Browning'ler gibi yazarlar ve özellikle George Trevelyan gibi tarih bilimciler o dönemdeki İtalya'ya büyük ilgi duymaktaydılar. Charles Dickens *Risorgimento*'yu gönülden destekliyordu, William Ewart Gladstone ve Vikont Henry Palmerston gibi ünlü politikacılar da. Örneğin 1850'lerde Toskana'nın özellikle Protestanlara yönelik infazları *Risorgimento*'nun daha fazla desteklenmesine yol açtı.

Daha genel bağlamda Katolik aleyhtarlığı önemli bir rol oynadı ama aynı zamanda bu, İrlanda'da halkın papalık rejimini daha fazla desteklemesine neden oldu.

Risorgimento lehine birçok konferans düzenlendi ve gazetelerde makaleler yayınlandı. William Bell Scott'un 1861'de tamamladığı *The Nineteenth Century, Iron and Coal* (On Dokuzuncu Yüzyıl, Demir ve Kömür) isimli tablosunda görünen yerel gazetede o yıl Mart ayında Newcastle'da düzenlenen gösteri ile ilgili şöyle bir ilan yer alıyor: "Muhteşem Panorama!!! Garibaldi İtalya'da. Özgürlük İçin Mücadele Ediyor." O yıl İngiltere İtalya Krallığını resmen tanıyan ilk ülke oldu. Giuseppe Garibaldi (1807-82) 1864'te İngiltere'ye geldiğinde işçi sınıfının alkışlarıyla karşılandı. Giysilerde ve aksesuarlarda moda onu izledi ve büyük bağışlar toplandı. Bir bisküvi markasına Garibaldi adı verildi.

Öte yandan, bu heyecan fazla sürmedi: Birlik sağlanınca İtalya'ya beslenen duygusal yakınlık da azaldı; zaten *Risorgimento* döneminde bile özellikle İngiltere'de bu meseleye sadece bir lütuf olarak yakınlık gösterilmişti.

RISORGIMENTO'NUN ZAFERİ

Birçok yorumcu 1860 yılı sona ermeden durumun çok değişeceğini bilse çok şaşırırdı. 1850'de Fransa Kuzey İtalya'daki bir savaşta Avusturyalıları alt eden Piyemonte'yi destekledi. Bunu yaparken Avusturya'nın Metternich'ini andıran, Piyemonte'nin önde gelen bakanı Kont Cavour'un politik açıdan farklı ama sosyal açıdan benzer bir dava için ustaca uyguladığı manevraların etkisinde kalmıştı. 1852-9 ve 1860-1 yıllarında başbakan olan Cavour *Risorgimento*'daki popülist unsurlara karşıydı. O ve III. Napolyon'un Avusturya ile savaşmak için 1858'de yaptıkları gizli anlaşma Avusturya'nın hezimeti ile sonuçlandı. Bu çatışmada 1859'da Fransa askeri

açıdan çok önemli bir rol üstlendi zira Piyemonte birlikleri sadece 60.000 kişilik bir güce sahipti. İtalya tarihindeki dönüm noktalarında dış güçlerin rolü 1917-18 ve daha büyük oranda 1943-5 yıllarında görülebilir. Öte yandan burada söz konusu olan yalnızca İtalya tarihi değildir. Aynı duruma Fransa'da 1918 ve 1944 yıllarında tanık olunabilir.

Döneminin Mussolini'si olan III. Napolyon'un kendini beğenmişliği ve zafere olan aşırı tutkusu İtalya'daki ittifakta büyük rol oynadı. III. Napolyon amcası I. Napolyon'un sevecen ayak izlerinin peşinden gittiğine inanıyordu. Aynı zamanda Rusya ile 1854-6 yıllarında yapılan Kırım Savaşı sırasında 1855'te (İngiltere ve Türkiye ile müttefik olan) Fransa ile ittifak kurarak 18.000 asker gönderen Piyemonte'nin ve amcazadesi Cavour tarafından 1858'de özellikle bu amaçla Paris'e gönderilen Castiglione Kontesi Virginia Oldoini ile olan ilişkisinin etkisi altındaydı.

Fransa birliklerini tren yolunun yanı sıra buharlı gemilerle İtalya'ya sevk etti. Bu sayede Alpler'in oluşturduğu sorunların üstesinden gelinebiliniyor, özellikle Avusturya'nın Milano'dan Piyemonte'ye doğru ilerlemesi önlenebiliyordu. Fransız birlikleri trenlerle Toulon ve Marsilya limanlarına gelip gemilere bindiler, daha sonra yine trenle yollarına devam ettiler. 1859 yılı 4 Mayıs'ında Magenta'da ve 24 Haziran'da Solferino'da Avusturya'yı yenilgiye uğratan Fransa bu savaşlarda rakiplerinin yivsiz toplarına karşı yeni geliştirdiği yivli topları sayesinde üstünlük sağlamıştı. Fransız topları Avusturyalıların önce topçusunu sonra da piyadesini darmadağın etti. Artık muharebeler daha yıpratıcı oluyor ve taraflar daha yakın mesafeden çarpışıyordu. Fransız piyadeleri kılıçlarını çekip eğitim ve liderden yoksun olan ve gelişmiş tüfeklerinden yararlanmayı beceremeyen Avusturyalı düşmanlarının üzerine yürüdüler. Avusturyalılar nişan alma ve ateş açma konularında yeterince eğitilmemişlerdi; bu yüzden Fransızlar yakın dövüşte kılıçlarını kullanabildiler. Uygulanan başlıca

taktik, I. Napolyon dönemindeki gibi, süvari ve piyadeyi kol düzenine sokarak yoğun şekilde konuşlandırmaktı.

Her iki taraf da uygun planlama yapamamış ve emir-komuta zincirini iyi işletememişti. Özellikle hızlı, sistematik ve yetkin karar verme ilkesi geçerli kılınamıyordu. Generaller harekâtlarda zamanlama ve buna bağlı olarak taktik belirlemede ideal stratejiye ulaşamamışlardı. Bu durum sistemsiz ve gevşek komuta ortamından; tutarsız stratejilerden, genel planlamanın yetersizliğinden ve gelişigüzel oluşturulan taktiklerden kaynaklanıyordu. Komuta kademesindeki bu uygulamalar başta III. Napolyon olmak üzere komutanların ne kadar yetersiz askeri liderler olduğunu ortaya koymaktaydı.

Çok fazla asker konuşlandırmak ulaştırma, ikmal ve kontrol sorunları yaşanmasına yol açıyordu. Solferino'da yaklaşık çeyrek milyon asker vardı. Bu sayı komuta-kontrol açısından sorun oluşturuyordu ve her iki tarafta da üst düzey sorumlular giderek acımasız bir hal alan savaşı kontrol altında tutamuyorlardı.

Bu yüzden Fransızlar büyük kayıplar verdiler ve düzenlenen sefer orduda Piyemonte'dekinden daha ciddi sıkıntılar yarattı. Dahası Avusturyalılar Solferino'da başarılı bir geri çekilme gerçekleştirdiler. Tüm bu nedenlerle Fransızlar güçlü Avusturya kalelerine saldırmaya ve Venedik'i fethetmeye kalkışmadılar. Bu gerçekten çok zor olurdu, zira Avusturya ordusundaki İtalyanca konuşan birlikler savaş alanında çok başarılı bir sınav vermişlerdi ve firar edenlerin sayısı da çok az olmuştu. Avusturyalıların bir karşı saldırıya geçme olasılığı vardı. Fransa'nın başarısı karşısında Prusyalıların nasıl tepki vereceğinin bilinmemesi ve Fransa'daki Katolik çevrelerin papalığın içinde bulunduğu durumdan endişe duyması yüzünden III. Napolyon 1859 Temmuz'unda Villafranca Ateşkes Görüşmelerini başlattı. Ayrı olarak yapılan bu barış Cavour'un istifa etmesine yol açtı ama 1860'ta yeniden iktidara geldi.

Venedik Avusturya'ya bırakıldı; zaten burada savaşın sürmesi halinde devrimci ulusalcılığın güç kazanmasından endişe eden kent barış istiyordu. Piyemonte Lombardiya ve Parma'ya sahip oldu ama 1860'ta 24 Mart'ta imzalanan Torino Antlaşması ile Savoy Düklüğü ile Nice Kontluğu'nu savaş tazminatı olarak Fransa'ya bırakmak zorunda kaldı. Ayrıca Avusturya'ya karşı bir garanti oluşturan Fransa ile ittifakı desteklemesi gerekiyordu. Nice'de doğmuş olan Giuseppe Garibaldi bu yüzden çok şikâyetçiydi. Her iki hükümetten ve Fransız ordusundan baskı gören Nice ve Savoy halkı birleşme konusunda bir halk oylamasına katıldılar. Burada en büyük kazanım önemli bir sanayi ve tarım merkezi olan ve aynı zamanda Kuzey İtalya'da politik açıdan önemli bir yer tutan Lombardiya oldu. Milano da İtalya'da Roma'dan sonra ikinci ağırlık merkeziydi.

Savoy Meclisi, Piyemonte'nin yönetimi, Savoy ve Nice uzun süre Fransızların elinde kaldı. Uzan zaman Cenova'ya bağlı kaldıktan sonra 1768'de Fransızlar tarafından satın alınmış Korsika da öyle. Mussolini döneminde ve Fransızların 1940'taki yenilgisinden sonra İtalyan işgali sırasında birtakım *rövanş* umutları beslendiyse de o zamandan bu yana herhangi bir gelişme yaşanmadı.

Savaşın sonunda Piyemonte kralı II. Victor Emmanuel (salt. 1849-61) *Risorgimento*'nun simgesi Garibaldi'nin Papalık Devletlerine saldırıda bulunarak birleşme davasını yürütmesini yasakladı: Her zamanki gibi milliyetçilik koşulları yandaşların bölünmesine yol açmıştı ve bu, milliyetçilikte denetimin Mazzini'den Cavour'a geçmesine neden olmuştu.

Bunun üzerine Garibaldi Piyemonte ordusundaki generallik görevinden istifa etti ve 1860'ta 1000 kırmızı gömlekli gönüllü ile Cenova'dan Marsala'ya yelken açtı. 4 Nisan'da Palermo'da Napoli'li Burbonların İki Sicilya Krallığı'na (Sicilya ve Kuzey İtalya) karşı Sicilya'da başlattığı ayaklanmaya destek olmak amacıyla 11 Mayıs'ta Marsala'da karaya çıktı.

Garibaldi'nin ordusu hızla ilerledi. Calafimi ile Milazzo'daki muharebelerde ve Palermo'daki sokak çatışmalarında hızla başarılı olmasından sonra zafere ulaştı. Moral çok önemliydi. Milazzo'da Burbon ordusu daha az sayıda kayıp vermesine karşın geri çekilmek zorunda kaldı. İngilizler deniz kuvvetleri ile sadece harekâtın ilerlemesini engellemekle kalmadılar, aynı zamanda Garibaldi'nin gemileri ile Napoli'nin deniz gücünün arasına savaş gemileri sokarak bunların teknelere saldırmasına da fırsat vermediler.

1860'ta Garibaldi Sicilya'dan Güney İtalya'ya geçti, 7 Eylül'de Napoli'yi işgal etti ve Volturno Muharebesi'nde II. Francesco'yu yenilgiye uğrattı. Sonra fethettiği yerleri Victor Emmanuel'e vererek onun yüzyılın en geniş kapsamlı zaferleri sonrasında bir İtalyan krallığı yaratmasını sağladı. Zaferin yanı sıra Napoli halkı da ayaklanmıştı ve Garibaldi'nin bu kadar çabuk zafere ulaşması onun cumhuriyetçiliğinden ve Piyemonte Meclisine destek vermesinden ziyade Burbonlara karşı duyulan öfke sayesinde gerçekleşmiş olabilir. Artık Fransa tahtında Burbonların bir kolu oturmamaktaydı ve Napolili Burbonların davası Napoli'de ve ülke dışında destek görmüyordu. Bir başka açıdan bakıldığında, Napoli'de dış güçlerin etkisiyle yeni bir yabancı düzen oluşmuştu. O zamandan bu yana bazı Napolililer tarafından dile getirilen bu durum diğer İtalyan yorumcular tarafından ön plana çıkarılmıyor. Bunun yerine, bir dış düşmana, Avusturya'ya karşı verilen mücadele üzerinde duruluyor.

Victor Emmanuel'in komutasındaki Piyemonte ordusu 1859'da Avusturya'nın Bologna ve Ancona'daki garnizonlarını geri çekmesinden yararlanarak Romagna'yı işgal etti ve papalık ve Napoli güçlerini yenilgiye uğratmak ve Garibaldi'nin İtalya'nın geleceğini belirlemesini engellemek amacıyla güneye yöneldi. 1860'ta Milano'daki halk oylaması sonucu Romagna resmen Piyemonte'ye bağlanmıştı. Papa orduları 1859'da Perugia'da baş gösteren bir isyanı şiddet kullanarak

bastırdı ama 1860'ta Piyemonte birlikleri buraya ulaştığında papanın otoritesini temsil eden kale halk tarafından yıkıldı. Yapılan halk oylamasında Umbria yeni İtalya krallığının bir parçası oldu. Lombardiya 1859'da Sardunya Krallığı'na verildi; bunu Modena, 1860 yılı Mart ayında Parma ve Toskana, Ekim'de İki Sicilya Krallığı ve Kasım'da Romagna, Marches ve Umbria takip etti.

EKONOMİK SIKINTILAR

Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları yüzünden büyük sıkıntılar yaşayan İtalyan devletlerinin ekonomisi mücadelesini sürdürmeye devam etti. Bunun bir nedeni sanayi ve tarım alanında çekilen sıkıntıların başka yerlerdeki teknolojik değişimlerden kaynaklanmasıydı. Bu durumda giderek artan bir baskı oluşmakta, gerekli sermaye yatırımlarına ulaşılamamaktaydı. Dahası bu sosyal ve siyasal gerilimler kapitalizm ve kaynaklar üzerinde oluşan rekabet yüzünden yaşanmaktaydı. Ekonomik seçenekler de bu koşullardan etkileniyordu; devletler Restorasyon (1815'ten sonra) ile soyluların egemenliğini yeniden oluşturmak ve daha liberal olan orta sınıfın gücünü sınırlamak peşindeydiler. Kapitalist baskılar aynı zamanda özellikle büyük tarım arazilerinin oluştuğu kırsal kesimlerdeki bağımsız köylü aileleri üzerinde etkili oluyordu. Bunun sonucu olarak topraksız, ücretle çalışan sınıf giderek kalabalıklaşmaktaydı. Durumdan hoşnut olmayan halk pirinç tarlalarına saldırıyor, grev yapıyordu.

Nüfusun çoğunluğu büyük bir baskı altındaydı. 1816'da kıtlık ve hastalıktan kaynaklanan ciddi bir kriz ölüm oranlarını artırdı. Toprak, iş ve yiyecek için gerçekleşen halk ayaklanmaları ekonomik sistem üzerindeki baskının artmasına yol açtı. Tarımsal teknik ve teknolojinin ilkelliği toprak üzerindeki baskıda önemli bir sorun oluşturmaktaydı. Küçük oğullar ve yoksul ortakçılar özellikle zor koşullar altındaydı. Kentlerde artan yoksulluk gündelikle çalışanların sayısında artışa

yol açıyordu. Yoksulluk özellikle Güney İtalya'da, bilhassa Calabria'da çok ciddi boyuttaydı.

Birçok ülkede olduğu gibi, birçok insan sürekli olarak yetersiz beslenmekteydi. Nüfus artışı daha çok tahıl ekimine yol açarken genellikle gübrenin ana kaynağı olan hayvancılığa gerekli ilgi gösterilmiyordu. Buradaki sorun besinin yetersizliği değil mevcudun ne tür olduğu idi. Makarna ve kuru fasulye temel gıda maddeleriydi. Batı ve merkezi Sicilya gibi birçok bölgede çoğu kez ekmek bulunmuyordu ve onun yerine firavun inciri tüketiliyordu. Köylüler nadiren et yiyorlardı. Yemekler çoğu zaman çorba şeklinde pişiriliyordu.

Özellikle kadınlar çok zor durumdaydılar. Terk edilen çocukların büyük çoğunluğu kızlardan oluşuyordu. Birçok kadın tarım alanında, özellikle ot yolmada, ya da imalathanelerde, özellikle dokuma ve eğirme işlerinde çalışıyordu. 1835'te Sicilya'da çoğu köylü kadının sanayi işletmelerinde ya da ev işlerinde görev aldıkları belirtiliyordu.

Batı standartları açısından İtalya ekonomik bakımdan geri kalmış, sermaye yoksunu, kısıtlı bir iç piyasaya sahip, gelişime, çağdaşlaşmaya ve değişime hemen hiç ilgi göstermez durumdaydı. Bu özellikle Kilise için söz konusuydu. Globalleşmeden kaynaklanan baskılar İtalya'da birçok tarım ve sanayi dalının zarar görmesine sebep olmuştu. Bunun sonucunda çeşitli piyasalarda ve iş alanlarında büyük kayıplar yaşanıyordu. Bu da geleneksel ekonomide gelir kaynaklarının desteklenmesini engellemekteydi. Bunun yerine, uzmanlaşma ön plana çıkmaktaydı.

Aynı zamanda ekonomik baskılarda bölgesel farklılıklar da büyük önem taşıyordu. Aşağı Po Vadisi ya da Apulia'nın aksine Piyemonte'de küçük çiftlik işletmeleri ön planda olmayı sürdürmekteydi, bu nedenle bu işletmelerin daha az olduğu ve toplumun daha fazla bölündüğü yerlere oranla burada daha az sınıf çatışması ve daha fazla siyasal istikrar gözlenmekteydi. Bölgeler arasındaki bölünmeler bunların

içindeki ayrışmalarla eşdeğerdi ve bu İtalya tarihinde genellikle geçerli bir durumdur.

Teknoloji ve altyapıda önemli değişimler oldu. 1818'de Napoli bandıralı *Ferdinando I* isimli ilk buharlı gemi Akdeniz'e açıldı. 1839'da ilk İtalyan tren yolu inşa edildi. Yaklaşık 3 kilometre uzunluğundaki ilk önemli İtalyan tüneli deniz seviyesinden 472 metre yukarıda bulunan Liguria ve Piyemonte arasındaki Giovi geçidinde elle kazıldı ve 1852'de demiryolu ulaşımına açıldı. Cavour Piyemonte'de bir demiryolu sistemi geliştirmek için büyük miktarda kredi aldı. 1866'da tüm yarımada demir ağlarla örülmüştü. Elektrikli telgraf sistemi 1847'de başladı ve İtalya ile Fransa ve Avusturya, daha sonra İngiltere ve Almanya arasında bağlantı sağlandı. İtalya gerçekten değişmekteydi.

9.

GERÇEKTEN BİRLEŞMİŞ BİR ÜLKE Mİ? 1861-1918

17 Mart 1861'de Piyemonte kralı II. Victor Emmanuel'in (salt. 1849-61) İtalya Kralı ve Cavour'un Başbakan olduğu İtaya krallığının oluşması yarımadada bir değişime yol açtı. Avusturya hâlâ belli bölgelerde, özellikle Venedik'te, aynı zamanda bazı milliyetçilerin gerçek İtalya olarak tanımladığı Istria, Dalmaçya ve Trentino gibi yörelerde egemendi. Dahası, İtalya'nın merkezindeki Papalık Devletleri bu yeni siyasi düzene karşı idiler. IX. Pius (salt. 1846-78) İtalya'nın birleşmesine ve özgürleşmesine en önde gelen muhalifti. 1861'de yeni kurulan devlet dine özgürlük tanıdı. Pius Katolik Kilisesi'nin konumunu etkileyeceği için buna kesinlikle karşıydı.

Garibaldi'nin 1862 ve 1867 yıllarında Roma'yı özgür kılma çabaları başarısız oldu. 1862'de Aspromonte'de Garibaldi'nin Roma'ya doğru ilerlemesi İtalyan birlikleri tarafından kanlı bir biçimde engellendi. Üniter bir devlet değil bir İtalyan konfederasyonu isteyen III. Napolyon Papa'yı destekliyordu. Bu destek, Papa'nın silahlandırdığı, Katolik Avrupa ve Kanada'dan gelen "haçlılardan" çok daha etkindi. 1867'de Garibaldi'nin adamları papanın birliklerini Monterotondo'da yenince Fransızlar papanın ordularıyla birleşip Mentana Mu-

harebesi'nde Garibaldi'yi hezimete uğrattılar. Papalık Devletlerinden hemen hiç destek görmeyen Garibaldi en azından birtakım yetkililerinin onayını aldığı İtalyan hükümetinin başına dert olmuştu. Dahası Mazzini'nin devrimci cumhuriyetçilik bir yana demokrasi talebi dahi yerine getirilmemişti.

1866'da III. Napolyon'un teşviki ile İtalya Avusturya ile savaşan Prusya'ya katıldı. Avusturyalılar İtalyanları Custoza'da yendiler (24 Haziran), aynı zamanda Adriyatik Denizi'nde Lissa'daki deniz savaşını da kazandılar (20 Temmuz). Venedik fethinin yanı sıra İtalyan hükümeti Adriyatik'in öbür yakasındaki Istria ve Dalmaçya'yı da ele geçirmek istiyordu. Lissa adasını işgal etmeyi tasarlıyordu ama donanması daha küçük ve daha hafif silahlarda donatılmış Avusturya filosunun saldırısına uğradı. Borda bordaya yapılan bu karmaşık muharebeye hazırsızlık yakalanmaları ve emir-komuta zincirinde sorun yaşamaları İtalyanların çok fazla kayıp vermesine yol açtı. Savaş sırasında Venedikli denizciler Piyemonte ve Lombard deniz kuvvetlerine karşı Avusturyalıların yanında saf tuttular. İtalyan donanması Lissa çevresindeki sularda egemenliğini sürdürdü ama basın bu savaşı bir felaket olarak tanımladı.

Bununla beraber, Prusyalılar bugünkü Çek Cumhuriyeti'nde yer alan Sadowa'da 3 Temmuz'da Avusturyalılara büyük bir darbe indirdiler ve Viyana'ya doğru ilerlediler. Avusturya'da halkın moralinin bozulması ve İtalyanların Trieste ve Trent'e doğru ilerlemesi sonucunda Avusturya barış çağrısında bulunmak zorunda kaldı. İmzalanan barış antlaşması ile Prusyalılar Avusturya'nın zayıf düşmesini istediğinden İtalya Venedik'e sahip oldu. İtalya için bu, başka hiçbir şekilde elde edemeyeceği bir kazanımdı. Fransa'dan yararlandığı gibi şimdi de Prusya'dan yararlanmaktaydı. İtalya Prusya ile birlikte Avusturya birliklerini savaş dışı bırakmıştı.

Venedik Avusturya'nın egemenliğinde kalsaydı bu Avusturya ile İtalya arasında ister istemez bir savaşa yol açacaktı.

Dahası, bu savaş olmasaydı İtalya Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Müttefiklerin saflarında yer alabilirdi. Öte yandan, Avusturya'nın Venedik yüzünden bir savaş başlatması, özellikle Avusturya birliklerinin Milano yakınlarında konuşlanması İtalya için ciddi sorunlar oluşturabilirdi.

1870'te İtalya bir kez daha Prusyalıların başarısından yararlandı. III. Napolyon Almanya ile çatışma olasılığı yüzünden birliklerini Roma'dan çekti. İtalyan ordusu Roma'ya saldırdı ve kent zayıf ve kısa süreli bir direnişten sonra teslim oldu. Geleneksel Katolikliğin maruz kaldığı bu darbe Papalık Devletlerinin ilhakına yol açtı. Roma İtalya'nın başkenti oldu. 1849-70 yılları arasında sergilediği bağımsızlık mücadelesi ve siyasal önemi Roma'nın başkent olmasını gerektiriyordu. 1849'daki Roma cumhuriyeti ve antik Roma böylece yeni devletle bütünleşmiş oldu.

IX. Pius II. Victor Emmanuel'i aforoz ettiği Vatikan Sarayı'na çekildi ve yeni düzeni tanımayı reddetti. 1929'daki Lateran Antlaşmalarına kadar ardılları da aynı tutumu sergilediler. Buna karşın, *Risorgimento*'ya muhalefette papanın rolü liberal milliyetçiliğin papaya karşı çıkmasını sağladı. Galileo İtalya'da ulusal bir kahramanlık simgesi oldu. 1887'de Galileo anısına Roma'da dikilen mermer sütun dindar olmayan basın tarafından alkışlanırken Vatikan'ın resmi gazetesi tarafından sert bir şekilde eleştirildi. Bologna'da bir *Piazza Galileo* (Galileo Meydanı) açıldı. Aslında, Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet döneminde (1871-1940) görüldüğü gibi, İtalya'da politik bir girişim olan liberalizm bir anlamda dindar olmayan kesimin başlattığı bir hareketti. Spoleto'da bir manastırın kalıntıları üzerinde inşa edilen ve 1864'te faaliyete geçen *Teatro Nuovo* o dönemdeki değer yargılarını temsil etmektedir.

Gene Fransa'da görüldüğü gibi, bu siyasal kültür güçlü bir Katolik ülkede büyük ayrışmalara yol açtı, çeşitli politik ittifaklar ve dinsel bilinç oluşturarak cumhuriyeti zaafa uğrattı. Durum İtalya'da daha da ciddi sorunlara neden oldu çünkü

devletin temelleri daha zayıftı. Papalıkla ilgili tutumun sonucu olarak, *Risorgimento*'nun birleştirici bir ulusal efsaneye dönüşümü engellendi. Halkın çoğunluğu için bu bir içsavaştı ama örneğin Japonların 1868'de Meiji Yenilenme hareketine direnişi ve 1877'deki Satsuma ayaklanmasından daha fazla benimseyebilecekleri, hatta onaylayabilecekleri bir gelişmeydi. Dahası, bu dönemde halk arasında Kilise'den bağımsız olarak varlığını sürdüren dinsel kültlerde Katolik inancın belirgin bir şekilde canlandığı görüldü.

Yeni devlete ve oluşturulmak istenen ulusa muhalefet sadece papalıktan kaynaklanmıyordu. Romagna'da ruhban sınıfının yanı sıra radikaller de yeni devlete karşı direndiler. Güney İtalya'da tarımsal alandaki değişimde büyük yolsuzluklar yaşandı; eski arazi sahibi aileler azalırken sahip oldukları topraklarla ve unvanlarla övünen yeni seçkinler ortaya çıktı. Çoğu politik nitelikte olan ve uzun süredir devam eden eşkıyalık faaliyetleri sonucu 1866'da Palermo'da büyük bir ayaklanma çıktı. Yeni hükümet tanıklara baskı uygulandığı için güvenemediği adalet sistemini değiştirdi ve askerlerce yürütülen yeni bir düzen oluşturdu. Bu düzende sivillerin kurşuna dizildiği şiddet olayları yaşandı.

Kimlik, ilgi ve bağlılık açısından uzaktaki devlet değil, yakın çevredeki bölge öne çıkmaktaydı. Kimileri için *Risorgimento* dış güçlere bağlıydı. Mazzini'nin demokratik milliyetçiliği de fazla rağbet görmemekteydi. Dahası İtalya'da kişi başına düşen gelir de artmıyor, özellikle güneyde nüfus artışından kaynaklanan sorunlar yaşanıyordu.

Irak'ta 2003 yılında gözlemlendiği gibi, yeni düzen Napoli ordusuna acımasız davranmaktaydı: Terhis olan askerler maaş alamıyor, iş bulamıyorlardı ve bazıları tutuklanıyordu.

Bir başka sorun büyük göç dalgalarıydı; başta Sicilya ve Napoli olmak üzere pek çok kentten insanlar göçüyordu. Bu göçler İtalya'nın 1873'ten sonra demiryolları ve deniz kuvvetlerine silah temini için çelik üretimini artırma kararı alması

üzerine Fransa'nın demir ve çeliğe uygulanan gümrük vergisini yükseltmesi sonucu Fransa ile yaşanan ekonomik savaşın tetiklenmesinden kaynaklanıyordu. Fransa buna tepki olarak İtalya'dan özellikle güneyden ithal edilen gıda maddelerinde ödenen gümrük vergisini artırdı. Bu arada, daha ucuz olan Amerikan kükürdü uluslararası piyasada boy gösterince Sicilya kükürdünün üretimi düştü; bu da yeni bir işsizlik sorunu yarattı.

Göçmenler Yeni Dünya'da, özellikle Arjantin, Brezilya ve Birleşik Devletlerde yeni ekonomik olanaklar aradılar. Bu ülkelerin her birinde daha önceki göçlerden oluşan büyük İtalyan yerleşim bölgeleri vardı. İtalya'daki milliyetçi yorumcular işgücü kaybından yakınıyor ama tek çıkar yolun arazi ve pazar sağlayacak İtalyan sömürgeleri oluşturmak olduğunu ileri sürüyorlardı. O zaman da daha sonra da göç İtalyan tarihinde önemli rol oynadı, buharlı gemilerin gelişmesi ve yeni göçmenleri destekleyen ailevi ve benzeri bağlantılar oluşturulması göçleri daha da hızlandırdı. Bir İtalyan Atlantik'i oluştu. Cenova bir denizcilik merkezi olarak öne çıktı. Napoli de önemli bir rol üstlendi.

Boston, New York ve Rio de Janeiro İtalya tarihinin bir parçasına dönüştü. Brezilya'da politikacılar ve işyeri sahipleri ekonominin köle olsun olmasın Afrika kökenlilere bağımlılığını azaltmak için İtalyan göçmenlere kucak açmaktaydılar. Birleşik Devletlerde durum farklıydı. Katoliklere, Akdenizlilere ve İtalyanlara karşı ulusal bir husumet mevcuttu. Dolayısıyla bu husumet yalnızca Katolik olan İrlandalı ya da Polonyalı göçmenlere karşı duyulandan daha fazlaydı. Bu tutum 1824'te Amerika Birleşik Devletleri'nde göçü sınırlayan yasaların çıkarılmasına neden oldu.

Bu arada, İtalya, Amerika'daki ekonomik gelişmeden, özellikle Amerika'nın tahıl ihracatından büyük zarar görmekteydi. Bu yüzden 1870'li yılların başında İtalya dahil tüm Avrupa'da tahıl fiyatları düştü. Bu durum Umbria dahil tüm tarımsal alanları etkiledi ve yeni yeni göç dalgalarına yol açtı.

Vergilendirme ve kamu harcamalarında belirlenen ilkeler halkın büyük çoğunluğunun yaşam standardına katkıda bulunmaktan uzaktı. Vergi gelirlerinin yarıdan fazlasını özellikle tuz ve temel gıda maddelerinden alınan dolaylı vergiler ve kent girişlerinde alınan harçlar oluşturuyordu. Öte yandan, kentlerdeki ya da kırsaldaki işçi sınıfı için çok az harcama yapılıyordu. Bunun yerine orduya, orta sınıf ve devlet için yeni oluşturulmakta olan merkezlere, örneğin 1884'te korkunç bir kolera salgınına uğrayan Napoli'deki *Corso Vittorio Emanuele II* ve *Corso Umberto I* gibi önemli caddeler ve çevresine para akıtılıyordu.

Cavour 1850'lerde sanayileşmeye destek olduğunda ekonomik politikalar kuzeyde sınai gelişim sağladı. Nispeten liberal bir gümrük vergisi sistemi güneyde endüstriyi zanaat düzeyinden daha ileriye taşıma çabalarına ket vurdu. Dahası, birleşme kuzeydeki ürünlerin güneye serbestçe girişini sağlayarak iş alanlarını etkiledi. Buna ilaveten, iki önde gelen çelik üretim merkezi (Cenova ve Napoli yakınındaki Pietrarsa) ile bir karar vermek üzere oluşturulan bir meclis komitesi, kulisler sonucu üretimin Cenova'da odaklanmasına karar verdi.

Güneyde arazi sahiplerinin topraklarının başında bulunmaması da ayrı bir sorundu. 1890'larda Sicilya'da sık sık baş gösteren köylü ayaklanmaları sıkıyönetim kararı alınarak ve isyanda başı çeken köylülerin sürgüne yollanması ile ya da arazi sahipleri tarafından engellenen toprak reformu politikaları ile bastırılıyordu. Yaşam koşulları çoğu kez çok ağırdı. Leopoldo Franchetti *La Sicilia nel 1876*'da ülkenin iç taraflarındaki bir kasabayı şöyle anlatıyor: "Tepeye ulaştığınızda yağmurla taşınıp yamaçlara dağılmış dışkıları görüyorsunuz, sonra da sıra sıra dizilmiş yıkık dökük barakaları. Açık kapının gerisinde çoğu kez penceresiz, kir pas içinde bir oda görünüyor; burası bir köylü ailesinin tüm bireylerinin ve varsa hayvanlarının ortaklaşa barındıkları yer." Bunlar karanlık ve rutubetli evlerdi. 1871'de Sicilya nüfusunun yüzde 87'si okuryazar değildi.

TARİHİ OPERALAŞTIRMAK

Dönemin ünlü bestecileri Verdi ve Puccini geçmişe dair bir kahramanlık öyküsü yarattılar. Vincenzo Bellini (1801-35) *Norma*'da (1831) Roma yönetimindeki Galya ile Avusturya yönetimindeki İtalya arasında bir paralellik çiziyor. *Risorgimento*'ya son derece bağlı olan ama Avusturya'nın uyguladığı sansürün de bilincinde olan Giuseppe Verdi (1813-1901) tıpkı Rossini'nin *William Tell*'de (1829) yaptığı gibi çoğu kez uzaklardan ve dolaylı göndermeler yapıyor. *Nabucco*'da (1842) Mezopotamya'da (Irak) sürgünde olan Musevi köleler ezilen İtalyanları temsil ederken *La battaglia di Legnano* (1849) (Alman) İmparator Barbarossa'nın 1176'da Lombard Birliği tarafından yenilgiye uğratılmasından yararlanarak bir ayaklanma çağrısında bulunuyor. Mantua'da geçen *Rigoletto* (1851) iğrenç bir dükü, muhtemelen 1328'den 1708'e kadar İktidarda kalan Gonzagalardan birini temsil etmekte. *La Forza Del Destino'da* (1861) Verdi 1744'te Avusturyalıların Velletri'de Napolililer tarafından yenilmesini –bu kez İtalyanların gözünden– sergiliyor. Verdi 1860'ta Garibaldi'nin giriştiği seferi destekledi ve İtalyan meclisinde yer aldı.

İlk kez 1900'de Roma'da temsil edilen ve Victorien Sardu'nun 1887'de yazdığı *La Tosca* adlı oyuna dayanan *Tosca*'da Giacomo Puccini (1858-1924) bir yıl önce karşı devrimcilerin Cumhuriyet'i baskı altına aldığı 1800 yılındaki papalık Roma'sını sergiliyor. Eserin kahramanları Cavaradossi ve Angelotti özgürlük savaşçıları, Baron Scarpia ise değişim peşinde olan herkesi bastırmakla görevli gizli polis şefidir. Napolyon'un başarıları ve başarısızlıkları olaylarla dile getirilir, Marengo Muharebesi'nin başındaki yenilgisi bir *Te Deum* ile yansıtılırken daha sonraki başarısı yasadışı bir yaşam sürerken

esir düşen Cavaradossi'nın özgürlük şarkısına ve Scarpia'nın umutsuzluğa kapılmasına esin kaynağı olur. Faşist İtalya'da sahneye konan operalarda çağdaş dekorlar, hem yeniden yaratılan dönemin yoğunluğuna zarar verir, hem de bir olgudan ve kültürel olaydan ötekine geçerken akıcı ama çoğu kez de yanıltıcı görüntüler oluşturur.

Diğer operalar bugünü, özellikle 1890'ların *Verismo*'sunu yansıtıyor; Pietro Mascagni'nin *Cavalleria Rusticana*'sında (1890) köylüler ve Umberto Giordano'nun *Mala Vita*'sında (1892) gecekondu sakinleri anlatılıyor. Sırasıyla Sicilya ve Napoli'de geçen bu operalar aynı zamanda İtalya'nın başka bölgelerindeki izleyicilere "güneydeki sorunlar" hakkında bilgi veriyor.

BÜYÜK GÜÇ OLMA TUTKUSU

Birlik sağlanınca İtalya çeşitli sosyal, ekonomik ve politik sorunlara karşın büyük bir güç olma arzusuna kapıldı. Bu arzu milliyetçi görüşten ve kuzeyde, özellikle Milano ve Torino'daki büyük çaplı sanayileşmeden kaynaklanıyordu. Demiryolları İtalya'nın birçok bölgesini birbirine bağlamakta ve kuzeyde çok değerli bir ağ oluşturmaktaydı.

Milliyetçilik giderek hız kazanıyordu. Bunun bir nedeni insanlığın varoluş ve gelişimindeki temel unsurun mücadele olduğu ve geleneksel kültür açısından mücadelenin erkekliği simgelediği inancıydı. Bu inanç topluma ve uygarlığa canlılık kazandırıyordu. Bu, İtalya'da hem ulusalcılar hem de fütüristler tarafından paylaşılan bir görüştü. Savaştan yana olmak cesaretin ve erkekliğin simgesiydi. Fütürizm İtalya'da 1909'da ortaya çıktı. Son derece dinamik olan fütürizm eskiyi yok etmek istiyordu. 1910'da fütürizmin kurucusu Filippo Tommaso Marinetti geçmişi ve eski değerleri temsil ettiği gerekçesiyle Venedik'teki Büyük Kanal'ın asfaltlanmasını ya da kaplanmasını istedi.

Mücadeleye ve savaşa olan inanç *Risorgimento*'nun yeni devletin tarihçesinde başrolü oynamasına yol açtı. 1887-91 ve 1893-6 yıllarında başbakan olan Francesco Crispi 1848'deki ayaklanmalara katılmış, 1860'ta Sicilya'ya saldıran Garibaldi'nin saflarında yer almıştı. Kazanılan başarılar İtalya'daki sokak isimlerine ve heykellere yansıtıldı, halen İtalya kralı olan Savoy hükümdarlarının ve *Risorgimento*'yu daha da ileriye taşıyan Mazzini, Cavour ve Garibaldi gibi politikacıların, bakanların ve askeri liderlerin isimleri sokaklara ve meydanlara verildi. Böylece eskiden papalığa bağlı olan Ancona bir *Corso Garibaldi* ve *Corso Mazzini*'ye, bir diğer papalık kenti Urbino ise bir *Corso Garibaldi*'ye sahip oldu. Siena'daki *Museo Civico*'da *Risorgimento*'nun öyküsünü yansıtan standart freskler bulunduğu bir *Sala del Risorgimento* yer alıyordu. Massa Marittima'da *Piazza Duomo Piazza Garibaldi*'ye dönüştü. Yerel düzeyde birçok Mazzini derneği vardı ama bunlar politik sisteme müdahalede bulunmadılar.

1848'de yürürlüğe giren anayasada krallara tanınan iktidar gücü onların öne çıkmasına yol açtı. Kral başbakanı atama ve görevden alma, Senato üyelerini seçme yetkisine sahipti ve dış politikayı belirliyordu. Bakanlar bizzat krala hesap vermekle yükümlüydüler, bu da ortak sorumluluğun azalmasına yol açıyordu.

Transformismo, yani Amerika Birleşik Devletleri'nde Güney'de uygulanan siteme benzer şekilde, bölgelerde yerel düzeyde güçlü olan kesimlere hakkını teslim etmek suretiyle Roma'daki Parlamento'da oyların artırılması, politik durumu daha da karmaşık hale getiriyordu. İlkeli anlaşmaların yerini alan bu tür (ve daha genel bağlamdaki) uzlaşmalar 1860'larda ve 1870'lerin başlarında uygulanmak istenen İngiltere'deki iki partili sisteme verilen desteğin azalmasına yol açtı 1869-73 yılları arasında başbakan olan yetenekli Giovanni Lanza, İspanya'daki anayasal monarşi tarafından da benimsenen bu sistemi İtalya'da gerçekleştirmek istedi. Esas sorun İtalya'da-

ki partilerin içinde yaşanan bölünmeler ve milletvekillerinin kendi çıkarlarına odaklanmaları idi.

Milletvekillerinin uluslararası ilişkiler hakkındaki bilgileri genellikle yetersizdi. Bu durum sömürgelerin ulusal saygınlık kazanma arzusunu körüklüyordu. Örneğin, 1876'da Garibaldi yandaşları ile Cumhuriyetçilerden oluşan Tarihi Sol adındaki güçlü bir milliyetçi koalisyon, iktidara geldiğinde Üçüncü Roma adını verdikleri bir oluşum gerçekleştirmek istedi.

1879'lerin sonlarından itibaren kamuda meclis çalışmalarına duyulan güven önemli ölçüde azaldı. Bunda daha uysal bir halk isteyen hükümetin de katkısı oldu. Politikacılar zaman zaman mecliste birbirlerine saldırıyorlar ve aleni bir şekilde kişisel çıkarları peşlinde koşuyorlardı. Erkek nüfusun çok küçük bir bölümü oy verme hakkına sahipti.

1889'da değiştirilen ceza ve polis yasaları sosyalizm ve anarşizmle mücadele etmek için kullanılıyordu. Siyasi suçların işlenmesine yol açan ve bunları destekleyen, sosyal sınıflar arasında nefreti körükleyen ya da kamu ahlakına, özel mülke ve devlete karşı suç işleyecek dernekler kuran kişiler cezalandırılıyordu. Önleyici polisiye uygulamalar geniş çapta uygulanmaktaydı. Bölge valisi emniyet genel müdürü olarak kamu düzenine tehdit oluşturan eylemleri bastırabiliyor, seçimlere hile karıştırabiliyor ve gerektiğinde orduyu yardıma çağırabiliyordu. 1898'de ordu ekmek için başlatılan ayaklanmayı acımasızca bastırmış ve Milano'da en az seksen kişiyi öldürmüştü. Bu olay birçok ressam tarafından işlendi. O yıl ordu Emilia-Romagna'da tarım işçilerinin başlattığı grevlere de müdahale etti. Kral Umberto (salt. 1878-1900) 1900'de 1898 olayının intikamını aldığını söyleyen bir anarşist tarafından öldürüldü. 1890'larda hükümetler grevleri ve kitle partilerinin oluşumunu zor kullanarak bastırırken büyük bir kriz yaşanmaktaydı. Bu, kamuda liberalizmle ilgili düş kırıklığı duyulmasına yol açtı. Aynı düş kırıklığı tutucu kesimde de

gözlenmekteydi. Liberaller ise muhafazakârların ve güç sahiplerinin, özellikle ruhban sınıfının etkisinden yakınmaktaydılar.

Öte yandan hükümetin yürüttüğü siyasette bir ölçüde liberalleşme söz konusuydu. Sol kanattan Giuseppe Zanardelli'nin liberal 1901-03 hükümetinde Giovanni Giolitti içişleri bakanı oldu ve 1901'de yeni yasa yürürlüğe kondu. Bu adım, babası I. Umberto'dan farklı bir siyaset izleyen III. Victor Emmanuel'in istekleri doğrultusundaydı ve sosyalistlerin devrimci önderliği ile bir ittifakın önünü açıyordu. İki grup devrime gerek kalmadan ekonomik büyüme politikasını desteklemek üzere bir araya geldi. Bu girişim kuzeydeki işçi sınıfına destek olmayı hedefliyordu ama güneyde liberallerin parlamenter ve politik nedenlerle bölgeye egemen olan toprak sahipleriyle işbirliği içinde olması burada etken olamadı. Öte yandan sosyalistlerle gerçekleşen ittifak 1903'te kısmen polisin grevcilere şiddet kullanması yüzünden çöktü ve 1904'te sosyalistlerin reformcu önderleri radikal eylem yanlısı olan isyancılar tarafından görevlerinden uzaklaştırıldı. Daha sonra o yıl genel greve gidildi ve buna gösterilen tepki Giolitti'nin sağcı bir hükümet kurmasına ve genel seçime gitmesine yardımcı oldu.

1903-5, 1906-9, 1911-14 ve 1920-1 yıllarında başbakan olan Giolitti bir orta yol izlemeyi seçerek aşırı ayaklanmaları bastırırken aynı zamanda 1907'den 1914'e kadar yoksullar için tıbbi bakım, kaza sigortası ve emeklilik maaşı gibi sosyal konularda yasaları yürürlüğe koydu. Bu önlemlerin liberal rejimin devamını sağlayacağı umuluyordu ve Giolitti'nin politikaları İtalya'daki liberal görüşün bereketini yansıtmaktaydı. O yıllarda yaşanan ciddi sorunlar ve o dönemdeki davranışlar savaştan sonra gelişen faşizmin habercisi gibi algılanabilir; sanki İtalyan liberalizmi kaçınılmaz biçimde başarısızlığa mahkûm gibi görünüyor. Oysa bu doğru değil. Öte yandan liberaller Parlamento'yu feshedip yönetimi kararnamelerle sürdürmeyi seçebilirlerdi.

Bağımsızlık, anlaşma ve onay konularında liberal görüşler uygulamada yanlış yapılsa da çoğu insan için bir anlam taşıyordu. Liberal görüşler kilisenin sosyal yardım sağlayan, dolayısıyla bu alana egemen olan bir kurum olmasını sonlandırmak istiyordu. Bu tezin hem olumlu hem de olumsuz yanları vardı: Ruhban sınıfının otoritesini kötüye ya da aşırı kullanmasına karşı çıkmak, ruhban sınıfına karşı çıkmak, devleti birleştirmek ve çağdaşlaştırmak yönünde bir girişim olarak yorumlanıyordu. Oysa liberal politikaların uygulamaya konmasında zorluklar yaşandı; bunun nedenlerinden biri büyük çapta destek görmemesi ve bölgelerde gerekli kaynakların bulunmaması idi. Sonuç, İngiltere'dekinden çok daha yetersiz kalan, gelişigüzel bir sosyal liberalizm idi.

Nüfusun büyük bir kesimi özellikle güneyde kötü koşullarda yaşamayı sürdürdü. Silah altına alınan erkeklerde okuryazarlık oranı yalnızda yüzde 37,6 idi ve bu güneyde daha da düşüktü. Gericilik ve geleneklere bağlılığın yanı sıra yeni sistemde yasalar karşısında eşitlik ve siyasal temsil gibi unsurlar yer alıyordu; bu soylular için büyük bir darbeydi. Değişmekte olan bir dünyada soylular sanayiye yatırım yaptılar ve yeni ticari çıkarlarla haşır neşir olmak zorunda kaldılar. Özellikle para için yapılan evliliklerle sınıf ayırımlarının etkisi azaldı.

Hızlı bir ekonomik büyümenin yaşandığı 1911 yılında *Risorgimento*'nun ellinci yıldönümü o yıl bu kurumun soyundan gelenlerin oluşturduğu iki liberal hükümet için ön plandaydı. *Risorgimento*'nun daha da güvenceye alınması ve yeni başarılara ulaşması gerektiği ileri sürülüyordu. Bu tez 1882'deki seçme hakkının genişletildiği ve 1913'te tüm erkeklere seçme hakkı tanındığı bir parlamenter demokrasiye uygun düşmekteydi. Bu girişim sosyalist reforma olanak tanıyan stratejinin bir bölümünü oluşturmanın yanı sıra güneydeki tutuculuktan endişe duyan liberallerin kendi ideolojilerini tanımlama gereksinimlerini de karşılıyordu. Öte yandan 1911'de Marksistler *Risorgimento*'nun sosyal adalet yerine burjuva milliyet-

çiliğini geliştirdiğini ileri sürerken sağcılar da liberalleri İtalya'yı yeterince güçlü ve üstün kılmamakla suçluyordu.

Bir yandan da özellikle sömürgeleriyle zenginleşen İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri ile boy ölçüşebilmek için saldırganlık da teşvik edilmekteydi. Özellikle Fransa ile ciddi bir rekabet söz konusuydu. Fransa 1881'de Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasını ve İtalya'nın büyük ilgi ve beklentilerinin odağını oluşturan, ülkenin yakınındaki Tunus'u sahiplenmişti. İtalya Balkanların kaderini belirleyen anlaşmalarda ve 1878 ve 1884-5 yıllarında Berlin'de Afrika ile ilgili görüşmelerde hiçbir kazanım elde edememişti. Fransa ile sömürge rekabeti İtalya'nın 1882'de Avusturya ve Almanya ile Üçlü Savunma Paktı'na girmesine yol açtı. O sırada Fransa Cezayir'de, İngiltere ise Mısır'da konuşlanmıştı. Savaşın çağdaşlaşma ve ilerlemeye hız kazandıracağı görüşü artık yalnızca radikal milliyetçilere özgü değildi.

I. Umberto'nun (salt. 1878-1900) ve 1887-91 ve 1893-6 yıllarında başbakan olan Francesco Crispi'nin güçlü desteği ile İtalya önce Kuzeydoğu Afrika'da Eritre ve Somali'de, sonra da Habeşistan'da toprak kazanma girişiminde bulundu. Bu girişimin amacı İtalya köylüsüne toprak, sanayi için de yeni pazarlar kazandırmaktı. Eritre ve Somali hem denizden hem karadan yapılan saldırılara açık olduğundan kolay hedeflerdi. Eritre'de İtalya Assab (1882) ve Massawa (1885) limanlarını, daha sonra da Eritre'nin tamamını (1889) ele geçirdi. Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu Eritre'deki çıkarlarını koruyamadılar. Somali de 1889'da fethedildi. 1894'te Harar'da İngiltere ile İtalya arasında imzalanan bir protokol gereğince İtalya'nın 1889'dan beri üzerinde hak iddia ettiği Habeşistan İtalya'nın himayesi altına girdi.

Öte yandan İtalyan ordusu 1896'da Kuzeydoğu Afrika'da görkemli bir imparatorluk kuran Habeş Kralı II. Menelik tarafından Adua'da büyük bir yenilgiye uğratıldı. Fransa ve Rusya Menelik'e silah yardımında bulunmuşlardı ama bura-

da önemli olan, kralın becerisi ve kalabalık Habeş ordusu karşısında askeri birlikleri saf düzenine sokmak yerine aralıklı kol düzenine sokup ilerletmek gafletinde bulunan İtalyan komutanların yeteneksizliğiydi. 6000 İtalyan hayatını kaybetti. Daha küçük bir ordu da 1887'de Dogali'de yok edilmişti. İtalyanların 1894'te giriştiği manevralar o dönemde İngilizlerin hazırladığı bir askeri raporda şöyle dile getiriliyor: "Zorbalık ve hurafelerden kaynaklanan kişilik bozuklukları. Sağlam bir ordu için gerekli olan vatanseverlik, dinsel ahlak, görev bilinci, askeri erdem gibi unsurların yerinde yeller esiyor."

İtalyanlar daha sonra Türklere yöneldiler. Fransızların Fas'ta genişlemesi üzerine 1911'de bir Türk sömürgesi olan Libya'ya saldırı düzenlendi ama burada beklenenden daha fazla sorun yaşandı zira Libya'daki Araplar büyük direniş gösterdiler. İtalyanlar savaşta hava gücünü ilk kullananlar oldular. Savaş alanı daha da genişleyerek İtalyanların 1912'de Ege'de en önemlisi Rodos olan On İki Ada'yı ele geçirmelerine yol açtı. İtalyanlar aynı zamanda Kızıldeniz'de Türklerle savaşarak Türk deniz kuvvetlerinin orada görev yapan unsurlarını yok ettiler.

MODERN ROMA, 1898

Arthur Conan Doyle'un "Yeni Katakomp" (1898) isimli ünlü kısa öyküsünde "eski Roma" ile "yolların iki yanına dizilmiş elektrikli sokak lambaları, ışıl ışıl kafeler, hızla geçen atlı arabalar ve kaldırımlardaki yoğun insan trafiği" kıyaslanır. Holmes hiçbir zaman İtalya'ya gitmemiş olmasına karşın Doyle birçok kez bu ülkeye gelmiştir.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladığında İtalya müttefiki Almanya ve Avusturya'ya destek olmak zorunda değildi çünkü imzalanan anlaşma bir savunma paktıydı ve hem Avusturya hem de Almanya saldırıya geçmiş durumdaydılar. Buna karşın 26 Nisan 1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalan Londra Antlaşması ile İtalya'nın katılımı sağlandı. Bu antlaşmada İtalya'ya Avusturya'dan koparılacak büyük parçalar vaat edilmekteydi: Trentino, Güney Tirol, Trieste, Gorizia, Istria ve Kuzey Dalmaçya. Öte yandan bu topraklar İtalya kamuoyuna Avusturya'dan bağımsızlık savaşında fethedilmesi gereken son yerler olarak sunuldu. Almanya Avusturya'yı Trentino'yu İtalya'ya vermeye zorlamıştı ama Avusturya Müttefiklerin önerilerini kabullenmek niyetinde değildi. İtalya'nın karşı saflara katılımı ile Almanya önemli bir potansiyel müttefikini yitirmiş oluyordu. Dahası, Merkezi Kuvvetler (Almanya, Avusturya) şimdi İtalya ve Avusturya arasındaki uzun sınır boyunca yeni bir cephe oluşturmak zorundaydılar. Bu sınır boyu Müttefikler için büyük stratejik önem taşıyordu.

İtalya'da 20 Mayıs 1915'te savaş kararı parlamentoda oylamaya sunulduğunda sadece Sosyalist Parti savaşa karşı çıktı. Diğer politikacılar İtalya'yı büyük bir güç olarak görmek istiyordu ve 1914-16 yıllarında başbakan olan muhafazakâr Antonio Salandra, İtalya'nın politikasını "kutsal bir bencillik" olarak nitelendirdi. III. Victor Emmanuel (salt. 1900-46) koyu bir İngiliz hayranıydı ve Savoy Sarayı ile İngiltere arasında güçlü bağlar kurmuştu. Sosyalist Parti'nin gazetesi *Avanti!*'nin ateşli editörü Benito Mussolini (1883-1945) savaşı vatanseverlik ile sosyalizmin buluştuğu bir uzlaşı olarak yorumlayıp desteklediği için partiden ihraç edildi. Bunun üzerine İtalyan ve Fransız sanayicilerinin desteğiyle Mussolini müdahaleci *Il Popolo d'Italia* isimli gazeteyi yayınlamaya başladı.

İtalyanlar 1911'de Libya'da savaşırken sol kanatta barıştan yana bir muhalefet oluştu ve Mussolini ile dostu Pietro Nenni, Forli'de raylar üzerine yatarak Libya'ya gidecek birlikleri taşıyan trenin hareketini engellemeye çalıştılar. 1914'te sol kanadın politik eylemleri daha da gelişti; Haziran'daki "Kızıl Hafta" sürecindeki genel grev özellikle Emilia'da geniş çaplı kargaşa yarattı ve birliklerin dağılmasına yol açtı. Birinci Dünya Savaşı başladığında barışçıl görüşler yeniden yükseldi. 1914 Ağustos ayında Sosyalist Angelo Tasca şöyle diyordu: "Ne Fransa ne Almanya, biz Enternasyonal'den yanayız." Gerçekten de İtalya'nın 1915'te savaşa yönelmesi o ay, önde gelen sanayi kenti Torino başta olmak üzere, pek çok yerde büyük gösterilere ve grevlere yol açtı. Bununla beraber, savaşa karşı çıkan Sosyalist Parti, ulusal bayrağın altında toplandı.

İtalya 23 Mayıs'ta Avusturya'ya, 21 Ağustos'ta da Türkiye'ye savaş ilan etti ama hükümet Almanları kışkırtıp İtalya sınırına asker göndermesini istemediğinden bu ülkeye savaş ilanını ancak 27 Ağustos 1917'de açıkladı. Bu gecikme İngiltere ve Fransa'nın İtalya'nın taahhütlerini yerine getirmek istemediğini düşünerek hiddetlenmelerine neden oldu. Dahası, Almanya hemen asker sevk etti.

İtalya'nın Isonzo cephesindeki çetin, sarp arazide Gorizia, Triestre ve Istria'ya geçişi sağlamak için Avusturya'ya karşı kalkıştığı birçok saldırı başarısızlıkla sonuçlandı. Geniş bir cephede Avusturya ordularına üstün gelme şansı olmadığı gibi saldırının yönünü değiştirmek için de fazla olanak bulunmuyordu. Avusturya'nın karşı saldırısı etkili ve sürekli oldu. 1915'te İtalyanlar yaklaşık 250.000 kayıp verdiler. (Avusturya tarafında bu sayı yaklaşık 160.000 kadardı) ve çok az kazanım sağladılar. Özellikle arazinin sağladığı avantajlar sayesinde Avusturya güçlü bir savunma sistemine sahipti. 1914'te İtalyan Genel Kurmay Başkanı hükümete ordunun savaşa hazır olmadığını bildirmişti. Ordu 1915'te yalnızca 618 makineli tü-

fek ve 132 parça ağır topla çatışmalara dahil oldu. İtalyanlar savaş alanına yayılıp hareketlenmek olanağına sahip değillerdi; aynı durum İngiliz ve Fransız birlikleri için de geçerliydi

Buna karşın, 1916 Mayıs ayında Avusturyalılar Trentino'dan saldırıya geçtiler ve İtalyanlar Fiat marka kamyonlar ve demiryolları ile yedekleri cepheye sevk edip savunmaya geçmeden önce büyük kazanımlar sağlayıp ağır kayıplar verdirdiler. Ağustos'ta İtalyanlar yeniden Isonzo'dan saldırıp Gorizia kentini ele geçirdiler ama bu sefer de daha fazla ilerleyemediler. Aynı şey Batı Cephesi'nde İngiliz, Fransız ve Alman birlikleri için de geçerliydi. Böylece hayal gücünden yoksun Genel Kurmay Başkanı Luigi Cadorna'nın hedefleri ve yöntemleri saptamadaki başarısızlığı bir kez daha gözler önüne serilmiş oldu. 1916 Haziran ayında hükümet parlamentodaki güven oylamasında yenik düştü ve istifa etti. Zafere ulaşamamanın ve savaşta denetim alanındaki uzlaşmazlıkların kurbanı olmuştu.

İtalya ittifakın en kırılgan üyesi görünümündeydi. Avusturya büyük darbe almış ve Almanya'dan yardım istemişti ama yıkılmamıştı. Bu arada İtalyanlar Libya'da Türklerin desteklediği Senusi aşiretinin büyük direnişi ile karşılaştı. Daha kötüsü de gelecekti. 24 Ekim 1917'de Almanlar ve Avusturyalılar Caporetto'da İtalyanlara şiddetle saldırdılar. Burada söz konusu olan yıpratma değil şaşırtma ve süratti. Sisten yararlanan Alman ve Avusturya birlikleri makineli tüfeklerini ve hafif toplarını kamyonlara yükleyip İtalya'nın müstahkem mevkilerinden uzak durarak hızla ilerlediler ve yolları üzerindeki İtalyan savunmasının iletişim ve ulaşım olanaklarını yok ettiler. İtalyan birlikleri 130 kilometre geriye çekilmek zorunda kaldı. 20.000 asker öldü, 40.000 asker yaralandı, 350.000 asker esir düştü, 3152 parça top düşmanın eline geçti. Esir düşenler Avusturya ve İtalya'nın ihmali yüzünden çok acı çekeceklerdi.

Bu askeri hezimet daha ağır bir tempoda seyreden siyasal ve sosyal bir kriz ile bağlantılıydı. Krizin İtalya'yı Rusya'da

1917'de, Avusturya ve Almanya'da 1918'de ve Fransa'da 1940'ta yaşanan türden bir çöküşe sürüklemesinden endişe ediliyordu.

1917 Ağustos ayında Torino'da barış ve ekmek isteyenler ile savaş karşıtları büyük gösteriler düzenledi. Savaştan önce kentlerde dile getirilen endişelerin tekrarı olan bu gösterilerin, savaş malzemeleri üretimi alanında başı çeken Torino'da vuku bulması son derece anlamlıydı.

Öte yandan Caporetto yenilgisi köylülerin çoğunun devlet için savaşmak istemediğine işaret ediyor ve İtalya'da halkın dine bağlılığı konusunda soru işaretleri oluşturuyordu: Özellikle güneyde savaşın ne oranda desteklendiği, 1866'da İtalya'nın Avusturya'ya son saldırısı sırasında duyulan endişenin bir yansımasıydı. Gerçekten de güneyde 1917-18 yıllarında barış ve ekmek isteyen gösteriler yapıldı, erkeklerin cepheye gönderilmesi yüzünden hasat yapılamadığı, yüksek sesle dile getirildi. Katoliklerin savaş karşıtlığı ile köylülerin bu muhalefeti birbirine paraleldi. Öte yandan ordudaki firar olayları ve askere yazılmakta gösterilen isteksizlik de Orta ve Kuzey İtalya'da etkili olmaktaydı. Sorumluluk almaktan kaçınan Cadorna ordunun bir bölümünün savaşmayı beceremediğini ileri sürdü. Aynı suçlama Fransa'da ve daha fazla oranda 1917'de Rusya'da da geçerliydi. İtalya'da toplumun tümüne egemen olan ilgisizlik siyasi bir krize yol açtı. Müttefikleri İtalya'nın çökmesinden endişe ediyorlardı. Bu durum, Liberal politik düzenin Mussolini tarafından sorgulanırken yaşadığı zafiyetten farklı olmakla birlikte ortak noktalar da içeriyordu.

Sonunda 1917'de Vittorio Orlando'nun başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Deneyimli bir politikacı olan Orlando başa geçmek için Kralın Cadorna'yı görevden almasını şart koşmuştu. Victor Emmanuel zaten ondan kurtulmak istiyordu ve Fransızlar da onun görevden alınması için bastırmaktaydılar. 1917 Kasım ayında Piave nehri üzerinde yeni bir cephe oluşturuldu.

İşgal sırasında İtalya'da ortak miras ve kültürün ağır bastığı, tek millet, tek ülke kavramına dayanan güçlü bir birlik duygusu egemendi. Bu duygu sayesinde direniş sürdürüldü. Friuli'de 1866'da iktidarı yitirmiş olan Avusturyalıların dönüşü büyük bir çoğunluk tarafından iyi karşılanmadı. Bunun üzerine gıda maddelerine, yakacağa, hayvanlara ve kilise çanlarına el koyularak nüfus açlığa mahkûm edildi. İtalya'da barışseverlik parlamento tarafından engellendi. Mussolini'nin savaşçı bir diktatörlük çağrısına kulak verilmedi. Orlando İngiltere'deki Lloyd George ve Fransa'daki Georges Clemenceau gibi başarılı bir başbakan oldu ve gıda, kömür ve para sıkıntısının önüne geçmek için önlemler alındı. İtalya'nın borçları Amerika ve İngiltere'den alınan kredilerle karşılandı. Fiyatlar sıkı denetim altına alındı. Ekmek dağıtımı daha fazla kısıtlandı ve kömürden tasarruf etmek için sivil demiryolu seferleri büyük çapta azaltıldı.

1918 Haziran-Temmuz aylarında Solstice Muharebesi sırasında Avusturyalılar 1917'deki başarılarını yinelemek istediler ama hezimete uğradılar. Piave'yi geçtiler ama batı yakasında tutunamadılar. İkmal yollarının hava saldırıları ve yağmur yüzünden nehrin kabarması ile kesilmesi, İtalyanların yedek malzemeleri yok etmesi ve İtalyan toplarının yıkıcı gücü ile morali bozulan Avusturyalılar birliklerini geri çekti.

Avusturya (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu) o yıl sonbaharda yıkılmaya yüz tutarken İtalyan hükümeti milliyetçi ayaklanmalar karşısında treni kaçıracakları ve toprak taleplerinin ulusal bağımsızlık talebini onaylayan bir barış antlaşması ile suya düşeceği, daha da önemlisi Yugoslavya'nın kurulması ile kazanımlarının azalacağı endişesine kapıldı. İtalyan komutan Armando Diaz'a saldırıya geçmesi emredildi. Komutan 24 Ekim 1918'de Vittorio Veneto Muharebesi'ni başlattı. İtalyanların Grappa Dağı yakınındaki Avusturya güçlerine saldırısı tam bir fiyasko oldu: Avusturya ateş gücüne cepheden saldırı sonuçsuz kaldı ve altı günde yaklaşık

25.000 kayıp verildi. Öte yandan daha doğuda 26 Ekim gecesi Piave nehri geçildi. 30 Ekim'e kadar köprübaşında mevzilenildi. Avusturyalılara geri çekilmeleri emredildi. Bu emirle moralleri bozulan birlikler çöküntüye uğradı. Avusturyalılar İtalya'dan çekilmeye başladılar ve onları izleyen Müttefik güçlerin elinde çok sayıda esir bıraktılar.

3 Kasım'da Avusturya Müttefiklerin kesin koşullarını içeren bir ateşkes imzalamayı kabul etti. Aynı gün İtalya Trieste ve Trent'i ele geçirdi. Vittorio Veneto Muharebesi sona erdi, yüz binlerce Avusturyalı esir alındı ve ateşkes antlaşması 4 Kasım'da yürürlüğe girdi. Bunun üzerine İtalyanlar Brenner Geçidi'ni aşıp Avusturya üzerinden Bavyera'ya saldırmayı planladılar. Bu tehdit Almanların karar mekanizmasını etkiledi. O dönemde Almanlar hâlâ Belçika ve Fransa'nın bir bölümünü ellerinde tutuyorlardı ama artık savunmasızdılar.

Öte yandan zafer pahalıya mal oldu. 35 milyon nüfusa sahip İtalya yaklaşık 600.000 kayıp verdi; 2,5 milyon asker yaralandı ve 500.000 kişi sakat kaldı. Sağ kalanlar ise büyük gerilim içindeydiler. Aynı zamanda savaşın yol açtığı yıkım, karmaşa ve hastalıkların yanı sıra 1917'de Avusturya-Alman ordularının ilerlemesi karşısında yaşanan büyük kaçış yaşam koşullarına büyük zarar vermişti. Yüksek vergiler ve borçlanmalar tüm ekonomiye darbe indirdi ve bütçe açığı olağanüstü arttı. İspanya'nın savaşta tarafsız kalması ekonomisi için çok faydalı oldu, Japonya ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomisi savaş sayesinde çok gelişti ama İtalya savaştan büyük zarar gördü. Borçlanma, aynı zamanda savaş ekonomisinin ve zorunlu askerliğin yol açtığı kaynak ve işgücündeki azalma enflasyonu körükledi. 1915-18 yılları arasında ulusal borç yüzde 500, enflasyon ise yüzde 300 arttı. Giolitti'ye göre savaş, "Büyük Tufan'dan sonra İnsanlığın yaşadığı en büyük felaket" idi.

1922'de hem savaştan önceki Liberal sistemden hem de savaştan faydalanan bir faşist iktidar kurulacaktı. Öte yandan

olayların gidişatını önceden kestirmek olanaksızdı. Gerçekten de 1919 Kasım'ındaki seçimlerde faşistler başarılı olamadılar ve 508 koltuktan bir tekini bile kazanamadılar. Buna karşın 1913 seçiminde 51 koltuk kazanmış olan sosyalistler bu kez 156 koltuğa ulaştılar; XV. Benedict'in (salt. 1914-22) desteklediği Popüler Parti'ye mensup Katolikler de 100 (1913'te 29) koltuk kazandılar. Eski liberal ve demokratik gruplar ise 1913'te sahip oldukları 427 koltuğa karşın ancak 252 koltuk kazanabildiler. Bu, savaşa bağlı değişimlerin liberalizm için ciddi sorunlar yarattığını gösteriyordu. Bu seçimin önemli bir bölgesel boyutu da vardı. Sosyalistlerin 113'ü Apeninlerin kuzeyindeki seçim bölgelerinden ve sadece 10'u Roma'nın güneyinden geliyordu. Popüler Parti eski liberal orta sınıfın oylarından çoğunu almış ama kırsalda bir köylü partisi gibi faaliyet göstererek sosyalistlerin bu kesimdeki gücünü zayıflatmıştı.

Giderek faaliyetlerini artıran kırsaldaki ve özellikle Po Vadisi'ndeki sosyalist birlikler ve sendikalar 1922'de İtalya'da gerçekleşecek olan durumdan çok farklı bir sonuçtan söz etmekteydiler. Piyasadaki dalgalanmalar savaşın yol açtığı değişimlere çok şey borçluydu ama bir yandan da savaş öncesi gelişmelerin, özellikle ekonominin bozulmasının yol açtığı sıkıntıların, kitle toplumunun yükselişinin, tüm dünyada erkek işgücündeki azalmanın ve Katoliklerin yeniden seçimlerde boy göstermesinin de hesaba katılması gerekiyordu.

10.

BARIŞ VE SAVAŞ YOLUYLA SAVAŞTAN BARIŞA: 1918-1945

FAŞİZMİN GÜÇLENMESİ

Birinci Dünya Savaşı sonrası İtalya'da da birçok Avrupa ülkesi gibi hummalı bir faaliyet gözlemleniyordu. Bu, 1919 seçimlerine de yansıdı. İtalya'nın beklentilerini karşılamayan, İngiltere ve Fransa'nınkinden çok daha az toprağa sahip olması yaygın bir hoşnutsuzluğa yol açmıştı ve Versay barış görüşmelerinde ağırlığını koyamamış olan Vittorio Orlando seçimleri kaybetti. Bu huzursuzluk 1919'da Istria'nın doğusundaki Fiume kentinin bir grup gönüllü tarafından işgal edilmesine yol açtı. Grubun komutanı, o dönem tüm ülkelerde geçerli olan milliyetçilik ateşiyle yanan, coşkulu ve benmerkezci şair Gabriele D'Annunzio (1863-1938) idi. Kara ve hava savaşlarında büyük kahramanlıklar sergileyen şair "katledilmiş barış"tan söz ediyordu. Nüfusunun büyük çoğunluğu İtalyan olan Fiume Ekim 1918'de İtalya ile birleşme yolunda oy kullanmıştı. Amerikan ve Fransız birlik-

lerinin çıkarlarına ters düşen bu girişimin engellenmesi İtalya devletinin itibarını zedeledi. O yılın başlarında Liberal hükümet barış görüşmelerinde Fiume gibi İtalya'nın hak iddia ettiği ve 1915'teki Londra Antlaşması'nda İtalya'ya vaat edildiği varsayılan toprakların Yugoslavya'ya verilmesini büyük tepki ile karşıladı. Mussolini milliyetçilerin İtalya'nın hak ettiği kazanımlardan yoksun kılındığına dair yakınmalarını gerekli mercilere ulaştırdı. D'Annunzio bu konuda ona büyük destek oldu.

İtalyanların müttefiklerinin kendi kaderini tayin hakkını öne çıkarmaları sonucu Fiume'nin İtalya'ya bırakılması gerektiği konusundaki tezi oldukça akla yakındı. Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson Yugoslavya yanlısıyken Fransa İtalya'nın dizginlenmesi ve Balkanlarda Fransız egemenliğinde bir bölge oluşturulması amacıyla Yunanistan ve Yugoslavya'yı destekledi. Fransızların Çekoslovakya, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın yanında yer alması İtalyanları Balkanlarda zaafa uğrattı.

İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarından vaat edilen ganimetlerin kendisine verilmemesinden dolayı savaştaki müttefiklerine duyduğu öfke, onların savaştan sonra Türkiye'yi paylaşma girişimlerini engellemesine neden oldu. İtalya Mustafa Kemal Atatürk'ün komutası altında Fransız ve Yunan işgal güçlerine karşı mücadele eden milliyetçilere silah yardımında bulundu. Her iki devlet de İtalya aleyhinde politikalar yürütmekteydi.

Öte yandan, aslında Avusturya'nın çöküşü İtalya'nın bölgede güç kazanmasını sağlamıştı. Dahası İtalya Trentino, Güney Tirol, Trieste, Gorizia, Istria ve Zara'yı ele geçirmiş ve kazanımları İtalya'da sokaklara yeni isimler verilmesine yol açmıştı.

Savaşın sona ermesi aynı zamanda ciddi ekonomik sorunlara neden oldu. Savaş sırasındaki gıda ve malzeme gereksinimleri ortadan kalktı, askerlerin terhisi işgücü piyasasında krize yol açarak işsizliğin artmasına neden oldu. Eski libe-

ralizme ayrı ayrı tehdit oluşturan iki ana parti, Katolikler ile sosyalistler işbirliği yapamadılar. Savaştan önce parlamenter rejimi savunan etkin bir siyasetçi olan Giovanni Giolitti 1920-1 yıllarında yeniden başbakan oldu ama o yıllardaki kitlesel siyaseti kavramakta ve onun dinamiklerini denetim altına almakta, özellikle faşizmi engellemekte güçlük çekti. İtalya'da bazı (hepsi değil) eski askerler siyasette aşırılığı seçerek *Squadristi*'ye, yani 1919'da Mussolini tarafından oluşturulan faşist birliklere katılmış ve faşizmi benimsemişlerdi. Mussolini bizzat "siperlerin egemenliğinden" söz etmekteydi.

Mussolini başka ülkelerde de tanık olunan Kızıl Tehlike'den çok yararlandı. 1919'da bir grup sosyalist aydın partideki çoğunluğa muhalefet ederek *L'ordine nuovo* adında bir gazete çıkarmaya başladılar ve partinin devrimci proleterya çizgisini benimsemesini istediler. Fabrikalarda konseyler oluşturulması için baskı yaptılar ama Sosyalist Parti'nin 1920'deki genel grevi desteklemesini sağlayamadılar. Bunun üzerine Lenin'in teşviki ile 1921 Ocak ayında İtalya'da Komünist Parti'yi kurdular. Mussolini'nin birlikleri özellikle Toskana'da ve Po Vadisi'nde sol kanattaki tarım işçileriyle mücadele etti ve Komünistlerin fabrikaları işgal etmesini engelledi. Birçok liberal, sosyalizm ve komünizmin gelişmesini engellemek adına Mussolini'nin saflarına geçti. Sosyalist ve komünistler faşizme karşı kendilerini savunurken şiddete başvurmadılar ama belli bir düzeyde kendi şiddet yöntemlerini geliştirdiler. Faşizm orta sınıfın sosyalizme verdiği silahlı tepkiydi. Bu son derece acı ve şiddet dolu bir dönemdi ve şiddet her iki tarafta da giderek yayıldı.

Farklı grup ve bölgelerin faşizme farklı anlamlar yüklemesi onu hem daha etkili kıldı hem de daha eklektik ve kafa karıştırıcı hale getirdi. Faşizmin bu özellikleri zaman içinde deneyim ve güç kazandıkça daha da belirginleşti. Burada ana unsur kırsaldaki faşizm idi. Faşizm önce kasabalarda güçlü bir kitle hareketine dönüştü. Faşizmi savunanlar ona "üçüncü

güç" adını veriyor, onu kapitalizm ile emek arasındaki bölünmeye birleştirici bir alternatif, çağdaşlaşmaya yönelik bir yöntem olarak görüyorlardı. Öte yandan Mussolini'nin sosyalist unsurlar içeren cumhuriyetçi ve korporatist yaklaşımının yanı sıra faşizm temelde kaba ve çoğu kez yıkıcı bir sosyalizm aleyhtarlığı, emekçi sınıfın baskısına karşı eski ve yeni seçkinlerle işbirliği arzusu içermekteydi. Bu özellikle Toskana, Ferrara ve Bologna gibi kırsal kesimlerde çok belirgindi. Faşistler arazi sahiplerinin emrinde çalışmaya hazırdılar ve bu toprak sahipleri onların örgütlenmesinde önemli rol oynadı.

Öte yandan faşizm aydınlar arasında liberalizme karşı duyulan tepkiden de yararlandı. Gelecekçiler ve diğerleri, daha Birinci Dünya Savaşı'ndan önce D'Annunzio gibi yenilenme de değişim çağrılarında bulunmuş ama kitlelerden, çağdaşlaşmadan ve orta sınıf kültüründen uzak durmuştu. Seçkinlerin liberal ilerlemenin, pozitivizmin, parlamenter demokrasinin, sosyalizmin ve endüstrileşmenin mantığını küçümsemeleri savaşın yol açtığı krizle daha da ağırlık kazandı. Güç kullanımı sağlıklı ve manevi evrim için bir gereksinim olarak görülüyordu ve buradaki anti-materyalist yaklaşım Mussolini'ye çekici geliyordu. O faşizmi ilerici bir politik güç olarak yorumluyordu.

Öte yandan Mussolini gelişmiş bir siyasi teoriye sahip değildi. Birçok açıdan o güç kazanmak isteyen ve güce ulaşmak için şiddet kullanmanın gereğine inanan bir sosyalistti. O ve Faşist Parti on dokuzuncu yüzyıl düşüncesinin pozitivist ve materyalist temelini yansıtan teknolojinin hayranıydı. 1919'da kimse faşizmin ne olduğunu ve neler getireceğini bilmiyordu çünkü bunu Mussolini de bilmiyordu O ayrıcalıklara ulaşmak için gün be gün, adım adım ilerliyordu ve hiçbir uzun vadeli politikaya sahip değildi. Mussolini liberalizme karşıydı çünkü işçi sınıfından gelen bir sosyalist olarak liberalleri emekçi sınıfın sömürücüsü olarak görüyordu.

Faşizmin desteklediği mimari üsluplarda görülen çeşitli eski ve yeni eğilimler, bu üslupları dengesiz ve örgütsüz hale getirmiş, neredeyse hiç mevcut olmayan bir uyumu yücelten retoriğe bel bağlamalarına neden olmuştur. Faşist üslup başka birçok ülkede de görülen mimari üslubun İtalya'ya özgü biçimidir ama aynı zamanda faşist olduğundan orta sınıfla uzlaşmanın bir ürünüdür. Mimarlık alanında Art Deco ve on sekizinci yüzyıl Piyemonte Barok taklidi dahil çağdaş zevklere geniş yer verir.

Mussolini hitabeti sadece kitleleri tetikleyen bir duygu ve şevk kaynağı olarak görmekle kalmıyor, 1932'de yazdığı gibi faşizmin "dinsel bir kavram" olduğunu ileri sürüyordu. Bu yaklaşım bir açıdan liberalizm ve parlamenter demokrasideki aksaklıklara verilen bir tepkiydi. Birçok yorumcuya göre bu aksaklıklar siyasal olduğu kadar kültürel, efsanevi ve estetik alanlarda öne çıkıyordu. Aynı zamanda Mussolini'nin radikal milliyetçiliği siyasal alanda ulusal güç ve hedeflerle ilgili abartılı (ve temelsiz) beklentilere karşın daha geniş bir destek sağlamak amacını güdüyordu. Bu beklentiler geçmişin ağırlığı, şimdiki zamanın çaresizliği altında ezilen geleceğe yönelik umutların ürünüydü. Eleştirel bir gözle bakılacak olursa –Mussolini eleştiriyi hak etmektedir– emekçi sınıfının bir kesimi onun sosyalist yaklaşımından, refah devleti ile ilgili yerine getirdiği vaatlerinden etkilenirken orta sınıf da –tümü gerçekleşen– sosyal düzeni muhafaza etme ve toplumsal ilerleme vaatleri yüzünden onu destekliyor, yönetici sınıf ise hiçbir şeyin değişmeyeceğine güveniyordu. Gerçekten de öyle oldu: Korumacılık devam etti; devlet sanayi alanına büyük yatırım yaptı ve hiçbir toprak sahibinin tarım arazisi elinden alınmadı.

MUSSOLINI İKTİDARA GELİYOR

Halk tarafından tutulmayan, hatta hemen hiçbir hedefi olmayan hükümet Mussolini'nin 1922'de iktidarı ele geçirmesine

boyun eğdi. Silahlı faşistler önemli mevkilere getirildiler ve III. Victor Emmanuel (salt. 1900-46) mevcut hükümetin isteği uyarınca sıkıyönetim ilan etmek yerine Mussolini'den yeni bir hükümet kurmasını istemek zorunda kaldı. Mussolini'nin "Roma'ya Yürüyüşü" (faşistlerin çoğu gibi o da trenle gitmişti) engellenebilirdi ama siyasal düzen buna direnecek destekçilerden yoksundu. Özellikle Victor Emmmanuel'in emrindeki ordu faşistlere karşı harekete geçirilmedi. 1923'te Münih'te polisin Nazilerin darbe girişimini silah kullanarak bastırmasına benzer bir olay yaşanmadı. Kara Gömleklilerin (Faşistlerin) sayısı 25.000'i aşmayacak ve silahlandırılmayacaktı. Roma'daki garnizonda 28.000 asker vardı ve bunlar kenttin bir miktar uzağındaki yollarda ve demiryolu güzergâhında kontrol noktaları oluşturmuşlardı. Orvieto gibi istasyonlarda trenler durduruluyordu. Floransa'da görüldüğü üzere, bazı askeri birlikler hükümetin isteği üzerine sıkıyönetim ilan ettiler. Bu nedenle Kara Gömleklilerin başarılı olması için kralın orduya onların geçişine izin vermesini emretmesi gerekiyordu. Kralın Mussolini'den yana olması ve onunla işbirliği yapması 1944-6 yıllarında ona cephe alınmasına yol açtı ve özellikle İtalya'nın 1946'da cumhuriyet rejimini seçmesinde önemli bir rol oynadı.

POLİTİKA SANATÇISI MUSSOLINI

1926'da *Novocento* sanat sergisinin açılışlında yaptığı bir konuşmada Mussolini, "Politika bir sanattır ... politikada önsezi çok önemlidir. ... Sanatçı belli bir anda hayal gücüyle yaratır; politikacı ise kararlılıkla," diyordu.

MUSSOLINI İKTİDARDA

Mussolini kuracağı hükümetin kolay benimsenmesi için ilk başta birçok anti-faşiste yer verdi: Birinci bakanlar kurulunda

sadece 3 faşist vardı. Öte yandan, iktidara gelince Mussolini devletin büyük bir kesimini denetimi altına aldı ama silahlı kuvvetlere dokunmadı. 1919'daki faşist programda ulusal bir ordu oluşturulması öngörülüyordu; bu ordu partinin kontrolünde bir halk ordusu olacaktı, ama bu program yürürlüğe konmadı ve ordudaki komutanların endişelerinin aksine, faşistler mevcut orduya paralel bir ordu kurmadılar. Mussolini 1923'te oluşturulan milis güçlerini orduya bağladı ve mevcut profesyonel silahlı kuvvetleri geliştirmeye çalıştı.

Bu tutumu ve demokratik sistemde ihmal edilen kaynak ve enerjinin ulusal çapta harekete geçirme çabası onun ordudan destek görmesini sağladı. 1923'te Yüksek Askeri Şura ve Ulusal Seferberlik Hazırlama Alt Komitesi oluşturuldu. Bununla beraber, Mussolini'nin güç kazanma tutkusu ne denli büyük olursa olsun, faşist rejimin yerine oturması zaman aldı ve 1922-4 yılları arasında hâlâ yerleşmiş değildi. 1924'te milletvekili ve Birleşik Sosyalist Parti'nin Sekreteri olan Giacomo Matteotti'nin faşist şiddeti ve seçimlerdeki müdahaleleri kınayan konuşması bir krize yol açtı. Matteotti *squadristi* tarafından kaçırılıp öldürüldü.

Bu cinayet politik bir krize neden oldu ama Mussolini Senato'da güven oyu aldı ve Victor Emmanuel onu azletmeyi reddetti. Bu geçek diktatörlüğün başlangıcı oldu. Mussolini 1925-6'da daha fazla güçlendi. 1928'de seçimler iptal edildi. 1928'de ölen Giolitti liberalizmi kınamayı reddetti ama liberallerin çoğu Mussolini'yi kabullendiler.

Bu arada toplumun büyük bir kısmının siyasetle ilgilenmemesi ve daha önceki politik bağlantıların bırakılması ya da değiştirilmesi Mussolini'nin işini kolaylaştırmaktaydı. İşin garibi Faşist Parti'nin ve faşist sendikaların üstlendiği rol çok önemli değildi. Aynı şey, bir yere kadar, Franko'nun İspanya'sındaki Falanj Partisi için de geçerliydi. Öte yandan Franko'nun denetimi orduya bağlı iken Mussolini Faşist Parti'ye güvenmek zorundaydı zira güvenebileceği kişileri buradan

sağlayabiliyordu. Parti her alanda faaldi, her şeyi denetliyor ve her şeyi rapor ediyordu. Partiye katılan kişiler iş bulabiliyor, kariyerlerinde ilerleyebiliyorlardı ama katılmayanlar iş ve özel yaşamlarında sıkıntı çekiyorlardı. Partinin kamu hizmetleri ve günlük yaşamın her alanında yaygın bir denetimi vardı. Mussolini parti demekti ve seçimlere gerek yoktu. Mussolini böl ve yönet yönteminden yararlanarak partinin önde gelenlerini birbirine düşürüyordu. Dahası, aralarından birinin gereğinden fazla güçlendiğini ya da popüler olduğunu görür görmez nöbet değişimi yaparak güçsüzün önünü açıyordu. Bu nedenle, Mussolini İtalo Balbo'nun fazla popüler olduğunu fark edince onu Libya'ya Genel Vali tayin ederek Roma'dan uzaklaştırdı.

Bakanlar sürekli olarak değiştiriliyordu ve bu değişiklikler beklenmedik, öngörülmedik anlarda yapılıyordu. Bu herkesi disiplinli ve sadık olmaya zorluyor, ödül olarak bir bakanlık kapmayı ummaya ya da ellerinde olanı yitirmemek için çaba göstermeye yönlendiriyordu. Bir yandan da parti Mussolini'ye ne denli güvenilir olduklarını saptamak için kariyerleri önceden itinayla değerlendirilmiş kişileri sağlıyordu.

Parti, İtalya'nın kendine yeter hale gelmesini sağlamak için sanayi ve tarımı geliştirmek, özellikle buğday üretimini artırmak istiyordu ama kırsal kesimde rejime karşı duyulan husumet yeni adımlar atmayı zorlaştırmaktaydı. Aynı zamanda nüfusun artması için de baskı yapılıyordu. Faşizmi erkeksi bir olgu olarak gören Mussolini (bu onun kadınlara karşı takındığı kaba ve aşağılayıcı tavırlarında da sergilenmektedir) göçlerin ve doğurganlıktaki azalmanın kendi güçlü İtalya hayaline ters düştüğüne inandığı için göçlere karşı çıkıyor ve doğurganlığı artırmaya yönelik politikalar oluşturuyordu: Mussolini ordu için daha fazla erkek ve imparatorluk için de daha fazla sömürgeci istiyordu. İtalya için sadece yeni bir nesil değil daha çok nesil istiyordu.

Kadınların öncelikli görevi çalışmak değil çocuk doğurmaktı, bu yaklaşım Katolik Kilisesi'nin ilkelerine de uygundu.

Ana sütüyle beslenme faşist rejimde daha da bilimselleştirilmiş ve süt verme saatleri kesin olarak belirlenmişti. 1927'deki Göğe Çıkış Günü konuşmasında Mussolini İtaya'nın "dünyada bir yer tutma" yeteneğinin yüzyılın ikinci yarısında altmış milyon nüfusa ulaşmasına bağlı olduğunu açıkladı. Aynı mesaj filmlerde, edebi eserlerde, radyoda ve reklamlarda da yer alırken annelerin ve çocukların korunmaları için *Opera Nazionale Maternita e Infanzia* kuruldu. Kadınların rolü filmlerde yeniden belirlendi. Rejim şovenistti ve kadın haklarında kısıtlama yapmak peşindeydi. 1927'de kadınların maaşları erkeklerinkinin yarısına indirildi ve 1938'de kadınların şirketlerde çalıştırılma oranı yüzde 10 olarak belirlendi. 1936'da doğum kontrolü "ırkın arılığına ve sağlığına karşı işlenen bir suç" olarak kabul edildi. Zaten suç sayılan kürtaja da aynı gözle bakılmaktaydı.

Kadınlara davranış biçimi liberalizm ile faşizm arasında kurulmak istenen bağlantının yeniden tanımlanmasını gerektiriyor. Devlet eliyle gerçekleştirilen sosyal yardım Mussolini tarafından daha da artırılıp geliştirildi ama bu liberalizmde özellikle kültürel alanda var olmayan bir despotlukla gerçekleştirildi. 1930'da "Kadınlar ve Makineler" başlıklı konuşmasında Mussolini şöyle diyordu: "Kadınların çalışması tüm politik ve ahlaki yozlaşmanın temelidir. ... Kadınların ve çocukların işyerlerinden uzaklaştırılması yalnızca aile babasına iş sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ırkın fiziksel bütünlüğünü de koruma altına alır." Onun sürekli üzerinde durduğu ırkçılığa İtalyan politikacılarda hemen hiç rastlanmaz.

Şubat 1929 tarihli Lateran Antlaşmaları ile Mussolini İtalya ile papalık, özellikle 0,44 kilometrekare arazisi ile dünyanın en küçük devletini oluşturan Vatikan Kenti arasındaki sorunları çözümledi. Vatikan 1860-70 yılları arasında Papalık Devletlerinin işgalinin tazminatı olarak 750 milyon liret ödeyen, Katolikliğin devlet dini olmasını, evliliklerin kilise yasalarına göre yapılmasını, okullarda din dersleri okutulmasını,

krala sadakat yemini eden piskoposların Vatikan tarafından atanmasını kabul eden İtalyan devletini tanıdı Vatikan'ın Roma'da yaşanacak saldırgan olaylara karşı korunacağına söz verildi.

Bu sözleşmeler faşizmin yasallaşması yolunda atılan önemli bir adımdı. Halkın Mussolini'ye desteğini artırdı ve komünizm aleyhtarlığını yaygınlaştırarak toplumun daha fazla denetim altına alınmasını sağladı. Bu yaklaşım ve politikalar eğitim sisteminde gerçekleştirilen reformda da öne çıkmaktaydı. Ders programlarında mesleki eğitime odaklanılıyor ve emekçi sınıfından gelen öğrencilere orta sınıf mensuplarından ayrı olarak Katolik değerler öğretiliyordu. XI. Pius (salt. 1922-39) Matteotti krizi sırasında Mussolini'ye karşı oluşturulması önerilen Reformist Sosyalistler ile Katolik Popüler Parti'nin ittifakına karşı çıkmıştı. Pius, Mussolini için "Tanrının bize bahşettiği adam" tanımını kullanarak otorite, düzen ve aile gibi ortak değerleri vurgulamak istedi ama zaman içinde Mussolini'ye güvenmemek gerektiğini anladı. Gerçekten de 1931'deki *Non abbiamo bisogno* isimli genelgesinde Pius pagan devlet kültünü ve faşizmin Kilise'ye yönelik şiddet eylemlerini lanetledi. Buna karşın, bu eleştirisi 1939'da özellikle Kilise'yi korumak amacıyla Mussolini rejimi ile bir uzlaşma sağlayan eski dışişleri bakanı ve ardılı XII. Pius (salt. 1939-58) tarafından rafa kaldırıldı. XII. Pius faşist yöntemlerin neler olduğunu çok iyi bilmekteydi.

Faşizme büyük muhalefet vardı ama devlet basını kontrol altında tutarak, baskı uygulayarak, tutuklamalar yaparak ve şiddete başvurarak bu muhalefeti bastırıyordu. Otoriter bir kişiliğe sahip olan Mussolini Faşizmin *Duce*'si ve hükümetin başı idi. Bakanlar parlamentoya değil ona hesap vermek zorundaydılar ve Faşist Büyük Konsey üyelerini Mussolini atıyordu. Tek izin verilen politik parti Faşist Parti idi ve yerel yönetimler yukarıdan denetlenmekteydi. 1926'da *Reale Academia d'Italia*'nın oluşturulmasıyla bilimsel ve kültürel örgüt-

ler devletin denetimi altına girdiler. Öğretmenler ve üniversite profesörleri 1931'de sadakat yemini etmeye zorlandılar (1200 profesörden yalnız 13'ü bunu reddetti). 1938'de kitaplar sansür edilmeye başlandı. Mussolini eğitimi toplumu faşistleştirmenin bir yolu olarak görüyordu ve eğitim kurumları da buna göre oluşturuluyordu. Örnek yurttaşlar yetiştirmek ve İtalya'nın modernleşip güç kazanmasına yardımcı olacak teknolojiyi geliştirmek için entelektüel, eğitsel ve toplumsal bir seferberlik tasarlandı. *Gioventu İtaliana del Littorio* (Lictor'un İtalyan Gençliği; Lictor "fasces" denilen, otorite ve gücü temsil eden, birbirine bağlanmış bir değnek demeti taşıyan bir Eski Romalı muhafız idi) isimli bir gençlik hareketi altı ila yirmi bir yaşındaki erkekler ile dokuz ila on yedi yaşındaki kızlardan oluşan gençlerin denetimini ve boş zamanlarını değerlendirmelerini sağlıyordu. Caz müziği yasaklandı. Mussolini emekçi sınıfın koşullarını iyileştirmek istiyordu. Bunu kısmen verdiği sözleri tutmak için kısmen de gerçekten istediği için yapıyordu. Böylece, parti sayesinde yükselmiş kişileri önemli mevkilere getirerek, ülkenin faşist olmayan yönetici sınıfında değişim oluşturabilirdi.

Ölüm cezası yeniden yürürlüğe kondu. OVRA (*Organizzazione per la Vigilanza e la Repressione dell'Antifascismo*, polis teşkilatının gizli bir kolu) çok önemli bir örgüttü ve 1937'de İtalya'yı terk eden politik muhalif Rosselli kardeşlerin öldürülmesinden sorumluydu. Faşist kabadayı gençler insanlara saldırıyorlardı. Arturo Toscanini 1931'de Bologna'daki bir konserinde ulusal marşı çalmayı reddedince onun suratını yumrukladılar. Toscanini daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Muhalifler fikirleri yüzünden hapse atılıyordu. 1921'de Komünist Parti'nin kurulmasına yardım eden ve daha sonra sekreterlik görevini üstlenen Antonio Gramsci (1891-1937) 1926'da tutuklandı ve ölümünden kısa bir süre önceye kadar hapis yattı. Düzeni yıkmaya kalkışmakla suçlanmıştı.

Bu dönem beklenmedik bir biçimde kültürel alanda verimli oldu. Müzik alanında Mascagni, Respighi ve Wolf-Ferrari gibi bestecilerin yanı sıra Puccini hâlâ aktifti. Pirandello, Deledda, Moravia ve Gadda gibi yazarlar ile Ungaretti, Quasimodo ve Montale gibi şairler yetişti. Aralarında Nobel Ödülü'nü kazananlar oldu. Resim dalında Chirico, Carra, Morandi, Sironi ve Balla'nın yanı sıra Guttuso ve Annigoni gibi yeni ressamlar da bulunmaktaydı. Manzu önde gelen bir heykeltıraştı. Mimarlık alanında betonarmeyi bulan rejim mimarı Piacentini, Ponti, Terragni ve Libera sayılabilir. Yukarıda adı geçenlerin çoğu kesinlikle faşist değildi ya da Ungaretti gibi önce faşist iken daha sonra partiden ayrılmıştı ve bunlar yargılanmadılar. Rejim açık açık anti-faşist olanlara odaklanıyordu.

1929'da başlayan Büyük Depresyon ekonomiyi derinden sarstı ve 1934'e gelindiğinde erkek işgücünün yaklaşık yüzde 10,7'si işsizdi. Depresyon döneminde başka yörelerde de iş imkânı bulunmadığı için göç etmek giderek daha da zorlaştı ve ücretlerde bir iyileşme sağlanamadı. Tüm bu koşullar faşizmin çekiciliğini yitirmesine yol açtı ama 1935'te başlayan yeniden silahlanma iş ve ücret açısından yardımcı oldu. Sanayide durum böyleydi ama tarımda yoksulluk devam ediyordu. Mussolini'nin güneye odaklanan "tahıl için savaş"ı Ruslarınki gibi kanlı olmamakla beraber ekonominin devlet kontrolünde olmasından kaynaklanan sıkıntılar yaşanıyordu.

Dahası, Mussolini aslında hiç hoşnut olmadığı güneye çok az şey sağladı: Faşizm orada hiç popüler değildi. 1925'te Mafya'ya karşı başlatılan kampanya Sicilya'da acımasız ve sert bir polis örgütünün oluşmasına yol açmıştı ve bu da rejimin popüler olmasına katkıda bulunmamıştı. Kampanyanın başarılı olduğu ileri sürülüyordu ama Sardunya'da aynı dönemde söz konusu olan, görünürdeki bu başarı sadece korkunç yoksulluk gibi istenmeyen gerçeklerin bastırılmasından ibaretti. Bunun sonucunda rejimden kopmalar yaşanmasına şaşmamak gerek. Bu durum Carlo Levi'nin Güney İtalya'daki Ba-

silicata bölgesini ele alan *Cristo si è fermato a Eboli* (1945) (İsa Eboli'de Durdu) isimli eserinde dile getirilir. Levi anti-faşist görüşleri yüzünden 1930'ların ortasında güneyde yaşamaya "mahkûm" edilmişti.

Anti-Komünist olarak Mussolini uluslararası alanda oldukça olumlu karşılanmaktaydı. Bununla beraber, Mussolini'nin uluslararası ilişkilerde rekabete olan inancı ve bu rekabette temel gücü oluşturma arzusu onun kültürel, ekonomik, parasal ve sosyal politikalarında çok etkili oldu. 1920 ve 1930'lardaki birçok politikacı ve yorumcu gibi Mussolini de yeni teknolojiye hayrandı ve makineleri geliştirmek istediği otoriter gücün bir parçası olarak görüyordu. Faşistler özellikle uçaklarla ilgileniyorlardı. Mussolini İtalyan savaş uçaklarının Güney Amerika'da kendi rejiminin popüler olduğu Arjantin ve Brezilya'da gövde gösterisi yapmasına destek oldu. Aynı şey Balkanlar için de söz konusuydu. Bu şekilde uçakların satışı sağlanırken Mussolini ideolojisini de buralara aşılamak peşindeydi.

Uluslararası rekabet hem ulus çapında çaba harcamaya odaklanmayı gerektiriyor, hem de toplumsal çatışmaların önüne geçilmesini sağlıyordu. Böyle bir politika için büyük başarı portresi çizmek gerekiyordu. Yerel düzeyde Roma yakınındaki Pontine Bataklığı'nı kurutarak sıtma hastalığının önüne geçmek, grevleri yasadışı ilan etmek ve emekçilerin ücretlerini düşük tutmak bu portrenin çizgilerini oluşturuyordu. O dönemde en büyük başarı olarak trenlerin rötarsız çalışması gösteriliyordu: Bu amaçla elektrik enerjisinin kullanımı devreye girerken bir yandan da özellikle sol kanattaki sendikaların zayıflatılması amaçlanıyordu. Trenlerde polisler görevlendiriliyordu. İşverenler sendikalara uygulanan baskıdan yararlanmaktaydı ama faşizmin bireysel davranışlardaki etkinliği çok daha azdı. Pontine bataklığının bir yerleşim bölgesine dönüştürülmesi faşizmin yurt dışında yayılmasına yol açtı ve Başkan Franklin Delano Roosevelt 1933'te Tennessee Vadisi İdaresini kurarken bu devlet müdahalesinden esinlendi.

Mussolini hedeflerine ulaşmak için ordudan aldığı destekten yararlandı, çünkü İtalya'da yeni bir biçim vermekte olduğu milliyetçilik düşü, temelde fırsatçı ve saldırgandı. 1923'te Yunanistan'ın yayılmacı politikasının Arnavutluk'u hedef alması yüzünden İtalya ile Yunanistan arasında çıkan sürtüşmede Yunanların geri adım atmasını sağlamak için Korfu adası işgal edildi. Bu güç gösterisi ordunun hoşuna gitti.

Sivillere de olağanüstü şiddet uygulandı; muhtemelen 50.000'i aşkın kişi hayatını kaybetti. Libya 1928-32 yıllarında teslim oldu. Bu, Mussolini'nin daha önceki hükümetlerden çok daha etkin olduğunu ortaya koyuyordu. Kuyular kapatıldı, sürüler boğazlandı ve insanlar zorla ve acımasızca başka yerlere yerleştirildi. 1935-6 yıllarında Etiyopya'nın fethi sırasında (1925 Cenevre Gaz Protokolü'ne aykırı olarak) büyük çapta zehirli gaz kullanılması gibi büyük bir vahşet yaşandı. Zehirli gaz 1920'lerde Fransa ve İspanya tarafından da Fas'ta kullanılmıştı. İtalyanlar Afrika seferinde sömürge birlikleri dahil 557.000 asker konuşlandırdı. Milletler Cemiyeti İtalya'yı saldırgan ilan etti ama bunun ciddi sonuçları olmadı.

9 Mayıs 1936 akşamı Mussolini Roma'da dramatik konuşmalarından birini yaptı ve eski Roma İmparatorluğu'nun "yeniden ortaya çıktığını" ilan etti. İtalya'nın Etiyopya'da son derece acımasız şekilde kurduğu egemenlik, genel olarak emperyalist bir örüntü içerisindeydi ve ırkçılığa dayalıydı. Ayaklanmalar son derece vahşi ve kanlı biçimde bastırıldı çünkü İtalyanlar yenilmek istemiyorlardı. Etiyopya'da konuşlanan birliklerin çoğu Afrika'daki diğer sömürgelerden getirilmişlerdi ve çok acımasız davranabiliyorlardı; Eritre ile Etiyopya arasında çok eskiye dayanan bir sürtüşme vardı. Libyalılar da kendilerini beyaz Araplar olarak görüyor, İtalya'ya kara derili Etiyopyalılardan daha yakın olduklarına inanıyorlardı. İtalyanların Almanlardan (daha zayıf olmalarından ötürü) daha merhametli oldukları iddiası Libya ya da Etiyopya seferleri söz konusu olduğunda tartışmaya açık, ordunun tutumu söz

konusu olduğundaysa yanlıştı ama İtalyan ordusunun yaptıkları elbette Wehrmacht'ın Soykırım'daki rolü ile de kıyaslanamazdı.

Savaş devam ederken, 1935'te kurulan Propaganda Bakanlığı da İtalyan kamuoyunu seferber ediyordu. Bakanlık olumlu gelişmeleri destekliyor, olumsuzları sansürlüyor ve sürekli bilgi aktarıyordu. Savaş aynı zamanda faşist sistemin gerekli ve üstün tutulmasına katkıda bulunarak Mussolini ve militarizmi meşrulaştırmaktaydı. Çatışmanın yol açtığı ciddi mali sıkıntı göz ardı ediliyordu. Siyasal açıdan faşizm için sivillerin silah altına alınması ön plandaydı. Bunun sonucu olarak sosyal yardım politikasında kısıtlama yapıldı.

Uygulamada İtalya işgal sırasında Etiyopya'ya ve İspanya İçsavaşı (1936-9) sırasında Franko yandaşlarına verdiği askeri taahhütleri yerine getirebilecek ve genel olarak silahlı kuvvetlerinin yığınak masraflarını karşılayacak durumda değildi. İspanya İçsavaşı sırasında İtalyanlar Franko'ya destek olarak 73.000 asker gönderdi. Bu asker sayısı Hitler'in yolladığından çok daha fazlaydı. Öte yandan İtalyan uçakları Barselona ve Malaga gibi Cumhuriyetçi kentleri bombaladı ve denizaltıları Cumhuriyetçi limanlara gitmekte olan Sovyet gemilerine saldırdı. Mussolini Franko rejimini yeniden düzenlemek istiyordu ama Franko bağımsızlığından ödün vermek niyetinde değildi. İtalya'nın çok yönlü taahhütlerine örnek vermek gerekirse, İtalyanlardan oluşan Garibaldi Taburu 1937'de Guadalajara'da İspanyol Cumhuriyetçilerin safında İtalyan ordusuna karşı savaştılar. Tabur için seçilen isim son derece sembolikti.

Öte yandan diplomatik ve jeopolitik girişimler de yapılıyordu. Mussolini profesyonellerden ve Faşist Parti üyelerinden oluşan elçiler görevlendirdi. Diplomatlar Mussolini'nin anti-liberal ideolojisi ve İngiltere ile Fransa'ya duyduğu nefret doğrultusunda hareket edeceklerdi. Bu görüşlere sahip faşist diplomatlardan biri olan Dino Grandi Londra'da 1932'den 1939'a kadar elçilik görevini sürdürürken İngilizlerin gücü-

nü hesaplamakta ya da işbirliği yollarını aramakta başarısız oldu. Aynı şekilde, Mussolini diplomatların Hitler'le işbirliği yapmanın içerdiği riskler hakkındaki uyarılarına kulak asmadı. 1933'te Mussolini 1919'da imzalanan Paris Barış Sözleşmesi'nde değişiklik yapmak üzere İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya arasında varılacak bir Dörtlü Antlaşma'ya dayanan bir "Avrupa Direktörlüğü" kurma önerisinde bulundu. Bu öneri ilgi çekmedi.

İtalyanlar İngiliz ve Fransızların Akdeniz'deki durumunu sarsmak amacıyla deniz kuvvetlerini güçlendirmeye karar veriler. Dahası 1934'te Avusturya Nazilerinin Avusturya'yı ele geçirmeyi hedefleyen başarısız girişimleri üzerine birliklerini Brenner Geçidinde konuşlandıran Mussolini 1938'de ülkeyi ele geçiren Hitler'in müttefiki oldu. Uzun süre Avusturya ve Balkanlarda Hitler'i kendisine rakip gören Mussolini İngiltere ile ittifak kurma olasılıklarını araştırmıştı. Öte yandan Hitler gibi o da demokrasilerden nefret ediyor ve İngiltere ile Fransa'ya karşı çıkıyordu. Bu görüşleri 1930'ların sonunda daha da güçlendi; artık Almanya'ya Alplerin ötesindeki barbar bir devlet gözüyle bakmıyordu. İki güç arasındaki politik ve ekonomik bağlantılar daha da arttı.

Aynı şekilde, İtalyan Musevilere karşı uygulanan önlemlerde de benzerlikler vardı. 1938'de tüm Musevi çocuklar devlet okullarından atıldı. Musevilere öğretmenlik (200'den fazlası işten çıkarıldı), kamu hizmeti, askerlik ve daha birçok alan yasaklandı. Museviler ile Musevi olmayanlar arasındaki evlilikler ve "aşırı" zenginlik yasaklandı. Bu önlemler birkaç istisna dışında Kilise tarafından eleştiriye uğramadan uygulanmaktaydı. Almanya ve Avusturya'ya kıyasla insanlarda Yahudi aleyhtarlığı daha azdı ve sınır dışı edilme ve kitlesel cinayetler desteklenmiyordu. Aynı zamanda insanlar tanıdıkları Musevilere sempati duyuyor ama aynı sempatiyi diğerleri için de duymaya, onlar adına protestoda bulunmaya yanaşmıyorlardı. Yasaları yürürlüğe koymakla görevlendirilen yeni bir hükümet organı, *Demorazza*, bu görevi canla başla

yerine getirdi. Mahkemeler emirlere uydular ve Musevilerle ilgili davaları kapatma eğilimi gösterdiler. Irkçı yasalar birçok açıdan 1870'ten önceki Papalık Roma'sındakileri çağrıştırıyordu. Dahası, Musevilerin mal ve mülklerinin yağmalanmasından yararlanmak isteyen çok sayıda insan İtalya'daki Soykırım'a katılmaktaydı.

1935-6 yıllarında Etiyopya yüzünden büyük bir savaş çıkma olasılığı söz konusuydu. İngiltere ve Fransa Süveyş Kanalını kapatmayı ve kuzeydeki İtalyan kentlerini bombalamayı tasarlıyorlardı. Oysa herhangi bir çatışma gerçekleşmedi; bundan cesaret alan Mussolini İngiltere ve Fransa'nın muhalifleriyle, örneğin Filistin'deki Arap milliyetçileri ile ilişkiye geçti. Afganistan ve Yemen'e silah sevk edildi. Aynı zamanda bazıları İtalya ile birleşmeden yana olan Malta'daki İngiliz karşıtlarına da destek sağlandı.

Mussolini kısıtlamalardan hoşlanmıyordu. İtalya'nın taahhütlerinin sonu gelmiyordu. Uluslararası alandaki muhalifler İtalya'nın güçlü yanlarının yanı sıra zaafları da olduğunu fark edemediler. 1930'ların sonunda Mussolini Mısır'ı işgale hazırlanırken İngilizler endişe ile o ülkedeki konumlarını koruma yollarını araştırdılar. 1938 Kasım ayında İtalyan Temsilciler Meclisi tamamı Fransa'nın elinde olan "Tunus, Korsika, Nice ve Savoy" üzerinde hak iddia etti. Ertesi yıl Nisan ayında eski bir uydu devlet olan Arnavutluk'u işgal etti. Bu işgal Mussolini'ye İtalya'nın kısa süre önce Hitler'in Çekoslovakya'da elde ettiğine benzer kazanımlar sağladığını gösterme olanağı verdi. III. Victor Emmanuel İtalya Kralı ve Etiyopya İmparatoru unvanlarına Arnavutluk Kralı'nı da ekledi.

ARNAVUTLUK İŞGALİ, 7 NİSAN 1939

Yakın ve savunmasız bir hedef olan Arnavutluk'un yeteneksiz bir başkomutanlık tarafından tasarlanan ve kötü yönetilen işgali kısmen Arnavutların sayıca üstün olan

düşmana direnemeyişi ve dağılması sayesinde başarılı oldu. İşgal için alınan politik karar, Almanya'nın Bohemya ve Moravya'yı ele geçirmesi üzerine İtalya'nın da bu ortamdan faydalanması arzusu ile beklenmedik bir anda alındı. Silahlı kuvvetler görevlerinin ne olduğunu işgalden hemen önce öğrendiler: Emirler 31 Mart'ta açıklandı. Bu ani karar ticari mallar dahil var olan tüm kaynakları etkiledi; hazırlıklar yetersizdi; kara ve deniz harekâtı için uzun vadeli planlar yapılmamıştı. Kıyıya yakın yerlerdeki suyun derinliği hesaba katılmamıştı. İtalyan konvoyunun ilk gemisi Durazzo körfezine sabah 04:50'de girdi ve buradaki garnizon saat 9'a kadar tamamen yok edildi. Tüm operasyon boyunca İtalyanlar 12 kayıp verdi; seksen bir asker yaralandı ve Arnavutluk ordusunun 50.500 askeri darmadağın oldu; büyük bir kısmı daha sonra İtalyanlara katıldı. Sis yüzünden çıkarma birliklerini taşıyan gemiler gecikti; oysa Durazzo ele geçirilir geçirilmez buradaki garnizonu oluşturacak birlikler ilk etapta karaya çıkmışlardı. Rıhtım bulunmaması gemilerin tahliyesini zorlaştırıyordu. Ertesi gün motorize bir kolordu iç kesimlerde yer alan başkent Tiran'a doğru ilerledi ama gece karanlığında hazırlıklar sürerken benzin yerine mazot verildiği için onlar da yeterince hızlı yol alamadılar.

Kolordu, hava köprüsü kurmak üzere İtalya'nın Apulia kentindeki Grottaglie havaalanından kalkan ilk uçağın Tiran havaalanına inişi sırasında kente ulaştı. Hava köprüsü çok iyi çalıştı ve tüm alayı indirdi ama havanları ya da obüsleri taşıyamadı. Hava ulaşımının yetersizliği yüzünden birlikler içine alelacele ahşap döşeme monte edilen doksan bombardıman uçağı ile taşındı. Kral Zog ülkeden kaçtı. İtalyan makamları aslında var olmayan birliklerin harekâtıyla çok organize bir zafer kazanıldığını duyurdular.

Buna karşın 1939'da İtalya İngiltere ve Fransa ile savaşa giren müttefiki Almanya'nın yanında yer almadı. Mussolini 4 Şubat 1939'da Faşist Büyük Konsey'e yolladığı raporda kesin bir dille Fransa'ya karşı olduğunu belirtiyordu. Öte yandan, özellikle 22 Mayıs'ta imzalanan Çelik Antlaşması'ndan sonra Hitler'le ilişkilerde düzelme olduysa da aralarında gerek Almanya gerekse İtalya'nın 1943'ten önce savaşmaya kalkışmayacaklarına dair sözlü bir anlaşma vardı. Mussolini'nin damadı ve 1936-1943 yılları arasında Dışişleri Bakanı olan Kont Galeazzo Ciano bu anlaşmaya karşıydı ve Mussolini'nin Polonya'yı işgal etmeden önce ona danışmadığı ve savaşa yol açtığı için Hitler'e çok kızgın olduğunu ileri sürüyordu. Hitler'in dengi olmaktan ziyade giderek kendinden daha ön plana çıktığının farkında olan Mussolini kendini beğenmişliğinin yanı sıra İtalya'nın askeri gücünün yeterliliği konusunda kuşkulara kapılmaktaydı.

İTALYA İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRİYOR

Almanya'nın 1940'ta Danimarka, Norveç, Hollanda, Fransa ve İngiltere'ye karşı kazandığı zaferler üzerine Mussolini o yıl Haziran ayında, ordunun uyarılarına kulak asmadan Fransa ve İngiltere'ye savaş ilan etti. Bu girişim İtalya'ya çok pahalıya mal oldu, yenilgilere, saldırılara, işgale ve iç savaşa yol açtı.

Öte yandan başlangıçta her şey yolunda görünüyordu. 10 Haziran'da Fransızlar kesin bir yenilgiye uğratılmış ve İngiliz orduları Dunkirk'ten geri çekilmiş iken Mussolini kısa süreceğe benzer savaştan yeterince zafer ve toprak kazanamayacağından endişelendiği için çatışmalara dahil oldu. Almanların daha önceki başarılarından yararlanmak ve benzer zaferlere ulaşmak istiyordu. İtalya'nın Akdeniz'e egemen olması ve bunun için de İngilizlerin yenilmesi gerektiğine inanan Mussolini İngiliz İmparatorluğu'ndan ve Fransa'dan bir şeyler koparmaya, ayrıca uzun süredir Yugoslavya'ya ve Yunanistan'a karşı Hırvat ayrılıkçıları desteklediği Balkanlarda güç kazanmaya çalıştı.

Almanların zaferi Mussolini'nin Hitler'le olan ideolojik yakınlığını ve demokrasi düşmanlığını doruk noktasına taşıdı, İngiltere'nin Akdeniz'deki gücü yüzünden İtalya'nın yarı bağımsız durumda olduğu ve rejimin kesinkes ve saldırgan bir şekilde yayılması gerektiği hissini iyice artırdı. Bu etmenler onun İtalya'nın maddi ve askeri açıdan zafiyetini ve savaşı destekleyenlerin çok az sayıda olduğu gerçeğini görmesini engelledi. İtalya halkı hiç savaş meraklısı değildi. Aslında özel toplantılarda Mussolini sık sık İtalyan halkıyla ilgili çok aşağılayıcı yorumlar yapıyordu.

Mussolini'nin izlediği politika yöneticilerin kötümserliğinin üstesinden geliyor, İngiliz Dışişlerinin İtalya'nın tarafsız kalacağına ve Mussolini'nin Hitler'i ılımlılaştırmak için kullanılabilecek bir örtülü diplomasi kanalı olabileceğine dair inancını sarsıyordu. İngiltere'de Almanlarla savaşı sonlandıracak görüşmelerin başlamasını isteyenler bu inancı beslemekteydiler.

İtalyan saldırıları Alplerde çok daha az sayıdaki Fransız birlikleri tarafından durduruldu. İki taraf da az kayıp verdi ama İtalyanların kaybı daha büyüktü; üstelik zaten yenik durumda olan bir düşmanı alt edememiş olmanın utancını duyuyorlardı. Aslında buradaki savaş Alplerdeki sınır boyunun özelliklerini yansıtıyordu; Fransızlar burada birinci sınıf savunma hatları oluşturmuştu. Savunma savaşı için hazırlanmış olan İtalyanların Almanların hareketli savaş tekniklerini sergileme fırsatı yoktu; üstelik sayıca üstün olmalarından da yararlanamıyorlardı. Savaşın sonunda İtalya 1860'ta yitirdiklerini, Nice ve Savoy'u geri aldı ama o kadar. Hitler Vichy Fransa'sını desteklemek istiyordu ama onun için daha önemli olan fetih yoluyla başarıya ulaşmaktı. Korsika ancak 1942 Kasım'ında ele geçirildi; aynı tarihte Alman birlikleri Vichy Fransa'sını işgal etti.

Almanya ile İtalya aynı zamanda İngiltere ile olan ilişkilerinde karşı karşıya geldiler. Hitler İngiltere Avrupa'daki ege-

menliğini tanıdığı takdirde imparatorluğun devam etmesinden yanaydı ama Mussolini bu imparatorluğun bir bölümünü ele geçirmek istiyordu. İtalya savaşa girmeden önce Libya'da Genel Vali olan Korgeneral İtalo Balbo Malta'ya beklenmedik bir saldırı düzenleyerek savaşı başlatmayı önerdi. Adaya önce paraşütçüler inecek, ardından deniz piyadeleri çıkarma yapacak ve sonra onlara Yunan adası Korfu'ya çıkmak üzere eğitilmiş olan bir tümen katılacaktı. Mussolini herhangi bir müdahaleye gerek olmadığına karar verdi, zira Fransa pek yakında çökecek olduğundan savaşın sona ermek üzere olduğunu sanıyordu.

Mussolini'nin tutkuları ve yandaşlarının görüşleri İtalya'nın askeri gücünün mantıklı bir değerlendirmesine dayanmıyordu; varsayım ve düşlerin gerçeğin yerini alması bir dizi felakete yol açacaktı. Almanya'nın Romanya üzerine doğru yürümesini engellemek ve Balkanların İtalya'nın etki alanı dahilinde kalmasını garantilemek için Ekim 1940'ta İtalyan sömürgesi Arnavutluk'tan Yunanistan'a bir saldırı düzenlendi. Ama bu saldırı püskürtüldü ve Yunanistan Güney Arnavutluk'a doğru ilerledi. Mussolini'nin İtalya'nın kolayca zafere ulaşacağına olan inancı sarsıldı. Engebeli arazide, eğitimleri ve malzemeleri yetersiz olan İtalyanlar kendilerinden daha kalabalık, daha azimli, eğitimli ve moral-motivasyonu daha yüksek Yunan birliklerine yenildiler. Malta için hazırlanan tümen Arnavutluk'taki güçleri desteklemeye gönderildi.

İtalyan sömürgesi Libya'dan komşu Mısır'a tasarlanan saldırı İtalya'nın Britanya İmparatorluğu'na karşı büyük bir zafer ve toprak kazanmasını amaçlıyordu. Çok daha kalabalık (31.000 savunmacıya karşı 215.000 kişilik) bir kuvvetle yapılmasına karşın bu kötü tasarlanmış ve kötü yönetilen saldırı 1940 Aralık ayında, imparatorluğun dört bir yanından, özellikle Avustralya'dan gelen Britanya birlikleri tarafından korkunç bir yenilgiye uğratıldı. İngilizler derhal karşı saldırıya geçerek Libya'nın doğusunu fethettiler ve çok sayıda esir

aldılar. Sayısız İtalyan aile reisinin İngilizlere esir düşmesi İtalya'da savaşa duyulan güveni yerle bir etti. Bu esirler İtalyan ordusunun askerlerinden çok daha iyi beslenmekteydiler.

İngilizler İtalyanları Doğu Afrika'da da yendiler; Mart 1941'de Britanya Somalisi'ni yeniden ele geçirdiler ve Ocak 1941'den itibaren İtalyan Somalisi, Eritre ve Etiyopya'dan oluşan geniş bir alanı işgal ettiler. İtalyanlar 1941 sonuna kadar Kuzey Etiyopya'ya sahip olmayı sürdürdüler. Bu, İngilizler için olağanüstü bir başarı idi ve bir kez daha çeyrek milyon İtalyan esir düştü. Öte yandan, imparatorluğun daha sonraki döneminde bu çatışma İngilizlerle Almanlar arasındaki bir savaş olarak anımsandığından kazanılan zafer unutuldu.

İngilizlerin 1940-1'de Akdeniz'de İtalyan donanmasına başarılı saldırıları, özellikle Taranto'daki donanmaya yapılan hava saldırısı ve 28-9 Mart 1941 gecesi Matapan (Tainaron) Burnu'nda cereyan eden muharebe Almanya'nın İtalyanlara yardım göndermesine yol açtı. İngilizlerin Akdeniz'deki İtalyan adalarına (Pantelleria ya da On İki Ada) karadan ve denizden saldırma planları şimdilik devre dışıydı. İngilizlerin İtalyan ordusunu Libya'da yenmesi Hitler'in 11 Ocak 1941'de birliklerini Batı Libya'nın savunmasına destek olarak göndermesine yol açtı. Ertesi ay bu birliğe *Afrika Korps* adı verildi. Alman hava kuvvetleri ve denizaltıları Akdeniz'de büyük bir fark yaratırken Almanya İtalya'nın ilgi alanı içindeki bölgelerde, Kuzey Afrika ve Balkanlarda önemli bir rol üstlendi. İtalyan orduları Yugoslavya'nın ve 6 Nisan 1941'de başlatılan Yunanistan istilasına, Mayıs'ta da Girit'e yapılan saldırıya katıldılar ama başrolü Almanya oynuyordu. Dahası, Yugoslavya, Yunanistan ve İyon Adaları'nın işgali İtalya'nın işine yarasa da, bunlar hep Almanya'nın emri altında elde edilen kazanımlardı.

Savaş Musevilere yönelik ayırımcılığın daha da artmasına neden oldu ama Almanya'daki kadar değil. 1940 yılı Haziran ayında Roma'dan getirilen 160 Musevi ile faaliyete geçen Ferramonti toplama kampında, İngilizler 1943'te buraya geldi-

ğinde 1604 Musevi ve 412 Musevi olmayan esir bulunuyordu ve herhangi bir idam ya da Almanların kontrolündeki Avrupa'ya sürgün olayı yaşanmamıştı. Kampta koşullar oldukça insanca idi ve doğal nedenlerle ölüm oranı oldukça düşüktü. Kampta iki sinagog vardı. İtalyanlar yabancı Musevileri İtalya'dan sınır dışı etmediler, Museviler zorla çalıştırılmadılar ve 1938'den sonra yıllarca "masaların gerisine" gizlenen Musevi kara ve deniz subayı mevcuttu.

Endüstrisi son derece zayıf bir temele dayanan, linyit ve çelik üretimi çok kısıtlı olan İtalya'nın Almanya gibi askeri-sınai gereksinimlerini karşılama sistemi oluşturması zordu. Bu durum İtalya'nın başarısız olmasına ve savaşın genel anlamda amacından sapmasına yol açtı. Birinci Dünya Savaşı'nda İtalya ihtiyaçlarını büyük çapta İngiltere ve Fransa'dan sağlamıştı ama şimdi bu kapı kapanmıştı. Dahası, Mussolini'nin yöneticilerin başarısı ile övünmesi, 1915-18'deki seleflerinin aksine kaynakların harekete geçirilmesine ve güçlü bir savaş ekonomisi oluşturulmasına yeterli olmuyordu. Ekonomi militarize olmamıştı. Vergiler gerçekçi değildi, büyük sınai tesisler yönlendirilemiyor, silahlar ve silah sistemleri yeterli sayıda ve nitelikte teslim edilmiyordu. Bu nedenlerle Yunanistan ve İngiltere ile savaşın ilk döneminde yaşanan ciddi kayıplardan sonra orduyu yeniden yapılandırmak son derece zor olacaktı.

Örneğin İtalyanlar 1920'lerde ve 1930'ların başlarında hava akınlarında üstünlüklerini sürdüremediler çünkü üretimi artıramadılar ve havacılık alanındaki teknolojik gelişmelere ayak uyduramadılar. 1940'ta hava kuvvetlerinin çoğu çağın gerisinde kalmıştı ve yeni uçaklar da İngilizlerinkiler kadar etkili değildi. 1941'den itibaren İtalyanlar Alman motorlarını kullanarak etkili savaş uçakları ürettiler ama bunlar yeterli sayıda değildi. 1941'de İtalyan havacılık sanayii doruk noktasına erişti ama 1942'de ve 1943 başlarında üretim önemli ölçüde düştü. Sermaye temini, uzmanlık ve üretim olanakları açısından sorunlar yaşandı.

Dansın (1940) ve motorlu taşıtların (1941) yasaklanması ile kamu yaşamı büyük yara aldı. 1939'da karneyle yiyecek dağıtımı başlatıldı ve tüm çabalara karşın yaygınlaştı. Enflasyon ciddi boyutlara ulaştı, vergiler arttı, dolayısıyla vergi kaçakçılığı çoğaldı. Zorunlu askerlik 1915-18 yıllarına oranla daha az uygulandı.

İtalya'daki en önemli sorunlar stratejik ve işlevsel olanlardı, özellikle karada egemen olma ve kara ve hava kuvvetlerinin ortak harekâtını sağlama alanlarında büyük sorunlar vardı. Doğu Afrika ve Libya'daki yenilgilere silah yokluğu değil bu sorunlar yol açtı; aynı şey Akdeniz için de geçerliydi. Burada İtalyanlar modern savaş gemilerine ve denizaltılara sahip olmalarına karşın yenildiler. 1940 Temmuz ayından itibaren Bordo'da üslenmiş otuz iki denizaltı Atlantik'teki savaşta yer aldı ama sadece bir yere kadar başarılı oldu. Aynı zamanda İtalyanlar 1940'ta İngilizlere hava saldırısında Almanlara destek olmak amacıyla uçak gönderdiler.

Alman ittifak politikaları işbirliğini kapsamıyordu. Müttefiklerde olduğu gibi zirve toplantıları yapılmıyor, istihbarat paylaşılmıyor, ortak hareket edilmiyordu. Mussolini İtalya 1940-1 yıllarında Yunanistan'da ve Kuzey ve Doğu Afrika'da yenilinceye kadar Almanların Mihver'deki egemenliğine karşı çıktı. Bu yenilgiler Mussolini'nin 1942 ve 1943'e ilişkin stratejik görüşlerini etkiledi; Hitler'in Stalin ile görüşmesini ve Batı Avrupa'yı savunmaya odaklanmasını istedi. Bu talep kendi konumunu korumaya yönelikti ama Hitler'in görüşüne uygun değildi.

Savaş boyunca İtalyanlar Balkanlarda faşist ideolojiye, emperyalist yayılımcılığa ve ırkçılığa dayanan acımasız bir işgal politikası uyguladılar; ayaklanmalar çok zalimce, kanlı şekilde bastırıldı. İtalyanlar işlenen savaş suçlarını görmezden geldiler. Dahası Doğu Cephesi'nde 1941'de 60.000 ve 1942'de 220.000 kişiden oluşan İtalyan ordusu sivillere Almanlar kadar olmasa bile son derece acımasız davrandılar. Bu birlikle-

rin ve diğerlerinin Balkanlar ve Kuzey Afrika'da konuşlanmasına karşın İtalya Mihver'in Büyük Stratejisine fazla bir katkıda bulunmadı; Almanların Kuzey Afrika ve Akdeniz'de yeni sorumluluklar üstlenmesine neden oldu ve İtalyanlarla Almanlar arasında işbirliği konusunda da önemli sorunlar vardı. Öncelikle Japonlarla hiçbir işbirliği yapılmıyordu. Somali'de İtalyanlar Hint Okyanusu'nda bir sömürgeye ve Mogadişu limanına sahiptiler, destroyerleri ise Eritre'nin Kızıl Deniz kıyısındaki Massava limanında üslenmişti. Ortak harekât olanağı gerçekleşmeden her iki liman da (sırasıyla 25 Şubat ve 7 Nisan 1942'de) İngilizlerin eline geçti.

Öte yandan İtalyan silahlı kuvvetleri 1942-3 yıllarında Kuzey Afrika'da ve 1943'te Sicilya'nın işgaline karşı direnişte önemli rol oynadılar. İtalyanların savaş yeteneğini küçümseme eğilimi yanıltıcıdır ama İtalya'nın mevcut kaynaklarını değerlendirmede başarısız kaldığı da bir gerçektir. Ayrıca, sonuçta başarılı da olamamıştır. 1942 Kasım ayında Alman-İtalyan orduları Mısır'da El Alamein'de İngilizler tarafından bozguna uğratıldı. Libya'nın fethinden sonra Almanlar ve İtalyanlar Tunus'a çekildiler. Almanlar Tunus'ta Mihverin durumunu büyük oranda güçlendirdiler ama hem Libya üzerinden gelmekte olan İngilizlerin hem de o yıl Kasım ayında Fas ve Cezayir'i ele geçirmiş olan Amerikalıların saldırısına uğradılar. Tunus'taki Alman ve İtalyan orduları Mayıs 1943'te teslim oldu; bu da esir düşen İtalyan askerlerinin sayısını büyük çapta arttırdı. İki ay sonra Sicilya başarılı bir şekilde işgal edildi.

HUSKY HAREKÂTI, 10 TEMMUZ 1943

Amfibi kuvvetler ve hava desteği Müttefiklerin inisiyatifi ele geçirmesine ve 180.000 asker, 750 savaş gemisi, 2500 nakliye gemisi ve 400 çıkarma gemisiyle Akdeniz'deki en büyük ada olan Sicilya'ya geniş kapsamlı bir saldırı başlatmasına yardımcı oldu. Bu, Avrupa'daki

savaşta 1944 yılında gerçekleşen Normandiya çıkarmasından sonra en büyük ikinci kara ve deniz harekatı idi. Bu çıkarma Müttefiklerin 1942'de Kuzey Afrika'da gerçekleştirdiklerinden daha sofistike bir harekât oldu. Başta duba köprüler olmak üzere, gemiden-karaya ulaştırma teknikleri yeterliydi ve birlikler kıyıya çıktıktan sonra ne yapacakları konusunda eğitimliydi. İngilizler Sicilya'nın güneydoğusuna çıkarma yaparken Amerikalılar daha batıda Scaramia Burnu ile Licata'da karaya çıktılar. Müttefikler karaya ayak basar basmaz adadaki savunma güçleriyle sorunlar yaşadılar.

General Alfredo Guzzoni'nin komutasındaki İtalyan Altıncı Ordusu Sicilya'yı savunmaktaydı. Guzzoni'nin emrinde deniz ve hava kuvvetleri dahil 315.000 İtalyan askeri ve 40.000 Alman vardı. Birliklerinin çoğu –dokuz tümenden beşi– Kıyı Tümenleri idi ve yalnızca birkaç eski model tanka sahipti. Seçeneklerini inceledikten sonra Müttefiklerin hedefinde bulunan güneydoğu kesimine odaklanmaya karar verdi. SIM (İtalyan Askeri İstihbarat Servisi) Müttefiklerin Sicilya'da karaya çıkacaklarından emindi. Lizbon'daki ajanlardan bu yolda bilgi alınmıştı. Oysa Almanlar Müttefiklerin Sardunya ya da Yunanistan'a çıkarma yapacaklarına inanıyorlardı. Alman komutan Albert Kesselring İtalyan istihbarat raporlarını göz ardı etti ve XIV. Panzer Kolordusu'ndaki Alman tanklarını Sicilya'nın merkezine ve batısına sevk etti. 7 Temmuz'da Guzzoni'ye iki üç gün içinde çıkartma beklendiği bildirildi ama Lizbon'dan gelen haberlere ve Müttefiklerin 11 Haziran'da ağır bir bombardımandan sonra açıktaki Pantelleria adasını ele geçirmelerine rağmen Kesselring birliklerini geride tuttu ve sahili savunmaya kalkışmadı. Buna karşın İtalyan birlikler buraya sevk edildiler ve 10 Temmuz'da Müttefiklerin eline geçmemesi için Gela ve Licata limanlarını havaya uçurmayı başardılar.

İtalyan birlikleri direnmeye çalıştı ama yenildiler. Örneğin Sekizinci Ordu buraya ulaştığında sahilin bu kesimi 130 kilometre uzunluğundaki bir hatta yayılmış olan 206. Kıyı Tümeni tarafından korunmaktaydı. Karaya ilk ayak basan İngilizler bile onlardan üç kat fazlaydı. Tankları olmayan İtalyanlar yok edildiler. Öte yandan İngilizler İtalyan birliklerinin mevzilendiği Catania kentine saldırmak üzere ilerleyince yirmi üç gün savaşmak zorunda kaldılar. Amerika Birleşik Devletleri Yedinci Ordusu Gela'nın güneyinde karaya çıktı. İtalyan kıyı birlikleri onlara karşı koymaya çalıştı ama ağır kayıplar verdi, 429. Kıyı Taburu adamlarının yüzde 45'ini kaybetti. Livorno Tümeni elli eski model tankın ve plajı bombalayan hava kuvvetlerinin desteği ile karşı saldırıya geçti ama birliğin yarısı imha olunca saldırı başarısızlığa uğradı. Alman tankları destek olamayacak kadar uzaktaydı. Cepheye ulaştıklarında savaş yeniden başladı ama deniz kuvvetlerinin desteğini alan Amerikan birlikleri çok iyi savaştılar ve kıyıdaki mevzilerini genişlettiler. Müttefikler yerel Mafya'nın desteğinden de yararlandılar. Mafya Müttefiklere karşı direniş oluşturmaya çalışan bazı İtalyan subayları vurdu, bazı Amerikan birliklerine rehberlik etti.

Daha sonra, İngilizlerin Catania'da önü kesilmişken Korgeneral George Patton komutasındaki Amerika Birleşik Devletleri Yedinci Ordusu kuzeye, Palermo'ya doğru ilerledi ve direnişi kırmayı başardı. Asietta Piyade Tümeni sayıca kendilerinden çok üstün olan düşmanı durduramadı ve Patton Palermo'yu ele geçirdikten sonra doğuya yönelerek Troina'daki karşı saldırıları bertaraf edip Messina'ya doğru ilerledi. Amerikalılar burada Tunus'takinden çok daha başarılı oldular ve sürekli harekât halinde kaldılar. Öte yandan Almanlar zırhlı araçların kullanılmasını engelleyen arazi koşullarına rağmen çok iyi savaştılar. Adanın işgali 16-17 Ağustos'ta tamamlandı ve burası İtalya anakarasını hedef alacak saldırılar için son derece değerli bir harekât üssü oldu.

MUSSOLINI"NİN DÜŞÜŞÜ

İtalyan askeri sisteminde yaşanan kriz faşizm için de geçerliydi çünkü her ikisinin de sınırları aynıydı ve Mussolini bununla yüzleşemiyordu. İtalyanları savaşa sürüklemeye kararlıydı ve ödün vermenin faşizme yakışmayacağına inandığı için gerçeklerden kaçıyor, son derece elverişsiz koşullarda savaşa devam ederek ilk baştaki gücüne yeniden kavuşacağını düşünüyordu. Mussolini kendinden başka herkesi suçlamaktaydı: Kralı, Kiliseyi, burjuvaziyi, generalleri, askerleri ve halkı. 1845'te öldürülünceye kadar da bu suçlamaları sürdürdü.

1943'te Müttefiklerin bombardımanları sivil halkın moralini fena halde bozdu. Sivilleri koruyamayan hükümete duyulan öfke arttı. Müttefikler bundan yararlanarak bombardımanları artırdılar ve bu duyguları körükleyici pusulalar attılar. Uçaksavar sisteminin ve sığınakların yetersizliği ortamı daha da geriyordu. Büyük çoğunluk kırsala kaçtı. Sivil cephe çökmek üzereydi. Şubat'ta Milano ve Torino'da grevler yaşandı.

Sicilya'nın işgali faşist liderlerin, diğer toplum liderlerinin, özellikle Kralın Mussolini'ye olan güvenini sarstı. Büyük çapta verimlilik ve ulusal çağdaşlık vaat eden ve ama an moral bozukluğuna uğrayan Mussolini başarısız olmuştu. 1896'da Adua ve 1917'de Caporetto'dakinden sonra bu üçüncü ve en ciddi hezimetti. Faşist Büyük Konsey'in 1939'dan bu yana yapılan ilk toplantısı olan 24 Temmuz 1943 tarihli toplantısından sonra Mussolini 25 Temmuz'da kralın emri ile tutuklandı ve aslında bir hayli yeteneksiz bir adam olan eski Genel Kurmay Başkanı Mareşal Pietro Badoglio'nun başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükümet ordu ve Kilise tarafından destekleniyor, faşistleri dışlıyordu. Sürekli bocalayan Badoglio Müttefiklerle bir anlaşma yapmaya uğraşırken bir yandan da yenilgiyi kabullenmiyordu. Bu arada Almanlar süratle ordularını güçlendirdiler.

Müttefiklerle yeni İtalyan hükümeti arasında 1 Eylül 1943'te Cassibile Ateşkes'i imzalandı ve beş gün sonra açık-

landı. Öte yandan Almanlar hızla İtalya'nın büyük bir kısmını ele geçirdiler ve Roma'dan Brindisi'ye kaçan yeni hükümet buna karşı koyamadı. Orduya gerekli emirler verilmedi; oysa donanmanın büyük bir kısmı Alman hava saldırılarına rağmen Malta'da İngilizlere katılmak üzere yola çıkmıştı. Silahlı kuvvetler tümüyle dağıldı. Birlikler Alman ordusuyla çatışmak istemeyen komutanlar tarafından dağıtıldı ya da silahsızlandırıldı. Geri kalan düzenli birlikler resmen kralın yanında yer aldı ama bazıları partizanlara katıldı ya da Almanlar tarafından esir alındı. Mussolini'nin Almanların işgali altındaki topraklarda kurduğu Salo Cumhuriyeti'ne destek vermeyi reddeden İtalyan askerleri Almanya ve Polonya'daki esir kamplarına gönderildiler ya da silah fabrikalarında çalışmaya zorlandılar. İşin kötüsü, papalık liberalizme, demokrasiye ve komünizme karşı olduğu için desteklediği Faşizmden geri adım atarak Mussolini'nin gitmesini onayladı.

Mussolini rejiminin yıkılışı Müttefiklerden alınan savaş esirlerine kaçma fırsatı yarattı. İtalyanlar sık sık büyük risklere girerek onları korumuşlardı.

İTALYA ANAKARASINDA SAVAŞ

İngiliz birlikleri 3 Eylül 1943'te Sicilya'dan Calabria'ya saldırdılar ve hiçbir direnişle karşılaşmadan 4 ve 8 Eylül'de yeni çıkarmalar yaparak kuzeye yöneldiler. 9 Eylül'de önemli bir liman olan Taranto İngiliz kara ve deniz kuvvetlerinin eline geçti. İngilizler buradan Brindisi ve Bari limanlarını fethetmek üzere ilerlediler. Bari 14 Eylül'de işgal edildi. Apulia'daki bu harekât burada hiçbir Alman birliği bulunmadığından İtalyanların ateşkes antlaşması sayesinde kolayca yürütüldü.

Asıl işgal ordusu Napoli'nin güneyindeki Salerno Körfezi'ne 9 Eylül'de Çığ Harekâtı adı altında yapılan çıkarma ile geldi. Bununla beraber, Almanların Salerno'daki bu büyük çıkarmaya tepkileri beklenenden daha hızlı ve kararlı oldu.

Müttefiklerin çıkarma günü ele geçirdikleri Montecorvino hava limanını kullanması engellendi. Zar zor genişletilmiş olan sığ sahil şeridi işgal edilen Salerno ve Vietri limanlarının kullanılmasını olanaksız kıldı. Almanlar Müttefiklerden daha kısa sürede güç takviyesi yaptılar. 12 Eylül'de Almanların karşı saldırısı Müttefiklerin stoklarını tüketerek ve Amerikan uçaklarını askerleri sahile indirmeye mecbur ederek onları çok zor durumda bıraktı. Önleri kesilen Almanlar 16 Eylül'de Napoli'nin kuzeyine doğru çekilmeye başladılar ve Salerno'dan gelen keşif kollarıyla Calabria üzerinden ilerleyen İngiliz birlikleri arasında ilk bağlantı sağlandı.

Müttefikler 1 Ekim'de Napoli'ye girmek istediler. Almanlar burada bastıramadıkları ayaklanmalar ve Müttefiklerin ilerlemekte olması yüzünden daha önce kentten çekilmişlerdi Güney İtalya'da kontrol Müttefiklere geçmişti ama Almanlar yarımadada güçlü bir hat, dağlık araziden yararlanarak etkin savunma yapabilecekleri ve Müttefiklere büyük kayıplar verdirebilecekleri noktalar oluşturmayı başarmışlardı.

Sardunya'daki Almanlar 9 Eylül'de yerel İtalyan yöneticilerle adayı boşaltma konusunda bir anlaşma yaptılar. Amerikan paraşütçülerinden oluşan Müttefik güçleri 14 Eylül'de hiçbir direnişle karşılaşmadan Sardunya'ya indiler. Almanlar kuzeydeki Korsika'ya doğru çekildiler ama buradaki İtalyan garnizonu onlara karşı direndi. Sardunya'dan gelen Almanlar Korsika'daki Bastia limanını işgal ettiler ama İtalyanların zırhlı birlikleri burayı ele geçirerek Almanları deniz yoluyla buradan ayrılmaya zorladılar. Müttefikler adaya çıkınca buradaki diğer Alman birlikleri kaçtı. Müttefikler İtalyanları ağır silahlarını ve araçlarını bırakarak Korsika'dan Sardunya'ya gitmeye zorladı.

Yeni İtalyan hükümeti Ekim 1943'te Almanya'ya savaş ilan etti. Bu, çatışmanın gidişatında fazla etkili olmadı ise de Müttefiklerin işgalden kaynaklanan sorunlarının çözümünde yardımcı oldu ve savaştan sonra İtalya'nın işgal edilmemesini ve Avusturya'ya kıyasla daha iyi muamele görmesini sağladı.

11 Eylül'de Almanlar ciddi bir hava saldırısı ile Mussolini'yi esaretten kurtardılar. Onu Kuzey İtalya'da 23 Eylül'de kurulan İtalyan Sosyal Cumhuriyeti ya da Salo Cumhuriyeti adındaki kukla bir hükümetin başına getirdiler ama artık karısı ile metresi arasında gidip gelen Mussolini eski önemini yitirmişti. Almanlar Mihver İtalya'sının kalanına egemen olurken Mussolini faşizmin gerçekten devrimci bir ideoloji olduğunu iddia etmekteydi. İtalya ve İtalya devleti birbirinden tamamen ayrı düşmüştü.

Salo Cumhuriyeti'nde Musevileri tutuklamak, sürgüne ya da toplama kamplarına göndermek konusunda hiçbir teşvike ihtiyaç duymayan İtalyanların Soykırım'a yatkınlığı açıkça izlenebiliyordu. Mussolini'nin tutumu çelişkiliydi. Yahudi aleyhtarı değildi ama 14 Kasım 1934'te ilan edilen Verona Manifestosu'nun birinci maddesine "Yahudi ırkından gelenler yabancı ve düşmandırlar" ibaresinin konmasını engellemedi. Mart 1944'te Giovanni Preziosi'nin bir Demografi ve Irk Bakanlığı ve daha sonra Irk Teftiş Kurulu oluşturmasına izin verildi. 8000'den fazla Musevi sürgüne, özellikle Auschwitz'e gönderildi ve bunlardan yalnızca 1000 kadarı sağ kalabildi. İtalya'da yaklaşık 7750 Musevi Almanlar tarafından çoğunlukla İtalyan subayların yardımıyla öldürüldü. Venedik'teki eski gettoda ölenlerin isimlerinin yer aldığı dokunaklı bir liste var. Öte yandan yaklaşık 35.000 kadar Musevi tutuklanmaktan ve/veya sürgünden kurtuldu. Bunlardan 29.000 kadarı kentlerde ve kırsal alanlarda sahte isimlerle gizlendiler ve çoğunlukla yerel halkın desteğini aldılar. Diğerleri Müttefiklerin işgalindeki güneye ve İsviçre'ye kaçtı ya da Vatikan dahil kiliselere sığındı. Yaklaşık 2000 Musevi partizanların direnişine katıldı. Sıradan insanların hepsi yetkililerin uygulamalarını onaylamıyordu ve birçok Musevi bu insanların cömertliği ve cesareti sayesinde hayatta kaldı.

İtalya'da çok çetin bir savaş yaşandı. Müttefiklerin Salerno (1943) ve Anzio'daki (1944) çıkarmaları beklenen sonuca ulaş-

madı. 1943 Temmuz-Ağustos aylarında Müttefikler kısa sürede İtalya'da egemen olacak gibi görünüyorlardı ama Roma ancak 1944 Haziran'ında teslim oldu. Bu savaşa Müttefikler büyük miktarda kaynak ayırdılar. Müttefikler 1944 Mayıs ayında Dördüncü Montecassino Muharebesi'ne 25 tümen, 2000 tank ve 3000'i aşkın uçakla girdiler ve zafer kazandılar. MS 529 yılında Aziz Benedict tarafından yaptırılan manastır bombardıman sırasında yerle bir oldu.

1944 sona ererken Almanlar hâlâ Kuzey İtalya'ya egemendiler. Dahası bunu nispeten as sayıda birlikle sağlamışlardı. Hitler burada direnmekteydi, çünkü Müttefiklerin İtalya'daki üslerinden Almanya'nın güneyine saldırılarını engellemek istiyordu.

Buna karşın İtalya hava savaşında öne çıktı. Müttefiklerin hava saldırıları bu zaferde rol oynadı. Bu saldırılar savaşın tahrip edici ve toplumsal yaşamdaki yıkıcı etkisine katkıda bulundu. 1943'te İngiliz-Amerikan bombardımanları İtalya'nın sınai gücünün yüzde 60'ını yok etmiş ve büyük moral bozukluğuna yol açmıştı. Bombardımanların hedefi sanayi merkezleri ve limanlar, özellikle Milano, Torino, Cenova ve Napoli idi. Roma da bombalandı. Venedik gibi diğer kentlerde çok daha az bombardıman yaşandı. 1944'te Rimini gibi cepheye yakın kentler çok ağır bombardımana uğradılar.

Hasar gören sosyal yapının ve yitirilen sosyal kapitalin savaş sonrasında yeniden canlandırılması son derece zor oldu. Bunun başlıca nedeni, Mussolini'nin hiç beklemediği yenilginin gerginliği içinde sergilediği bölücülüktü. Müttefikler Nisan 1945'e kadar Kuzey İtalya'ya giremediler. Kuzeye girmeleri, bir önceki sonbahar ve özellikle kış döneminde Almanlar tarafından kanlı bir şekilde bastırılan İtalyan Direnişinin yeniden canlanmasına yol açtı. Müttefik kuvvetleri ilerlerken partizanlar Cenova, Milano ve Venedik'i özgür kıldılar. İsviçre'ye kaçmaya çalışan Mussolini 28 Nisan'da partizanlar tarafından kurşuna dizildi ve cesedi Milano sokaklarında asıldı.

Öte yandan İngiliz-Amerikan birliklerinin ilerlemesi karşısında İtalya'daki Alman orduları kayıtsız şartsız teslim oldu.

Direnişçiler ile Salo Cumhuriyeti arasındaki içsavaşın en önemli kurbanı Mussolini oldu. Her iki tarafta da çok sayıda savaşçı vardı ve kuşkulandıkları ya da tutukladıkları kişilere uyguladıkları şiddet yüzünden hiçbiri kitlelerin desteğine sahip değildi. Zor koşullarda insanların başlarının çaresine bakma gereksinimi herhangi bir taahhüde girmeyi engelliyordu. Öte yandan 1943-5 yıllarında Almanlara karşı bir ulusal savaş, faşistler ile anti-faşistler arasında bir içsavaş, bir sınıf savaşı ve örneğin orduya yazılmaya büyük isteksizlik yaşanmıştı. Direnişçiler kendi aralarında Komünist ve anti-Komünist olarak bölünmüştü. Bunlardan birincisi asıl savaşta yer alanlardı ve emirleri büyük çapta Moskova'dan alıyorlardı. Bunlar Ulusal Özgürlük Komitelerinde gözlemlenen "Halk Cephesi" temsilcileriydiler. Bu çelişkiler inançlarda bir yozlaşmaya, kurumlara olan güvenin sarsılmasına ve savaş sonrası dönemde olağanüstü etkili olan şiddete yol açmaktaydı. Dolayısıyla sarsılmaz aile ve komşuluk bağları giderek daha fazla önem kazanıyordu.

1915'ten itibaren tekrar tekrar yaşanan askeri hezimetler ve başarıların değerlendirilememesi de "erkek üstünlüğü" kavramının önemini yitirmesine, bunun yerine, dine ve aileye bağlılık gibi "dişil" değerlerin ön plana çıkmasına yol açıyordu. Öte yandan bu tür duygularda kesin bir cinsiyet ayırımı bulunmuyordu. Dahası, en fazla öne çıkan barışseverlikti. Bu, özellikle Soğuk Savaş'ta hiçbir kayıp vermeden NATO'nun tüm kazanımlarından pay almakla da ilişkili bir tutumdu.

YENİDEN SAVAŞMAK

Tüm diğer ülkelerde olduğu gibi, savaş sonrası politikalar kısa sürede ön plana çıktı ve geçmişin üstesinden gelme azmi ağırlık kazandı. Bunun için geçmişi aklamak gerekiyordu. Bu yüzden 1946'da faşist suçlular için genel af çıkarıldı. Genel af

komünist olan adalet bakanı tarafından ilan edildi. Almanya'nın aksine, özellikle 1990'lardan sonra İtalya'da önde gelen politikacılar savaş dönemindeki rejime olumlu bir yaklaşım sergilediler. Özellikle Mussolini'nin namı ve Kuzey İtalya'da 1943-5 yıllarında kurulan Salo Cumhuriyeti'nin popülerliği komünistlerden neo-faşistlere kadar uzanan geniş bir yelpazede tartışma konusu oldu. Bu gruplar 1940 ve öncesini yeniden gözden geçirerek kendi dürüstlüklerini ve düşmanlarının adaletsizliğini sorguladılar. Sonuç olarak Mussolini'nin namı İtalyan siyasetinde Hitler'in Almanya'daki namından çok daha fazla ağırlığa sahiptir.

İtalya'da sol kanat savaş sırasında ve öncesinde Mussolini'ye duyulan husumete gerekçe bulmaya, daha genel olarak İtalyanların 1940-43 yılları arasında Almanların müttefiki olmadığını, 1943-5 yılları arasında ise tümüyle karşısında olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu. Dolayısıyla bağımsızlık savaşına, Direnişçilerin kahramanlığına ve faşizmi dışlama çabasına odaklanıyordu. Bu, savaş sonrası demokrasisi için uygun bir bağlantı oluştururken savaş öncesi Libya ve Etiyopya'da ve 1942-3 yılları arasında Yunanistan ve Yugoslavya'da İtalya'nın emperyalist rolünü geri plana itmekteydi. Tüm bu örneklerde muhalefete çok sert davranılmıştı ve İtalya'yı savaş kurbanı olarak görmek için bunun göz ardı edilmesi gerekiyordu. Gerçekten de İtalyan birlikleri sık sık müttefikleri Almanlarla kıyaslanıyor ve savaş suçu işlememiş *brava gente* olarak sergileniyordu. İtalyanlar bu kıyaslamayı iki tarafın savaştaki tutumlarıyla ilgili olarak yapmaktaydılar.

Öte yandan çeşitli siyasi partiler Direnişin olumlu namını kendilerine mal etmek peşindeydiler. Fransa'daki de Gaulle'cüleri örnek alan Hıristiyan demokratlar komünistlerin Direnişi sahiplenmelerine karşı çıktılar. Buna karşın 1960 kuşağının radikalleri Hıristiyan demokratların Direniş'e sahip çıkmalarının Direnişin gerçek radikalizmini yansıtmadığını ileri sürdüler. Örneğin Kilisenin Direniş'e katkısı sınırlıydı

ama Lucca gibi bazı bölgelerde kurşuna dizilen rahipler olmuştu. Radikaller, savaş sonrası kurulan, Hıristiyan demokratların ağırlıkta olduğu hükümetin eski faşist hükümete çok şey borçlu olduğu gerçeğinin yeteri kadar üzerinde durulmadığını iddia ediyor, Kurulu Düzeni ve Kiliseyi Faşistlere arka çıktıkları için eleştiriyorlardı. Bu tartışma 1960 ve 70'lerde sisteme karşı yürütülen radikal muhalefette de etkili oldu.

Öte yandan, sağ kanatta Mussolini ve faşizm ile ilgili olarak geniş kapsamlı (ama evrensel olmayan) olumlu bir yeniden değerlendirme mevcuttu. Mussolini'nin Hitler'den çok daha anlayışlı olduğu ileri sürülüyordu. Mussolini gerçekten de öyleydi ama bu pek övünülecek bir kıyaslama değildi. İddiaya göre Mussolini büyük bir özveriyle Kuzey İtalya'yı acımasız Alman yönetiminden korumak amacıyla Salo Cumhuriyeti'nin başına geçmeyi kabul etmişti. Bu, daha sonraki neo-faşistlerin kendilerini savunmak üzere ortaya attıkları ama Alman arşivlerinde yer almayan bir iddia idi.

İtalyan komünistlerin 1980'lerden sonra itibar kaybetmesinin bir nedeni, Soğuk Savaş sona erdikten sonra daha da yoğunlaşan Mussolini hakkındaki olumlu değerlendirmeler, bir başka nedeni de bu dönemde Avrupa'da, örneğin Romanya ve Macaristan'da gözlemlenen gelişmelerdi. Bu itibar kaybının yanı sıra Direnişin İtalya'daki rolü üzerinde de fazla durulmamaya başlandı. Hatta Direnişin kendisi komünizm ile işbirliği yapmakla suçlanıp sorgulandı. Çok sayıda İtalyan Salo Cumhuriyeti'ni desteklemiş ve 1943-5 yılları arasındaki kontrgerilla savaşları sırasında Direnişe karşı çıkmıştı. Bu kişilerin geçmişi giderek daha olumlu değerlendirilmeye başlandı. Daha Soğuk Savaş sürecinde İtalyan politikalarının baskısı ve İtalya devletinin ant-komünist konumu *bravi ragazzi di Salo* olarak adlandırılanların benimsenmesine yol açtı.

11.

SAVAŞTAN SONRA: 1945-1990

SAVAŞ SONRASI YENİDEN DÜZENLEME

Savaş sonrası dünyada başlangıçta güçlü Komünist Parti'sinin etkisiyle Doğu Avrupa'da Yunanistan ve Finlandiya dışındaki Sovyet bloğuna katılacağından endişe edilen İtalya Batı'da yerini aldı. Ülke yakılıp yıkılmıştı; özellikle Palermo uzun süre harabe halinde kaldı. Denizaşırı imparatorluğu tümüyle yok olmuş, anakara dışında yaşayan halkı, örneğin Fransa tarafından Korsika ve Tunus'tan, Yugoslavya tarafından da Istra'dan kovulmuş olan İtalya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir keşmekeş içine girdi. Bunun nedenlerinden biri Soğuk Savaş sırasında Yugoslavya'nın da içinde bulunduğu bir komünist bloğun ön saflarında yer alması ve ancak 1954'te Birleşmiş Milletler tarafından sonuca bağlanan Trieste ile ilgili son derece ciddi bir toprak uzlaşmazlığı idi. İngiliz-Amerikan güçlerinin 1943-5 yıllarında İtalya'yı özgürleştirmesi/fethetmesi ve savaş sonrasında Amerikalıların komünistlerin egemenliğini önlemek için İtalyan politikalarına müdahalesi İtalya'nın Batı Bloku içinde yer almasında önemli bir rol oynadı.

Bu arada, 1946'da İtalya'da cumhuriyet için düzenlenen referandumda eski düzen az farkla reddedildi. O yıl III. Victor Emmanuel oğlu II. Umberto lehine tahttan feragat etmişti ama bu sonucu etkilemedi. Amerika monarşinin sonlanmasını destekledi ve Savoy Hanedanının geleneksel müttefiki İngiltere 1945'ten bu yana İşçi Partisi tarafından yönetiliyordu. Savoy Hanedanı sürgüne gitti. Dahası faşist dönemde sorumlular tarafından kullanılan "Ekselansları" unvanı da yasaklandı. Birkaç faşist lider yargılandı ve birçok faşist öldürüldü.

İtalyan kültürü sağlam, anti-faşist bir söylenceye sahipti. Bu söylence komünistleri ve Hıristiyan Demokratları hemen bütün faşizm kurbanları ile bir araya getirmekteydi. Bu öyküler "neo-realist" filmlerde, örneğin Roberto Rossellini'nin *Roma citta aperta* (Roma: Açık Şehir, 1945), Luchino Visconti'nin Acitrezza balıkçılarını ele aldığı *la terra trema* (Yeryüzü Sallanıyor, 1948) ve Vittorio de Sica'nın *Ladri di biciclette* (Bisiklet Hırsızları, 1948) isimli eserlerinde ve edebiyatta örneğin Italo Calvino'nun *Il Sentiero dei Nidi di Ragno* (Örümceklerin Ağına Giden Yol, 1947) isimli yapıtında yer almaktaydı. Yeni siyasal eğilim doğrultusunda sokak isimleri değiştirildi. Birçok başka kent gibi Ancona *Via Giacomo Matteotti* adında bir sokağa sahip oldu. İtalya'nın Büyük Güç ve bir imparatorluk olduğu görüşü bir yana bırakılırken milliyetçilik yeniden öne çıktı. Eski Roma kavramından vazgeçilirken *Risorgimento* da eski önemini yitirdi.

Anti-faşist muhalefetin değer yargılarını dile getiren yeni anayasa 1948'de yürürlüğe girdi ama filmlerde bile yaşanan bölünme ön plana çıkmıştı. Sol kanadın yalnızca belli kesimleri çoğunluğun faşizm karşıtı olduğunu ileri sürüyorsa da bu iddia güneyde, kilisede, hatta nedamet getirmiş faşistlerde bile fazla rağbet görmüyordu.

O dönemden bu yana İtalya'nın geçmişini inceleyen muhafazakar tarihçiler ve yorumcular 1980'lerden sonraki yan-

lışları 1940'ların sonlarına bağlamaktalar. Buna karşın sol kanatta faşist İtalya ve 1948'den 1990'lara kadar yeni cumhuriyet rejimine egemen olan Hıristiyan Demokrat sistemi arasındaki bağlantılar hakkında ciddi araştırmalar devam ediyor. 1929'da Hıristiyan Demokratların isteği üzerine anayasaya dahil edilen Lateran Paktları uzlaşma sağlamak için baskı yapmadı. Kısıtlı oranda sergilenen "faşizm aleyhtarlığı" yalnızca Hıristiyan Demokratların değil komünist liderlerin de arzusuydu.

1943'te Halk Partisi'nin devamı olarak *Democrazia Cristiana* kuruldu. 1948 seçimlerinde Hıristiyan Demokratlar komünistleri ve onların Sosyalist yandaşlarını yenilgiye uğrattılar. Bunda Amerika'nın müdahalesi de rol oynadı ama önemli olan demokrasinin yeniden yapılanması yönünde oy kullanılmasıydı. Liberaller aynen 1919'da olduğu gibi, 1946 seçimlerinde de son derece başarısız oldular ve Hıristiyan Demokratlar, komünistler ve sosyalistler meclisteki koltukların büyük çoğunluğunu elde ettiler. Hıristiyan Demokratlar kadın haklarının tanınmasından (aynı şey daha önce İngiltere'deki Muhafazakârlar için de geçerliydi) ve Katoliklerin seçimde kendilerini desteklemesinden yararlandılar. Vatikan büyük çapta propaganda faaliyetinde bulundu ve Amerika da buna maddi destek verdi. 1946 seçimi savaştan önceki koalisyon hükümeti lehine sonuçlanırken seçmenlerin yüzde 86'sı Mussolini'ye direniş için kurulan partilere oy verdi.

Buna karşın, hükümet 1948'de neredeyse oyların yarısını alan yetenekli Hıristiyan Demokrat Başbakan Alcide De Gasperi tarafından yıkıldı. Gasperi 1945'ten 1953'e kadar başbakanlık yaptı. Siyasi kariyerine 1911-18 yıllarında Trentino'dan Avusturya Meclisine Katolik Parti'den milletvekili seçilerek başladı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1921'de daha sonra Hıristiyan Demokrat Parti'ye dönüştürülen Halk Partisi'nden İtalyan meclisine girdi ve 1927'de faşistler tarafından tutuklanıncaya kadar parlamentodaki faaliyetini sürdürdü. Dört

yıl hapis yattıktan sonra 1928'de serbest bırakıldı ve 1929'da Vatikan'da kütüphane görevlisi oldu. 1944'te çevirdiği politik numaralar sayesinde Ulusal Özgürlük Komitesine Hıristiyan Demokratların temsilcisi olarak atandı.

İtalya'nın 1949'da kurucu üye olarak NATO'ya katılması (İşgal altındaki Batı Almanya ancak 1955'te katılabildi) önemli bir olaydı. Amerika Akdeniz'deki donanması ve hava kuvvetleri için özellikle Napoli'de önemli üsler kurdu. Öte yandan Amerika yeni ekonomik düzeni onaylamıyordu. Amerikalıların tüm önerilerine İtalyan hükümeti, işadamları ve tarım sektörü karşı çıkıyor ve öteden beri bildikleri şirket kavramına bağlı kalıyorlardı. Yalnızca Fiat Amerikan vizyonunu uyguladı. Bu büyük bir fark oluşturdu ama 1949'dan sonra oluşan yeni ekonomik sistem Amerika'nın arzuladığı gibi değildi.

İtalya, 1951 ve 1968 yılları arasında, 1973'teki petrol krizine kadar süren bir ekonomik gelişme yaşadı. Uzun Patlama adı verilen bu hızlı gelişme sürecinde İtalya'nın ekonomisi her yıl yaklaşık yüzde 6 büyüdü. Ekonomik büyüme çoğunluğu Amerika'dan alınan gelişmiş teknoloji ve üretim yöntemlerinin uygulanması ve Amerikan sermayesi sayesinde gerçekleşti. Tarımda makineleşme üretimin artmasına ve tarım işçilerinin kentler göçü ile ücretlerin düşük kalmasına yol açtı. Ülkede çoğu devlet tarafından tasarlanan ve devlet eliyle yürütülen bir karma ekonomi sistemi gelişti. Bir yandan da İtalya savaşlara katılmadı ve dolayısıyla savunma gideri nispeten az oldu. İngiltere, Fransa, Hollanda, Belçika, Portekiz ve İspanya'nın aksine İtalya'nın koruması gereken sömürgeleri yoktu.

Ekonomik gelişmenin önemli bir bölgesel özelliği vardı. Güney İtalya'nın nispeten başarısız oluşu kuzeyin bu alandaki rolünü yansıtmaktaydı. Ülkenin ekonomik ve politik merkezi Milano ve Torino idi. Kuzey İtalya'da yeni teknoloji uygulanan daha verimli fabrikalar kuruldu. Güney İtalya

İtalyan hükümetleri ve İtalya'nın 1958'de kurucu üyesi olduğu AET'nin (Avrupa Ekonomi Topluluğu) gözünde Birinci Dünya Savaşı öncesi liberallerinin izinde yürüyen, azgelişmiş bir ekonomisi olan sorunlu bir toplumdu.

Kısmen 1950'de Amerikalıların teşviki ile gerçekleştirilen, insanların topraklarına bağlı kalmasını hedefleyen toprak reformu yüzünden Güney İtalya'daki ortalama tarım alanları fazla verimli olmayacak kadar küçüktü ve bu, yaşam standardını, yerel mal ve hizmet piyasalarını olumsuz etkiliyordu. Arzulanan bağımsız çiftçi (Amerikalılar işgal altındaki Japonya'da toprak reformu yaparken de bunu hedeflemişlerdi) gerçekte daha farklı bir yoksulluk yaşıyordu. Yapısal reformun özünde daha sonra bölünmüş arazilerin sahiplerinin bir araya getirilmesine çalışıldı. Öte yandan tarlanın boyutu yatırımı kısıtlayarak makineleşme potansiyelini engelliyordu. Topraklarından kopup özellikle Kuzey İtalya'da Milano dışındaki gecekondulara yerleşenlerin çoğu tarım alanında çalışma koşullarından hoşnut olmayan gençlerdi: İtalyan tarımı aslında diğer AET ekonomileriyle, özellikle Fransa ile rekabet edecek durumda değildi. Bu durum bugün de geçerli olup Topluluğa İspanya ve Doğu Avrupa'dan yeni üyelerin katılımı ile daha sorunlu hale gelmişti. İnsanların topraklarını terk etmesi kırsal yapıyı ve küçük kasaba yaşamını çok etkiledi. Sokaklarında çok az genç insana rastlanan küçük kasabalar hayalet kent görünümüne büründü.

Güney İtalya'dan göç işsizliği azalttığı ve sosyal gerilimi düşürdüğü için bir emniyet supabı işlevini gördü. Dahası, işçilerin geride kalan ailelerine gönderdiği paralar onların gelirini ve yaşam standartlarını yükseltti. Göçler Batı Avrupa içinde ve Birleşik Devletler gibi geleneksel varış noktalarının yanı sıra Avustralya ve Kanada gibi yeni ülkelere doğru da gerçekleşiyordu.

1946'da genel af ilan edilmesine karşın savaş faşizmin gözden düşmesine yol açtı. Manevi ve siyasi açıdan tutucu bir

ortamda sağ kanat farklı bir Hıristiyan Demokrat kimliğinde yeniden canlandı; Daha önce liberalizmden ve sonra da faşizmden yana olanlar Hıristiyan Demokratları destekliediler. Korporatizm ve Kilise yasalarına dayalı bu gelenek İngiltere'deki Muhafazakârların ve Amerika'daki Cumhuriyetçilerin tam tersi olup Almanya'daki Hıristiyan Demokratları andırıyordu. Hıristiyan Demokrat Parti İtalyan demokrasisini Avrupa Birliği'nin temeli yapmaya çalıştı. 1951'de İtalya Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'nin altı kurucu üyesinden biri ama en fakiri idi. Aynı altı kurucu İtalya'nın 1955 ve 1956 yıllarındaki Messina Konferanslarında ve 1857'deki Roma Antlaşması'nda önemli roller oynamasından sonra AET'yi oluşturdular. O dönemdeki hızlı federalistlerinin iddialarına karşın çok az sayıda İtalyan yönetici AET'nin ulusal devletin yerini alacağı kanısındaydı. Öte yandan, hâlâ harap ve siyasi karmaşa içinde olan İtalya için AET onun ekonomik gelişmesine alan yaratacaktı. Özellikle 1950'lerde Avrupa dahilinde savaş sonrası toparlanmanın ve imparatorluk sonrasına ayak uydurmanın bir parçası olan büyük patlamanın kontrol altına alınmasını sağlayacaktı. Ülke içindeki vergilerin düşürülmesi ve daha sonra da kaldırılması AET içinde daha hızlı bir ticari gelişmeye yol açtı. AET üyesi olmak aynı zamanda komünist blokun reddi anlamına geliyor, imparatorluğun beklentilerinin yerini alıyordu.

"İtalyan mucizesinde" büyüme getiriyi artırdı, yatırımları teşvik etti ve yeniden büyümenin önünü açtı. İtalya'nın sınai ihracatı gelişirken ülkedeki yaşamın Amerikanlaşması sonucu araba ve televizyon kültürü giderek yaygınlaştı. 1967'ye gelindiğinde Fiat Avrupa'nın bir numaralı araba üreticisiydi ve firmanın sahibi Agnelli ailesi İtalya Politikasında önemli bir rol oynamaktaydı. Önce aktör sonra rejisör olan Alberto Sordi'nin birçok filmi, ekonomisi hızla gelişen İtalya'yı işledi. Araba satışlarının çoğalması petrol ithalatını öne çıkardı ve İtalya'nın Ortadoğu'ya, özellikle Libya'ya ilgisinin artmasına

yol açtı. 1956 ve 1970 yılları arasında ortalama gerçek tüketim gideri iki katına çıktı ama bu İngiltere, Fransa ya da Almanya'daki yaşam standardının çok altında koşullara sahip işçi sınıfından çok orta sınıfın yararına oldu. Bu, yine de, faşist otarşinin kendine yetme alanındaki yetersizliği ve savaştan kaynaklanan koşullarla kıyaslandığında önemli bir sıçrayıştı.

Endüstriyel gelişme kuzeyde yararlı oldu ama özellikle güneyde AET'nin 1962'de onaylanan Ortak Tarım Politikası (OTM) fiyat garantisi ve gelir desteği sağlayarak kırdan kente göçün hızını kesti. Daha olumsuz bir gelişme olarak, OTM'nin İtalya'daki büyük çaplı yolsuzluklarla bağlantısı ortaya çıktı. Çiftçiler kurallara uymuyor, İtalyan hükümeti de gereken ödemeleri yapmayı reddediyor, bazı tarımsal istatistiklerde sahtekârlık yapılıyordu. Yerli ekonomiyi koruma yöntemi gıda maddelerinin maliyetini yükselterek kentli işçileri ve yoksulları zora soktu. Öte yandan kur farkları da önemli bir faktördü. İtalyan para politikasının rekabetçi devalüasyonu teşvik etmesi ithalat fiyatlarında yükselişe yol açtı. ABD tarafından desteklenen AET vakfı komünist olmayan bir dünyada Batı Avrupa'da istikrar sağlamaya çalışıyordu.

1953-63 yılları arasında son derece istikrarlı Alcide de Gasperi ve Aldo Moro arasında görev yapan on başbakan döneminde Hıristiyan Demokratlar duruma egemendiler ve gönül rahatlığı ile yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma yöntemleri geliştirebildiler. Siyasette asla istikrar sağlanamadı. Dahası, bölgesel ve toplumsal ayrışmalar ve devlet ile sivil toplum arasındaki uçurumun büyümesi daha da arttı. 1960'ta Hıristiyan Demokrat Lider ve Başbakan Fernando Tambroni'nin Hıristiyan Demokratlar, neo-faşistler ve monarşistler arasında öngördüğü taktik ittifakı protesto eden büyük kitle gösterileri yaşandı. Bunun üzerine bu öneriden vazgeçildi ve Hıristiyan Demokratlar Moro'nun başkanlığında "Sola Açılma" politikası yerine anti-faşist ideolojiyi benimsediler. Başka bir seçenek olarak dinci kesimin 1950'lerde Hıristiyan Demokrat-

lar ve komünistlere karşı oluşturmak istediği "Üçüncü Güç" seçimlerde destek görmedi. Hıristiyan Demokratlarla komünistler çok daha ağır bastı. Her ikisi de yerel hükümet bazında özellikle yaygınlaşan yolsuzluklardan nasibini aldı.

1970'LERDEKİ KRİZ

Nedenleri farklı olsa da, 1970'lerin ciddi ekonomik sorunları İtalya'da 1967'de başlayan ve Torino Üniversitesi'nin kapatılmasıyla sonuçlanan öğrenci hareketleri ile büyük kargaşaya yol açtı. Öğrenciler faşizmin İtalya'da hâlâ güçlü olduğunu ve devletin bürokrasisine ve sistemin yapısına sızdığını ileri sürüyorlardı. Otoritenin gösterilmesi faşizm olarak tanımlanıyordu. Uygulamada kurumların muhafazakârlığı ile gençlerin beklentileri arasında bir çelişki yaşanıyor, yeni nesil eski neslin görüşlerini yadsıyordu. Yeni kuşağın bir kesimi ulaşılan refahı ve demokrasiyi haksız ve yetersiz buluyordu. Gençlik, faşizme karşı olduğunu ifade eden bir topluma Faşist muamelesi yaparak bu toplumun ideolojisinin özü itibariyle muhafazakâr olduğunu ileri sürüyordu. Buna karşın, 1968 Martında İçişleri Bakanı Paolo Emilio Taviani, Mussolini'nin 1922'de iktidara gelmesinde polisin zaafı olduğunu ileri sürerek öğrencileri aynı şeyin şimdi söz konusu olmadığı konusunda uyardı. Öğrenci ve emekçi huzursuzluğu ya da *contestazione* 1969'a kadar devam etti ve 1970'teki "sıcak sonbahar"da sendikalara büyük ödünler verildi.

Aşırı sağcıların düzenlediği bombalı saldırılar ve sol kanat anarşistlerin işlediği cinayetler giderek daha da şiddetlendi; her iki taraf da nefret ettikleri bir demokrasiyi yok etmek için "gerilim stratejisi" adını verdikleri bir yöntem kullanmaktaydı. Ekonomik baskılar otoriter bir rejime ya da ulusal kaynakların hükümet tarafından yönetilmesine yol açmadı. Ekonomik sorunlar aşırı sağcı *Alleanza Nazionale*'nin oluşmasını sağladı ama ne onlar ne de radikal sol güç kazanamadı. Aşırı sağ 1970'lerdeki koalisyonlarda yer almadı; 2000'lerde ise (çok daha ılımlı bir şekilde) koalisyonlara katıldı.

Bununla beraber, İtalya'da üç aşırı sağ darbe yaşandı. Bunlardan biri 1964'te *Carabinieri*'nin şefi ve eskiden istihbarat servislerinden birinde görevli olan General Giovanni De Lorenzo tarafından, bir diğeri 1969'da Prens Junio Valerio Borghese tarafından düzenlendi. Diğer yandan, aşırı solcu teröristler de eylemler yaptılar. Aşırı sağcılar ordudan, Borghese ise CIA elemanlarından destek aradı. Prens ayrıca Mafya'dan da yardım istedi.

Aşırı solun önde gelen grubu Kızıl Tugaylar (*Brigate Rosse*) 1970'te kuruldu ve kendilerini "Yeni, Direniş" olarak tanımlayıp eski öğrencilerin beklentilerinden ve Nanni Moretti'nin *Ecce Bombo* (1978) adlı filminde yansıtılan düş kırıklıklarından destek almayı umuyorlardı. "Çok uluslu emperyalist devlet'in savunucusu olarak tanımladıkları sanayicilere yapılan saldırılar devrimcilerin düşlediği emekçi demokrasisinin önünü açmadı; aksine politikacıların öldürülmesine yol açtı. Bu cinayetler politik sistemde önemli bir unsur haline dönüştü ve 1969'dan 1983'e kadarki dönemin 1981'den itibaren *anni di piombo* (kasvetli yıllar) diye anılmasına sebep oldu. Hem sağın hem de solun gerçekleştirdiği toplam 14.000'i aşkın şiddet eylemi yüzünden 374 kişi öldü ve 1170'ten fazla kişi yaralandı. Devrimciler emekçilerden ziyade orta sınıf mensubu idiler. Sol kanat teröristler öldürülüyor ya da tutuklanıyordu ama sağ kanatta önde gelenlerden hiçbiri hapse atılmadı.

İtalya'da komünistler komünizm ile mevcut Hıristiyan Demokrat egemenliğindeki politik sistem arasında "tarihi bir uzlaşma' sağlamak peşindeydiler. Bu Avrupa'da özellikle 1975'teki Helsinki Uzlaşması'ndan sonra genel kabul gören ve Avrupa Komünizmi diye isimlendirilen, daha önce İtalyan Komünist Partisi'nin Stalin'e ve 1956'da Sovyetlerin Macaristan'ı işgaline verdikleri ateşli destekten çok farklı bir tutumdu.

1976'da imzalanan bir anlaşmaya göre Komünist Parti Hıristiyan Demokrat hükümeti devirmemeyi ve İtalya'nın NATO üyeliğinin devamını desteklemeyi taahhüt etti. 1978'de

bu anlaşma İtalya'nın en önemli siyaset adamlarından biri olan Aldo Moro'nun kaçırılmasına ve beş korumasının ölümüne yol açtı. 1963-8 ve 1974-6 yılları arasında başbakan ve 1976'dan beri Hıristiyan Demokratların lideri olan Moro bu anlaşmanın sağlanmasında çok önemli rol oynamıştı.

Öte yandan Kızıl Tugaylar için bu uzlaşma *Stato Imperialista delle Multinazionali* (Çok Ulusların Emperyalist Devleti) ile ABD arasında varılan bir anlaşma idi. Moro "halk tarafından yargılandı", bu teröristlere uygulanandan çok daha acımasız bir yöntemdi ve cesedi sembolik olarak Roma'da Komünist Parti ile Hıristiyan Demokrat Parti'nin büroları arasında bırakıldı. Kızıl Tugaylar Moro'nun sözümona dahil olduğu komployu ifşa ederek halkı ayaklandırmayı ve bir emekçi ihtilalinin yolunu açmayı umuyorlardı: Bu çok hayalci bir beklentiydi.

Sol kanat terörizm devam etti; 1999'da ve 2002'de hükümetin ekonomik danışmanları Massimo D'Antona ve Marco Biagi katledildi ama artık önemini yitirmişti. Terör karşıtı yasaların çıkarılması, kitlesel tutuklamalar ve kimilerinin devlet adına tanıklık etmeyi kabullenmesi aşırı sol harekete büyük darbe İndirdi; öte yandan aşırı sağa benzer uygulamalar yapılmadı. Biagi'nin katlinden sorumlu olanlar öldürüldü ya da hapse atıldı. Önemli olan, Soğuk Savaş'ın sona ermesiydi.

Stefani Vanzina'nın *La Polizia Ringrazia* (Yasa Koyucular, 1972) ve Franco Rosi'nin *Cadaveri Eccelenti* (Ünlü Cesetler, 1976) adlı filmleri aşırı sağı işlemekteydi. Bu filmlerde vatandaşlar kurban olarak öne çıkıyorlardı. Elio Petri'nin *Indangine su un Cittadino al di sopra di orni sospetto* (Suçsuz bir Vatandaşın Sorgulanışı, 1970) emniyetteki yolsuzlukta perde arkasındaki politik karmaşayı ele alıyor. Yazın alanında da örneğin Loriano Macchiavelli'nin polisiye öykülerinde terörizm konu ediliyor.

Başka komplo iddiaları da ilgi çekmekteydi. Devlet kademeleri arasındaki ilişkiler, suç şebekeleri ve şu ya da bu alan-

da siyasette aşırıya kaçanlarla ilgili iddialar tüm sisteme karşı duyulan güveni büyük oranda sarstı. Kızıl Tugaylar'ın iddiaları bu suçlamalar için kanıt oluşturmadı ama Moro ile ABD, Mason locası Propaganda Due (P2) ile 1973, 1976-79 ve 1989-92 yıllarında Başbakanlık yapan, Hıristiyan Demokrat Parti içinde Moro'nun rakibi olan Giulio Andreotti'nin tutkuları arasında birtakım bağlantılar olduğu ileri sürüldü. Netameli bir kişi olan Andreotti'nin Mafya ile ilişkide olduğu tekrar tekrar iddia edildi. Bu iddiaların dolaylı bağlantılar açısından gerçeğe dayalı olduğu zannediliyor. İş ve siyaset alanında suçu da içeren yolsuzluklar devam etti ve gizli servisler bir süre aralarında askeri, adli, iş ve siyasi alanda liderlerin de bulunduğu P2 üzerinde yoğunlaştı. 1970'lerde bir fenomen iken 1980'lerin sonlarına doğru büyük ölçüde etkisizleştirilen P2 locası ülkedeki politik varlığını daha da artırmak ve güçlenmek peşindeydi.

Bu ilişkilerin uzantısı niteliğindeki şebekeler Vatikan'da önemli bir rol oynamaktaydı ve Roberto Calvi'nin ölümü yeni söylentilere neden oldu. *Banco Ambrosiano*'nun başkanı olan Calvi 1981'de mali suçlar ilmekten hüküm giymiş, temyiz başvurusu sırasında serbest bırakılmıştı. 1982'de Calvi Londra'da ölü olarak bulundu. Önce intihar olarak yorumlanmasına karşın İtalya'da ölümünde Mafya'nın parmağı olduğuna dair birçok söylenti dolaştı. Bir başka banker olan Michele Sindona'nın 1986'daki intiharı da cinayet olarak yorumlandı. İtalya Katolik bir toplum olarak yaşamını sürdürüyor ama kiliseye kısıtlı bir saygı besliyor. Vatikan'da kötü yönetim ve yolsuzluk iddiaları bugün de devam ediyor. Öte yandan Papa Francis Yüce Mahkeme'de reform yapmayı tasarlıyor ve Vatikan'ın yolsuzluk ve mafya ile mücadelede kararlı olduğunu kamuoyuna ilan ediyor.

1970'lerin sonunda eroin ticaretinde artan kâr düzeyi Mafya faaliyetlerinin daha da hızlanmasına yol açtı. Gerçekten de Mafya'nın tavan yaptığı söyleniyordu. Bu durum devle-

te karşı yeni bir saldırıya geçilmesine, özellikle 1979'da yeni Mafya Karşıtı Komisyonun Sekreteri Cesare Terranova'nın ve 1982'de Palermo Belediye Başkanı olarak atanan Carlo Dalla Chiesa'nın öldürülmesine yol açtı.

1970'lerin sonlarına doğru Soğuk Savaş'ın yeniden hız kazanması ile İtalya'da istikrarın sürdürülemeyeceği endişesi yerel krizlerin büyümesine neden oldu. Gizli servislerin çabası sonucu P2 ile Komünizm karşıtı faaliyetlerde, örneğin Gladyo sisteminde önemli bir rol oynayan CIA arasında bağlantı kuruldu. Sovyetlerin muhtemel bir saldırısına karşı geliştirilen örgütlü bir direniş olan bu sistem gizli siyasi faaliyetlerin temelini oluşturdu. Muhtemelen Vatikan da bu denklemin önemli bir bölümünde yer almaktaydı. Vatikan'ın bilfiil Gladyo'yu desteklediğine dair herhangi bir kanıt yoksa da onun varlığından haberdar olduğu varsayılabilirdi. Eğer bu doğruysa bir Sovyet işgalinde gerek Vatikan'ın gerekse genel olarak Kilise'nin bu örgütlenmeyi desteklemekten kaçınması olanaksızdı. Özellikle, temel ideolojisi Hıristiyan demokratlık olan Vatikan böyle bir işgale kesinlikle karşı çıkardı.

Büyük bir olasılıkla uluslar arası ortamdaki ve ülke içindeki huzursuzluklar çakışacak ve etkileşecek, İtalyan radikaller bir yandan kargaşayı körüklemek için gizli servisler tarafından fonlanırken diğer yandan Sovyetler Birliği'nden büyük bir destek görecekti. Bununla birlikte, radikallerin Sovyetler Birliği'ne ve onun komünist müttefiklerine duyduğu husumet bu olasılığı zora sokmaktaydı. Radikaller Komünistlerin amaçlarıyla çakışan bir hedef gütmemekteydiler ve sağlanan fonlar Sovyetlerin İtalyan Komünist Partisi'ne yaptığı ödemelerden çok daha kısıtlıydı. Sovyetler açısından radikaller disiplinden yoksun ve Troçkist akımın devamı olan kişilerdi.

Gerçekten de Batı Avrupa'daki en güçlü komünist parti olan İtalyan Komünist Partisi, 1976'da "Oy vermeyin, silaha davranın" sloganını kullanan Kızıl Tugaylar ile hiçbir bağlantısı olmadığını kamuya açıklamakla yetinmeyip hükümeti

bu örgüte karşı harekete geçmeye çağırdı. 1972'den 1984'teki ölümüne kadar Parti Sekreteri olan Enrico Berlinguer'in yönetiminde 1973'te Komünistlerin mevcut demokratik sisteme resmen bağlı olduklarını beyan etmeleri sadece demokrasinin tehdit altında olmadığını, aynı zamanda toplumun hem aşırı sağ, hem de aşırı sol tarafından saldırıya uğradığını ortaya koyuyordu.

Aşırı sağ muhtemelen 1980'de komünistlerin kalesi olan Bologna'daki tren istasyonunun bombalanmasından sorumluydu. Bu kanlı vahşette 85 kişi hayatını kaybetti ve aşırı sağ ile devletteki, gizli servis dahil, anti demokratik unsurların bu olayda işbirliği içinde olduklarına dair oldukça kesin kuşkular daha da endişe vericiydi. Bazı durumlarda bu ikisi kesinlikle birlikte hareket etmekteydiler. Aşırı sağ tarafından düzenlenen olaylar arasında 1969'da Milano'daki *Piazza Fontana*'daki bir bankanın bombalanması (16 ölü) ve 1984'te bir trenin bombalanması da yer alıyor. Kamusal alanlarda tasarlanan bu saldırılar korku ve kargaşa yaratma ve belki de solcuları suçlayarak onların itibarını sarsma amacını güdüyordu.

1976 Haziran'ında komünistlerin oyların yüzde 34,4'ünü almaları sağ kesimde ve ABD'de hükümette yer alabilecekleri endişesini uyandırdı. Oysa komünistler kendilerini Avrupa komünisti olarak tanımlamak suretiyle bu endişeyi gidermeye çalıştılar. Öte yandan 1976'da Hıristiyan Demokratları devirmeyi amaçlayan bir *sorpasso* düzenlediler ama başarısız oldular. Dahası Komünist, Sosyalist ve çeşitli küçük partilerden oluşan birleşik sol beklediği gibi oyların yarısını elde edemedi. Solda çoğunluğa ulaşmak olanaksız görünüyordu; bu da onun emekçi sınıfı kendi safına çekmekteki yeteneksizliğini yansıtmaktaydı.

Bununla beraber, o tarihte Berlinguer seçimlerin bir dönemin ve Komünizm düşmanlığının sonu olduğunu ileri sürdü. Solun zaferi 1976'da Bernardo Bertolucci'nin kendi duygularını yansıttığı, yirminci yüzyıl İtalya'sını anlatan *Novecen-*

to adlı filminde ve yeni çıkmaya başlayan *La Repubblica* isimi günlük gazetede ilan edildi. Aydınlar Antonio Gramsci'nin görüşlerinin egemenliğini kabul ettiler; bu egemenlik toplumsal alanda da hüküm sürecekti. Uygulamada, sol bazı sanat dallarında ağır basmaktaydı ama daha tutucu Katolikler 1940'ların sonlarından itibaren eğitim ve kültür bakanlıklarına sahip olmuşlar ve ulusal televizyon ile radyo yayınlarında tekel oluşturmuşlardı. Üniversiteler adam kayırma ve hizipçilik pençesi altındaydılar ama aynı zamanda çoğulculuk da etkindi.

Sağ, kamu hayatını yolsuzluk ve çıkar kollama ortamına döndürmekte solun hemen arkasından geliyordu. 1980'lerin başında önde gelen bir İtalyan üniversitesindeki beşeri bilgiler bölüm başkanının benim ders saatlerimin çokluğu karşısında şaşırdığını anımsıyorum. Bana öğrencilere ders vermediğini, bölümünün düzenini korumaktan sorumlu olduğunu söyledi. Bunun ne anlama geldiğini sorduğumda ise o bölümde hiçbir komünistin bulunmadığını (onların Bologna'ya gitmeleri gerektiğini) ve her hafta Roma'ya giderek bakanlıktaki bir görevliye rapor verdiğini, onun da iki ayda bir kendisini ziyarete geldiğini anlattı. Bu ziyaretlerde acaba birkaç kişi arasında bir *aperitivo* ya da bir yolsuzluk belirtisi söz konusu edilmiş miydi? Bilemiyorum. İtalyanlar bu konuda iki görüş bildiriyorlar. Her koşulda belli bir kuşkuyu dile getirmek oldukça sıradandı ve bu da az değildir.

Her neyse; komünizm sınırına ulaşmıştı. Dahası, 1976'dan beri yeni liderleri Bettino Craxi'nin önderliğinde sosyalistler komünistlerden uzaklaştılar ve 1978'de orak-çekiç simgesini bir karanfile dönüştürdüler; bu da Halk Cephesi olasılığının önünü kesti. 1980'lerde Hıristiyan Demokratlar, Sosyalistler, Sosyal Demokratlar, Cumhuriyetçiler ve Liberallerden oluşan koalisyon hükümeti komünistlerin etkisini sıfırladı. Sol bütünsel olarak Kızıl Tugayların ölümcül nihilizmden etkilendi çünkü onlar birçok sol-kanat söylencesiyle yakın bağlantı

içindeydiler. Buna karşın Craxi 1983'ten 1987'e kadar başbakan oldu. Sosyalistler 1987 genel seçiminde oyların yüzde 14,3'ünü kazandılar ve 1987'den 1992'ye kadar hükümette yer alarak büyük kazanımlar elde ettiler.

Bu, olağanüstü bütçe açığı yüzünden hükümetin yüksek faizle borçlandığı bir dönemdi. Öte yandan 1980'lerde ekonomide yaşanan büyüme tüketimi ve onun bireyselciliği sergileme yeteneğini yüreklendirdi. 1975'e gelindiğinde evlerin yüzde doksanından fazlasında televizyon ve buzdolabı mevcuttu. Televizyonlarla ilgili reklamlar tüketimin yaygınlaşmasına ve tüketici değerlerinin şekillenip paylaşılmasına yol açıyordu. 1980'lerde zaten zayıflamış olan komünizm gelişen krizlerden ve 1989-91'de de Sovyet blokunun yıkılışından çok fazla etkilendi. Craxi bunu İtalya siyasetini sosyalistlerin öncülüğünde bir sol kanat ittifakıyla gerçekleştirmek için bir fırsat olarak gördü.

12.

MODERN İTALYA: 1990 SONRASI

1990'larda Batı Almanya eski Komünist Doğu ile birleşirken İtalyan politik sistemi bir dizi krizin üstesinden gelmeye çalışıyordu. 1992'de yolsuzluklara karşı son derece gecikmiş olan bir *mani pulite* (temiz eller) hareketi başlatıldı. Yargıçların Milano merkezli olduğunu saptadığı büyük ölçekli yolsuzluk şebekesi *Tangentopoli*'nin (Rüşvet Kenti) ülke çapında iş ve siyaset alanındaki organize suç örgütlerini kapsayan faaliyetleri halkın mevcut sisteme, daha doğrusu bu sistemin sürdürülebilir olmasına duyduğu güvenin sarsılmasına yol açtı.

Çok önemli yasal işlemler gerçekleşti. Aralarında iki eski başbakan, Hıristiyan Demokrat Giulio Andreotti ve sosyalist Bettino Craxi'nin de yer aldığı önemli kişiler hakkında suç duyurusu yapıldı. Roma, Lazio ve adam kayırmacılığın en güçlü olduğu Sicilya'nın politik patronu olan Andreotti Mafya ile olan ilişkileriyle ilgili sorgulanıp yargılandı ama sonra aklandı. Büyük yolsuzluklara adı karışan Craxi 1994'te Tunus'a kaçtı ve aynı sene gıyabında yargılanarak hapis cezası aldı; 2000 yılında Tunus'ta öldü. Bu durum başında bulundukları örgütlerde büyük sarsıntı yarattı. Hıristiyan Demok-

ratlar ve sosyalistler bu skandallardan çok etkilendiler; her ikisi de 1994'te dağıldı; böylece "Partili Cumhuriyet" dönemi sona ermiş oldu. Craxi tüm siyasi partilerin faaliyetlerini sürdürmek için yasadışı kaynaklardan para aldığını iddia etti ama bizzat kendisi büyük yolsuzluklara karışmıştı ve bundan rahatsızlık duymuyordu.

Sonuç olarak başka partiler öne çıktı ya da yenileri kuruldu. 1993'te bir ulusal birlik hükümeti oluşturuldu ve 1994'te yeni *Forza Italia* partisinin başkanı Silvio Berlusconi başbakan seçildi. 1936'da doğan ve Milano'da yaşayan Berlusconi Craxi'nin dostu idi ve önce emlak sonra da televizyon alanında yaptığı işlerden büyük bir servet sahibi olmuştu. Komünizm karşıtı cephenin adayıydı. Berlusconi ülkeyi büyük bir şirket gibi yönetmeye kalkıştı ama koşulların sandığından daha kötü olduğunu gördü; ortada muazzam bir ulusal borç vardı.

Devletin sahip olduğu şirketlerin satışı sorumlulukları biraz hafifletti ama aşırı cömert bir emeklilik sisteminden kaynaklanan esas yükümlülüğü azaltma girişimi kamu desteğini yitirmesine sebep oldu. 1995'te Berlusconi'nin yerine teknokratların oluşturduğu hükümeti 1996'da Romano Prodi'nin yönetimindeki bir sol merkezci hükümet izledi. Bu hükümet 1998'de yıkıldı ama Komünistlerin eski lideri olan Masimo D'Alema tarafından derhal yeniden yapılandırıldı. Ne var ki onun koalisyonu da 2000'de yıkıldı ve Giuliano Amato'nun liderliğinde teknokrat bir hükümet oluştu. Hepsinin ortak hedefi Berlusconi'yi iktidardan uzak tutmaktı.

2001'de Berlusconi yürürlüğe koyamadığı yeni bir istihdam yaratma programını seçimlerde dile getirerek, hakkındaki suçlamalara rağmen yeniden başbakan oldu. Son zamanlardaki hükümetlerin başarısızlığından yararlandı. Aslında vaat ettiği iş olanakları gerçekleşmedi; 2001'de veraset vergisini kaldırdı ama 2008'de sahip olunan tek eve vergi getirdi. Berlusconi de Donald Trump gibi politikacılığa soyunmuş bir şovmen-işadamı idi. Yeni bir başlangıçtan bahsediyor,

girişimcilik becerilerini kullanmayı vaat ediyordu ama muhaliflerine göre bu girişimcilik becerileri güvenilmez nüfuz ticaretinden başka bir şey değildi. Berlusconi bu niteliğini politikaya ve hükümete tahvil ediyor, birçok nahoş ilişki kuruyor ve iş görüyor, 1990'lardaki yolsuzlukla savaş hareketini baltalıyordu.

Berlusconi yönetimindeki en büyük değişiklik 1 Ocak 2005'ten itibaren zorunlu askerliği kaldırılması ve ordunun profesyonel hizmet alanının daraltılmasıydı. Zorunlu askerliğin kaldırılması daha genel bir global sürecin bir parçasıydı; devletin kapsama alanını kısıtlıyor ve ulusal deneyim sağlayan uygulamalardan birini sonlandırıyordu.

Halen zorunlu askerliğin topluma hizmetin bir seçeneği olarak yeniden canlandırılması tartışılıyor.

İTALYA İZLENİMLERİ

On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda modern İtalya'ya fazla ilgi duyulmadığı ortadaydı. Örneğin, E. M. Forster'ın *Manzaralı Oda* (1908) adlı romanında İtalya'nın on sekizinci yüzyılın Büyük Turistlerini ağırlayan, geçmişte kalmış bir toplum olarak yeniden kavramlaştırılması günümüzde de geçerlidir. Garibaldi'nin cumhuriyetçiliği, *Rissorgimento*'nun enerji ve başarısı ve bir yere kadar Mussolini'nin yarattığı ve 1920 ve 1930'larda büyük ilgi toplayan *sözde* "düzen ve karakter" bir yana, İtalya o zamandan bu yana, haklı ya da haksız olarak, örneğin Almanya, Fransa ya da İngiltere'ye oranla daha az uygar ve gelişmiş kabul edilir. Bu kıyaslamalar çoğu kez yanlıştır; savaş sonrasında İtalya tasarım, moda, film, gıda ve lüks yat, gemi, tren, ev aletleri, mobilya, aydınlatma gibi sınai üretim dallarında çok başarılı olmasına ve ün kazanmasına karşın bugün de aynı yaklaşım sergilenmektedir. Bu yaklaşım 1945 öncesindeki kadar açık değil

ama günümüzde İtalyan siyaseti, özellikle Mafya ile ilişkili suçlar hakkındaki görüşler, İtalya hakkında yayınlanan rehberler, gezi kitapları, anılar İtalya'yı diğer önde gelen Batı ülkelerinden daha az gelişmiş olarak nitelendirmektedir. Uzun süre geri kalmış olarak değerlendirilen İspanya son zamanlarda atılımlarda bulunarak çağdaş ve ilerici bir ülke olarak tanınmaya başladı. Öte yandan bu uzun süredir İtalya'nın değil İngiltere'nin sorunu olabilir.

GÜNÜMÜZDEKİ SORUNLAR

İktisadi, sosyal, siyasal ve anayasal alanlarda önemli yapısal sorunlar bulunuyordu. Öte yandan 1993'te seçim sistemi oy çoğunluğuna dayanacak biçimde yenilendi ise de 2005'te orantısal bir düzeltme yapıldı. Her partinin temsili için belirlenen eşiğin düşüklüğü İtalya'yı yeniden daha istikrarsız bir politikaya sürükledi. Bunun yanı sıra, İtalya Avrupa Birliği (AB) üyesi olmaktan yararlansa da Almanya'nın (ve diğer ülkelerin) rekabetinden etkilendiği ve avrodan kaynaklanan finansal taleplerin baskısı altında olduğu için zor durumdaydı.

Dahası, Balkanlardaki ve Kuzey Afrika'daki istikrarsızlık da endişe vericiydi. İtalya NATO'nun hava üssüydü. 1994-5'te NATO'nun Bosna'ya hava saldırısı sırasında İtalya'da Ariano'dan Gioia del Colle'ye kadar birçok hava üssü hayati önem taşımaktaydı. 1999'da NATO'nun Kosova ve Sırbistan'a müdahalesi sırasında da İtalya'daki üsler, özellikle Amendola ön plandaydı. 2011'de NATO'nun Libya'ya müdahalesinde de İtalya'daki hava üslerinden ve İtalya'nın iki uçak gemisinden yararlanıldı. Bu gemiler NATO'nun Afganistan seferinde de kullanıldı. Öte yandan İtalya 2003'te Körfez Savaşı'na katılmadı.

Daha genel bağlamda, İtalya büyük ve işlevsiz siyasetçiler sınıfından, dinsel ve resmi kurumların yeteneksizliğinden

ve güneyin büyük çapta ve sürekli fon transferi gerektiren yapısından kaynaklanan sıkıntılar çekiyordu. Anketlere katılanların yarısı devletin herkese iş garantisi vermek zorunda olduğuna inanıyordu. Hem devletten medet umuluyor, hem de devlete karşı hoşnutsuzluk duyuluyordu. İtalya'nın Dünya Kupasını kazandığı yıl (2006) İtalyan futbol liginde büyük bir yolsuzluk skandalı patlak verdi. Diğer ulusal futbol sistemlerinde de yolsuzluk vardı ama en fazla bunun üzerinde duruldu. İtalya'da yönetime duyulan güvensizliğin ve vergi kaçakçılığının etkisi 2007'de nakit olarak yapılan toplam kişisel tüketim harcaması oranında gözlemlenebilir: yüzde 38. Bu oran İngiltere'de 18, Fransa'da 22 idi. Öte yandan, kredi kartı kullanmaktan kaçınmanın ardında yatan tek motivasyon vergi kaçırmak da değildi. Elektronik para birimine önemli oranda güvensizlik söz konusuydu. Bununla beraber, organize suçlar da nakit ekonomisini tetiklemekteydi.

Geçmişin ve kilisenin baskısı İtalyanların laik kurumların ortak çıkarlara hizmet etmesini sağlayacak bir birliğe kayıtsız kalmalarına yol açtı. Aksine akrabalık ilişkilerine dayalı bir anarşi hüküm sürmekteydi. İş yaşamında ve siyasal yaşamda kişisel bağlantılar ve bundan kaynaklanan adam kayırmacılık ön plandaydı.

İtalyanlar politik yelpazenin sağında dürüst bir yönetici elit, solunda da inandırıcı bir reform gerçekleştirebilecek bir kadro oluşturmakta başarısız oldular. 1986'da başlayan Yavaş Beslenme hareketi gibi karşıt-kültür oluşumları sol kanatta bilimdışı ve uygulanması olanaksız bulundu ve tepkiyle karşılandı. Kırsal kesim uluslararası alanda cüssesinden beklenen veremedi; özellikle Almanya'ya ama aynı zamanda tüm avro kullanıcılarına kıyasla büyüme oranı düştü. Avrupa'da İtalya'nın İspanya'ya üstünlüğü azaldı. 2008'lerin ve 2010'ların sonlarındaki mali krizler, bankaların genellikle kredi verirken çok dikkatli davranmalarına karşın İtalyan banka sisteminde süregelen büyük zafiyeti günışığına çıkardı. İtalya

aynı zamanda Ekonomik Bağımsızlık Endeksinde ve yolsuzluk endeksinde alt sıralarda yer alıyordu. 2001 yılında Cenova'da düzenlenen uluslararası zirvedeki globalleşme karşıtı büyük protestolar polis tarafından bastırıldı ama burada dile getirilen bazı sorunlar Beş Yıldız Hareketi (*Movimento 5 Stelle, M5S*) gibi temel yaklaşımlara paraleldi.

Organize suçlar globalleşme ile yolsuzluğu aynı çatı altında topluyordu. İtalya'daki suç örgütleri daha geniş bir dünya ile, özellikle yasa dışı ilaç satışı, fuhuş, göçmenlik ve silah alanlarında bağlantı kurdu. Sicilya'daki Mafya (Cosa Nostra), Campagnia'daki Camorra, Calabria'daki 'Ndrangheta (Calabria lehçesine eski Yunancadan girmiş bir deyim) ve Apulia'daki Sacra Corona Unita son derece başarılı oldular. 'Ndrangheta adam kaçırmadan yasa dışı ilaç satışına geçti. Her birinde politika, suç ve ticaret bir arada kamu zararına faaliyet göstermekteydi. 1990'larda devletin Mafya'ya karşı başlattığı eylem Hıristiyan Demokrat Parti'nin çökmesiyle yeniden canlanarak Hıristiyan Demokratlara yakın olan Camorra'da uyuşturucu ticareti için fırsatlar sağladı. Mafya'ya karşı başlatılan bu eylem 1992'de iki önde gelen Mafya karşıtı savcının, Giovanni Falcone ve Paolo Borsellino'nun (aynı zamanda Falco'nin eşinin ve koruma polislerinin) öldürülmesi ile hız kazandı. Bu cinayetler 1993'te Uffizi Galerisi'nin bir bölümünü yıkan patlama gibi devlete karşı sergilenen bariz ve güçlü bir kalkışma idi. Bu savcılar "muhbir" Tommaso Buscetta'nın itirafları üzerine Palermo'da bir toplu dava açmış ve 1986 ile 1992 yılları arasında 360 sanığın hüküm giyip hapsedilmesini sağlamışlardı. Cinayetler Sicilya'da ordunun konuşlanmasına yol açtı 2016'ya gelindiğinde 'Ndrangheta'nın servetinin yaklaşık 44 milyar avroya ulaştığı ve vergisinin Mafya ve Famorra ile birlikte İtalya'nın gayri safi yurt içi hasılasının (GSYİH) yüzde 9,5'ini oluşturduğu tahmin edilmekteydi. Ertesi yıl Falcone'nin Palermo'daki heykelinin başı uçuruldu ve Camorra'nın bir dalı olan Foggia suç örgütünün işlediği cinayet-

ler yeni endişeler oluşturdu. İtalyan polisiye romanları İtalyan toplumunun, özellikle bölgesel ve kentsel ortamın geniş çapta kritiğini yaptılar. Aynı şey yabancı romancılar için de geçerliydi. Michael Dibdin'in *End Games* (Son Oyunlar, 2007) isimli romanında detektif Aurelio Zen Venedik'ten ayrılır ve kendisini güneyde acımasız bir manzara, eşkıyalık ve suskunluk duvarı içinde bulur.

Ulusal mizah ve özgüven bu dönemin bugün bile çok kötü bir süreç olduğunu ortaya koyuyor. Ulusal gurur ve kimlik askeri güçten, politik liderlikten, kamusal kurumlardan ya da bilimsel atılımlardan değil spordan, yiyecekten, yaşam tarzından ve bir oranda geçmişteki ekonomik ve kültürel başarılardan kaynaklanıyor. Bireysel ve ailesel düzeyde yüksek işsizlik oranlarının ve göçlerin yol açtığı, çok sayıda genç insanın otuzlu yaşlarına kadar aileleri ile birlikte yaşamasına neden olan umutsuzluk ve kötümserlik hüküm sürüyor. Geçmişe ve ulusal klişelere ters düşen bu durum küçük ailelerde de gözlemleniyor.

Bu koşullar nüfus artışının sınırlı kalmasına yol açtı. 2006'da nüfusun yüzde 26'sı altmış yaşın üstündeydi ve yaş ortalaması 42 idi. Bu rakamlar Almanya ile eşdeğer ama İngiltere, Fransa ve İspanya'ya oranla daha düşüktü. 1970'lerde özellikle çok yüksek olan bebek ölüm oranındaki düşüş bebeklerin "sigortalanma" gereksinimini arka plana iterken tarımdaki işgücünün azalması erkek çocuk ihtiyacını da azalttı ve aile yapısı ve mirasla ilgili sosyal uygulamalarda değişikliklere yol açtı. Çağdaş toplum yaşamını kabullenmekte zorlanan Katolik Kilisesinin tüm kısıtlamalarına karşın doğum kontrolü giderek arttı ve kadın başına düşen ortalama çocuk sayısı özellikle İtalya'da yüzde 1,18'e indi. Bunda kadınların çalışma saatleri ve avro'ya geçişten sonra yaşanan enflasyonun gerçek ücretlere etkisine bağlı olarak ev açmaktaki zorluk etkendi. Çocuk bakımının maliyeti de ayrı bir sorundu. 2000'lerin başında her yıl İtalya'dan yaklaşık 50.000 kişi göç ediyordu.

Yaş dengesi emeklilik açısından çok daha ciddi bir sorundu. İtalya'da emekli maaşının çoğu devlet tarafından ödenir ve özel emeklilik planı çok az kişi tarafından benimsenmiştir. Ömrün uzaması ve emekli maaşının yüksekliği ileride daha büyük sorun oluşturacaktır. Başka bir deyişle, gençler yaşlılar ya da yaşlanmakta olanlar için ödeme yapacaklar ama bu gençlerin sayısı giderek azalacaktır.

Dolayısıyla kamu maliyesi de bankalarınki kadar ciddi sorunlar yaşayacak. İtalyan devletinin bu sorunlarla başa çıkma şansı kısıtlı. AB'de Almanya'nın ekonomik egemenliği İtalya'nın gerekli fonları sağlayacak bir ihracata yönelik büyüme gerçekleştirmesini zora sokuyor. Gerçekten de, İtalya'nın kaderinin Almanya'ya bağlı olmasının yarattığı çaresizlik sadece son dünya savaşını değil aynı zamanda ortaçağı ve daha sonra Kutsal Roma imparatorlarının denetim ve gücünü çağrıştırıyor. Geçmişteki çaresizlik ve kadercilik duyguları günümüzde de yankılanıyor.

Diğer Avrupa ülkelerinde, Japonya ve Çin'de olduğu gibi, geçmişe yani yaşlılara mali destek olma zorunluluğu, ev kurma ve iş bulmanın yanı sıra gençler için önemli bir yük oluşturuyor: Bu durumun bazılarında çocuk sahibi olma isteğini engelleyen ciddi bir yenilgi duygusu oluşturmasına şaşmamak gerek.

ULUSAL MİZAH: DARIO FO VE ÇAĞDAŞ YERGİ

1997'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Dario Fo (1926-2016) halk adına egemenlere karşı kendi oluşturduğu *Il Popolo Contro i Potenti* (Kilise ve Devlet Yetkililerine Karşı Halk) görüşünü savunan bir oyun yazarı ve aktördü. Fo'nun polisin elindeki bir tutuklunun ölümüyle ilgili gerçek bir olaya dayanan *Bir Anarşistin Tesadüfi Ölümü* (1970) gibi oyunları iktidardaki yozlaşmaya odaklanıyordu. *Ödeyemiyor muyuz? O zaman Ödemeyeceğiz!* (1974)

isimi oyunu yiyecek fiyatları çok yüksek olduğu için dükkânlarda hırsızlığa kalkan ev kadınlarından söz ediyordu. Fo aynı zamanda oyunlarını halka götürerek geleneksel tiyatro salonları yerine fabrikalarda temsil edilmesini sağladı. Kilise komünizmden Beş Yıldız Hareketine benzer bir eyleme geçen Fo'yu şiddetle kınıyordu. Kilisenin karşı çıktığı sadece Fo değildi. 2006'da Emma Dante Katoliklik aleyhtarı oyunu *La Scimia* yüzünden saldırıya uğramıştı.

Yerli nüfusun artışındaki yavaşlama geniş kapsamlı göçlerle daha belirgin hale geliyordu. 2011'de Albay Kaddafi'nin devrilmesi ve Libya'da istikrarın sona ermesi ile göçler daha da hızlandı. Eski İtalyan sömürgesi olan Libya'dan İtalya'ya göçün yanı sıra başka yerlerden, özellikle Eritre ve Somali'den, daha genel bağlamda Afrika ve Ortadoğu'dan gelen göçmenler başka yerlere ulaşmak içim Libya-İtalya yolunu kullanıyorlardı. 2012'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi göçmenlerin eskisi gibi Libya'ya dönmesini yasakladı.

İtalya'ya göçenlerin sayısı hızla artmaktaydı. 2000'lerde yıllık göçmen sayısı 50.000'in üstünde iken 2016'ya gelindiğinde Libya'dan İtalya'ya gelenlerin sayısı 181.000'in üstüne çıktı. Türkiye'den Yunanistan'a geçiş yolu kapandıktan sonra Avrupa'ya tek giriş noktası burasıydı. 2017 Temmuz'unda hükümet göçmenler ve sığınmacılar için mevcut altı merkeze dört tane daha ekleyeceğini duyurdu. Bunlar Calabria, Sardunya ve Sicilya'da kurulacaktı. Bu bölgelerde göçmenlerin varlığı hemen fark ediliyor; örneğin Sassari ve Sardunya'da ama aynı zamanda Ventimiglia'da da. 2017 Ağustos ayında Libya'da 700.000 göçmenin beklediği iddia edildi. 2016'da 7,6 milyar olan dünya nüfusunun 2030'da 8,6 milyara, ve 2100'de muhtemelen 10,75 milyara ulaşması bekleniyor. Gerek sayısal gerekse oransal olarak büyük kısmı Afrika'dan kaynaklanan bu artış mevcut sorunların daha da büyüyeceğine işaret ediyor.

Kitlesel göçler İtalyan toplumunda (ve birçok diğer ülkede) büyük bölünmelere ve sosyal yapıda önemli bir gerilime yol açtı. 2017'deki yerel ve 2018'deki genel seçimlerde Kuzey Ligi (*Lega Nord*) ve Beş Yıldız Hareketi göçmenlere ve özellikle 2017'de göçmenlerle ilgili sahtekârlıklar yüzünden ünlü bir suç örgütünün hüküm giydiği Roma'ya tümüyle karşıydı. Birçok İtalyan bireysel ya da toplumsal olarak göçmenlerle yakından ilgilenmekteydi ama bir yandan da sayılarının giderek artması karşısında endişeye kapılmaktaydılar.

Bu durum, Avrupa Komisyonu'nun kendisiyle ilgilenmediğine ve gereğinden çok fazla yükümlülük altına girdiğine inanan İtalya'nın Avrupa Birliği ile arasındaki gerginliğin daha da artmasına yol açıyordu. Fransa hesaba katılırsa İtalya bu eleştirisinde halklıydı, zira Avusturya gibi Fransa da göçmenlerin İtalya'dan kendi ülkesine girişini engellemek için büyük çaba sarf etmekteydi. Halkın öfkesi giderek artmaktaydı. 2017'de hükümet, ebeveynlerden biri en az beş yıldır İtalya'da yaşamış ise göçmenlerin İtalya'da doğan çocuklarına vatandaşlık vermeye kalkışınca büyük direnişle karşılaştı. Bu öneri çerçevesinde en az 800.000 reşit olmayan çocuk vatandaş olmak için başvurabilecekti. İktidardaki Demokrat Parti mecliste yeterince destek bulamayacağından korkarak öneriyi geri çekti. Kuzey Ligi bu öneriye şiddetle karşı çıkmış, başkanları Matteo Salvini "vatandaşlık bir armağan değildir" demişti. 2017 Eylül ayında *La Repubblica* isimli gazete yayınlanan bir anket İtalyanların yüzde 46'sının göçmenleri "kamu düzenine ve kişisel güvenliğe bir tehdit" olarak gördüğünü ortaya koydu. Bu oran 2012'de yüzde 26 idi.

Bu arada 2012'den beri Lampedusa adasında belediye başkanı olan Guisi Nicolini 2017 seçimlerinde yeniden seçilemedi. Yenilgisinin göçmenlere iyi davranmasına duyulan öfkeden ve kendisinin kontrolsüz gelişime muhalefetinden kaynaklandığını ileri sürdü: "Terörizm ve ekonomik kriz göçmenlere gösterilen hüsnükabulde güvenliğin ön planda yer

aldığı anlamına geliyor. ... Aynı zamanda yerel halk benim yasalaşma kampanyamı ve adanın betonla kaplanmasına karşı çıkışımı da onaylamıyordu."

Öte yandan hizmetlerin, özellikle sosyal hizmetlerin büyük bir bölümü göçmenler tarafından gerçekleştiriliyor; giderek daha yoğun bir şekilde emeklilikle ilgili sorunlar yaşayan bir ülkeye destek oluyorlardı. Emekliler göçmenlere hemen hiç yardımcı olmayan ve sağ partiler tarafından eleştirilen siyasi partilerde ve sendikalarda etkiliydiler. Hem özel hem de genel düzeyde uygulanan ayırımcılık sonucunda göçmenler Palermo'daki Ballaro kentinde, gecekondu mahallelerinde ve Roma'daki belli bölgelerde iskân edildiler. Organize suç örgütleri tarafından sömürüldüler; özellikle kadınlar fuhşa sürüklendi.

Siyasal kültürdeki yozlaşmanın ne oranda, yapısal olarak yozlaşmaya müsait bir toplumdan kaynaklandığı belli değil. Berlusconi'nin yolsuzluk suçlamalarıyla yargılanmasını engellemek amacıyla yasalarda yapılan değişiklik kamu yaşamında dürüstlükle ilgili sorunların altını çizdi. Berlusconi'ye (1994-5, 2001-6 ve 2008-11 yılları arasında başbakandı) atfedilen yolsuzluklar toplumun siyasete olan güvenini sarstı, geniş çapta eleştirilere yol açtı ve Nanni Moretti'nin onun kariyerinin kirli para ile geliştiğini ileri süren saldırgan ama kafa karıştırıcı *Il Caimano* (Timsah, 2006) isimli filmi gibi sanatsal çabalarda ele alındı. 2017'de "son İtalya kralı" olarak bilinen gangster Massimo Carminati'nin yargılanması sırasında mahkemeye sunulan bir telefon dinleme kaydı onun kendini ve yandaşlarını sınıfların olmadığı, işlenen suçların paylaşıldığı bir dünyanın vatandaşları olarak vasıflandırdığı ve "hatta Berlusconi ile bir akşam yemeğinde buluşabilirim" dediği ortaya çıktı. Tabii ki bu hiçbir şeyi kanıtlamıyordu.

Ticari televizyon kanallarının en büyük patronlarından olan Berlusconi, yayınların kalitesini bozmakla ve daha genel anlamda İtalyan kültürünü değersizleştirmekle suçlanıyor-

du. Tüm kariyeri televizyondan sağladığı muazzam kazanç üzerine kurulmuştu. Diğer Avrupa ülkelerine kıyasla İtalya'da televizyon izleme oranının özellikle daha yaşlı, daha eğitimsiz olan, gündüz yayınlarını takip eden nüfusta çok daha yüksek olmasından hem parasal hem de siyasal olarak yararlandı. Öte yandan Berlusconi'nin devlet televizyonunun partizanca yayınlarına karşın sağlam, etkin ve kârlı bir rekabet oluşturmayı başardığı da ileri sürülebilir.

Berlusconi 2008'de muhalefet ve eleştiriler için Komünistleri suçlayarak iktidarda kalmasını sağlayacak bir kitle hareketi önerisinde bulundu: "Eğer (genel seçimde) kazanamazsak milyonlarca insanın Roma'ya gidip bu hakkı talep edeceğine inanıyorum." Onun liderlik sultasını savunanlar teknokrat hükümetlerin demokratik olmadığını, kuvvetler ayrılığının İtalya'yı yönetilmez hale getirdiğini iler sürüyorlardı ama bu kuvvetler ayrılığı Mussolini gibi bir başka diktatörün başa geçmesini engellemek için oluşturulmuştu.

Öte yandan, bir sürü hata yapmış olmasına karşın Berlusconi bir Mussolini değildi. Aslında bu iki şovmenin iktidara geliş biçimindeki çelişkiler İtalya siyasetinde 1920'lerden itibaren yaşanan değişimleri, özellikle güç kullanarak, gözdağı vererek iktidarı ele geçirme yönteminden vazgeçildiğini ortaya koyuyordu. Bunun başta gelen örneği Berlusconi'nin 2006'da seçimde yenilgiye uğrayarak alaşağı edilmesidir. Sonuçlara itiraz etti ama mahkeme heyeti onları doğruladı. Onun tutarsız koalisyonu yerine 1996-8 yıllarında başbakan ve 1990-2004 yılları arasında da Avrupa Komisyonu başkanı olan Romano Prodi'nin başkanlığında bir sol koalisyon oluşturuldu. Öte yandan, bu hükümet de ayrışmalar yüzünden zayıfladı ve özellikle reform girişimlerinin ayrışmalara yol açtığı kırılgan bir yapıyla varlığını sürdürdü. Prodi parasal istikrar sağlamayı başardı ama bu, büyüme hızını kesti.

Katolik Kilisesi hükümet politikalarına, bilhassa hükümetin eşcinsel ilişkileri desteklemesine ve özellikle hükümetin

özel okullara destek ve para yardımını kısmasına karşı idi. Bu okulların hemen hepsi Katolik'ti ve akademik düzeyleri genellikle düşüktü. Papa XVI. Benedict seçildiği günden itibaren İtalyan piskoposların politika alanında sosyal liberalizm karşıtı yorumlar yapmasını desteklemekteydi.

2008 yılında 2006'da seçilen Prodi hükümetine karşı Katoliklerin direnişinden yararlanan Berlusconi Prodi'nin kurmuş olduğu koalisyonun bozulması sonucu yapılan seçimleri kazanarak geri döndü. Görevde kaldığı sürece tüm zamanını kendisini ve çok sayıdaki iş ilişkisini vergi kaçırma ve rüşvet verme ile ilgili, mahkumiyetle sonuçlanmayan suçlamalara karşı savunmaya hasretti. 2011'de Berlusconi gücünü kötüye kullanmak ve yaşı tutmayan Tunuslu bir dansözle para karşılığı cinsel ilişki kurmakla itham edilerek yargılandı. İkinci suçtan aklandı ama vergi kaçırmadan hüküm giyerek Parlamento'dan atıldı. Bu kitabın yazıldığı tarihte bu dava Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin önündeydi. Bu arada hükümetin borçlarının baskısı altında ezilen ve Yunanistan'a olan borçlarıyla ilgili Alman planını kabul etmeyen Berlusconi 2011'de istifa etmek zorunda kaldı. Mafya ile ilişkileri hakkında söylentiler devam etti. Berlusconi her zaman bunu yalanladı.

Kirli Berlusconi'nin yerini ekonomist Mario Monti'nin başkanlığında, finans piyasaları ve Berlusconi'ye sürekli karşı çıkan Angela Merkel'in başkanlığındaki Almanya'nın onayladığı, tümüyle atanan teknokratlardan oluşan bir hükümet aldı. Bu hükümet 2013'te sonuçsuz kalan bir seçimle başa gelen, Enrico Letta'nın başkanlığındaki zayıf sol-sağ koalisyonuna kadar varlığını sürdürdü. Bu koalisyon da 2014'te, Berlusconi tarafından desteklenen Matteo Renzi'nin başkanlığındaki merkez-sol tarafından sonlandırıldı. "Yıkım Adamı" olarak bilinen Toskanalı Renzi 2013'te Komünist Parti'nin ardılı olan merkez-sol Demokrat Parti'nin lideri olmuştu.

Bu dönemdeki en önemli gelişme eski bir komedyen olan Beppe Grillo'nun başında olduğu, açık ve yüksek dozda siya-

set karşıtı olan Beş Yıldız Hareketi idi. Bu hareket 2013 seçiminde oyların dörtte birini aldı ve adayları Roma ve Torino'da belediye başkanı oldu. Popülist ve ütopik bir hareket olan Beş Yıldız politikada ideoloji sonrası değişimi savunmakta, özellikle sağ ve sol arasındaki geleneksel ayrışmaya karşı çıkarak halkın oyu ile temsil edilen demokrasi yerine plebisitle yönetimi öngörmekteydi. Beş Yıldız aynı zamanda yolsuzluğa ve yetkililerin bir dönemden fazla makamlarında kalmasına, Avrupa Birliği'ne ve özellikle avro'ya karşıydı. İtalya'nın Avrupa Birliği'ne üyeliği büyük çapta Almanya'nın desteğine ve avro bölgesindeki "parasal gelişime" bağlıydı. Bu gelişim 2011'den beri Avrupa Merkez Bankası Başkanı olan İtalyan ekonomist Mario Draghi tarafından da desteklenmekteydi. Kimileri çok renkli Beş Yıldız partisine, bazı yerel yönetimlerde başarılı da olsa, ancak isli bir cam ardından bakılabileceğine ve iktidardan uzak tutulması gerektiğine inanıyorlardı. 2018 Şubat'ında parti oyların yaklaşık yüzde 28'ini aldı.

2016 yılında hükümetin kendi gücünü artırmak amacıyla önerdiği bir anayasa reformu referandumda reddedildi. Hükümet en fazla oy alan partinin, doğrudan seçilmiş bir senatörü olmasa bile, Temsilciler Meclisi'nde çoğunlukta olmasını öneriyordu. Siyasal istikrarı sağlamak için olduğu ileri sürülen bu öneri, birçok İtalyan'ın indinde bir diktatörlük sistemi idi. Referandumdaki yenilgi 2017'de Başbakan Matteo Renzi'nin istifa etmesine yol açtı. Güney önerilen değişikliklerin tümünü veto etmiş, Berlusconi de bunlara karşı çıkmıştı. 2016 Aralık ayında Renzi'nin yerine gene Demokrat Parti'den Paolo Gentiloni geçti. Gentiloni önceliklerinin istihdam yaratmak ve 2016'da İtalya'nın merkezini vuran ölümcül depremlerin yol açtığı hasarı gidermek olduğunu ilan etti. Asıl gerekli olan siyasal ve parasal önlemlerdi. Gentiloni gençliğinde sol hareket içinde yer almış olan bir konttur.

Berlusconi 2013'te vergi kaçakçılığından hüküm giymiş olmasına karşın hâlâ güçlüdür ve *Forza İtalia*'nın başındadır.

Bazıları onun siyasal liderler yetiştiren biri olduğu kanısında; oysa 2015'te *Forza İtalia* daha ulusal bir isim ve politika benimseyerek sağı ele geçirmeyi tasarladığı sanılan Kuzey Ligi karşısında yenilgiye uğradı.

Yolsuzlukta belli bölgesel ayırımlar söz konusuydu. Bu özellikle atık toplamayla ilgili bir dizi skandalda göze çarpıyordu. Bu skandallar daha fazla servet birikimini, maddi kültürün değişimini ve siyasal çöküntüyü yansıtmaktaydı. Yerel hükümette bunlardan kaynaklanan baskı siyasal alanda, özellikle kamusal kontratların ihalesinde yolsuzluk ve rüşvetin yer aldığı Roma'da politik bir konu oluşturdu. Roma'da Beş Yıldız üyesi belediye başkanı 2010'ların ortasında kamu yaşamındaki krizle başa çıkmayı başaramadı, oysa bunun asıl suçlusu tüm siyasal sistemdeki yanlışlar ve kentin 1976 ve 2008 döneminin büyük bir bölümünde sol kanat koalisyonlarla yönetilmiş olmasıydı.

Napoli'nin yakınındaki Campania'da durum daha da vahimdi. 2007 sonlarında yerel çöp sahaları tümüyle doldu ve çöp toplamaya son verildi. Organize suç örgütü Camorra Campania'daki çöp toplamada bir sürü dolap çevirdi ama bu kriz aynı zamanda daha yaygın tepkilerden, özellikle çöp yakma ve biriktirme alanlarının yerleşim yerlerinin yakınında oluşturulmasına itirazlardan kaynaklanıyordu. Buna karşın, bu tür muhalefet zehirli emisyon ve sızıntıların yanı sıra bazı çöplerin taşıdığı risklerle ilgili daha fazla bilgi ve endişenin ürünüydü. Campania'da örgüt elemanları atık toplama alanlarında yeni çöplere yer açmak amacıyla çocuklara bunları ateşe vermeleri için para verdi; oysa bu yöntem son derece tehlikeli dumanların oluşmasına yol açtı.

2008'de Pisa Üniversitesi tarafından yayınlanan bir araştırmaya göre Campania'da çöp toplama bölgelerindeki hava kirliliği, özellikle dioksinler, İtalyan erkeklerindeki sperm miktarının azalmasına yol açıyordu. 1970'lerden itibaren bu düşüş kentsel bölgelerde çok fazla, Apulia gibi uzak kırsal ke-

simlerde ise çok az gerçekleşmişti. Bu kirlilik aynı zamanda 2008'de Campania'daki peynir üretimini de ciddi oranda etkiledi. Bu kriz bugün de sürmektedir. Napoli'deki bilim müzesinin 2013'te yanıp kül olmasında da Camorra'nın parmağı vardı. Camorra Napoli yakınında 1980'de yaşanan deprem dolayısıyla hükümetin tahsis ettiği paradan yararlanmıştı ama bu onların toplumun geleceğini çalmayı sürdürmesini engellemedi. 'Ndrangheta da zehirli atık ve radyoaktif malzeme kaçakçılığında aktif rol oynuyor.

Öte yandan İtalya iklim değişikliği dahil daha genel değişimlerin de etkisi altındadır. Bu konudaki söylemler bunu kanıtlamakta ve bireylerin ve toplumların bu alandaki deneyim ve anılarını ortaya koymaktadır. Roma 2001 baharında tropikal tipte yağmurlara maruz kaldı ama 2005 Ekim ayında Kuzey İtalya'daki Adda ve Po vadilerine yapılan gezilerde su seviyesinin olağanüstü düşük olduğu görüldü. Bunun üzerine sohbetler Alplerde çok daha az kar bulunması ve sonbaharın eskisi kadar soğuk geçmemesi gibi konulara yöneldi. Ortama bir endişe egemen oldu: Su hayattı ve değişim kontrolden çıkmışa benziyordu. Gerçekten de 2005-6 yıllarında su seviyelerini etkileyen kuraklık tarımı ciddi oranda etkilerken 2017'de devlet çapında acil durum ilanına yol açtı.

Su sıkıntısı çevrenin bozulmasına da sebep oldu. Irmaklardan alınan su miktarının artması nehirlerde, bilhassa İtalya'nın en önemli ırmağı olan Po'da su seviyesinin azalmasına ve dolayısıyla denize ulaşan tatlı su hacminin düşmesine sebep oldu. Adriyatik'te büyük çapta artan kirlilik de aynı sorundan kaynaklanıyordu. Su tüketiminin artması aynı zamanda doğal yeraltı sularının azalmasına ve tuzun yüzeye çıkmasına yol açtı; bu da toprağın kalitesini ve tarımsal verimliliğini son derece etkiledi. Kar yağışındaki azalma da önemli bir faktördü, zira eriyen karlar su kaynaklarını büyük bir kısmı akıp giden yağmurlardan çok daha fazla besler.

2010'ların ortalarında Venedik'ten yükselen yakınmalara karşın içme suyunun kalitesi hâlâ yüksektir. Kaliteyle ilgili

çok ciddi kurallar var. Su düzenli olarak inceleniyor ve sonuçlar kamuya açıklanıyor. Ziyaretçiler su konusunda şikâyetçi oluyorlardı artık bunun için çok az neden var. Bununla beraber, 2017'de yazın son derece sıcak geçmesi ve altmış yıldan beri, belki de 1800'den beri, en kurak ilkbaharın yaşanması sonucu Roma'da su kaynaklarıyla ilgili ciddi sorunlar yaşandı, zira kent suyunun yaklaşık yüzde 44'ü son derece geçirgen durumdaki borulardan sızıp gitti. Pompalama sisteminin eski olması da önemli bir sorundu. Kent yönetimi söz verdiği reformları uzun süreden beri gerçekleştiremedi. Birçok kamusal çeşme kapatıldı ve borulardaki suyun basıncı geceleri sekiz saat boyunca düşürüldü.

Birçok ülkede görüldüğü üzere, her yıl yeni bir kriz yaşandı. 2005-6'da bu su sıkıntısı idi, oysa 2007'de krizin odak noktası sosyal birliğin çöktüğüne işaret eden, kundakçıların çıkardığı orman yangınlarıydı. Yunanistan'da olduğu gibi İtalya'da da bu durum kundakçıları, yetkililerin tutumu ne olursa olsun yeni yerleşim alanları kazanmak üzere arazi açmak peşinde olan emlak ve inşaat firmalarının görevlendirdiği şeklinde yorumlandı. Bu, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana kırsala yapılan en büyük saldırıydı. Güneyde ve Sicilya'da, özellikle sahil boyundaki kaçak yapılaşma Kuzey İtalya'daki düzensiz betonlaşmayı kat kat geride bıraktı. Yolsuzluk bu sürecin vazgeçilmez bir parçasıydı.

2012'de büyük bir yolcu gemisi olan *Costa Concordia* İtalya'nın batı kıyısında, beceriksizlik yüzünden karaya oturdu ve otuz iki kişi hayatını kaybetti. 2016'ya gelindiğinde odak noktası bankalardı. İtalya'nın üçüncü büyük (ve dünyanın en eski) bankası olan *Monte dei Paschi di Siena* çok ciddi sorunlar yaşamaktaydı. Bu banka, dolaylı sahibi olan Demokrat Parti için bağış toplamak amacıyla kullanılmıştı. En büyük kurum olan UniCredit hissedarlardan 20 milyar avronun üstünde bir miktar sağlamak zorundaydı ama bunu kolaylıkla gerçekleştirdi. 2017'de İtalyan hükümeti Avrupa Merkez Bankası'nın

kredi verenleri geri ödenmeyen kredilerle ilgili provizyonları artırmaya zorlamasından endişeye kapıldı. Bu, İtalya için bir darbe olabilirdi, zira birçok iflas davası uzun süreden beri sonuçsuz kalmaktaydı.

Kötü ekonomik uygulamalar ve karşılıksız borçlar büyük sorunlar oluşturdu. 2017'de İtalya yüzde 1,5 ile dünya ve avro bölgesi ekonomileri arasında en düşük büyüme hızına sahipti. 2017 Aralık ayında işsizlik oranı yüzde 10,8 idi ve bu avro bölgesindeki en yüksek ortalamaydı. 2017'de genç işsizlerin oranı yüzde 35,5 oldu. İtalyan üretimi Doğu Asya ihracatının artması ile büyük bir darbe almıştı. 2017'de İtalya'nın en büyük uçak şirketi Alitalia 2 milyar avro borç ile konkordatoya gitti. Artık kârlı bir işletme değildi. İtalyan piyasasının yüzde 28'ine sahip olduğunu iddia eden Ryanair bağlayıcı olmayan bir teklifte bulundu. 2016 sonunda İtalya'nın kamu borcu GSYİH'nin yüzde 132,6'sına, Avrupa Birliği'ndeki en yüksek yüzdelerden birine ulaşmıştı, ama bu rakam borcun nasıl hesaplandığına bağlıydı. Bu seviyedeki bir borç hükümetin ekonomiyi canlandırma seçeneklerini büyük ölçüde kısıtlar.

Öte yandan, İtalya Almanya ve Fransa'dan sonra Avrupa Birliği'ne yıllık en büyük katkıda bulunan üçüncü ülkedir. Tek sorun giderler değildir: İtalya sağlık alanında İngiltere'ye oranla daha az harcama yapar ama çok daha iyi sonuçlara ulaşır. Ortalama yaşam süresi ABD ve İngiltere'den daha yüksektir. Kanserden ölüm oranı İngiltere, Fransa ve Almanya'dan daha düşüktür ve kanseri yenen kadın ve erkek oranı Avrupa Birliğinden daha yüksektir. Obezite oranı İngiltere, İspanya ve Almanya'dan daha düşüktür. Kronik hastalıklar oranı İngiltere, İspanya, Almanya ve Fransa'dan daha düşüktür.

GÜNEYDEKİ GELİŞME

Andrea Camilleri *Il Ladro di Merendine* (Yankesici, 1996) isimli romanında Sicilya'daki yolsuzluğu ve çevre değişiminden kaynaklanan olumsuzlukları acımasız bir dille aktarıyor:

> Otuz yıl öncesine kadar Villaseta'da yirmi kadar ev vardı. ... Oysa kalkınma yıllarında inşaat çılgınlığı (bu ülkemizin temelinde var: "İtalya inşaat üzerine kurulmuş bir Cumhuriyettir") yol inşaatı merakı ile birleşince Villaseta kendisini üç yüksek hızlı yol, bir çevre yolu, bir bağlantı yolu, iki tali yol ve iki kırsal yol sapağında buldu. Bu yolların çoğu birkaç kilometre boyunca kırmızı boyalı parmaklıkla çevrili pitoresk manzara eşliğinde ilerler. Yolların sebepsiz (ya da tümüyle haklı) olarak birdenbire bir yamaçta sona ermesini beklemeyen yolcular, hâkimler, polisler, jandarmalar, yatırımcılar, hatta mahkûmlar bile hayatlarını kaybettiler... Villaseta böylece geniş bir labirent kente dönüştü.

Camilleri *La forma dell'acqua* (Suyun Şekli, 1994) isimli romanında yakınlardaki bir yerle ilgili şunları yazıyor: "... büyük bir kimya fabrikasının yıkıntıları vardı ... ilerlemenin muhteşem rüzgârı esince ... geriye tazminat ve işsizlik karmaşasından başka bir şey kalmadı."

Hükümetlerin başarısızlıkları siyaset ve adalet sistemlerindeki yanlışlardan kaynaklanır. İtalya'nın AB yasalarına uymakta zorlanmasına şaşmamak gerekir. İşlevsiz bir siyasal sistem bu uyumsuzluğu tetikler. Aynı zamanda İtalya'nın günümüzdeki evriminin çelişkili yapısı üzerinde de durmak gerekir. Suç şebekeleri ve politik işlevsizliğe karşın teknoloji, ulaşım, moda, yiyecek-içecek ve turizm endüstrilerinde

dünya çapındaki gelişimi İtalya'yı dünyanın yedinci ekonomik gücü yapmış ve kuzeyde yüksek bir yaşam standardına ulaştırmıştır. Alitalia'nın çökmesi bir yana İtalya çok işlek ve yaygınlaşan bir hızlı tren ağına sahiptir ve 2016'da Milano'da açılan Dünya Fuarı çok başarılı olmuştur.

TARİHTEN ÖNERİLER

Tarih bir kez daha siyasetin bir parçasını oluşturdu. 1961'de Napoli ve Sicilya'nın devlete katılmasının yüzüncü yıldönümüydü. Bu yıldönümü 1911'dekine nazaran çok farklı biçimde kutlandı. İtalya 1961'de bir cumhuriyet idi ve 1911'in aksine Savoy Hanedanı ön planda değildi. Dahası sol, özellikle Antonio Gramsci'nin kişiliğinde *Risorgimento*'yu sosyal adalet sağlamayan bir liberal hareket olarak dışlamıştı. Buna karşın 1961'de sol 1943-5 yıllarında Almanya ve İtalyan faşizmine karşı direnişe odaklanıyordu. Bu direnişte sol, özellikle de komünistler, ön planda yer almıştı. 1961'de *Risorgimento* o dönemde İtalyan hükümetinde egemen olan Hıristiyan Demokratlar tarafından anıldı. *Risorgimento*'ya odaklanmak sol görüşe karşı çıkmak ve aynı zamanda İtalyan milliyetçiliğinin onurlu bir gelenek olduğunu vurgulamak anlamına geliyordu.

Hemen her zaman İtalyan politikasındaki gelişmeler geçmişle bağlantılı oluyordu, örneğin, politik sistem 1990'ların başlarındaki ciddi krizler ışığında yeniden düzenlenmişti. Özellikle sağ kesimde *Movimento Sociale Italiano* (İtalyan Sosyal Hareketi, MSI) ile Faşist Parti siyaset alanından çekildi. 1992'de MSI üyeleri Mussolini'nin iktidara gelişinin on yedinci yıldönümünde kara gömlek giyip faşist selamı verdiler. Öte yandan 1994-5'te başkan Gianfranco Fini sağ kesimde Hıristiyan Demokratların zayıflaması ve 1994'te ilk Berlusconi hükümetinin kurulması ile bağlantılı olarak MSI'yı daha ılımlı, post-faşist *Alleanza Nazionale*'ye (Ulusal Birlik) dönüştürdü. Bu yeni oluşum sosyal alanda faşist görüşlerin bir kısmını benimserken bir yandan da örneğin Yahudi aleyhtarlı-

ğını reddederek toplumun onayını kazanmaya çalıştı. Fini partinin geçmişine mesafeli davranarak defalarca İsrail'e gitti ve 1996'da Mussolini'nin yargılanmasının "tarihçilere bırakılması gerektiğini" söyledi. Bu, kendisinin 1994'te Mussolini için yaptığı "yirminci yüzyılın en büyük devlet adamı" tanımının reddi anlamına geliyordu. 2009'da bu yorumu için şöyle demişti: "Son on beş yılda yaptıklarımın ışığında eğer hâlâ aynı görüşte olsaydım şizofren olduğum düşünülebilirdi." 2009'da ise Fini (2008'den 2013'e kadar Temsilciler Meclisi Başkanı oldu) şu açıklamada bulundu: "Bizler geçmişle uzlaşma sağladık. İtalya'nın iki savaş arasındaki geçmişini net bir şekilde kınadık."

Fini gibi faşizmi aşırı uçtan geri çekmek 1943-5 yıllarında faşizme karşı direnişin ulusal bir söylenceye dönüştürülmesini zorlaştırıyordu. Oysa bu hâlâ Cumhuriyetin kuruluş efsanesiydi ve bu efsanede bağımsızlığın kazanılmasında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin oynadığı rol görmezden geliniyor, kendiliğinden gelişen, ulusal çapta bir sol kanat direnişinin İtalya'yı özgür kıldığı savunuluyordu.

Forza İtalia'nın dengesiz başkanı ve 1990'larda, 2000'lerde ve 2010'ların başında İtalyan sağının lideri olan Berlusconi, faşist dönemi saldırılara karşı korurken geçmişi bir yana bırakmaktan yana değildi. Berlusconi uzun süre tarihi saptırmaların kendi koalisyonunda birlik sağlayacağına inandı ve 25 Nisan'daki faşizmden kurtuluş yıldönümlerine katılmayı reddetti. Faşist dönemi savunması İtalyan siyasetinde totemlerin ne kadar değiştiğinin göstergesiydi; Mussolini artık İtalyan kamuoyunun büyük bir kesiminde onaylanmaktaydı. 2009'da *Forza Italia* ve *Alleanza Nazionale* Berlusconi'nin başkanlığında yeni ve Özgürlük İnsanları ya da Özgürlük Partisi adıyla uyumlu olmayan bir birlik oluşturdular. 2010'da Fini Berlusconi'nin en ateşli eleştirmeni oldu ve parlamentoda *Futuro e liberta per l'Italia* (İtalya için Gelecek ve Özgürlük) adında merkezci bir "üçüncü kutup" oluşturdu ama 2013 genel se-

çimlerinde tek bir koltuk bile kazanamadı. Berlusconi faşizm dönemini saldırıdan korumanın yanı sıra 2009'da Direniş ya da Salo Cumhuriyeti için savaşmış olanlara emeklilik hakkı tanıyan ve onları onurlandıran bir yasa tasarısı hazırladı. Bu iki hareketi aynı kefeye koyan tasarı onaylanmadı.

Berlusconi hükümeti aynı zamanda 1911'den 1942'ye kadar sömürgesi olan Libya'ya tazminat ödemeyi kabul etti. Bu sadece Libya'nın petrolüne gereksinimi olduğu için değil aynı zamanda Albay Kaddafi'nin İtalya'ya göçün önüne geçmesi ve İtalyan yatırımlarına dolaylı devlet desteğinde bulunması içindi, zira tazminatın tümü İtalyan şirketlerin faaliyetlerine ödenecekti. Bununla beraber, hükümet genellikle aşırı sağın İtalya'nın yurt dışındaki gaddarlığını görmezden gelme eğilimini benimsedi; bunun yerine İtalyanların çektiği sıkıntıları dile getirdi. 2004 yılında İtalyan televizyonu 1945'te Komünist Yugoslav ordusu İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan devraldığı bölgeyi ele geçirmek için ilerlerken Istria'da yaşayan 250.000 İtalyan sivile yaptığı zulmü sergiledi. 11.000 kişinin katledilmesi, çoğunun *foibe*'ye, kireç kuyularına atılarak öldürülmesi 2000'lerde Istria sürgünlerinin anılarına dayanılarak aktarıldı. İtalyanlar 1918 sonunda Istria'ya girdiklerinde böyle kitlesel ölümler yaşanmamıştı. Yabancı düşmanlığını körüklemeye son derece hevesli olan Berlusconi hükümeti bu konuyu daha da gündemde tutmaya karar verdi. 2005'te Istria'da katledilen İtalyanları anmak için yeni bir ulusal gün ilan edildi. Her yerde törenler düzenlendi, bayraklar yarıya indirildi ve ulusal yayın yapıldı. Savaş sonrası sınır belirleme konusu üzerinde duruldu. 2009'da Fini en yakın kent olan Trieste'de yaptığı bir konuşmada, "Istria önce Roma'nın, sonra da Venedik'in oldu, yani İtalyan'dır," dedi.

Etiyopya'da 1936'da İtalyan yönetimine karşı ayaklanmalara misilleme olarak hamile kadınlar ve çocuklar dahil çok sayıda sivil katledildi ve özellikle aydınlar öldürüldü. 1936-

8 yıllarında Etiyopya'da Genel Vali, Salo Cumhuriyeti'nde Milli Savunma Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı olan şiddet yanlısı Mareşal Rodolfo Graziani'nin Libya'da savaştan sonra işbirlikçi olarak yargılanıp hapsedilmesi ve sonra 1950'de serbest bırakılması; 2012'de Roma yakınındaki Affile'de devlet parasıyla yapılan bir anıt önünde anılması İtalyan revizyonizminin tipik bir örneğidir. İtalyan hükümeti ve ordusu Libya ve Etiyopya'daki kana susamış yönetim sistemini asla kabullenmemiştir.

1961'deki gibi, 2011'de yerel siyaset Napoli ve Sicilya'nın fethinin 150. yıldönümü kutlamasını engelledi. Komünizmin çok daha kısıtlı temsil edildiği sol kanat artık *Risorgimento*'yu ilerici milliyetçilik olarak benimsemeye hazırdı. Buna karşın Berlusconi hükümeti bu yıldönümünden biraz rahatsızdı. Bunun başlıca nedeni iktidardaki koalisyonda güney ile birleşmenin yanlış olduğunu düşünen ve güneylilerle ilgili olumsuz görüşler ileri süren ayırımcı Kuzey Ligi'nin yer almasıydı.

Bu ve benzeri ayırımlar Sicilya'daki Bronte kasabasında 1860'taki halk ayaklanması sırasında yerel liderlerin öldürülmesi ve Garibaldi'nin generallerinden birinin beş radikali idam ettirerek yeniden düzeni sağlaması gibi belirli olayların anımsanmasında da etkili oldu. 1950'lerden beri Marksist tarihçiler tarafından halk devriminin yarım kalmış *Risorgimento* tarafından bastırılmasının sembolü olarak kullanılan bu olay 2011'de *Risorgimento*'ya bu kez siyasal yelpazenin diğer tarafından saldırılmasına hizmet etti ve özellikle kuzeyin güneye baskı uygulamasına bir örnek olarak gösterildi.

Verona, Pavia ve Torino gibi merkezlerden büyük destek gören Kuzey Ligi 1989'da kuruldu ve ayrılıkçılığı sonuna kadar destekledi. Güneye yapılan yardımın kesilmesini savunarak 1992, 1994, 1996, 2001 ve 2008 seçimlerinde çok başarılı oldu. 2008 seçiminde oyların yüzde 8,3'ünü aldı ama 2013'te sadece yüzde 4,1 oranında oy aldı. Kuzey Ligi kendi geçmişi-

ni Kuzey İtalya'nın üstünlüğünü savunarak ayakta tutmasını bildi. Tam adı *Lega Nord per l'Indipendenza della Padania* (Padania'nın Bağımsızlığı için Kuzey Ligi) idi. Bu geçmiş zaman zaman sorun yaratır, örneğin Roma'nın fethinden önce Kuzey İtalya'nın politik kimliği olduğu iddia edilir. Gene de birçok kişi bu bağlantıyı kurar.

Dine bağlılık gevşedikçe geçmiş bir kimlik olarak daha fazla ağırlık kazanıyor olabilir; 2000'lerde kiliseye gidenler yüzde 20 oranında azalmıştı. Bununla beraber, *Risorgimento*'ya odaklanan geleneksel geçmiş kamuoyunda fazla rağbet görmedi. Bu durum 1999'dan 2006'ya kadar Cumhurbaşkanı ve ılımlı bir politikacı olan Carlo Ciampi'yi çok üzdü.

İtalya'nın nereye gitmekte olduğu belirsiz ama bu tüm dünya için de geçerli. Aslında İtalya'daki kriz çağdaş Batı'nınkine benziyor ama arada bir fark var. İtalya, siyasal birliğini sağlamasından bu yana Almanya'dan çok daha geride kaldı ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinden beri Almanya, Japonya ve Avusturya'dan çok daha başarısız oldu, oysa bu ülkeler işgale uğramışlardı. Dahası, günümüzde belirsiz olan İtalyan politikası ve sağlam bir ulusal devlet oluşturmadaki başarısızlık Almanya, Japonya ve Avusturya, hatta Fransa politikalarıyla tam bir çelişki halinde. 1960'larda ekonomik büyüme açısından çok başarılı olan İtalya umutsuz bir durumda; ekonomide canlanma ve yönetimde reform sağlayacak politikalar üretip uygulamayı başaramıyor. İtalya'nın bu ikilemimin birçok nedeni var ama en önde geleni sakat politik sistemi. Peki, İngiltere'de durum farklı mı?

13.

KUZEY

İTALYA'YA GİRİŞ

Kısaca bölgelerin tarihçesine göz atarken geçmişteki gezginlerin kullandıkları rotayı izlemekte yarar var. Günümüzdeki deneyimlere onların görüşlerini eklemek İtalya'nın tarihsel yapısına ışık tutacaktır. Geçmişteki en önemli seyahat deneyimi on sekizinci yüzyılda düzenlenen Büyük Tur'dur. Din Savaşlarının 1648'de Westfalen Barış Antlaşması ile sona ermesi tüm Avrupa'da ve özellikle Katolik Avrupa'daki Protestanlara seyahat olanakları tanıdı ve İtalya en önemli varış noktası oldu. Bugünkü yeni zengin Amerikalıların yerinde o zaman İngilizler vardı ve onların görüşleri İtalya'nın tanımlanmasını sağladı.

Bugün İngiltere'den İtalya'ya ulaşım seçeneklerinin başında hava yolu geliyor. Bu ulaşım seçeneği yakın zamanda hesaplı havayollarının tarifeli seferlerinin artması ve yurtdışından direkt hizmet veren İtalyan hava alanlarının genişlemesi ile daha da gelişti. Eskiden turistlerin çoğu Milano ve Roma gibi merkezlerde az sayıdaki hava alanlarına inerken şimdi Alghero, Bari, Bologna, Catania, Cuneo, Floransa, Foggia, Cenova, Lamezia Terme, Lecce, Olbia, Palermo, Parma, Perugia,

Pescara, Pisa, Rimini, Treviso, Torino ve Verona gibi daha küçük hava alanlarına direkt uçuşlar yapılıyor. Apulia, Calabria, Sicilya ve Sardunya gibi bölgeler turizme açılmış durumda.

Hava ulaşımı on dokuzuncu yüzyıl sonunda Alplerden geçerek İtalya'yı Avrupa'ya bağlayan tren yolunun önüne geçti. 1960'ların başında Paris'ten Milano'ya giden yataklı vagonda küçük kardeşim Stephen'in gece yarısı büyük bir gürültüyle kuşetinden yere düştüğünü anımsıyorum. 1979'da arşiv araştırması için ilk kez Torino'ya gelirken önce Londra'dan trene bindim, Manş'ı gemiyle geçtim, Paris'e trenle ulaştım, Paris'te metroya binip Torino treninin kalkacağı gara geldim. Bu, daha önceki çok daha yavaş ve güvensiz atlı araba ve teknelerle gerçekleşen ulaşımın modern versiyonu idi. İtalya turistlerin seyahat güzergâhı üzerindeydi. Yolculuklarda yaşanan zorluklar varış noktasında bir zafer duygusu uyandırırdı.

Tren ve buharlı gemilerden önce turistler için belirlenmiş bir rota yoktu. İngiltere'den İtalya'ya yelken açılabilirdi ama bu alışılagelmiş değildi. Bunun yerine yolculuk Fransa üzerinden yapılırdı ama Baltık Ülkeleri ve Almanya üzerinden karayoluyla da gerçekleştirilebilirdi. Ya Alpleri aşmak ya da deniz yolunu seçmek gerekiyordu zira Napolyon dönemine kadar Fransa'da Akdeniz kıyısında düzgün bir yol bulunmuyordu.

Çoğu turist Alpleri tercih ediyordu. Buharlı gemilerden önce bu rota deniz yolculuğuna oranla daha az tehlikeli ve riskliydi ve mola vermek olanağı vardı. En çok kullanılan yol Paris'ten başlıyor, Lyon'dan geçiyor ve Susa'daki Mont Cenis geçidi üzerinden (turistler bu geçitte yalınayak hamallar tarafından tahtırevanla taşınıyordu) Torino'ya ulaşıyordu. Savoy, Nice gibi, 1856'da Fransa kralı III. Napolyon'a verilinceye kadar İtalya'nın sınırları içindeydi ve sınır Pont-de-Beauvoisin'den başlıyordu.

TORİNO

Bugün turistler Piyemonte'den hızla geçiyor ya da daha güneye odaklanarak onu tamamen göz ardı ediyorlar, oysa bu

çok yanlış, zira Piyemonte şarabın yanı sıra birçok güzelliğe sahip. MÖ 218'de Hanibal tarafından yerle bir edilen *Taurisia* MÖ 27'de *Augusta Taurinorum* adında bir Roma sömürgesi olarak yeniden kuruldu. Savoy Hanedanı 1563'te başkenti Savoy'daki Chambery'den buraya taşıyınca kent ön plana çıktı. Kraliyet sarayı 1658'de inşa edildi. Kent merkezi on sekizinci yüzyıl başlarında yaşayan mimar Filippo Juvarra'nın ve Savoy Hanedanı'nın izlerini taşıyor. Gerçekten de İtalya'daki en görkemli ve en düzgün sokak planlamasına sahip kenttir. Torino 1861'de İtalya'nın ilk başkenti oldu; daha sonra başkent 1865'te Floransa'ya taşındı. Bunun üzerine Torino yüzyıl sonundan itibaren Fiat Şirketi ile birlikte önemli bir sanayi merkezine dönüştü. Bu dönüşüm etkileyici *Museo Nazionale dell'Automobile*'de gözlemlenebilir.

On sekizinci yüzyılda birçok turist kentten ve onun düzgün sokaklarından hoşlandı ve II. Victor Amadeus (1675-1730) döneminde burada göz alıcı binalar yapıldı. Richard Pococke'a göre, "bu küçük kentin büyük bir bölümü geniş sokakları ve zarif saraylarıyla olağanüstü güzel inşa edilmiş" idi. William Freeman Torino'nun "geniş sokakları ve zarif evleriyle çekici bir kasaba olduğunu" düşünüyor ve "Dük'ün sarayı büyük ve zengin bir şekilde döşenmiş; binalar birbiriyle çok uyumlu," diyordu. 1763'te Vikontes Margaret Spencer şunları yazıyordu:

> Torino'da görülmeye değer belli başlı yerler kralın sarayı, büyük tiyatro, kralın avcı köşkü ve bir yanıyla Alplere yaslanan, muhteşem bir manzaraya sahip Superga Kilisesi'dir.

Bunların hepsi bugün de ziyaret edilebilir. On sekizinci yüzyıl ortalarında Savoy-Piyemonte'nin nüfusu 1.774.000 idi ama sadece iki kent, Torino ve Alessandria 20.000'den fazla nüfusa sahipti.

CENOVA

Turistler için Torino'dan gidilebilecek birçok yer var: doğuda Milano ya da Parma veya güneyde Cenova. Büyük Tur'un İtalyan bölümü için belirli bir program saptanmamıştı. Turistleri yönlendiren, varış ve ayrılış noktaları; içinde bulundukları mevsim (yaz sıcağı ve Roma yakınında hüküm süren sıtma açısından bu çok önemliydi); seyahat arkadaşlarının tercihi; yeni insanlar tanıyıp dostluk kurma isteği ve belli etkinliklere katılma arzusu idi. Bu etkinlikler –Calabria'daki değil Emilia'daki– Reggio, Bologna ve Milano'da opera, Napoli ve Venedik'te festivaller ve Roma'da dinsel törenler, özellikle Paskalya töreniydi.

Turistler Torino'dan Asti ve Alessandria üzerinden Akdeniz kıyısındaki Cenova'ya ulaşıyorlardı. Bu Torino'dan çok farklı bir kentti. Burada görülmesi gereken bir kral sarayı yoktu ama Cenova çok daha zengin bir tarihe ve sanatsal değerlere sahipti.

MÖ dördüncü yüzyılda kurulmuş olan Cenova İtalya'nın önemli bir limanıydı. Ortaçağda bağımsız bir kent-devleti olan Cenova 1284'te Meloria'da Pisa donanmasını yenerek Batı Akdeniz'deki en büyük deniz gücü haline geldi. Aynı zamanda Girit'e kadar uzanan bir ticaret bağlantısı vardı. Öte yandan Cenova servet, ün ve çok kültürlülük açısından rakibi Venedik'le boy ölçüşemedi. Kara Ölüm felaketine uğrayan Cenova on altıncı yüzyıla kadar sürekli bir gerileme dönemi yaşadı. Sardunya'yı ve Ege'de sahip olduğu toprakları kaybetti ve bir süre Milano Vikontu'nun egemenliği altında kaldı.

On altıncı yüzyılda Türk deniz kuvvetlerinin güçlenmesi üzerine Cenova İspanyol sistemine dahil oldu ve Napoli krallığı dahil onların ekonomik ve maddi dünyasından yararlandı. *Palazzo Ducale* (hükümet merkezi) ve *Strada Nuova*'dakiler (şimdi *Via Garibaldi*) ve Cizvit kilisesi gibi birçok saray inşa edildi. Bunlar bugün turistlerin ilgisini çekiyor. 1576'da yürürlüğe giren bir yasa oligarşinin gücünü pekiştirdi ve Halk Meclisi'nin gücünü kısıtladı.

Kent on yedinci yüzyılda durakladı ve on sekizinci yüzyılda geriledi. Öte yandan 1684'te Fransız donanmasının bombardımanından etkilenen kenti onaracak ve 1746-8 yıllarında Avusturya İktidar Savaşı'na katılacak kadar zengindi. 1768'de Korsika Fransa'ya satıldı. I. Napolyon döneminde Fransa'ya bağlanan ve Viyana Kongresi tarafından Piyemonte'ye bağışlanan Cenova on dokuzuncu yüzyılda Piyemonte'nin limanı ve gemi inşa merkezi olarak önem kazandı. Bu özellikleri 1945'teki "Büyük Patlama" sırasında daha da öne çıktı. Öte yandan 1970'lerdeki durgunluk kent ekonomisinde ciddi sorunlara yol açtı.

1788'de buraya gelen avukat Charles Abbot "Cenova'nın doğal konumunun görkeminden ve başka kentlerde görülmemiş bir ihtişamla inşa edilmiş çok sayıda muazzam saraydan" övgüyle söz ediyor. Öte yandan 1729'da evli kadınların *cicisbei* (kocaları olmayan erkek arkadaşlar) ile ilişkileri şaşırtıcıydı. 1778'de Philip Yorke adlı gezgin, polisin tutumunu hayretle karşılamıştı: "Katillerin çoğunlukla ceza almadan kaçmalarına göz yumuluyor."

MİLANO

Birçok turist Torino'dan doğuya, Milano'ya gidiyor ama yollarının üstündeki kırsal kesimi tekdüze buluyordu. Lombardiya'nın büyük bir kesimi Milano dukalığına aitti ve 1540'a kadar Habsburg hanedanının egemenliğindeydi. 1559'dan 1859'a kadar da kısa kesintilerle aynı şekilde yönetildi. İtalya'nın başka yerlerinde olduğu gibi bir sınırı geçmek çelişkileri fark etmeye yetiyordu. Daha sonra muhalefet partisi milletvekili, Avam Kamarasında Sözcü ve Birinci Redesdale Baronu olan avukat John Milford 1776'da şu gözlemleri yaptı:

> ... yönetim değişiyor. Büyük askeri gücünü ve kalabalık saray erkânını geçindirmekte zorlanan Sardunya Kralı koyduğu vergilerle köylülerin elindeki her kuruşu alıyor.

> Daha az zorluk yaşayan imparatorluk hanedanı Milano'da yaşayanlara o kadar acımasız davranmıyor. Bir turist burada hemen Piyemonte'de görmediği şeyleri görüyor: Toprağın büyük emek harcanarak işlendiğini, yerleşim yerlerinin düzenli olduğunu ve köylülerin görünümlerinde bir rahatlık bulunduğunu fark ediyor.

Romalıların özellikle daha sonraki imparatorluk döneminde *Mediolanum* adındaki önemli bir merkezi olan (üçüncü yüzyıla tarihlenmen Ansperto Kulesindeki fresklere bakınız) Milano ortaçağda yeniden ön plana çıkıyor. Önemli bir sanayi merkezi olan Milano bağımsız toplumlardan biriydi ama birçok aile tarafından yönetildi. Bu ailelerden en önde geleni Viscontilerdi, onları 1447-50 yıllarında kısa bir cumhuriyet dönemi takip etti, ardından Sforza ailesi yönetimi ele geçirdi. Bu ailenin saltanatını önce İspanyolların, sonra da Avusturyalıların egemenliği takip etti. 1700'lerde Lombardiya'daki 1,1 milyon nüfusun 130.000'i Milano'da yaşarken onu izleyen üç büyük kentin toplam nüfusu yalnızca 54.000 idi.

İngiliz turistler Milano halkını son derece uyumlu ve misafirperver buluyorlardı ama burada diğer kentlerdeki kadar görülmeye değer mimari eserler yoktu. Turistlerin yorumları her zaman ilginç olur ama genellikle siyasetteki değişimleri yansıtmaz. Bunu onların on sekizinci yüzyılda söylediklerinde görebilirsiniz. Turistler ve diğer gezginler haklı olarak 1792'deki Fransız işgalinden sonra yaşananlara odaklanıyor, daha önceki dönemleri fazla önemsemiyorlardı. Aslında o zaman da önemli gelişmeler olmuştu. İspanyol Habsburglarının yerine geçen Avusturya Habsburgları 1700'lerden 1730'ların ortasına kadar tüm İtalya'ya ve 1730'ların sonundan 1790'ların ortasına kadar da Kuzey İtalya'ya egemen oldular. Öte yandan bu, daha sonra İtalyan milliyetçilerinin iddia ettiği gibi, burada düzenli bir politika izlendiği anlamına gelmiyordu. İmparator VI. Charles (salt. 1711-40) İtalya'daki sömürgelerini fethetmediğini, İspanya'nın yasal kralı III. Charles ola-

rak devraldığını ileri sürüyordu. Dolayısıyla bu sömürgeleri o dönemde Viyana'da bulunan ama hâlâ İspanyol ve İtalyan üyelerden oluşan İtalya'nın geleneksel İspanyol Meclisi ile yönetmekteydi. Öte yandan maddi talepleri halk tarafından hoş karşılanmıyordu, belki de 1733-6'da burayı fetheden Savoy-Piyemonte hükümdarı Sardunya Kralı III. Charles Emmanuel'in temsilcisi olarak Milanolu soyluların ve başrahiplerin yönetime gelmesine verilen büyük destek bundan kaynaklanıyordu. Aslında Polonya İktidar Savaşı (1733-5) sırasında VI. Charles'a İtalya yerelinde destek verilmemiş olması ilginçtir.

Buna karşın VI. Charles'ın kızı Maria Theresa (salt. 1740-80) döneminde Milano'da iktidarın gücünü arttırmak için bir girişimde bulunuldu. Kraliçenin parasal sorunları ve Viyana'daki reforma duyulan büyük ilgi, Habsburg İtalya'sında İspanyolların 1734-5'te Napoli ve Sicilya'yı yeniden ele geçirmede başarısızlığından sonra bir değişim yaşanma umudu bu girişime yol açmış olabilir. 1747'de Gabriele Verri Milano yasalarını yeniden yazdı. 1749'da makam satışları yasaklandı ve görevlilerin hizmetleriyle ilgili ödemeler sabitlendi. 1755'te yerel yönetimlerde görev almak için soyluluk yerine servet koşulu getirildi. Milano'da kadastro çalışmaları tamamlandı ve 1760'ta vergiler kişiler tarafından değil resmi makamlarca belirlenmeye başlandı. Tam yetkili bakanlar Kont Giovanni Luca Pallavicini (1744-7 ve 1750-4) ve Kont Fernando Bonaventura von Harrach (1747-50), Kont Beltramo Cristiani (1754-8) ve yakınlardaki Trent'ten gelen Kont Carlo Giuseppe di Firmian (1758-71) yönetiminde merkezi hükümetin gücü ve beklentileri arttı. Yerel yönetimler yerli vatandaşlara bırakılmakla beraber belli bir uyum ve merkezileşme sağlandı. İtalya Meclisi 1757'de feshedildi. Milano'nun geliri 1749 ile 1782 yılları arasında iki katına çıktı.

Maria Theresa'nın en büyük oğlu (1780-90 yıllarında Habsburg sömürgelerinin yöneticisi olan Kutsal Roma İm-

paratoru) II. Joseph'in 1786'da geleneksel yönetim ve adalet sistemlerini değiştiren yeni kurallar, mahkemeler ve yasalar oluşturması Milano'daki egemen milliyetçilerin tepkisiyle karşılaşsa da değişiklikler herhangi bir şiddete yol açmadan benimsendi. 1784'te Joseph şöyle bir açıklama yaptı: "(Lombardiya'daki) hükümetten Alman eyaletlerindeki yerel koşullar çerçevesinde oluşturulan ilkelere ne şekilde uyum sağlayabileceğini araştırmasını istedim. Başlıca hedefimiz adalet sisteminin düzenlenmesi ve hızlandırılmasıdır."

Fransızların 1796'daki zaferinden sonra Avusturyalılar 1814'te Lombardiya'yı ele geçirdiler ve 1859'da Fransa ve Piyemonte tarafından yenilgiye uğratılıncaya kadar yönetmeyi sürdürdüler. Yirminci yüzyılda Milano İtalya'nın mali ve sınai başkenti, aynı zamanda moda merkezi olarak konumunu güçlendirdi. Manchester'in "Kuzeyin Milanosu" olma iddiasını çok az Milanolu anlamlı bulur.

YİYECEKLER VE GEZGİNLER

İtalyanlar yiyecekleriyle, onların kalitesi ve hazırlanışı ile gurur duyarlar. Bugün İtalya'yı ziyarete gelenler ne bulacağını bilir. Bunun nedeni İtalya'nın evrensel bir mutfağa sahip olması değildir. Aksine, bu alanda İngiltere ve hatta Fransa kadar iddialı değildir. Oysa yabancılar İtalyan yemeklerine aşinadır. Londra'nın dış mahallelerinde yetişenler için "İtalyan mutfağı" Çin ya da Hint yemeklerine bir seçenek oluşturuyor. İtalyan yemekleri başka yerlerde de popüler. Japonya ziyaretim sırasında öğle yemeği için kent dışındaki bir İtalyan restoranına götürülmüştüm.

Doğal olarak böyle bir deneyim İtalyan mutfağının kalite açısından Çin ya da Hint mutfağından üstün olduğu anlamına gelmiyor ama bir aşinalık oluşturuyor. Dahası, modern İtalyan restoranlarının –hepsinde

olmasa bile– çoğunda, sunulan yemekler bir süreklilik arz ediyor; yemekleri birbirleriyle kaynaştırarak yeni yemekler sunma alışkanlığı İngiltere ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu kadar yaygın değil.

Öte yandan geçmişte seyyahlar çok daha beklenmedik deneyimler yaşıyorlardı. Yiyecek kıtlığının yanı sıra çeşit azlığı da söz konusuydu. Bugün de olduğu gibi, çeşitlilik mevsimlere dayanıyordu ve yiyecek- içeceklerin saklanmasında ve nakliyesinde zorluklar yaşanıyordu. Bunun yanı sıra, çok daha değişik hazırlama ve pişirme yöntemleri vardı. Yurt dışında İtalyan restoranları bulunmayışı seyyahların bu mutfağa alışık olmadığı anlamına geliyordu. Örneğin çoğu, daha önce hiç hamur işi yememişti. Charles Abbot 1788'de Cenova'da ravyoliyi keşfetti: "Haşlanmış işkembeyi andırıyordu." İlk kez 1731'de Cenova'da ravyoli yiyen John Swinton'un tepkisi daha olumluydu. On yedinci yüzyıl sonunda ve on sekizinci yüzyıl başında Londra'da İtalyan yiyecek ve içeceklerini satan mağazalar açıldı ama bunlar belli aristokrat çevrelerde Fransız mutfağı kadar rağbet görmedi.

Seyyahların iki türlü yemek seçeneği vardı. Kırsal kesimde çeşit azdı ve çoğunlukla kıtlık vardı. Kentlerde parası olan için miktar ve çeşit sorun oluşturmuyordu. Her iki halde de, seyyahlar zeytinyağı ve sarımsak kullanımına alışmakta zorlanıyorlardı ve zeytinyağından hiç hoşlanmıyorlardı. Dahası, seyyahların Büyük Perhiz sırasında yemek yiyebilmek için belgeleri olması gerekiyordu. Bölgesel çeşitlilik o kadar fazlaydı ki belli yerel yemekleri yemeden önce danışmanın yararı olabiliyordu. Andrew Mitchell Spoleto'da koyun etine bayıldı. John Swinton Cenova'da sığır ve dana etinden, Norton Nicholls Sorrento'daki dana ve tereyağından ve Sir John Fleming Leicester de Torino'da kaymak ve tereyağından zevk aldı.

DOĞUYA YOLCULUK

On sekizinci yüzyılda Milano'dan doğuya iki ana yol vardı. Turistler Brescia, Verona, Vicenza ve Padua üzerinden doğudaki Venedik'e ya da Piacenza, Parma, Reggio ve Modena üzerinden güneydoğudaki Bologna'ya gidebilirlerdi. Bologna'dan Pesaro ve Adriyatik kıyısına ya da çok daha sıklıkla güneye dönüp Apeninleri aşarak Floransa'ya ulaşabilirlerdi. Lombardiya'daki birçok kentte, Venedik ve özellikle Emilia-Romagna'da görülecek çok şey vardı. Parma ve Modena dukalıkların başkenti, Bologna ise değerli sanat eserlerinin merkeziydi. William Freemen Venedik'te "Palladioların birçok sarayını" gezdi. Vikont Henry Palmerston ise Verona'daki amfiteatra hayran kaldı ama Sarah Bentham bundan fazla hoşlanmamıştı: "Kanalizasyon sistemi bulunmaması yüzünden ortalıkta korkunç bir pislik kokusu var." Bentham 1793'te Padua'daki deneyimini şöyle aktarıyor: "Akşam yemeğinde ardıç kuşu dedikleri çok lezzetli küçük kuşların kızartmasını ve küçük küçük doğranıp kızartılmış koyun beyni yedim. ... Garnitür olarak kuzukulağı vardı ve havanda dövülerek çeşitli kalıplarda pişirilmiş et ve makarna çoğu kez puding'i andırıyordu."

Tablolar büyük ilgi çekiyordu ve turistler bunları yorumlayabileceklerine inanıyorlardı. 1755'te Vikont George Villiers, Guercinos'u sanatçının doğum yerinde görmek için özellikle Cento'ya gitti: "Kurtarıcımızın Dirilişten Sonra Bakire'ye Görünüşü: renkler güzel ama yüzler daha ifadeli olmalıydı, giysiler de sıradan." 1788'de James Robso Giulio Romano'nun Mantua'da *Palazzo Te*'deki *Devlerin Yenilişi* adlı tablosuyla ilgili eleştirilerde bulunuyor:

> Uzmanlar tarafından olağanüstü bir kompozisyon olarak değerlendiriliyor ama bence bu kadar küçük bir odada öylesine devasa insan figürlerinin göz hizasına hatta üzerinde durduğunuz zemine kadar indirgenmesi ile tüm

görkem ve heybetini yitiriyor. Yükseklik ve mesafenin yetersizliği yüzünden asil karakterlerinden çok şey yitiriyorlar, aynı şey, içinde yer aldıkları dekor için de söz konusu.

Anlaşılan boyalı fresklerin izleyicinin devlerin kaderini paylaştığını hissetmesini amaçladığını sezememiş.

Buradaki kentlerden bazıları, özellikle Mantua Romalılardan önce de vardı çünkü burası Etrüsklerin yerleşim alanıydı. Bu kentler Roma yönetimi altında geçen asırlar boyunca dönüşüme uğradı ve Romalılar Pavia, Reggio ve Verona gibi yeni kentler kurdular. Başkent olan Parma ve Modena aynı rolü üstlenmeyen örneğin Piacenza ve Reggio gibi kentlerden daha fazla gelişti. Parma Burbonların yönetiminde oldukça öne çıktı ama bugün daha eski tarihe dayananların yanında sönük kalıyor. On sekizinci yüzyılda İtalya'ya gelen turistlerin eğilimi de aynı yöndeydi. Bugün diğer turistler Modena ve Maranello'daki Ferrari müzeleri gibi araba müzeleri ile daha fazla ilgililer.

Hükümet yapısı ne olursa olsun, bölgedeki kentler daha ziyade (bugün de olduğu gibi) önemli kişilerin yaşadığı yerlerdi. Vergiler, kiralar ve öşürler imalata destek oluyor ve ticaret kentleri zenginleştiriyordu. Bölge 1790'lardaki Fransız işgalinden büyük zarar gördü.

VENEDİK

Birçok İtalyan kentinin aksine Venedik Roma döneminden kalma değildi. Dahası sıtma yuvası bir bataklıkta kurulduğu için parlak bir başlangıç da yapmadı. Öte yandan Hun (MÖ 453) ve Lombard (MS 568) gibi "barbar" saldırılarının yol açtığı yıkım burada göçün başrol oynamasına yol açtı. Zaman içinde Bizans burada düzeni sağladı ama yerel direniş arttı. 697'de Venedik ilk Dok'unu (Başkanını) seçti ve 828'de Aziz Markus'un cesedi Mısır'dan kaçırılarak buradaki bir bazilikaya yerleştirildi. Aziz Markus Bizans azizlerinden birinin

yerini aldı. Bundan sonra uzun bir süre Venedik anakaradaki güçlerin egemenliğinde kaldı ama denizdeki üstünlüğü ve ticaret sayesinde servet ve güç sahibi oldu. 1082'de Norman yayılmasına karşı Bizanslılara yardımcı olması Venediklilerin Bizans İmparatorluğu'nun gümrük ve vergilerinden muaf tutulmasını sağladı. Bu çok büyük bir servet kaynağı idi. Bu muafiyet ve Venedik'in denizdeki üstünlüğü Cenevre'ye karşı sürdürülmek zorundaydı ama ancak on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllardaki büyük mücadelelerden sonra bu başarıya ulaşıldı.

1297'de Venedik anayasası resmiyet kazandı ve sarsılmaz oligarşi kuralları 1310'da güvenliği sağlamak için oluşturulan Onlar Meclisi tarafından koruma altına alındı. 1355'te Dok Marin Falier tarafından tasarlanan bir komplo bastırıldı ve Falier *Palazzo Ducale* merdivenlerinde idam edildi. Kent yönetimi servet sahibi soylular ve onların çok sayıdaki yoksul meslektaşları arasında paylaşıldı. Denizaşırı topraklar yoksul Venedik soylularına mevki sahibi olma ve yerel nüfusu sömürme fırsatı sağladı. Dolayısıyla 1715'te Venedik'in Yunanistan'ın güneyindeki topraklarını 1715'te çok daha güçlü Türk ordusuna kaptırmasının kentteki suç ve ahlaksızlıkların artmasına yol açtığı ileri sürülüyordu. Soylulara verilecek çok az makam ve rütbe kalmıştı. Venedik'te soylulardaki azalma tarihçiler tarafından farklı şekillerde açıklanıyor, örneğin tedavi edilemeyen ve kısırlığa yol açan bel soğukluğu ve/veya soyluların evlilik stratejileri: bireyin isteğine karşın ailevi yükümlülüklerin oluşturduğu stres. Bu stres Avrupa'daki tüm soylular arasında yaygındı. Aynı nedenle ailede daha küçük yaştaki erkek ve kız kardeşlere, mevcut servetin bölünmesini engellemek adına evlenmemeleri için baskı yapılıyordu.

Siyasetin halk tarafından, özellikle yabancılar tarafından tartışılması yasaklandı. Venedik yüzyıllar içerisinde hem denizler ötesinde hem *terraferma*'da bir imparatorluk kurmayı başardı. İmparatorluğun merkezi Dok'un dairesindeki *Colle-*

gio (Meclis Salonu) ile *Sala del Maggior Consiglio*'dan (Büyük Meclis Salonu) oluşan *Palazzo Ducale* idi. Halen bu sarayda Tiepolo, Tintoretto, Tiziano, Veronese ve diğerlerinin tabloları sergileniyor.

Venedik bir zamanlar cinsel faaliyetlerin merkezi olarak tanınıyordu. Shakespeare *Kuru Gürültü* adlı oyununda Eros'un "tüm oklarını Venedik'te harcadığını" söyler (I. Perde, I. Sahne). Sacheverell Stevens fahişelik hakkında şunları yazıyordu: "Tüm Hıristiyanlık dünyasındaki en üstü kapalı ve en çekici sanat." Hertford Kontu Algernon 1706'da "sayılmayacak kadar çok sayıda güzel" ile karşılaşmıştı.

Bağımsızlık tutkusu yetkililerle çatışmalara yol açtı ve 1606-7'de Venedik Papalığın emrine verildi. 1618'de İspanyolların kenti ele geçirme girişimi püskürtüldü. 1797'de Avusturya'ya karşı kendisini desteklememesine kızan Napolyon "Ben Venedik devleti için bir Attila olacağım," tehdidini yerine getirdi. Venedik'in bağımsızlığı sonsuza dek sona erdi. Avusturya, Fransa ve 1814'ten sonra yeniden Avusturya egemenliği altında kalan Venedik 1866'da İtalya'ya bağlandı.

Turistler, kendilerinden öncekiler gibi, kentteki değerli sanat eserleri ve görülecek yerlere hayran kalmayı sürdürdüler. Roma ve birçok diğer kentteki kadar göz alıcı yapılara sahip olmayan Venedik turistlerin Klasik Çağ uygarlığını inceleyeceği bir yer değildi. On altıncı yüzyıl İtalyan kültürü ile bezenmiş bir ortaçağ kenti olan Venedik farklı bir görünüm sunmakta ve Roma'daki Klasik-Barok karışımı ile boy ölçüşecek bir uygarlık sergilemekteydi. 1793'te buradan ayrılan Sarah Bentham diğer turistlerden farklı olarak şöyle bir yorum yapıyordu: "Sakin ve huzurlu bir gün ve denizden yükselen Venedik kenti çok güzel görünüyor ama yapıların görkeminde büyük çapta bir bayağılık da sezinleniyor."

Venedik'in alternatifi bugün Friuli-Venezia-Giula bölgesinin merkezi olan Trieste'dir. Bu bölgenin bir kısmı Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalyan orduları tarafından zapt

edilinceye kadar Avusturya'nın egemenliğindeydi ve Trieste Avusturya'nın Adriyatik'teki limanı, önemli bir merkeziydi. İtalya ile ilgisi yoktu. 1745'te Vikont George Villiers, Vikont George Nuneham ve William Whitehad Viyana'dan hareketle Graz üzerinden Trieste'ye geldiler: "Adriyatik kıyısındaki yol çok dağlık ve inanılmaz oranda sarp ve kayalıktı." Yol koşulları ancak Venedik topraklarına girdikten sonra düzeliyordu.

Uzun süre kozmopolit ve hareketli olan Trieste İtalya'nın ucunda yer almaktan yararlanamıyor. Bir zamanların gelişmekte olan kenti Kuzey İtalya'nın diğer bölümlerinden uzak kalmasına yol açan muazzam ekonomik sorunlarla boğuşuyor. Bununla beraber, Trieste yakın geçmişi İtalya kentlerinin çoğundan çok daha iyi anlatan bir kafe ve mutfak kültürüne sahip.

14.

ORTA İTALYA

Lombard Ovası'nın güneyinde Apenin Dağları uzun süreden beri Toskana'ya ya da daha güneye, doğudaki sahile ve Roma'ya gitmek isteyen gezginlerin işini zorlaştırmaktaydı. Bu sıradağda birkaç geçit vardı ama bunlar kışın kardan kapanabiliyordu. En kullanışlı olanı Bologna-Floransa arasındaki yoldu. 1792'de doktor Samuel Drew şöyle yakınmaktaydı: "Bu Apeninlerden bıktım usandım; çıplak kum tepelerine tırmanmak gerekiyor ... son derece sıkıcı, çorak ve beş para etmez bir tırmanış."

FLORANSA

On sekizinci yüzyıl turistleri için Floransa sanatı temsil ediyordu. Gerçekten de 1752'de William Lee Floransa için "heykel ve resim dahil sanatın her dalında en mükemmel örneklerle dolup taşan son derece keyifli bir yer," diyordu. Uffizi'deki Rönesans eserleri İtalya'daki en önemli sanat ürünleri sayılıyordu. Vikont George Nuneham 1756'da bu galeriyi defalarca ziyaret etti. Floransalı evli hanımlar son derece yardımseverdiler. Anne Miller, "Çoğu basit kadınlar ve masrafları da az," diye yazıyordu. Turistler Pitti Sarayı'nın önünde toplanıp "İş

ve Aş" diye haykıran "popolo" yani halk ile ya da 1720'lerde yüksek vergilere direniş ihtimaline karşı alınan askeri önlemlerle ilgilenmiyorlardı.

"CICISBEI"

"Prenses Borghese (Agnes Colonna) büyük incelik gösterip onu kâh kendi kucağına oturtuyor kâh yere indirip ayakları üzerinde durmasını sağlıyordu. Bir delikanlıyı deneyimli bir metresin sütunlarının arasında olmaktan daha çok mutlu edecek bir şey olamaz." Dördüncü Chesterfield Kontu Philip gayrimeşru oğlu Philip Stanhope için bu seyahatin çok yararlı olacağına emindi. Floransa'da uzun süre elçilik yapan Horace Mann, "Bir İngiliz gezginin hiçbir zaman iyi bir 'cicisbe' olamadığını" söylüyor. "Cicisbe" evli bir kadının sosyal etkinliklere yanında götürdüğü bir *cavalier servente*, yani erkek arkadaştı; bu erkek bazen onun âşığı da olabiliyordu. Bu sistem yerel geleneklerle uygun bir ilişkinin oluşmasına fırsat tanıyordu. Daha sonra Birinci Chichester Kontu olan Stanmer'lı Thomas Pelham (1728-1805) 1750 yılında Floransa'da Kontes Acciaioli ile uzun bir ilişki yaşadı. Kontes daha sonra bir başka İngiliz'le ilişki kurdu. Kontesin evli arkadaşı Maria Serristori 1748-9 yıllarında İkinci Rockingham Markisi Charles ile birlikte oldu. Onuncu Huntingdon Kontu Francis'in (1729-89) ise 1755'te "Floransa sosyetesinin gülü ve ateşli" Markis Capponi'nin âşığı olduğu söyleniyordu. İtalya'da kendilerine bir "cicisbe" ayarlayan evli kadınlar çok seksi oldukları inancını pekiştiriyorlardı. Francis Drake bu eylemin dil öğrenmenin bir yolu olduğu kanısındaydı.

Hayatına muhtemelen bir Etrüsk köyü olarak başlamış olan Floransa'nın Jül Sezar tarafından kurulduğu da iddia

ediliyordu. Uzun süre ufak bir yerleşim birimi olan Floransa on ikinci yüzyılda özyönetimli bağımsız bir kente dönüşürken komşusu Fiesole ile rekabet edebilecek bir efsaneye ihtiyacı olduğunun bilincindeydi. 1434'te papalara da bankerlik yapan bir aileden gelen Cosimo de'Medici iktidara geldi. Bu yönetim çok sayıda yerel direnişe karşın ardılları tarafından sürdürüldü. Öte yandan 1497'de kent kuralcı Dominiken keşiş Girolamo Savonarola'nın denetimine geçti ama keşişin nedamet çağrıları fazla etkili olmadı. Savonarola 1498'de idam edildi ve kısa bir cumhuriyet yönetiminden sonra Medici'ler geri gelerek 1530'dan soylarının tükendiği 1737'ye kadar iktidarda kaldılar (1549'dan itibaren Pitti Sarayı'nda yaşadılar).

Toskana Büyük Dukalığı Habsburg varisi Maria Theresa'nın eşi Lorraine'li Francis Stephen'e geçti. Stephen Toskana'yı modernize etmeye çalıştı ama bu sözcük o zaman bugünkü anlamda kullanılmıyordu. Örneğin, dinsel etkinliklerin hükümetlerin denetimi altında olduğunu belirtmek ve giderleri azaltmak amacıyla 1748'de çıkarılan bir yasa ile cenaze merasimlerine kısıtlamalar getirdi. Soylular öldüklerinde kilisede etrafı on iki mumla çevrili bir tabut içinde sergilenirken vatandaşlara yalnızca altı mum için izin veriliyordu. Vatandaş olmayanlara cenaze töreni yasaklandı, onlar mezarlarına yalnızca dört meşale ile taşınabiliyorlardı. Papa XIV. Benedict (salt. 1740-58) dinsel yetkileri kısıtladığı için bu yasaya karşı çıktı.

Francis Stephen'in ikinci oğlu Leopold 1765'ten 1790'a kadar Büyük Dük olduğu Toskana'da önemli değişiklikler yaptı. Bunda Cezare Beccaria'nın fikirleri oldukça etkili oldu. *Dei Delitti e dele Pene* (1764) (Suç ve Ceza Hakkında) isimli eserinde Beccaria ölüm cezası ve işkenceye karşı çıkıyor, caydırıcı önlemler üzerinde duruyor ve hüküm verirken rasyonel ve kamuya yararlı bir yaklaşım sergilenmesini savunuyordu. 1749'da yasaları değiştirme girişimi reddedilen Toskana'da önemli değişimler yaşandı. Yargıçların atanmasıyla ilgili re-

form yapıldı, borçluların hapsedilmesi yasaklandı, kararların basın yoluyla duyurulması benimsendi ve hüküm verme ve davaların seyri ile ilgili kesin kurallar saptandı. 1786'da ölüm cezası yürürlükten kaldırıldı ve sanığa savunma hakkı tanındı.

Napolyon döneminden sonra Habsburg hanedanı Toskana'yı 1860'ta İtalya'daki yeni krallığa kaptırdı. Floransa 1865'ten Roma'nın başkent ilan edildiği 1871 yılına kadar krallığın başkenti oldu.

SIENA

Güneyde Siena kenti Floransa'nın en büyük rakibi idi. Gotik özellik taşıyan Siena ile Rönesans izlerine sahip Floransa arasında arkeolojik farklar vardı. Muhtemelen Etrüsklerden kalma olan Siena bir Roma kenti olarak gelişti ve ortaçağda bir üretim merkezi olarak ünlendi. Ortaçağda kenti yöneten Dokuzlar Meclisi'nin rolü *Palazzo Comunale*'deki müzede Ambrogio Lorenzetti imzalı İyi ve Kötü Yönetim Örnekleri (1338-40) adlı fresklerde sergilenmektedir. Bu freskler kent ortamında böyle yönetimlerin sonuçlarını ortaya koymaktadır ve İtalya için bugün de geçerlidir. Öte yandan Siena sürekli Floransa'ya yenik düştü, 1559'da onun yönetimi altına girdi: Sienalılar bunu günümüze yönelik bir karar olarak kabul etmiyorlar. Başlıca öğeleri bir dizi geçit töreni ve at yarışları olan *Palio* (ipek sancak) adlı spor etkinliği ortaçağ geleneklerini günümüze taşıyor.

PISA

Roma'nın hemen aşağısında önemli bir liman olan Pisa da ortaçağda gelişen bir başka devlet idi. 1284'te Cenovalılar tarafından yenilgiye uğratıldı, Floransa tarafından küçük düşürüldü ve 1406'da ilhak edildi. 1776'da John Mitford şöyle yazıyor:

> Yıkıntı halindeki Pisa'ya ulaştım. ... Cumhuriyetin muzaffer kadırgalarını muhafaza etmek için yapılmış olan

binalar şimdi prensin ahırları olarak kullanılıyor. Özgürlüğü yitirmek bir zamanlar gelişmekte olan bu kentin nüfusunun yüz seksen binden yaklaşık on beş bine inmesine yol açmış.

Öte yandan ortaçağdaki Pisa'nın varlığı ve bağımsızlığı o dönemde çok önemli eserlerin yapımını sağlamış, özellikle bir yıl önce Palermo açıklarında bir Arap donanmasına yapılan başarılı saldırıdan elde edilen ganimetle 1064'te büyük katedralin yapımına başlanmış. Ön cephe ancak on üçüncü yüzyılda tamamlanabilmiş ve oval kubbe 1380'de eklenmiş. Alışılmadık daire şeklindeki Vaftizhanenin yapımına 1152'de, temelin zayıflığı yüzünden bel veren Pisa Kulesi'nin yapımına ise 1173'te başlanmış. Pisa belirgin bir Pisa-Romanesk mimari üsluba sahip olacak kadar önemliydi.

LUCCA

Etrüskler tarafından kurulan Lucca bir süre Bir Roma kasabası olduktan sonra on ikinci yüzyılda bağımsız bir kente dönüştü. 1314'te Pisa'nın denetimi altına girmesine karşın yeniden bağımsızlığına kavuşarak hâlâ görenleri şaşırtan surlarının gerisinde 1370'ten itibaren özgür kalmayı sürdürdü; 1432'de Floransa'nın saldırısını püskürttü. İlişkiler çoğu kez sorunlu oldu. Örneğin 1715'te Lucca'da baş gösteren bir hayvan hastalığı Floransa birliklerini hayvan tacirlerine sınırları kapatmak zorunda bıraktı. 1805'te Napolyon Lucca'yı kız kardeşi Elisa'ya verdi. Hilaire Belloc Lucca'yı "dünyada hiç değişmeden kalan küçük kent" olarak tanımlıyor. Kentin çevresindeki surlar çok iyi durumda ve iki tarafı ağaçlıklı yol çok güzel manzaraya sahip tepeye tırmanıyor.

Kentin eski semtlerinde antik yapıların yeniden kullanıldığı gözlemleniyor. Eskiden burada bulunan Roma amfiteatrına atfen *Piazza Anfiteatro* adı verilen meydandaki ortaçağ evlerinin bu yapının kalıntılarından inşa edildiği görülüyor.

Roma forumu sekizinci yüzyılda bir kiliseye dönüştü, daha sonra yapımı on birinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kadar süren bir Romanesk kilise oldu.

ROMA'YA DOĞRU

Turistler güneye doğru ilerlerken bir başka İtalya'ya geldikleri duygusuna kapılıyorlar. Charles Abbot 1788'de şöyle diyor: "Tepeler birbiri üzerine binmiş ve kasvetli. Toprak kahverengi ve taşlık; cılız zeytin ağaçları ve bodur bağlar yöreye yoksul bir görünüm veriyor." Roma'ya bugün Lazio diye anılan yöredeki Campagna üzerinden gelenlerin çoğu düş kırıklığına uğradı. Abbot şöyle yazıyor: "Sefil, çorak, kumluk ve neredeyse hiç işlenmemiş araziler Roma'nın kapılarına kadar uzanıyor. ... Yol boyunca sürekli olarak ülkenin ne kadar zavallı göründüğünü söyleyip durduk." Sarah Bentham'a göre kent "sanki bir çölün içinde yer alıyor." Abbot aynı zamanda farklı bir yaban yaşamına tanık oldu, duvarların üstünde sık sık kertenkeleler geziniyordu. Dahası buradan tamamen değişik bir ortama, Papalık Devleti'ne açılan bir sınırı geçmek gerekiyordu. Trent'teki prenslik-piskoposluk nasıl Kutsal Roma İmparatorluğu'nun parçasıysa Papalık da İtalya'daki tek Kilise devleti idi, ama çok daha büyüktü.

ROMA

Roma birçok turistin hedefi, birçok turun uç noktası ve hem gerçek hem de sanal beklentilerin sembolü idi. Klasiklerin ağır bastığı bir kültürde Roma ilgi odağı idi. 1784'te kenti ziyaret eden Charles Cadogan şöyle düşünüyordu:

> İnsanın bu kentten hızla geçmesi, uçmak kadar olanaksız. Orada iki hafta kaldım ve hem çağdaş hem de eski dönemlere ait sayısız harika eser hakkında sadece genel bir bilgi edinebildim. Bu yüzden İngiltere'ye dönmeden önce 2-3 ay daha burada kalmaya karar verdim.

Roma'nın en çekici yönlerinden biri eğitim olanaklarının bolluğu idi. Paris gibi Roma'da da bir turist aradığı her şeyi bulabiliyordu ama daha da önemlisi kent ekonomisi turistlerin Paris'e oranla daha önemli bir rol üstlenmesini sağlıyordu. Turistler tablo ve antika eserler satın alıyor, antikacılara danışıyor ve sanatçılardan görüş alıyorlardı. Roma'nın kozmopolit sanatçı toplumu turistlerin kentin hayranlık uyandıran eserlerine ulaşmasını sağlıyor ve kentin çekiciliğini artırıyordu. Roma Klasik ve Barok yapıları, heykelleri ve tabloları sergiliyordu ve turistler de bunu gezilerindeki kültürel hedef olarak görüyorlardı. Sanatsal ve kültürel ilgi ve bilgi alışverişi Roma'nın kültürel açıdan yeniden yaratılmasına yol açıyordu. Mikelanj'ın ve on sekizinci yüzyıl başlarındaki Klasik dünyanın eserleriyle kıyaslandığında Bernini'nin yapıtları sönük kalırken yüzyılın ikinci yarısında Roma'nın içinde ve çevresinde bulunan Klasik yerleşimlerdeki kazılar değer yargılarının büyük çapta yeniden oluşmasına sebep oluyordu.

Eski Roma'ya duyulan ilgi çağdaş İtalya'nın tanınmasına katkıda bulunmadı. İkinci Vikont Henry Palmerston 1764'te şöyle bir yorumda bulunuyordu: "Barbarların ve bağnazların yol açtığı yıkımı görmek çok acı. Yalnızca sağlamlıkları sayesinde ayakta kalabilenler ya da açgözlülerin kurbanı olarak başka bir amaca hizmet için dönüşüme uğratılamayanlar ellerinden kurtulabilmiş."

Roma'nın dinsel yapısı ve hac merkezi oluşu (Jacob'cu yerliler ile Katolik turistler hariç) İngilizlerin ilgisini diğer gezi alanları kadar çekmedi ve papalıktaki etkinlikler başka yerlerdeki saraylar kadar çekici gelmedi. Öte yandan Roma karnavallar ve yıllık şenlikler gibi geniş bir laik eğlenceler yelpazesine sahipti. Bir *girandola*'dan (döner tekerlek) ateşlenen havai fişekler Aziz Petus'un alevler içinde kaldığı duygusunu uyandırıyordu.

Roma aynı zamanda çevredeki kırsala, özellikle Klasik Çağ kentlerine, örneğin Appia Yolu üzerindeki antik yer-

leşimlere ya da dağlardaki manzaralı kasabalara, bilhassa Frascati ve Tivoli'ye düzenlenen gezilerin merkeziydi. Tivoli İtalya'nın tüm antik dönemlerini yansıtmaktaydı. Bir dağın tepesinde, yaz sıcağından etkilenmeyen kentte Roma İmparatoru Hadrianus'un yazlık evi Villa Adriana ve etkilendiği yabancı eserleri örnek olarak yaptırdığı binalar; ileride papa olacak, 1550'de Ferrara dükü olan I. Alfonso'nun ikinci oğlu varlıklı Kardinal Ipopolito d'Este'nin bir eğlence merkezine dönüştürdüğü Villa d'Este yer alıyordu. Albano'daki volkanik krater gölleri ve Alban tepelerindeki Nemi de diğer cazibe merkezleriydi. Bölgenin albenisi kısmen Clause Gellé'nin, daha iyi bilinen adıyla Claude Le Lorrain'in (1600-82) gökyüzünde sarı sıcak maviler kullandığı pastoral tablolarında yansımaktaydı. Buna karşın bugün olduğu gibi o zaman da çok az turist Etrüsklerden kalan eski eserleri, özellikle Cerveteri ve Tarquinia'daki MÖ yedinci ve altıncı yüzyıllara ait nekropolleri ziyaret ediyordu.

Öte yandan Roma aynı zamanda devlet gücünün merkezidir. Bunun sonucu olarak yeni politik sistem uyarınca zaman zaman kentte temizlik yapılmıştır. Bunun için en fazla suçlanan Mussolini'dir ama bunu başlatan o değildir. Liberal seleflerinin döneminde II. Victor Emmanuel anısına inşa edilen ve Düğün Pastası olarak bilinen *Vittoriano* mevcut binaların tepesinden bakması için çok yüksek tasarlanmış ve yerel taşlar yerine Kuzey İtalya'dan getirtilen mermer kullanılmıştır. Adalet Sarayı da bir başka orantısız binadır.

Mussolini 1934'te şöyle diyordu: "Sezarların ve Papaların Roma'sından sonra bugün aynı anda hem eski hem de çağdaş olan faşist Roma'ya tüm dünya hayran olacaktır." Kentin faşistlerin tören alanı olmasını istiyordu. *Via della Conciliazione* gibi yolların yapımı için büyük çapta yıkım gerçekleştirildi. Roma'daki en iyi bilinen ve tanınan toplantı yeri hâlâ "Duçe"nin çıktığı o meşhur balkonun altında uzanan *Piazza Venezia*'dır ve çeşitli yönlerden gelen otobüslerin durak yeri burasıdır.

Mussolini'nin yarattığının aksine, ilk iki Roma yüzyıllar boyu ayakta kaldı. Roma İmparatorluğu merkezini Konstantinopolis'e taşımış fakat "barbarlar" ile başa çıkamamıştı ama papalık Roma'da dizginleri ele almayı ve Bizans'tan ayrı bir dinsel bağımsızlığa ulaşmayı başardı. Öte yandan bu süreç güçlü hükümdarların müdahalesi ile zaman zaman kesintiye uğradı ve ciddi sonuçlara yol açtı. 1309'dan 1377'ye kadar papalık Fransa'nın güneyinde papalığa ait Avignon'da Fransızların denetimi altındaydı. Bunu izleyen Büyük Hizip 1417'de sona erdi ve Papa V. Martin (salt. 1417-31) 1420'ye kadar Roma'ya gelmedi. Altyapının büyük bir kısmını yeniden inşa etmek zorunda kaldı. On altıncı yüzyıl başında Katolik dünyası halkın bir bölümünü Reformistlere kaptırdı ve 1527'de Roma acımasızca talan edildi. Fransız Devrimcileri ve Napolyon burada yeni kargaşalara yol açtılar.

Kent çeşitli biçimlerde ihmale uğradı. On dokuzuncu yüzyıldaki papalık yönetimi sellerle ve sıtma ile başa çıkamadı; Liberal rejim (Napoli'de olduğu gibi) yoksulları merkezden uzaklaştırarak kente görkemli bir görüntü vermeye çalıştı ve Faşizm kendi heybeti içinde yeni bir sistem uygulayarak kendi sosyal taleplerinin, özellikle inşaat ruhsatlarında ve daha birçok alanda yolsuzlukların önünü açtı. İmparatorluk ve papalık Roma'sında olduğu gibi Roma bağımsız İtalya'nın başkenti olarak geniş çapta yapılaşma yaşadı. 1870'te 200.000'in altında olan nüfusu 1900'de yaklaşık 470.000'e ulaştı. Yeni devletin geniş bir bürokrasiye ihtiyacı vardı ve Roma bunun merkezi idi. Mussolini döneminde törensel mimari özellikle Klasisizm kent merkezinde yaşamsal önem taşıyordu ve Faşizmin iktidara gelişinin yirminci yılı anısına kent dışında daha modern çizgilerle tasarlanan *Exposizione Universale di Roma* (EUR) Mussolini'nin düş kırıklığı ile yarın kaldı. Dahası devlet daha eski mahallelerde işçiler için konut yapımına başladı. Roma'nın büyük bir kesimi 1940'ların sonlarından itibaren yeniden inşa edildi; özellikle 1950'lerde ve 60'larda

banliyölerin inşa edilmesiyle şehir iyice genişledi. Son yirmi dört yıl boyunca birtakım düzenlemeler yapıldı ama aynı zamanda kentin çöp sorunu ve sonu gelmeyen yolsuzluklar ile başa çıkılamadı.

15.

MEZZOGIORNO (ÖĞLE GÜNEŞİ ÜLKESİ YA DA GÜNEY)

NAPOLİ

Güney İtalya'nın tarihinde Napoli ve onun çevresi ağırlıktadır ve aynı şey turistler için de geçerlidir. Söylencelere göre kent yaklaşık MÖ 680'de Rodos adasından gelen tacirler tarafından kurulmuştur. Buna karşın Cumae'den gelen Yunanlar MÖ 474'te *Neapolis*'in temelini atmış, MÖ 326'da Romalılar buraya egemen olmuşlardır. Kentin Roma dönemine ait yeraltındaki kalıntıları hem çok geniş kapsamlı hem de çok ilginçtir.

Roma'nın çöküşünden sonra Napoli Bizans yönetimi altında bir dukalık oldu ve sonra bağımsızlığına kavuştu ama 1138'de Normanların eline geçti. Hohenstaufen'ler tarafından yönetilen kent 1266'da Angevinler, 1442'de de Aragonlar tarafından işgal edildi. Sonuncular kenti İspanya'dan yönettiler. On yedinci yüzyıl başlarında Napoli Batı Avrupa'daki en kalabalık kentti ve yeni *Quartieri Spagnoli* (İspanyol Mahalleleri) ile hızla genişlemekteydi.

Öte yandan, bu dönemde Kuzey İtalya ekonomisinin gelişmesi ve büyümesi ile güneydeki yaşam koşulları arasındaki uçurum büyümekteydi. Kuzey İtalya ekonomisindeki gelişim 1100'den sonra daha belirgin hale gelirken güneydeki ekonomi özellikle 1282'den sonra düşüşe geçmişti. Güneydeki gerilemenin oranı ve süreci özellikle Sicilya ile ilişkili olarak tartışma konusudur ama Napoli Krallığı on dördüncü yüzyılda politik ve ekonomik açıdan giderek daha fazla kuzeyin sömürgesi haline gelmiştir. Buradaki ticaret kuzeyli tüccarların denetimindeydi ve güney kuzey için bir hammadde ve yiyecek kaynağına dönüştü. *Mezzogiorno*'nun sorununun kökenleri kesinlikle ortaçağın sonlarına kadar uzanır. Sorun on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda belirginleşmişti.

İster Angevin, ister Aragon, ister İspanyol olsun, yabancı yönetimine tepki olarak toplumda bir birikim oluştu. Halk ritüelleri 1585'teki ekmek ayaklanması gibi ciddi bölünmelerin önüne geçti. Koruyucu azizlerin sayısı arttı ve onlarla ilgili kutlamalar tüm yıla yayıldı. Bunda kuruluş söylencelerinin, özellikle Roma'dan daha uzun süredir var olma iddiasının da payı oldu. 1647'de İspanyol yönetimine karşı başlatılan Masaniello ayaklanması ertesi yıl bastırıldı.

Napoli 1707-14 yılları arasında Avusturya'nın yönetiminde kaldı. VI. Charles 1713, 1717 ve 1720'de Napoli'nin ayrıcalıklarını tanıdı ve gerek burada gerekse İtalya'nın başka kesimlerinde yönetimi değiştirme ya da ayrıcalıkları kısıtlama yoluna gitmedi. Öte yandan savaşla birlikte Avusturya yönetimi sona erdi. Napoli 1799'da Fransız Devrimi'nin, 1806-15 yılları arasında Napolyon'un egemenliği altında kaldı, 1734'ten itibaren İspanyol Burbonları tarafından yönetildi; 1860'ta fethedildi ve 1861'de zorla yeni İtalyan krallığına bağlandı.

Napoli öteden beri İtalyan devleti için siyasal, sosyal ve ekonomik bir sorun oluşturmuştur. On sekizinci yüzyılda çok sık tanık olunan reform girişimleri sonuçsuz kaldı. 1735'te adli sistemi düzenleme çabası başarısız oldu, 1740'larda ya-

salarda yapılmak istenen değişiklikler de öyle. 1777'de çıkarılan bir yasa ile Napoli vatandaşlarına zeytinyağı desteğinin kesilmesi önerildi ama yetkililer bir ayaklanmadan endişe ederek yasayı geri çekti. Politik nedenlerle kentteki vergileri artırmaktan ya da örneğin ekmek için kente verilen desteği kesmekten kaçınan on sekizinci yüzyıl yöneticileri kırsal kesimdeki vergileri artırdı. Napoli hükümetinin yerel gümrük yetkililerini kontrol altına alamayışı yolsuzluklara ve yerel çıkarların ağır basmasına yol açtı. Hükümet tam bir bilgisizlik içindeydi. Örneğin güvenilmez ve çelişkili raporlar yüzünden, sahip olduğu ormanların durumu konusunda kesin bir bilgiye sahip değildi.

Turistlerin satın aldığı, on sekizinci yüzyıl ressamlarının, özellikle Pietro Fabria ve Claude-Joseph Vernet'nin yaptığı gün ışığına bulanmış liman manzaraları kentin Venedik'ten daha akıcı ve güneşli olan çekiciliğini ortaya koyuyordu. John Northall *Treavels through Italy* (1766) (İtalya'da Geziler) isimli kitabında "Napoli'yi sıcak basmadan önce gidip görme" yönteminden söz ediyor. Norton Nicholls 1772'de kent için, "geceler son derece güzel, gündüzler çok sıcak," diyordu, bu yüzden kimse gece yatağa girmiyordu: "Benim için ay güneşten daha yakın bir dost." Kışın gelen turistler hava koşullarından çok memnundu.

Öte yandan Napolili ilerici ekonomist Antonio Genovesi'nin kent hakkında çok olumsuz bir görüşü vardı: 1726'da Napoli'de 70.000 vesikalı hayat kadını, 60.000 de ahlaklı kadın olduğu tahmini sorgulanabilirdi ama bu yine de kentin bir hizmet merkezi olarak oynadığı rolün altını çizmekteydi. 1800'de dünyada nüfusu 300.000'in üstünde olan on dokuz kent içinde Napoli on dördüncü sıradaydı ve Avrupa'da Londra, İstanbul ve Paris'ten sonra dördüncü geliyordu.

Napoli bugün de çekici bir kent ve sokaklarında dolaşmak Roma'da gezmekten daha rahatlatıcı olabilir. Öte yandan bugün gelen turistler hukuk ve nizamı sağlamak için askeri

birliklerin görevde olduğunu fark edebilirler. Yerel halk kimi zaman Camorra üyeliğinin yoksulluğu ve gençler arasındaki işsizliği yansıttığını söylüyor. Aslında devlet bu bölgeye çok yatırım yapmış durumda ve kentin yönetilememesiyle ilgili daha akla yakın bir açıklama bulunabilir. Bu açıklamanın çeşitli boyutları var, kırmızı ışıkta durmadan geçen arabalar gibi.

NAPOLİ BÖLGESİ

Çevredeki turizm merkezleri her zaman turistler için çekici olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bunlardan biri Vezüv'dür. Kente yakın bir doğa olayı olan Vezüv'e diğer yanardağlardan daha kolay ulaşılabilir. Lady Mary Palmerston 1793'te bir patlamaya tanık olmuştu: "Dağ sürekli olarak bir sürü havai fişeğin oluşturduğu yıldızları andıran kor halinde taşlar püskürtüyordu."

Napoli'nin batısındaki Klasik Çağ'dan kalma kentler, özellikle Solfatara, Pozzuoli, Posillipo, Baia, Miseno Gölü, Cumae ve Avernus Gölü uzun süredir turistleri çekmekteydi ve bu durum on sekizinci yüzyılın ilk yarısında da devam etti. Özellikle *Campi Flegrei* (Yanan Topraklar) diye bilinen, Klasik Çağ'da Hades ya da Öbür Dünya olarak anılan yerin girişi, sıcak su kaynakları, gayzerleri, gizemli mağaraları ve volkanik oluşumu yansıtan kraterleri ile son derece egzotik ve ilginç bir yerdi. Lord William Mandeville 1719'da "üzerinde yürüdüğümüz yeryüzü kabuğu aslında 30 santimetreden kalın değil, kılıcımla birkaç yerini deldiğimde kükürtlü bir buhar fışkırıyor, bu buhar önüne gelen el ve ayakları yakacak kadar sıcak," keşfinde bulunuyor... Turistler Napoli'de yaşayan Virgilius ve diğer Klasik Çağ yazarlarının eserlerini okuyarak bilgi sahibi olmaktaydılar.

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısında daha yakında yer alan Herculaneum, Pompei ve Paestum gibi kalıntılar ilgi çekmeye başladı. Bunlardan ilk ikisi Vezüv'ün MS 79'daki pat-

lamasıyla küller altında kalmıştı ama 1738'de Herculaneum tiyatrosunda, 1748'de de Pompei'de kazılar başlatıldı. Akdeniz'in büyük bir bölümünde Klasik Çağ kalıntılarına ulaşmak oldukça zor olduğundan bu Roma kalıntıların bulunması Avrupa'daki sanat anlayışında önemli bir değişime yol açtı. Joseph Spence 1741'de gezdiği Herculaneum hakkında şöyle yazıyordu: "Yaklaşık 3 kilometre boyunca sokaklarda gezindim ... daracık pasajlarda neredeyse sürünerek ilerlemek gerekiyor ... önünüzü iki üç tüten meşale aydınlatıyor ... bu, insandan çok köstebeklere uygun bir gezi."

Amalfi yarımadasının güneyindeki Salerno Körfezi'nde bulunan Paestum'daki Helenistik dönem kalıntıları önemli bir turizm merkezi oldu ve neo-Klasik anlayışın oluşmasına büyük katkıda bulundu. Paestum yaklaşık MÖ 600 yılında Calabria'daki Sybaris'ten gelen sömürgecilerin kurduğu bir Yunan kolonisi olan *Poseidonia*'nın Latince adı idi. Roma döneminde kent sıtma yüzünden terk edilmişti. Kent içinde inşa edilen yol 1846'da tapınakların keşfedilmesini sağladı. Otlayan hayvanlar, selvi ağaçları ve zakkumlardan oluşan manzarası ile Paestum ressamların tablolarında yer alan Klasik cennet sahnelerinin gerçek görünümü gibiydi. İkinci Vikont Henry Palmerston şöyle diyordu: "Roma'yı ilk görüşümden bu yana bu kadar etkilendiğim bir yer olmadı. ... Burası insana Palmyra, Baalbek ve Ortadoğu'daki diğer terk edilmiş yerleri anımsatıyor."

Günümüzdeki tasarruf önlemleri tüm yöreyi gezmeyi kısıtlıyorsa da Caserta Kraliyet Sarayı görülmeye değer ve yabancı turistler burayı yeterince ziyaret etmiyor. 1752'de Luigi Vanvitelli'nin yapımını başlattığı bu bina Napoli'nin Versay'ı olacaktı ve bir dizi çeşme ve havuzdan olağanüstü bir çavlan oluşacaktı. İngiltere'de bu sarayla kıyaslanabilecek bir yer yoktu ve Versay'daki çavlan da buradaki ile boy ölçüşemezdi.

DAHA GÜNEYDE

İtalya topraklarının büyük bir kısmı Paestum'un güneyinde yer almaktadır ama bu güne kadar çok daha az ilgi çekmiştir. Öte yandan Apulia'da turizm son zamanlarda Bari'ye düzenlenen ucuz uçuşlar sayesinde oldukça gelişti. İtalya'nın güneyi uzun zamandan beri turistik bir bölge ama turizm burada tıpkı Calabria'da olduğu gibi, sahil boyunca çirkin ve yaygın bir yapılaşmaya yol açmış durumda.

Güneye doğru ilerledikçe çevre giderek daha kasvetli bir hal alıyor. İtalya'nın diğer kesimlerine oranla burası (Apulia dışında) çok daha dağlık ve çok az düzlük var. Ormanlık alan da az ve yazları çok sıcak oluyor. Doğal görünüm dağlık ama büyük çapta ormanlık olan Calabria'dan çok daha çıplak. Buna karşın yerel mutfakta *peperoncino* çok önemli bir yer turuyor ve Diamante kentinde her yıl *peperoncini* yeme yarışı düzenleniyor.

Nüfusun önemli bir bölümü tarımla uğraşıyor ama fazla ürün elde edemediği için Avrupa Birliği'nin tarımsal desteğine bağımlı. Bölgesel gelişme fabrikaların ve yolların, özellikle *Autostrada del sole*'nin yapımına yol açtı ama yeterli büyüme ya da gençlere iş olanakları sağlayamadı. Gerçekten de ülkenin geri kalan kısmıyla, Amerika'nın güneyi ya da kaynaktan yoksun Japonya ile kıyaslanabilecek bir gelişme gerçekleşmedi. Uzun vadede büyük göçler yaşandı. Bu da birçok evin ve bazı yerleşim yerlerinin terk edilmesine yol açtı. Bunlar kimi zaman insanların buraya gelip yerleşmesini sağlamak için çok ucuza satılıyor. Cosenza gibi birçok kasaba ve kentin sefil bir görünümü var.

Güney birleşmeden sonraki Liberal yönetimden ya da Birinci Dünya Savaşı sırasında kuzeydeki sınai gelişmeden, 1918'den sonra kuzeye olağanüstü yardımcı olan korumacılıktan nasiplenmedi. 1950'de devlet fonlarıyla kurulan *Cassa per il Mezzogiornio* (Güney için Fon) çok az yeni iş sahası sağladı ve daha çok kısa vadeli politik çıkarlara hizmet etti.

Kuzeydeki büyümeyle bağlantılı olarak güneyde kişi başına milli gelir (ve yüzde olarak tüm İtalya'da) 1951'de yüzde 70,14 iken 1969'da yüzde 65,05'e düştü ve 1960'larda ulusal sanayideki iş olanakları yüzde 15'e indi. 1970'e gelindiğinde ülkedeki işsizlerin yarısı güneyde yaşıyordu. Yatırımı teşvik için kurulan, insanların "Çöldeki Katedraller" adını taktığı büyük sınai işletmeleri bölgede yeterli ekonomik bağlantılar yapılamaması ve yeterli istihdam yaratılamaması nedeniyle güneyin ekonomisine pek yararlı olmadı. Güneyin sosyal dokusu büyük darbe aldı ve bu da organize suçların sürekli artmasına yol açtı. Öte yandan siyasette de yolsuzluk ve liyakatsizlik sürmekteydi. Devletin denetimindeki *Cassa* Güney İtalya'nın kendi başına çağdaşlaşmasına izin vermedi.

On sekizinci yüzyıl turistlerinin çok azı Paestum'un güneyine gitti. Çoğu Klasik mimari ve arkeoloji ile ilgiliydi. 1710'ların sonlarında Apulia'yı ziyaret eden George Berkeley önemli Roma kalıntılarıyla zengin bir geçmişe sahip Lecce'deki Barok mimarisine hayran kalmıştı. Kent her ikisi de Lecce'de doğmuş olan Francesco Antonio Zimbalo (1567-1631) ve Giuseppe Zimbalo'nun (1620-1710) Barok eserleriyle büyük çapta yenilendi. Giuseppe'nin yapıtları arasında Santa Croce Bazilikası'nın ön cephesi ve sunağı *Prefettura* ile katedralin çan kulesi bulunuyor.

Konusu Güney İtalya'da geçen en başarılı romanlardan biri Horace Walpole'un yazdığı *Otranto Şatosu* (1764) isimli gizemli yapıtıdır. Walpole 1840'ta Napoli'ye gelmiş ama Otranto'ya gitmemişti. Lady Elizabeth Craven 1786'da şatonun bir yıl önce Willey Reveley tarafından yaratılmış *Castello Aragonese Otranto* isimli tablosunu kendisine verince bundan çok memnun olan Walpole, "Ben Otranro adında bir şato olduğunu bile bilmiyordum," diyordu. On birinci yüzyıla tarihlenen *Capella dei Martiri* katedralinde geçmişin karanlık yüzü anısına, 1480'de İslam dinini kabul etmedikleri için Türkler tarafından kafaları uçurulanların kafatasları ve kemikleri bu-

lunuyor. Katedralde ayrıca on ikinci yüzyıla ait, iki olağanüstü filin sırtında yer alan hayat ağacının bulunduğu bir mozaik de yer alıyor.

Geçmişle ilgili farklı bir yorum 1781'de İngiltere büyükelçisi (ve daha sonra Nelson'un metresi olan Emma'nın eşi) olan Sir William Hamilton tarafından yapılıyor. Elçi Isernia'yı ziyaretinde Priapus kültüne tanık oluyor. Kent kadınları tarafından yerel azizlere adanan mumdan penisler Hamilton tarafından Londra'ya getirilerek Biritsh Museum'a veriliyor. Bunlar daha sonra Richard Payne Knight'ın *An Account of the Remains of the Worship of Priapus* (Priapus İnancının Kalıntılarının Öyküsü, 1786) isimli yapıtının kapak resmini oluşturuyor.

16.

ADALAR

SİCİLYA

Akdeniz'in en büyük adası, büyük tarım ve ticaret potansiyeline sahip Sicilya, kurucusundan çok geçmişiyle anılmakta, hatta onun kurbanı olmaktadır. Bu onun toplumunu ve kültürünü büyük çapta etkilemiştir. Gerçekten de Sicilya bir yere kadar diğer kültürlerin üzerine resmedildiği bir tuval gibidir. Örneğin, Sicilya lehçesinin (bu da çok açık olmayan bir adlandırmadır) İtalyancanın bir türü mü yoksa kendi başına bölgesel bir dil mi olduğu büyük bir tartışma konusu olmuştur. Birinci görüş en azından İtalyan devleti açısından siyasal olarak daha doğrudur ama ikincisi de geçerli gibi görünüyor.

Kartaca ile en başta MÖ 734'te Korintliler tarafından kurulan Sirakuza gelmek üzere Yunan kentleri arasında paylaşılamayan Sicilya, Roma, Bizans, Arap ve Norman egemenliğinde kaldıktan sonra Alman Hohenstaufen Hanedanı, Angevinler ve Aragonlar (İspanyollar) tarafından yönetildi. V. Charles (İspanya kralı I. Charles) 1535'te adayı ziyaret etti. Ondan sonraki ziyaretçi 1713'te Savoy-Piyemonte hükümdarı

II. Victor Amadeus oldu. 1713'ten sonra kısa bir süre Savoy Hanedanı'nın yönettiği Sicilya 1718'de İspanyollar tarafından fethedildi.

Kısa bir süre buraya egemen olan Victor Amadeus idari reform yapmak istedi ve kuralların uygulanmasında buradaki temsilcisi Kont Annibale Maffei'ye yardımcı olmaları için Torino'dan bürokratlar gönderdi. Bilgi edinmek her şeyden önce geliyordu. Victor Amadeus Sicilya'daki dut ve zeytin ağaçlarının sayılmasını istedi ve yollarla köprülerin kayıt altına alınmasına, aynı zamanda silah taşımanın kısıtlanmasına çalıştı. Pek başarılı olamadı ve yerel halk İspanyol istilasına çok az direniş gösterdi.

İspanya'nın devre dışı kalması ve 1718-20 savaşında yenilmesi üzerine Avusturya 1829'den İspanyol Burbonların 1734'teki fethine kadar Sicilya'ya egemen oldu. Sicilya bu tarihte Napoli'de İspanya kralı V. Philip'in oğlu VII. Charles tarafından kurulan yeni krallığa katıldı. Burbonların yönetimi döneminde derebeyleri daha da güçlendi; köylüler soyluların değirmenlerini ve zeytin sıkıcılarını kullanmak zorunda kaldılar ve onlarla rekabete girişmeleri engellendi. Un tüketim vergisi en fazla yoksulları etkiledi. Vergilendirme ve tahsilatın soylular tarafından yapılması birçoğunun sorumluluklarından kaçınmasını sağladı. Avlanma zenginlere özgü bir spora dönüştü ve onların avlanma yöntemleri (şahinler ve köpekler) benimsenirken yoksulların yöntemleri (ağ atma, tuzak kurma) yasaklandı. 1760'lara kadar resmi evraklarda en fazla İspanyolca kullanıldı. İspanyolca on dokuzuncu yüzyıla kadar bürokrasinin de resmi diliydi. 1860'ta Garibaldi adayı Napolili Burbonların elinden aldı.

İtalya birçok bölgede tarih boyunca bağımsız ve yarı-bağımsız devletlere bölünmüştür ama son bin yılda Sicilya'da durum farklıdır. Adanın İtalya Krallığı'na dahil edilmesi, adada bir gerilim yarattı ve özellikle Palermo ve Messina kentleri arasında uzun sürecek bir rekabete yol açtı.

Bu kitapta sık sık tekrarlandığı gibi, özellikle son iki yüzyıl boyunca Sicilya yanlış yönetimin kurbanı oldu. Dış dünyada, haklı ya da haksız yere Mafya ile ünlendi. Sicilyalıların çoğunun Mafya ile hiçbir bağlantısı yoktur ama onun yolsuzluklarından ve sebep olduğu ya da teşvik ettiği huzursuzluktan etkilenmektedir. Bu huzursuzluk Palermo'nun dış mahallelerindeki yasadışı, yetersiz, gecikmiş ya da var olmayan gelişmelerde görülmektedir. Koruma harçları ekonomide ödenen vergilerin yerini almış durumdadır ve şiddet eskisi kadar ön planda değilse de yolsuzluk hâlâ önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir.

Sicilya'ya gitmek turistler için bir macera idi. Aradaki mesafe yüzünden yarı uygar olarak görülen adaya çok az turist gidiyordu. Batı Avrupa'da veba salgınının en son görüldüğü kent 1747'de Messina oldu. Ortaçağ Sicilya'sına özgü Palermo ve Monreale'deki Arap-Norman tarzı görkemli katedraller ve Palermo'daki *Chiesa di Santa Maria dell'Ammiraglio* on dokuzuncu yüzyılda ilgi çekmeye başladı ve halen de çok revaçta.

Adaya deniz yoluyla Napoli ya da Roma'dan ulaşılabilir ama Sir James Hall 1785'te fırtına yüzünden Stromboli'de bir hafta beklemek zorunda kaldı. Öte yandan Vikont Henry Palmerston 1764'te buraya gitmemeye karar verdi: "Muhtemelen deniz tutması yüzünden pek çok zevkten yoksun kalacaktım." 1788'de Sicilya'da seyahat eden Thomas Watkins şimdiye kadar görmediği kadar "beyaz bir ekmek" yedi. Aynı zamanda güvercinler "bu ülkede şimdiye kadar yediklerimden o kadar daha lezzetli ki sanki başka bir tür kuş bunlar. Orman tavuğu kadar büyükler, kiraz kuşu kadar şişmanlar ve o kadar lezzetliler ki bizim midelerine düşkün İngilizler bunlardan yemeğe kalksa çatlayıncaya kadar tıkınmaya devam ederler," diye yazdı. Sirakuza hakkında da şunları dile getiriyordu: "Kent çevresinde on üç değişik ve harika misket şarabı üretiliyor; bunların hepsi her gün önümüze getiriliyor." Bazı turistler adanın çevresinde yelken açtı. Burada en

çok ziyaret edilen yerler Etna Yanardağı ve Yunan tapınakları idi. Sirakuza'daki tiyatroda ilk kazılar 1756'da başladı ve tapınak 1781'de onarıldı. Agrigento'daki gösterişli Juno ve Concord tapınakları ise 1787-8'de onarım gördü.

Sicilya'da seyahat kolay değildi. 1792'de Charles, Lord Bruce ve Thomas Brand Palermo'da "büyük konukseverlik" ile karşılaştılar ama Sicilya'daki yollardan ve kentlerin dışındaki gecelenecek yerlerden hoşnut kalmadılar: "Ülkenin tamamında tek bir tekerlek yok, yollar tek bir katırın geçebileceği patikalardan ibaret ve çevredeki birkaç kulübe de Hottentotların çadırları kadar kötü." Brand, Segesta'ya giden yol için "son derece engebeli ve sarp ya da çamur içinde" diye yazıyordu. Charles Cadogan 1785'te adayı gezdi, Etna'ya tırmandı ve sekiz saat karda yürüdükten sonra şafak vakti kratere ulaştı.

SARDUNYA

Bronz Çağı'ndan buyana *nuraghe* halkının yaşadığı Sardunya MÖ dokuzuncu yüzyılda Fenikelilerin, sonra Kartacalıların ve MÖ 237'de Birinci Pön *Savaşı'ndan* sonra Romalıların egemenliğinde kaldı. Ortaçağdaki bağımsız Sardunya kralları Pisa ve Cenova'ya karşı direndiler ama Aragonlar on dördüncü yüzyılda Sard direnişini oldukça zor da olsa bastırdılar; bundan sonra İspanyollar 1708'de fethedilinceye kadar adaya egemen oldular. 1708'de ada kısa bir süre için Avusturya'nın, 1717'de tekrar İspanya'nın egemenliği altında kaldı ve 1720'den itibaren Sicilya ile hoş karşılanmayan bir takas sonucu Savoy Hanedanı'na bağlandı. 1759-73 yılları arasında adadaki feodal adalet ve idare sistemleri Savoy-Piyemonte ile uyum sağlanması amacıyla değiştirildi. Birçok feodal yasa iptal edildi, dinsel kurumların bağımsızlığı kısıtlandı, Cagliari ve Sasari'de kurulan üniversitelerin ders programları yerel yöneticilerin eğitimi için büyük çapta değiştirildi.

Sardunya hiçbir zaman 1768'de Korsika'da İngilizlerin etkisiyle Fransa'ya bağlanmaya karşı kısa süreli de olsa gerçekleşen direnişe benzer bir hareket yaşamadı ve önemli Klasik Çağ kalıntılarına da sahip değildi. İngiliz savaş gemileri 1708'de Sardunya'nın fethinde yardımcı oldular ama sonra ada büyük çapta göz ardı edildi ve sıtma ile ilgili ciddi sorunlar yaşadı. 1960'lardan bu yana Sardunya kumsalda tatil yapmak isteyenlerin uğrak yeri oldu.

Adanın iç kısımları diğer ziyaret edilen yerlerden farklı bir İtalya sergilediği için gerçekten gezmeye değer. Sardunya'da, tüm diğer *nuraghe*leri temsilen Dünya Mirası listesine alınmış *Nuraghe Su Nuraxi*'nin yanı sıra başta Nora ve Tharros olmak üzere Fenike, Kartaca ve Roma yerleşimleri bulunmaktadır. Ortaçağ kentlerinden Alghero'da geçmişin kanıtları mevcuttur. Ayrıca Sardunya'da çeşitli kültürlerin etkileri de göze çarpar ama bu karışım Sicilya'dakinden çok farklıdır. Katalan-Gotik tarzı Algero'da ön plana çıkar.

EOLIE ADALARI

İtalya'nın sahil şeridinde birçok ada bulunur, bunlardan bazıları tanınmış turizm merkezleridir, Kapri ve Murano gibi; diğerleri daha az bilinir. Meskûn olan her biri bir geçmişe sahiptir. Geçmişin çapraz akıntıları bu adalarda çok net görünür, özellikle Sicilya'nın kuzeyindeki Eolie adalarında. Bunların başında MÖ dördüncü bin yılda yerleşimin başladığı Lipari adası gelir. Burada arkeoloji müzesinde yer alan fırtınada parçalanan gemilerdeki malzemeler Klasik dönemdeki ticaretin önemini ortaya koymaktadır. Sayısız amforanın yanı sıra Neolitik dönemden itibaren karada gün ışığına çıkarılan önemli bulgular sergilenmektedir.

KAHVE KÜLTÜRÜ

İtalya'nın dışında kahve kültürü İtalyan kafeleri, barmenleri ve deyimleri ile kendini gösterir. Espresso, *ristretto*, *lungo*, macchiato, kapuçino ve latte hepsi İtalyan kökenlidir. İtalya'nın uzun yıllara dayanan bir kahve geleneği vardır. Bu kısmen coğrafi konumundan kaynaklanır. Geleneğin başlangıcı daha doğuya, İslam dünyasından gelen kahveye, özellikle Yemen'den ve oradaki Moka limanı üzerinden Akdeniz'e ithal edilen kahveye dayanır. On altıncı yüzyıldan itibaren Venedik'te var olan kahve kültürü on yedinci yüzyılda Batı Hint Adaları'nda kahve yetiştirilmeye başlanması sonucunda Avrupa'ya gelen kahve miktarının artmasıyla daha da yaygınlaştı. On sekizinci yüzyılda Brezilya'da seri üretim başladı ve kahvenin fiyatı ucuzladı. Dahası İtalya'da İngiltere'dekine benzer bir çay kültürü yoktu. 1948'de Gaggia'nın ticari aygıtları üretmeye başlaması ile on dokuzuncu yüzyılda *espresso* teknolojisi gelişti ve çağdaş bir görünüme büründü. İtalyanlar Amerikalılarınkinden farklı ve daha koyu bir kahveyi tercih ediyor. 1943-5 yıllarında Amerikalı askerler espresso'yu sıcak su ile karıştırıp alıştıkları kahve tadına ulaşmaya çalıştılar. Bugün İtalya'da İngiliz espressolarına kıyasla her yudumda daha az kahve bulunuyor. Kullanılan fincanlar ve ölçekler İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'ndekilerden daha ufak.

SONUÇ

Eskiden İtalyan adalarının listesi çok daha uzundu ama geçmişteki zaaflar Kıbrıs (1750-1), Girit (1669), Korsika (1768) ve İyon Adaları (1797), Malta (1798) ve Rodos (1943) gibi birçok adanın yitirilmesine yol açtı. Bu, İtalya'nın sınırlarının kesinlikle belirlenmemiş olduğunu anımsatıyor; bu gerçek çoğu kez göz ardı ediliyor. *Risorgimento* 1919'da Fiume'yi ele geçirdiğinde çokları bunun saçmalık olduğunu düşündü. Dahası, bu, İtalya'nın Akdeniz'e, özellikle Doğu Akdeniz'e egemen olmayı hedefleyen, sadece diğer emperyal güçlere –İngiltere ve Fransa'ya– değil aynı zamanda Yunanistan, Yugoslavya ve Arap dünyasına yönelik bir girişimi olabilirdi.

Bu görüşler oldukça ağır basmakta ama bir yandan da Trieste ve Trent'i İtalya'nın bir bölümüne dönüştüren ama Korsika, Nice ve Rodos'u dışarıda bırakan rastlantı ve koşulların oynadığı rolleri de hesaba katmak gerekiyor. Özellikle İtalya son dünya savaşında tarafsız kalsaydı ne olurdu diye düşünmek ilginç olabilir. İspanya bu sayede İspanyol Sahrasını elinde tutmayı başardı ve bugün de Ceuta ve Melilla'ya sahip. Portekiz de hâlâ Cape Verde Adalarını elinde tutuyor.

Bu ve diğer hususlar İtalya'nın tarihinin önceden kestirilemeyeceğini gösteriyor. Öte yandan bu, birbirini izleyen rejim ve ideolojilere uygun bir sonuç değil. Bunun yanı sıra geçmişi kaçınılmazlığı savunmak adına kullanmak da hoş değil. Bu şekilde yapılandırılan tarihçeler, geçmiş ve bugün anısına gerçekleştirilen yapılandırma, geleceğe yönelik varsa-

yımlar her ülkede var olabilir. Öte yandan İtalya söz konusu olduğunda bu çok daha ciddi bir sorun zira burada devletin oluşumu hem çok zaman aldı hem de kırılgan oldu ve üstelik halkı da bölük pörçüktü. Buna bağlı olarak ulusun ve devletin ne oranda yayıldığı ve yayılması gerektiği konusu da netlik kazanmış değil. Burada birleşme için destek sağlamak arzusunun yanı sıra İtalya'nın geçmişine dayanan emperyal hatta global beklentileri de söz konusu. Roma İmparatorluğu ve papalık rejimlerinde açıkça görüldüğü üzere birleşik İtalya'daki liberal hükümetlerde ve onların faşist ardıllarında da güçlü emperyal beklentiler mevcuttu.

Mussolini'nin 1943'te devrilmesinden bu yana İtalya kendisine bir rol arıyor; ona anlam kazandıracak ve büyük bölünmeleri engelleyecek bir rol. 1943'te oluşturulan yeni hükümet ve Direniş Müttefiklere ve bölünmelere bağlıydı. Her derde deva olan savaş sonrası ekonomik büyüme Avrupa birliğine dönüşürken birçok İtalyan örneğin avro-komünizm ve daha da beteri Berlusconi'nin *Forza İtalia*'sı gibi çok da etkin olmayan seçenekleri araştırdı. Bugün düş kırıklığından kaynaklanan politik hatta ulusal bir yılgınlık ile aile ve dost gruplarına sığınma eğilimi yaşanıyor. İtalyanlar bundan daha fazlasına layıklar ama buna ulaşabileceklerine dair çok az belirti var. Napolyon öncesindeki küçük devletlere geri dönmek bir seçenek olabilir ama bu da fazla rağbet görmüyor ve bunun nasıl gerçekleşebileceği de belli değil.

DAHA FAZLA BİLGİ İÇİN...

Üç kategoride yer alan kitaplar dikkate değer: İtalya tarihi, Avrupa tarihi ve çağdaşların anlatıları. İtalya tarihi ile ilgili İngilizce olarak ulaşılabilecek olanlar Longman yayınlarıdır. Öte yandan D. Carpanette ve G. Ricuperati'nin *Italy in the Age of Reason, 1685-1789* (1987) adlı yapıtının yenilenmesi gerekiyor. Diğer önemli yapıtlar: Massimo Palottino, *A History of Earliest Italy* (1991); Paul Ginsborg, *Italy and its Discontents: Family, Civil Society, State, 1980-2001* (2001); Ciro Paoletti, *A Military History of Italy* (2007).

Avrupa tarihi için en iyileri Macmillan yayınları. İtalya uzmanı Richard Mackenney'in *Sixteenth Century Europe* (1993) özellikle çok iyi. Roger Collins'in *Early Medieval Europe, 300-1000* (1991) çok değerli bir çalışma. Bu yayınlar dışında özellikle bkz: Tony Judt, *Postwar: A History of Europe since 1945* (2005). Coğrafya konusunda Brian Blouet'in *The EU and Neighbors. A Geograhy of Europe in the Modern World* (2008). Çağdaşların anlatımları için bkz: John Stoye, *English Travellers Abroad, 1604-1667* (2. basım, 1989); Bruce Redford, *Venice and the Grand Tour* (1996) ve Jeremy Black, *Italy and the Grand Tour* (2003).

DİZİN

A

Afrika 21, 23, 24, 25, 27, 43, 44, 45, 173, 181, 204, 212, 214, 215, 216, 246, 251
Alaric, I. (Vizigot kralı) 36
Alberti, Leon Batista 57, 68, 69
Alleanza Nazionale 234, 262, 263
Ancona 59, 73, 150, 165, 177, 228
Andreotti, Giulio 237, 243
Apeninler 14, 20, 52, 60, 158, 189, 276, 281
Arnavutluk 204, 207, 208, 211
astronomi 103, 104
Attila (Hun imp.) 36, 279
Augustus (Roma imp.) 27, 28, 38, 39, 40, 154
Avignon 53, 59, 135, 289
Avrupa Birliği (AB) 232, 246, 252, 256, 260, 296, 306
Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) 231, 232, 233

B

Badoglio, Mareşal Pietro 218
Bakır Çağı 16
Balkanlar 16, 24, 28, 181, 192, 203, 206, 209, 211, 212, 214, 215, 246
bankacılık 61
Barok 15, 86, 97, 107, 108, 110, 134, 195, 279, 287, 297
Belçika 156, 188, 230
Berlusconi, Silvio 244, 245, 253, 254, 255, 256, 262, 263, 264, 265, 306
Bertolucci, Bernardo 239
Beş Yıldız Hareketi 248, 251, 252, 256
Birinci Dünya Savaşı 171, 183, 184, 191, 194, 213, 229, 231, 264, 279, 296
Bizans 35, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 57, 58, 277, 278, 289, 291, 299
Bronz Çağı 17, 302

C-Ç

Caligula 28, 33
Calvino, Itdalo 228
Camorra 248, 257, 258, 294
Cannae Muharebesi 22
Cezayir 181, 215
CIA 235, 238
Cizvitler 135
Claudius (Roma imp.) 25, 33

D

Dante Alighieri 55

E

Etrurya 17, 18, 19, 148
Etrüskler 17, 18, 61, 277, 284, 285, 288

F

Faşizm 38, 111, 179, 191, 193, 194, 195, 198, 199, 200, 202, 203, 205, 218, 219, 221, 224, 225, 228, 229, 231, 232, 234, 262, 263, 264, 289
Fenikeliler 302
Fini, Gianfranco 262, 263, 264
Forza İtalia 256, 257, 263, 306
Franklar 41, 42, 52
Fransiskenler 53
Fransız Devrimi 37, 140, 141, 149, 159, 166, 292
Fütürizm 176

G

Galileo Galilei 103, 104, 105, 131, 171
Galya 17, 18, 24, 25, 26, 27, 30, 175
Garibaldi, Giuseppe 13, 146, 161, 164, 165, 169, 170, 175, 177, 178, 205, 245, 265, 270, 300
Gibbon, Edward 35
Gladyo sistemi 238
Gonzaga ailesi 57, 98
Gotlar 36, 82
Graziani, Mareşal Rodolfo 38, 265

H

Habsburglar 84, 114, 115, 133, 151, 158, 272
Hanibal 22, 23, 24, 39, 269
Herculaneum 15, 294, 295
Hıristiyan Demokrat Parti 229, 232, 236, 237, 248
Hıristiyanlar 31
Hitler, Adolf 39, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 214, 222, 224, 225
Hohenstaufenler 118
Homeros 13

I-İ

İspanya İçsavaşı 205

J

Jül Sezar 24, 26, 27, 30, 60, 282

K

Kaddafi, Muammer 251, 264
Kara Gömlekliler 196
Kara Ölüm 62, 270
Karşı Reform 86, 87, 88, 103, 105, 111
Komünizm 193, 200, 219, 225, 235, 238, 239, 240, 241, 244, 251, 265, 306
Konstantinopolis 35, 43, 46, 57, 58, 71, 289
Kuzey Ligi 252, 257, 265, 266

L

Leonardo da Vinci 66, 70
Liberalizm 155, 171, 178, 179, 180, 189, 192, 194, 195, 197, 199, 219, 232, 255
Lombardiya 10, 57, 64, 93, 95, 97, 99, 113, 114, 115, 122, 125, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 143, 144, 147, 148, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 164, 166, 271, 272, 274, 276
Lombardlar 42

M

Macchiavelli, Loriano 236
Mafya 202, 217, 235, 237, 238, 243, 246, 248, 255, 301
Malta 89, 103, 154, 207, 211, 219, 305
manastırlar 37, 45, 54, 65, 66, 134, 148
Matteotti, Giacomo 197, 200, 228
Medici ailesi 70, 72, 77, 83, 84, 85, 94, 116, 125, 131, 283
Mikelanj 66, 67, 287
milliyetçilik 159, 164, 176, 191, 204, 228, 265
Moro, Aldo 233, 236, 237
Mussolini, Benito 14, 38, 39, 46, 152, 159, 162, 164, 183, 184, 186, 187, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 214, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 229, 234, 245, 254, 262, 263, 288, 289, 306

N

NATO 223, 230, 235, 246
Neron (Roma imp.) 29, 33, 60
Normanlar 45, 46, 291

O

Odoacer 36, 41
Odysseia (Homeros) 13
opera 30, 87, 100, 108, 109, 110, 124, 133, 136, 137, 175, 176, 199, 270
Osmanlı İmparatorluğu 181, 192

P

Petrarca 57, 66
Pisagor 18
Piyemonte 12, 14, 15, 20, 46, 80, 82, 84, 88, 93, 98, 101, 102, 103, 106, 110, 113, 114, 117, 118, 120, 122, 124, 130, 131, 133, 135, 138, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 195, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 299, 302
Plutarkos 26
Polybius 19, 22
Pön Savaşları 21
Po Vadisi 11, 17, 122, 167, 189, 193
Protestanlar 86, 107, 160, 267
Prusya 20, 163, 170, 171
Ptolemaios 33, 47, 68, 104

R

Rafael 66, 67
Reform 14, 28, 46, 54, 86, 87, 88, 103, 105, 111, 132, 133, 134, 151, 159, 174, 180, 200, 231, 237, 247, 254, 256, 259, 266, 273, 283, 292, 300
Rodos 182, 291, 305
Roma İmparatorluğu 22, 30, 36, 37, 38, 39, 41, 47, 84, 134, 151, 204, 286, 289, 306
Romalılar 12, 14, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 38, 272, 277, 291, 302
Rönesans 60, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 75, 76, 89, 103, 281, 284
Rusya 147, 149, 155, 162, 181, 183, 185, 186

S-Ş

sanat 50, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 75, 87, 92, 109, 110, 129, 135, 136, 137, 138, 196, 240, 253, 270, 276, 279, 281, 287, 295
Sardunya 10, 15, 17, 21, 22, 41, 51, 72, 81, 84, 85, 102, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 148, 154, 166, 202, 216, 220, 251, 268, 270, 271, 273, 302, 303
Savoy Krallığı 80, 82, 84, 88, 93, 97, 98, 101, 102, 103, 106, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 120, 122, 123, 124, 131, 135, 138, 139, 142, 143, 164, 177, 183, 207, 210, 228, 262, 268, 269, 273, 299, 300, 302
Savoy-Piyemonte 80, 82, 84, 88, 93, 98, 101, 102, 103, 106, 110, 113, 114, 117, 118, 120, 122, 124, 131, 135, 138, 142, 143, 269, 273, 299, 302
Scipio (Africanus) 23, 24, 39, 134
Sforza ailesi 272
Sirakuza 18, 23, 41, 43, 47, 61, 299, 301, 302
Sosyal Demokratlar 240
Sosyalizm 178, 183, 193, 194
Sovyetler Birliği 238
Spartaküs 31

T

tarım 16, 17, 30, 45, 75, 90, 91, 96, 107, 125, 126, 127, 128, 164, 166, 167, 172, 173, 178, 193, 195, 202, 230, 231, 233, 249, 258, 296, 299
tekstil 129
Tiber Nehri 13
Tiziano 67, 279
Toscanini, Arturo 201
Toskana 10, 57, 60, 64, 81, 84, 91, 93, 94, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 109, 116, 117, 119, 120, 121, 125, 126, 130, 131, 133, 134, 135, 142, 143, 146, 147, 148, 151, 153, 158, 160, 166, 193, 194, 281, 283, 284
Türkler 71, 85, 89, 102, 103, 182, 185, 297

U-Ü

Uffizi Galerisi 248

V

Vatikan 159, 171, 199, 200, 221, 229, 230, 237, 238
Vercingetorix 24, 31
Vezüv 15, 100, 294
Via Appia 20
Via Flaminia 20
Vikingler 45
Villanova kültürü 17
Visconti, Luchino 228
Vivaldi, Antonio 137
Vizigotlar 36

W

Walpole, Horace 297

Y

yolsuzluk 139, 172, 233, 234, 236, 237, 240, 243, 244, 245, 247, 248, 253, 257, 259, 289, 290, 293, 297, 301
Yugoslavya 187, 192, 209, 212, 224, 227, 305